

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

Ömer ALANKA

**TÜRKİYE'DE ULUSAL YAZILI BASINDA EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ
VE KİTAP EKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Derya TELLAN**

ERZURUM-2008

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, Gazetecilik Anabilim Dalının Genel Gazetecilik Bilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Y.Doç.Dr. Derya TELLAN
Danışman/Jüri Üyesi

Doç. Dr. Uğur YAVUZ
Jüri Üyesi

Y.Doç.Dr. Hakan TEMİZTÜRK
Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 14 / 10 / 2008

Prof.Dr. Vahdettin BAŞÇI
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER.....	i
ÖZET	iii
ABSTARACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
TABLolar DİZİNİ	vi
BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırma Soruları: Gerekçe ve Sunum	8
1.2. Tez Çalışmasının Yöntemi: Kapsam ve Sınırlılıklar	11
1.3. Ön (Pilot) İnceleme	13
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Geçerliliği	14
İKİNCİ BÖLÜM	15
2. ELEŞTİRİ VE EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ	15
2.1. Eleştiri Nedir?	16
2.2. Edebiyat Eleştirisi ve Akımların Ortaya Çıkışında Eleştirinin Rolü	20
2.3. İletişim Tarzı Olarak Eleştiri	63
2.4. Eleştirinin Politik Karakteri	66
2.5. Eleştirinin Kültürel İçeriği	69
2.6. Eleştirinin Ekonomik Bağlamı ve Medya Ekonomisi	72
2.6.1. Türkiye’de medya endüstrisinin yeniden yapılanması	76
2.6.2. Ulusal edebiyat üzerinde medya endüstrisinin etkileri	85
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	90
3. ULUSAL YAZILI BASINDA ELEŞTİRİNİN YERİ	90
3.1. Türk Edebiyatında Eleştirinin Tanımlanması	91
3.2. Yazılı Basın ve Kitap Eleştirisi	106
3.3. Edebiyat Dergiciliği ve Kitap Ekleri	109
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	115
4. ALAN ARAŞTIRMASI.....	115
4.1. Ölçüm ve Geçerlilik	115
4.2. Olgu İncelemesine İlişkin Bulgular	118
4.2.1. Olgu İncelemesine İlişkin Niceliksel Bulgular	119
4.2.2. Alan Araştırması Kapsamında Ele Alınan Gazete Kitap Eklerinin İçeriğine İlişkin Çözümleme	134
4.2.2.1. Akşam gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme	134
4.2.2.2. Cumhuriyet gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme	138
4.2.2.3. Dünya gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme	154
4.2.2.4. Milliyet gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme	157
4.2.2.5. Radikal gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme	162
4.2.2.6. Vatan gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme	176
4.2.2.7. Yeni Şafak gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme	178
4.2.2.8. Zaman gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme	181

BEŞİNCİ BÖLÜM.....	186
5. TARTIŞMA VE SONUÇ	186
6. KAYNAKLAR	193
7. EKLER	201
8. ÖZGEÇMİŞ.....	218

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE ULUSAL YAZILI BASINDA EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ
VE KİTAP EKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ömer ALANKA

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Derya TELLAN
2008 - Sayfa: 218Jüri: Yrd. Doç. Dr. Derya TELLAN
Doç. Dr. Uğur YAVUZ
Yrd. Doç. Dr. Hakan TEMİZTÜRK

Kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı ve toplumsal pratikler içinde önemli bir konum kazanmasıyla birlikte 'eleştiri' ve 'edebiyat eleştirisi'nin çehresi değişmiş; toplumsal geçişlilikler hızlanırken, edebiyat ürünleri, medyanın çıkarlarına hizmet ettikleri sürece bu işleyişin içerisine dahil edilir hale gelmiştir. Günümüzde bu dönüşümün anlaşılabilmesi, medyada eleştirinin rolü ve konumunun ele alınması ile mümkündür. "Türkiye'de Ulusal Yazılı Basında Edebiyat Eleştirisi ve Kitap Ekleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı bu tez çalışmasında, özellikle Türkiye'de edebiyat tarihi açısından yaşanan dönüşümler, 'eleştiri' olgusu çerçevesinde ortaya konulmakta; kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplumsal yaşamda, tüketime dayalı bir anlayışın geliştirilmeye çalışıldığı varsayımından hareketle, edebiyat eserlerinin de birer tüketim metası olmasının kaçınılmazlığı noktasında 'yazılı basın-kitap eleştirisi' ilişkiselliğinin kurulmaktadır. Yazılı basın ile kitap eleştirisi olgularının ele alınmasında somut materyaller olarak edebiyat dergilerinin ve kitap eklerinin değerlendirilmesi ise konunun medya ve yayın sektörü açısından nasıl anlamlandırıldığı belirlemek açısından önemlidir.

Gerçekleştirilen tez çalışmasının doğası, (i) konunun çok boyutluluk içerisinde (ekonomik, politik, sosyolojik, tarihsel ve kültürel) ele alınması, (ii) edebiyat-basın ilişkisindeki sorunların tespit edilmesi, (iii) ilişkiyi etkileyen unsurların açığa çıkarılması, (iv) edebiyat-basın ilişkisine yönelik farklı yaklaşımların tartışılması ve (v) edebiyatın ticarileşmesi/popülerleşmesi şeklinde ifade edilebilecek olan güncel dinamiklerin çözümlenmesi bağlamında çerçevelendirilmiştir. Bu bağlamda, tez çalışması, iletişim alanının günümüzde önemli bir boyutunu oluşturan gazetelerin kitap eklerinin ihmal edilen, tüketimi artırma sürecini destekleme yönünü akademik olarak sorgulamakta olup; 'eleştiri' olgusunu iletişimsel amaçlılık bağlamında toplumsal yapılarla ilişkilendirerek, kuramsal düzeyde tartışmaktadır. Tez çalışması kapsamında yapılan incelemeyle ise medyada (yazılı basının kitap tanıtım eklerinde) yer alan kitap tanıtımlarının (i) yer alış ve işleniş biçimlerinin, (ii) içeriklerinin ve (iii) tanıtımı yapılan kitabın tüketicilerce satın alınmasına yönelik rolünün ortaya konulması amaçlanmıştır.

Tez çalışması çerçevesinde elde edilen bulgular, edebiyat ile eleştiri ilişkisinin, günümüzde sosyolojik, kültürel ve tarihi birikimin ötesinde pazarlama faaliyetleri ile reklamcılığın çizdiği yolda gelişim gösterdiğine işaret etmektedir. Eleştiri, bireysel kaygılar ile toplumsal ilişkilerde gözlemlenen sürekliliğe bağlı bir olgu iken, medya holdinglerinin elinde ekonomik çıkar amaçlı savaşlarda kullanılabilen bir silaha dönüştürülmüş; edebiyat gibi milli kimliğin kurulması ve toplumsal değerlerin korunması amacıyla hizmet edebilecek bir iletişim tarzının, 'satın al-kullan at-yeniden satın al' biçiminde özetleyebileceğimiz ekonomik kâr mekanizmasına dönüştürülmesine destek olmuştur. Edebiyat tartışmalarında ve edebi eserlere ilişkin değerlendirmelerde subjektif yargıların objektif kriterlere kıyasla daha ön plana çıkmış; günlük yaşam pratikleri içerisinde sıklıkla deneyimlenen ve davranış kalıplarımızın bir uzantısı olarak görülen edebi yorumlar ve yorumlara ilişkin yargılar zaman içerisinde adeta objektif kriterlere dönüşmüştür.

ABSTRACT
MASTER THESIS
"AN ANALYSIS ON LITERARY CRITICISM
AND BOOK REVIEWS IN TURKISH NATIONAL PRESS"

Ömer ALANKA
Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Derya TELLAN
2008 - Sayfa: 218

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Derya TELLAN
Doç. Dr. Uğur YAVUZ
Yrd. Doç. Dr. Hakan TEMİZTÜRK

The appearance of critic and literary criticism have changed by arising the mass media and gaining an important situation in social practices; have been included in this working if they would serve on behalf of media. Today, the understanding of this transition is possible by handling the role and position of criticism in media. In this thesis, called "An Analysis on Literary Criticism and Book Reviews in Turkish National Press", transition from the point of literary history lived especially in Turkey, have been introduced in 'criticism' phenomenon; moving from the assumption of trying to develop a perception related to consumption in social life by mass media, the relation between 'written press and book criticism' is furnished in the unavoidable point of being a consumption commodity of literary works. The examination of literature magazines and book reviews as concrete materials in handling the phenomenon of written press end book criticism is important on the side of how it has been given meaning to from media and press sector.

The nature of thesis is framed in the analysis of current dynamics as **(i)** handling of the topic from different dimensions (economic, political, social, historical and cultural), **(ii)** being established the problems connected to literature-press, **(iii)** setting the factors that impact the relation, **(iv)** discussing the different approaches directed to literature-press relation and **(v)** the popularization/commercialization of literature. In this conception, thesis, academically questions the neglected and supporting way of increasing process of consumption of the newspapers' book reviews which occupy the great part of communication area; discuss the fact of criticism theoretically by connecting it to social structures. In the sphere of thesis, the display of the book presentations in media (in book reviews of written press) of their **(i)** manipulation, **(ii)** content and **(iii)** the role of them in assuring the reader to buy are aimed.

The findings, gained by thesis, designate that the literature and criticism relation develops in the areas of advertising and marketing activities rather than historical, cultural and social accumulation. As criticism, is a fact related to the continuance, that is observed in individual concern and social relations, media is transformed into a gun that can be used in wars of economic advantage in the hands of companies. It has nourished the transformation of accumulation way as literature, that can served to the protection of social values and establishment of national identity, into a profit machine, which can be summed up "buy-use, throw-re-buy". In literary discusses and in evaluations related to literary works subjective criteria; literary interpretations that are seen as a part of our behavioral forms and are usually lived in daily life, and the estimations related to the interpretations have nearly changed into objective criteria.

ÖNSÖZ

Medya, gerek toplumsal hayatta gerekse edebiyat alanında ‘eleştiri’nin tarihsel süreç içerisinde süregelen doğasının dönüşmesinde önemli bir aktör olup; hizmet ettiği, üretim sürecine eleştiri geleneğinin dahil olmasını sağlamıştır. Yaşanan bu dönüşümün, medyada eleştirinin nasıl ele alındığının ortaya konulmasıyla önemli bir boyutunun açığa çıkarılması mümkündür. “Türkiye’de Ulusal Yazılı Basında Edebiyat Eleştirisi ve Kitap Ekleri Üzerine Bir İnceleme” başlıklı bu tez çalışmasında, kitle iletişim araçları vasıtasıyla toplumsal yaşamda, tüketime dayalı bir anlayışın geliştirilmeye çalışılması noktasında, ‘yazılı basın-kitap eleştirisi’ ilişkiseliliği kurulmaktadır. Yazılı basın ile kitap eleştirisi olguları ise konunun medya ve yayın sektörü açısından nasıl anlamlandırıldığını belirlemek açısından önemlidir. Bu bağlamda, tez çalışması, iletişim alanının günümüzde önemli bir boyutunu oluşturan gazetelerin kitap eklerinin ihmal edilen, tüketimi artırma sürecini destekleme yönünü akademik olarak sorgulanmıştır. Tez çalışması çerçevesinde elde edilen bulgulardan da açıkça gözlemleneceği üzere, edebiyat-eleştiri ilişkisi, sosyolojik, kültürel ve tarihi birikimin ötesinde, pazarlama faaliyetleri ile reklamcılığın egemen olduğu bir yapıda gelişim göstermektedir.

Edebiyat ile basın olgusu arasındaki ilişkilerin sınırlı ve güncel bir örnekten yola çıkarak kapsamlı bir analizin yapılmaya çalışıldığı bu tez çalışmasında, karşılaştığım sorunları çözmeme sağlayan çok sayıda kişiye teşekkür borçluyum. Öncelikle bu konunun akademik olarak sorgulanması gerekliliğine dikkat çeken ve çalışmam boyunca katkılarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Derya TELLAN’a, konuyla ilgili sorunlar karşısında değerli bilgi ve görüşlerinden yararlandığım Yrd. Doç. Dr’ Hakan TEMİZTÜRK’e, sanat ve estetik konusundaki bilgisini ve tecrübesini benimle paylaşmaktan bir an olsun kaçınmayan Sayın Yrd. Doç. Dr. Naci İSPİR’e, gerek alan araştırmasını yürüttüğüm gerekse literatüre ilişkin kurumsal yapıyı çözümlediğim dönemde, basın-edebiyat ilişkisinin koşullarını en gerçekçi biçimde analiz etmemi sağlamasından dolayı Sayın Doç. Dr. Uğur YAVUZ’a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim. Sonuç olarak, bütün destek, yardım ve önerilere rağmen ortaya çıkabilecek olan hatalardan dolayı şahsen sorumlu olduğumu ifade etmeyi bir sorumluluk olarak görmekteyim.

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil Başlığı	Sayfa
Şekil 1. Araştırma Dizaynının Sunumu	165
Şekil 2. Gazete Kitap Eklerindeki Köşe Yazılarında Görsel Öğe Kullanımı	122
Şekil 3. Gazete Kitap Eklerindeki Kitap Eleştiri Yazılarında Görsel Öğe Kullanımı	123
Şekil 4. Gazete Kitap Eklerindeki Söyleşilerde Görsel Öğe Kullanımı	123
Şekil 5. Gazete Kitap Eklerindeki Reklamlarda Görsel Öğe Kullanımı	124

TABLolar DİZİNİ

Tablo Başlığı	Sayfa
Tablo 1. 01 Mart-01 Haziran 2007 Arasında Yayımlanan ve Araştırmaya Dahil Edilen Gazete Kitap Ekleri	120
Tablo 2. Gazete Kitap Ekleri Editörlerinin Dağılımı	121
Tablo 3. Akşam Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı	125
Tablo 4. Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı	127
Tablo 5. Dünya Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı	128
Tablo 6. Milliyet Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı	129
Tablo 7. Radikal Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı	130
Tablo 8. Vatan Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı	131
Tablo 9. Yeni Şafak Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı	133
Tablo 10. Zaman Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı	134
Tablo 11. Gazete Kitap Eklerinde İçeriğin Yapısına İlişkin Karşılaştırmalı Analiz ...	191
Tablo 12. Şubat 2007 Tarihinde Yayımlanan ve Pilot İncelemeye Dahil Edilen Gazete Kitap Ekleri	207
Tablo 13. Pilot İnceleme Kapsamındaki Gazetelerin Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı	209
Tablo 14. Pilot İnceleme Kapsamında Akşam Gazetesi Kitap Ekinde Görsel Öğe Kullanımı	210
Tablo 15. Pilot İnceleme Kapsamında Cumhuriyet Gazetesi Kitap Ekinde Görsel Öğe Kullanımı	211
Tablo 16. Pilot İnceleme Kapsamında Radikal Gazetesi Kitap Ekinde Görsel Öğe Kullanımı	212
Pilot İnceleme Kapsamında Yeni Çağ Gazetesi Kitap Ekinde Görsel Öğe Kullanımı	213

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

İnsanların belirli mekan ve zaman kısıtları altında sürdürdükleri yaşamlarının vazgeçilmez bir gerekliliği olarak iletişim, üretimin, tüketimin, birlikteliklerin, psiko-sosyal ilişkilerin ve kültürel yapılanmaların ön koşulunu oluşturmaktadır. İletişim, çeşitli boyutlarda (kişilerarası, gruplar, örgütler, kitleler ve uluslararası) gerçekleştirilmekle birlikte siyasal, kültürel, ekonomik unsurlarla birlikte süreklilik taşıyan farklı ve yeni etkileşimlere de neden olmaktadır. İhtiyaç ve gereksinimler çerçevesinde şekillenen iletişim, amaçlı faaliyetler, zamansal ve mekansal belirleyicilik, örgütsel yapılanma farklılıkları ve etki-tepki sürecine göre çeşitli düzeylerde ve tarzlarda ortaya çıkmaktadır. Böylece, bireylerin yaşamsal etkinliklerinin tamamını içinde barındıran ve üretim ilişkilerine göre şekil kazanan iletişim, bir anlamın iletilmesi, bir alışveriş, bir irtibat ve irtibat için gerekli olan faaliyettir. İletişim, ana eğilimi, prensipleri ve benimsenmişleri ifade ettiği gibi, bir karşı duruşu, eleştireliliği ve yeni bakış açılarını da dile getirebilmektedir.

Kitle iletişim araçlarından geçerek ‘aracılanan’ iletişim, genel ifadesi ile ‘*düşünce ve duyguları güzel ve etkili bir biçimde anlatma sanatı*’ olarak tanımlanan edebiyatla, bir anlatı tarzına sahip olarak okurla estetik kaygılardan hareketle etkileşim kurmak, kimi zaman dönemin sorunsallarına değinmek, kimi zaman toplumsal değerleri aktarmak, kimi zaman da var olan koşulları eleştirmek amaçlarından doğan bir ilişkisellik taşımaktadır. Bir iletişim tarzı olarak ‘yazma’ eylemi, temelde iki boyut içermektedir. Bunlardan ilki olan ‘*estetik*’, bireysel yaşamın dışı vurumu ve düşüncenin somutlaşarak kimliğe bürünmesinde doğası gereği merkezsizliği merkezliliğe, düzensizliği düzene, irrasyoneli rasyonele dönüştüren bir söylem taşımaktadır. Yazınsal deneylerin bir bütün olarak insan ruhunu çözümlenmek ve kendini diğerlerine aktarmak amacı sergilediği günümüzde estetiğin karşısına eylemin diğer boyutu olan ‘*sosyallik*’ geçmektedir. Bir enformasyonun zamanın belli bir kesitinde iletilmesi ve iletilenlerden geçerek bireyin toplum içerisindeki yaşamının inşa edilmesi şeklinde tanımlanabilecek

olan sosyallik, uyma, karşı çıkma, dayatma, dayatılana direnme, emretme ve boyun eğme gibi farklı güç ilişkileri içerisinde anlam kazanmaktadır.

Değişik durumları ve anları, olay ve olguları birbiriyle ilişkilendirerek, anlama, kavrama ve açıklama girişimlerinin başında gelen edebiyat, temelde söz ve yazıya dayanan, tarihsel süreci metinler ve anlatılarla toplumsal ilişkiler bağlamında ele alan ve bunu, çeşitli estetik kaygıları da göz önünde tutarak gerçekleştiren bir tanıklık olarak ifade edilebilecektir. Edebiyat, bir iletişim tarzı olarak ortaya çıkmış, insanların-grupların-toplumların sorunlarını ele alması, açıklaması ve yorumlaması bağlamında sosyolojik bir olgudur. “Edebiyat, kendi bağlamında oluşan ilişkiler ortamına (*edebiyat ilişkileri*) bakıldığında, toplumun bütünlüğüyle ilgili olmaktadır. Dil, okuma, yazma ve yayın gibi süreçler edebiyat özelinde toplumsal ilişkilerin oluşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla edebiyat kendi özelinde iletişim ve ilişkiler ağı oluşturmakta, bu yönüyle de toplumsal alana dahil olmaktadır” (Alver-2006, s;11). Edebiyatın oluşum-gelişim-anlatım ortamı toplumla iç içelik taşımaktadır. Edebiyatın ana malzemesini oluşturan dil, bir kültürün ürünü olarak toplumların temel iletişim aracıdır. Dil, edebiyatta anlamlar, semboller ve içerikler üretmekte; toplumsal olguların anlatımında çeşitli ilişkiler kurmaktadır (Croft ve Cross-2000). Benzer bir şekilde yazar(lar) da bir toplumun ferdi olarak, sosyo-kültürel özellikleri ve unsurları, edebiyatın doğasında içselleştirmektedir. “Yazar, eserinde gerçek hayatın değil düşlediği hayatın, ortamın, yok-ülkenin, yok-ilişkilerin hikayesini anlatabilir; içinde yaşadığı toplumsal gerçekliği dönüştürüyor yahut bozuyor da olabilir. Ne ki, son tahlilde yapıp etmelerinde sosyal ortam ve kendi bireysel gözlem alanını/düşsel dünyasını bir arkaplan olarak kullanmak, yani örnekliliğini *buradan* (toplumsal ortam) almak durumundadır” (Alver-2006, s;13). Bu noktadan hareketle, toplumsal yaşantıların yazarı ve yazılanları etkilediği; ortaya çıkan eserlerin yazıldıkları dönemin ya da bir tarihsel sürecin kesiti olduğu; toplumsal ilişki ve iletişim ortamının kimlikleri oluşturduğu ileri sürülebilir.

Bir iletişim kanalı olarak edebi metin, ortak bir dilin varlığıyla yazar-okur ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Yazar, kendi toplumsal gerçekliklerinden hareketle okura bir dünya sunmakta (gerçek veya yapay), ortak rahatsızlıkları, sıkıntıları, anlamlandırmaları, nedensellikleri ve önerileri kendi gerçekliklerinden geçerek ortaya koymakta ve okur da kendi bakış açısıyla (ve deneyimleriyle) okuduklarını anlamlandırma çabasına girmektedir. Bununla beraber, yazılı geleneğin öncesinde geçen

ve uzunca bir dönemi kapsayan sözlü anlatım geleneği de toplumsal yapının bir uzantısıdır ve ağızdan ağza aktararak geçen deneyim, tüm hikaye anlatıcıların kaynaklık ettiği bir sürece işaret etmektedir. Ne var ki, tüm hikaye anlatıcılarının sözlü ifadelerini yazılı metne dönüştürmeleri sırasında hikayelerin yazılı versiyonları, günümüzde isimleri bilinmeyen anlatıcıların söylemlerine göre farklılaşacaktır (Benjamin-1972, s;443).

Gerek zaman gerekse mekan toplumsal üretim, tüketim ve dağıtım süreçlerinde mülkiyet ilişkilerinin bir parçası olarak örgütlenmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında sosyal örgütlenmenin bir parçası olarak sözlü gelenekten, günümüzdeki elektronik araçlara değin sürekli bir değişim yaşanmaktadır. Günümüzde kamuoyu oluşturma, talep ve katılım üretme yöntemleri aracılığıyla ‘farklılık yanılığısı içerisinde birbirinin benzeri bireyler’ oluşturulmaya çalışılmaktadır. Kitle üretiminin bir uzantısı olarak tüketimin dengelenmesi ve kontrolü yönündeki çabalar, tüketicilerin zihinsel olarak da bu sürece dahil olmasıyla mümkün hale gelmektedir. Arza göre talebin üretildiği günümüz egemen ekonomik üretim-tüketim sisteminin popüler ürünleri arasında yer alan edebi ürünlerin satışları, üretici-reklam endüstrisi koordinasyonu ile artırılmaktadır. Reklam ajansları, tüketicinin dikkatini çekebilmek ve reklamı izletebilmek için en akla gelmedik yollara başvurmakta ve ortalama bir insanın aklına gelmeyecek şeyleri bularak, onları bir mesaj diline dönüştürmektir (Çetinkaya-1993). Yoğun anlamlar içermekle beraber geniş bir toplumsal kesime hitap etmesi anlamında da basite indirgenen mesajlar, aslında sloganlar ve klişeler olarak günlük kullanıma sunulmaktadır.

Değişen üretim yapısının karakteristik özelliklerine bağlı olarak dönüşüme uğrayan ve bu sisteme hizmet eden reklamcılık endüstrisi, tüm dünyada süreklilik taşıyan kitlesel üretimin gerektirdiği kitlesel tüketimin sağlanamadığı dönemlerde ‘tüketimin kontrolü’nün zorunlu hale geldiği ve tüketimin yapay olarak geliştirilmesi, sürekli hale getirilmesi ve kontrol edilmesi mekanizmalarının kurulmasında önemli rol oynamıştır. Kitle iletişim araçlarının gelişimi de reklamcılık faaliyetlerinin kapsamının genişlemesini sağlamıştır. Reklam mecralarının artması ve çeşitlenmesi ile birlikte faaliyetler de sistemlilik kazanmıştır. Benzer bir şekilde ilk mağaza zincirleri (1915’ler), marka ve etiket bağımlılığı, televizyon kanallarından zaman kuşağı satın alma girişimleri, medya alım merkezlerinin kurulması (1970’ler), reklam ajanslarının sayıca

artışı gibi reklamcılık endüstrisinin gelişimini sağlayan faktörler, reklamcılığın, sektörün önemli bir parçası haline gelmesinin göstergeleri olmuştur.

Piyasa ekonomisinin üretim yapısına hizmet veren ve medyadan (mecra olarak) yararlanan reklamcılık endüstrisi, her zaman tüketimi desteklemiş ve sosyal yaşam pratiklerinin dönüşümünde öncü olmuştur. “Reklamcılık, tüketici kapitalizmin üretilmesinde ve kapitalist hegemonyanın sürdürülmesinde vazgeçilmez güçtür. Reklamcılık, medya içeriğinin kontrol edilmesine ve ticari medya çevresi oluşturmaya yardım eder” (Erdoğan-2002, s;426). Bir endüstri olarak reklamcılık, üretim ve tüketim tarzlarının geliştirilmesinde ve işleyiş tarzının devamlılığının sağlanmasında destekleyici bir misyon edinmiştir. “Reklamcılık, tüketim dünyasının genelgeçerliği içinde bir alan oluşturma, bir kalıcılık yaratma çabası. Piyasada benzeri birçok ürün arasında bir tanesi sıyrılmak, daha fazla pazar payı kapmak zorunda. Reklam, çok sıradan, önemsenmeyecek, her zaman alternatifini bulan bir nesneye anlam katma ve seçim sırasında onun tercih edilmesini sağlama çabasıdır” (Kahraman-2003, s;140). Reklamlar aracılığıyla nesnelere, insan yaşamının bir parçası haline getirilmeye çalışılırken; sanat yapıtı biricik bir konuma yerleştirilir ve burada amaç, yazar, yapıt ve yayınevinin ‘marka değeri’ nin oluşturulmasıdır.

Türkiye’de, özellikle 1980 sonrası dönemde medya endüstrisinin yeniden yapılanmasına paralel olarak ticarileşen gazetecilik anlayışının, holdingleşme ve bunun uzantısı olarak yayınevi-basımevi gibi yapılanmaların da bu sürece entegre olması ile birlikte geçirdiği dönüşümün ortaya konulduğu “*Türkiye’de Ulusal Yazılı Basında Edebiyat Eleştirisi ve Kitap Ekleri Üzerine Bir İnceleme*” başlıklı bu tez çalışması ile yaşanan dönüşümün sonucu olarak, yazılı basının, sosyolojik düzlemde edebiyat ile ilişkisinin farklı boyutlar kazanması ve günümüz tüketim toplumu dinamikleriyle örtüşen bir içerik kazanması irdelenmektedir. Örnek olarak geçmişin edebiyatçı gazetecileri, günümüzde yerlerini popüler kültür tartışmacılarına bırakmışlardır. Türkiye’deki edebiyat tartışmalarında, gazete kitap eklerinin eleştiri olgusunun gelişimi ve değişimindeki rolünün ortaya konulması bu bağlamda önem kazanmaktadır. Gazetelerde edebi, kültürel ve sanatsal yapıtlar üzerine yapılan söyleşilere bakıldığında, “bugüne dek yayınlanan ‘roportajlar’da kitapla değil, salt konuyla ilgili şeyler soruluyor, o sorular yanıtlanıyor. Oysa bir roman konu değildir, ‘içerdiği’ sorunsal değildir. Çok daha fazla bir şeydir. Biçimidir, işçiliğidir. Romancılık da orada

somutlaşan bir şeydir. ‘Hayatım roman’ diyen insanla yazarın arasındaki fark budur” (Kahraman-2003, s;139) tespiti önem kazanmaktadır. İletişim süreçleri ve ulusal-uluslararası reklamcılık endüstrisi faaliyetleri çerçevesinde biçimlenen tüketim toplumunda, edebiyat eleştirisinin yaşadığı dönüşüm, kitap tanıtım tarzının içeriksel olarak farklılaşması ve edebiyat eserlerinin medyada (bu çalışma kapsamında medya, gazetelerin kitap tanıtım ekleri ile sınırlandırılmıştır) yer alış-işleniş tarzı önemli bir inceleme alanını oluşturmaktadır. Edebiyat eleştirisinin ağırlıklı olarak ‘kitabın satışını artırıcı bir faaliyet’e dönüşmesi, reklamcılık endüstrisinin bir faaliyet alanı olması nedenselliğine dayanmaktadır. “Reklamverenlerin ve desteklerin çeşitliliği, reklam pazarlarının genişliği ve reklamın kapsamına giren uğraş alanlarının artması sonucu reklam, yeni hizmetlerin sunulmasında uzman girişimler halini alarak” (Mattelart-1994, s;8) her türlü ürünün -ki buna kültür ve sanat eserleri de dahildir-, tanıtım-satış-kullanım-tüketim zincirine dahil edilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda piyasaya sürülen yapıtların tamamı iyi olmamakla birlikte bazılarının arkasında büyük bir pazarlama yapısı bulunmaktadır. “Daha roman yayınlanmadan başlayan tanıtım faaliyetleri insanları önce kitapları almaya zorluyor, ardından da ‘çok satan kitap iyi midir’ sorusuna yanıt aramaya itiyor. İşin ilginç ve komik yanı bu silahın artık bir parça gerçek yazarlık iddiasında bulunanları da vurmaya başlaması” (Kahraman-2003, s;138-139).

1980’ler ve sonrası, Türkiye’de çeşitli dönüşümlerin dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Türkiye ekonomisi, dünya pazarlarına açılma sürecine girmiş ve 24 Ocak 1980 kararları ile yapısal uyum politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye, kapitalist piyasa koşullarını işletme hedefiyle II. Dünya Savaşı sonrasında liberalize olmaya başlamış; 1950’lerdeki tarıma ve sanayileşmeye dayalı büyüme modellerini terk etmiş; 1970’lerin başında ortaya çıkan enerji buhranına bağlı olarak uluslararası ve ulusal ekonomik ilişkilerdeki yeniden yapılanma oluşumuna girmiş; 1970’lerin ikinci yarısında yaşanan dış ödeme güçlükleri ve yüksek oranda fiyat artışları bunalımından çıkmak üzere 24 Ocak 1980 tarihinde ilan edilen bir dizi ekonomi politikası kararı ile sorunlarını aşmaya çalışmıştır. “Yapısal uyum sürecinin temel felsefesi, ekonomik düzlemde devlet müdahalesini en aza indirerek piyasalara işlerlik sağlanması, siyasal düzlemde piyasaları mutlaklaştıran neo-liberalizm ideolojisinin egemen kılınması, kültürel düzlemde de muğlaklığın, ötekiliğin ve bireyciliğin bütünleştirildiği postmodernizmin günlük yaşamı sarmasıdır. Böylece dünya genelinde bireylerin ve

toplumların sermayenin çıkarları doğrultusunda yeniden inşaa edilen global kapitalist sistemle uyumlandırılması hedeflenmektedir (Tellan-2007, s;2-3). Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın yönlendirmeleri çerçevesinde işletilen politikalarla, dışa bağımlılığını uluslararası kredi mekanizmalarıyla aşmaya çalışan ve gün geçtikçe daha çok tüketim malı ithal eden bir ekonomik yapı oluşmuştur. Nitekim, günümüz toplumsal dinamikleri, bu ekonomik yapıdan doğrudan veya dolaylı şekilde etkilenmiştir. Tüm bu nedenlerle, gerçekleştirilen tez çalışmasının doğası, (i) konunun çok boyutluluk içerisinde (ekonomik, politik, sosyolojik, tarihsel ve kültürel) ele alınmasını, (ii) edebiyat-basın ilişkisindeki sorunların tespit edilmesini, (iii) ilişkiyi etkileyen unsurların açığa çıkarılmasını, (iv) edebiyat-basın ilişkisine yönelik farklı yaklaşımların tartışılmasını ve (v) edebiyatın ticarileşmesi/popülerleşmesi şeklinde ifade edebileceğimiz güncel dinamiklerin çözümlenmesini gerektirmektedir.

Bütün bu değerlendirmelerin ışığında, tez çalışması kapsamında, medyada (yazılı basının kitap tanıtım eklerinde) yer alan kitap tanıtımlarının (a) yer alış ve işleniş biçimlerinin, (b) içeriklerinin ve (c) tanıtımı yapılan kitabın tüketicilerce satın alınmasına yönelik rolünün ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Genişleyen tüketim toplumu ile birlikte, yoğunlaşan rekabet ortamında baskı kalitesi olarak mükemmelleştirilmiş ve estetize edilmiş olan kitapların, reklamlar aracılığıyla ulusal ve/veya uluslararası pazara sunulması, üretilenlere ilişkin bilgi verme ve ürünleri satın almaya yönelik ikna etme hizmetlerinin doğrudan bir yansımasıdır. Üretimin devamlılığı, tüketimin de devamlılığını işaret etmektedir. Bu çerçevede, akademik düzeydeki tartışma ve araştırma konuları, kitapların aslında içerik olarak toplumların sorunlarına ışık tutup tutmadığı, sanatsal değer taşıyıp taşımadıkları, kimler tarafından ne amaçla üretildikleri gibi sorulara verilen yanıtlar çerçevesinde biçimlenmelidir.

Günümüz üretim ilişkileri ve piyasa yapısı bağlamında eleştirmen, yazılan bir eseri açıklarken bir üst dil oluşturmakta ve mevcut paradigmayla belirli bir yaklaşım sergilemektedir. Sanatsal değer taşımakla birlikte belli bir ideolojiyi de beraberinde getiren üst dile ilişkin paradigma kimi zaman estetik kaygılarla oluşmakta; ancak çoğu zaman da piyasa mantığına göre işlemektedir. Kültürel ürünler üzerinde ticaretin etkileri her zaman olmuştur ancak, gücü ve yetkeyi elinde tutanların medya, dağıtım ve benimsetme araçları üzerindeki etkisi, hiçbir zaman bugünkü kadar geniş olmamıştır

(Bourdieu-1999). Özellikle teknolojik gelişmelere bağlı olarak güçlenen kitle iletişim araçları ve reklam endüstrisi ticarileşme olgusunu artırmış; sanat ve edebiyatı metalaştırıp pazarlanabilen bir nesneye dönüştürmüştür. Eleştiri, bir yapıtı inceleyip değerini ortaya koyma çabası olarak tanımlanmasına karşın, hakim eleştiri anlayışı sanatsal ve edebi ölçütleri bir kenara bırakmakta ve piyasanın ölçütlerini temel ethos haline getirmektedir. Bu bağlamda kültür-sanat haberleri ve kitap incelemeleri birer kitap reklamından ve tanıtımından öteye gidememektedir. Günümüz eleştiri anlayışında başat unsur olan medya ve piyasa ilişkileri, ‘eleştiri için metni mi yoksa pazarın dinamiklerini mi göz önünde bulundurmak gerektiğini’ ön plana çıkarmaktadır (Uçan-2003, s;226). Medyanın öne çıkardığı ve okura satışını artırmak kaygılarıyla sunulan kitaplar, aslından gereğinden fazla değerli ya da değersiz kılınmaktadır. Bu bağlamda eleştiri, gerçek anlamıyla ya edebiyat endüstrisinin bir kolunun parçası ya da bütünüyle üniversitelerin içerisinde kalan bir konu olmakta; ya da piyasanın işlerlik kazanmasında bir araca dönüşerek bunalım yaşamaktadır (Eagleton-1998). Oysa eleştiri, doğası gereği toplumsal değişimlerde köklü roller üstlenmelidir. Eleştirinin bu işlevinden uzaklaşması ve üniversiteler ile ticari pazarın birer kolu olarak yapılanması çeşitli sorunsalların doğmasına neden olmaktadır.

“Son yirmi yıldır ‘küresel’ dünya yeni bir düzen oluştururken, kültürel alana da el atıp ‘yeni’ bir edebiyat yaratmayı başardı. Neo-liberal rüzgarların toplumsal değerleri alt üst etmeye başladığı 1980’li yıllarda ülkemizde çıkan edebiyat dergileri de, anımsanacağı gibi ‘yeni’ (!) bir edebiyattan söz ediyordu. ‘Eski’ (!) yazarlarımız tu kaka edildi... ‘Ben yazdım oldu da bitti’ anlayışında kendinden menkul üçüncü sınıf yazarların ‘önemli’ yazar kabul edilebildiği, kötünün iyiyi kovduğu bir dünyaydı bu edebiyat ortamı” (Yıldız-2008, s;6).

Günümüzde egemen olan tüketim kalıplarının bir uzantısı ve mikro örneği olarak kitap tanıtım süreçleri, geleneksel ‘eleştirel düşünüş’ tarzını yok ederken yerine hızla tüketimi sağlayacak ‘tanıtım, övme ve değerinden daha fazla yüceltme’ anlayışını yerleştirmektedir. Bu bağlamda tez çalışması, kültür, sanat ve edebiyat eserlerinin tanıtım amaçlı olarak eleştiri yazıları aracılığıyla nasıl sunulduklarının ve bu sunumların tüketicilerin okuma ve satın alma kararları üzerinde nasıl rol oynadığının incelemesi bakımından önemli bir yere sahiptir.

Nitekim, tez çalışması, iletişim alanının günümüzde önemli bir boyutunu oluşturan gazetelerin kitap eklerinin ihmal edilen, tüketimi artırma sürecini destekleme

yönünü akademik olarak sorgulamayı amaçlamış olup; ‘eleştiri’ olgusunu iletişimsel amaçlılık bağlamında toplumsal yapılarla ilişkilendirerek, kuramsal düzeyde tartışmaktadır. Sorunun özgün bir çerçeveden ele alınması, tez çalışmasının, akademik literatüre yaptığı katkı bakımından değerini açığa çıkarmaktadır. Ulusal yazılı basın ile edebiyat ilişkisini kurması ve edebiyat eleştirisinin basın tarafından dönüşüme uğratılması bağlamında çalışma, ilerleyen dönemde gerçekleştirilecek olan akademik incelemelere öncülük edecek bir niteliğe sahiptir. Türkiye’de medyanın endüstrileşmesine paralel olarak edebi ürünlerin yaşadığı değişim ve dönüşümün ele alınması disiplinlerarası kaygıları da beraberinde getirmektedir. Tez çalışması ile salt iletişim alanına değil, aynı zamanda edebiyat sosyolojisi ve tarihi çalışmalarına da bir katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1.1. Araştırma Soruları: Gerekçe ve Sunum

Reklamcılık endüstrisinin 1950’lerle birlikte gelişen pazar dinamiklerine bağlı olarak üretici-tüketici ilişkilerinde neden olduğu dönüşüm, kitlesel üretim ve tüketimin sağlanmasında birçok faktörün rol oynamasını sağlamıştır. Kitlesel üretim ve bu üretim tarzının sonucu olarak ortaya çıkan ürünlerin toplumun geniş kesimleri tarafından tüketilmesi gerekliliği –ki bu durum her üründe olduğu gibi edebiyat ürünlerinde de sözkonusudur–, reklamların, tüketicilerin, fikirlerini/değerlerini/bilinçlerini yönlendiren medya tarafından ulusal-uluslararası şirketlere pazarlandığı bir yapıya doğru gelişim göstermesine (Smythe-1977) neden olmuştur. Tüketim pratikleri ve bu pratiklerin medyayla olan ilişkisinin edebiyat ürünlerinin satın alınması bağlamında değerlendirilmesi, toplumsal yapıda yaşanan dönüşümler hakkında da ipuçları vermektedir. Nitekim edebiyat-okur arasındaki iletişim, yazılı-basılı kitle iletişim araçları kanalıyla ki bu çalışmada konunun da gerektirdiği tarzda gazetelerin kitap ekleri esas alınmıştır, gerçekleşmektedir. Tüketimin yazılı, işitsel ve görsel reklamlar desteğinde gerçekleştiği günümüz toplumsal yapısında reklamcılık endüstrisi, yüksek bütçeli, uluslararası ölçekte faaliyet gösteren reklam ajansı ve medya gruplarıyla bütünleşmiştir. Tüketim pratiklerinin toplumun her kesiminde yaygınlık kazanması anlamında “bütün medyayı kavrayan ve hiçbir sınırı bulunmayan reklamcılık, açıkça özerk bir varoluşa ve muazzam bir etkileme gücüne sahip geniş bir üstyapıyı oluşturur”

(Williamson-2001, s;11). Günümüzde bireylerin, kendilerini ürettikleri ile değil de, tükettikleri ve tükettiklerinden geçerek oluşturdukları yapay kimlikler aracılığıyla anlamlandırması bağlamında “tüketimcilik, her yerde mevcut (hazır ve hazır) ve geçicidir. Tartışılır bir şekilde geç XX. yüzyılın dini olmuştur. Görünüşte günlük yaşamımızı istila etmiştir; günlük deneyimlerimizin yapısını oluşturmaktadır ve sürekli olarak formunu değiştirmesi ve aldatıcı görünümlere bürünmesiyle etkisini yeniden ispat etmektedir” (Miles-1998, s;1).

Üretilen edebi metinler, her dönemin yapısını ve dönüşümlerini yansıtmakta; metinlere yüklenen anlamlar da yaşanan dönemin izlerini taşımaktadır. Birer inceleme nesnesi olarak metinler, günümüz toplumlarında satın alınıp tüketilen materyalere dönüşmüştür. Edebi bir üretimin kendisi çeşitli psikolojik ve sosyolojik süreçlerin etkisi altında olup, değişen toplumsal yapının ve üretim ilişkilerinden beslenmektedir. “Sosyolojik düşüncenin beslediği kaynaklar sınırsız değildir. Bu kaynakların en verimli kullanıldığı alan da toplumsal süreç içinde var olagelen ilişkilerin ve anlamların kavranılmasında olmuştur. Sosyolojinin edebiyata yönelik herhangi bir söz söyleme hakkı olacaksa bu da onu karşılıklı bilgi değişimine dayalı ve bundan ötürü de toplumsal bir süreç olarak görmesinden geçer” (Noble-2006, s;47). Bireysel rekabetin ve sosyal ilişkilerde tekbaşinalığın (*atomism*) egemen olduğu günümüzde edebiyat ürünlerinin satın alım ve kullanımında gazete kitap eklerinin rolünün konu edinildiği bu tez çalışmasında, ‘iletişim’, ‘edebiyat eleştirisi’, ‘medya’, ‘reklam’, ‘tüketim-tüketim toplumu’ kavramlarının kuramsal ve işlevsel açılarından anlamlandırılması önem taşımaktadır.

Üretim pratiklerinin belirleyici rol oynadığı piyasa koşulları, tüketimin sürekliliği ile ayakta kalan bir ilişkiler ağı ile ifade edilmektedir. “Reklamlar zorunluluktan doğmuş rastlantısal bir sanattır. Genellikle reklamverenler bir sanat yapıtını değil bir pazarlama aracının oluşturulmasını parasal açıdan desteklemek üzere yola çıkarlar. Fakat reklamlar, simgeler dünyası ile ürünler dünyası arasındaki köprüyü oluştururlar. Reklamlar bir ürüne özel anlamlar (ya da ‘katma değer’) yükleyerek mallardan markalar yaratmaya çalışır. Reklamcılık, hoş gelen imgeler yapmak için hem görüntü hem de güzel söz araçlarını kullanarak büyüsünü gerçekleştirir” (Rutherford-2000, s;16). Reklamlarda sunulan her ayrıntı aslında belirli bir amaca hizmet etmektedir. Gazete kitap eklerinde yer alan kitap tanıtım yazıları ve eserlerin görsel

olarak sunuldukları ve çeşitli metin, sembol ve spotlarla desteklendikleri reklamlar, tüketicinin –burada kitabın alıcısı konumundaki okur kastedilmektedir– dikkatini çekme, ürünün benzerlerine/rakiplerine rağmen tercih edilmesini sağlama amacına yönelmektedir.

Bütün bu tespit ve değerlendirmelerden hareketle, gazete kitap ekleri ve bu eklerde sunulan kitap, yayınevi, dağıtım kanalı reklamları ile tanıtım yazılarının tüketim sürecindeki rolünü tespit etme ve edebiyat eleştirisinin yaşadığı dönüşümün ortaya konulması amacındaki bu çalışmada, ulusal gazetelerin kitap ekleri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bu tez çalışmasının kuramsal yaklaşımından hareketle, inceleme kapsamındaki birinci araştırma sorusu, “*Edebiyat eleştirisi, tarihsel ve kuramsal işleniş biçimi bakımından nasıl bir gelişim göstermiştir?*” şeklinde formüle edilmiştir.

Çalışma kapsamında, reklam endüstrisinin somut ve nihai ürünleri olarak bireylere sunulduğu yazılı ve görsel materyallerin incelenmesi yoluyla, kitapların tanıtımı sırasında reklamın, tüketici ile ürünü, üretici firmayı, markayı ve tüketim kalıplarını buluşturan önemli bir unsur olduğunun ortaya konulması önem taşımaktadır. Tüm basılı reklam ortamlarında olduğu gibi gazetelerde (bu çalışma bağlamında kitap eklerinde) de en önemli nokta bireylerin dikkatini çekebilmektir. Bu açıdan hangi başlık altında yer alırsa alsın (köşe yazısı, röportaj, araştırma inceleme yazısı vb.) tanıtım metni önemli görevler üstlenmektedir. Günümüz koşullarında okurlara salt ürün değil aynı zamanda o ürünün sunduğu (ve o ürüne sahip olmanın sağladığı) bir yaşam tarzı ve bu yaşam tarzını simgeleyen markaların satılması amaçlanmaktadır. “Reklamlar, tüketim mallarından öte bir şeyleri bize satarlar: İçinde bizim ve o malların yer değiştirebilir olduğumuz bir yapıyı bize verirken, bizi kendimize satarlar” (Williamson-2001, s;13). Edebi eserleri satın alma kararı vermek üzere olan bireylerin tercihleri üzerinde çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bunların başında ekonomik, sosyo-psikolojik, kültürel ve estetik unsurlar gelmektedir. Bireylerin, ilgi alanları, yaşam çevresi, arkadaş grupları, statüsü ve edebiyat eserinin yazarı, yayınevi ve dağıtım kanalı, ürünün tanıtımında ön plana çıkarılan birer unsurdur. Sıralanan gerekçeler bağlamında, tez çalışması kapsamındaki ikinci araştırma sorusu “*Yazılı basın bir parçası olan kitap tanıtım eklerinde yazıların yer alış ve işleniş biçimi nasıldır?*” şeklinde ifade edilmiştir.

Okur, çoğu zaman satın aldığı kitabın kendisinde sağladığı fonksiyonel faydasının da ötesinde kurguladığı kimlik üzerine odaklanmaktadır. Kitabın kullanılması sürecinde –ki burada kitabın salt okunması değil, esere sahip olunması, kitaplıkta yer alması, arkadaş çevresince onanması vb. kastedilmektedir– kitap, yazar ve yayınevinden geçilerek biçimlendirilen sembolik yaşam tarzları, sıklıkla okurların deneyimlerinde sosyal işlevler gören zorunlu koşullar halini almıştır.

Tez çalışmasında ağırlıklı olarak tercih edilen tanımlayıcı-betimleyici yapı, araştırma sorularının bu yapıya uygun biçimde kurgulanmasına ve bu sorulardan hareketle ulaşılan tespitlerin sorunun farklı yönlerini ortaya koyacak biçimde kuramsal çerçeve ile ilişkilendirilmesine yönelik olduğu için tercih edilmiştir. Bu bağlamda, tezin amacı ile bu amaca ulaşmak için biçimlendirilmiş araştırma dizaynı, kuramsal çerçeveye ilişkilendirmesi bağlamında önemlidir.

1.2. Tez Çalışmasının Yöntemi: Kapsam ve Sınırlılıklar

1980 sonrasında medyanın yaşadığı dönüşümü, sosyo-ekonomik bir bakış açısı ile ele almakta olan “*Türkiye’de Ulusal Yazılı Basında Edebiyat Eleştirisi ve Kitap Ekleri Üzerine Bir İnceleme*” başlıklı bu tez çalışması, amaca yönelik olarak hazırlanmış bir araştırma dizaynı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında kitle iletişim araçlarının bir parçası olarak gazete kitap eklerinin, edebiyat eleştirisi ve kitap tanıtımı bağlamında tüketim pratiklerine nasıl dahil olduğunun açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu hedef çerçevesinde, edebiyat ürünlerinin satın alınmasını etkileyen etmenler arasında yer alan reklam, kitap tanıtımı ve kitap eleştirisi olgularının derinlemesine incelenmesi gereklilik taşımaktadır. Tez çalışması bağlamında geliştirilen araştırma dizaynı, konuya, amaca, yaklaşım tarzına ve araştırma sorularına dayanılarak oluşturulmuş; veri toplama, analiz ve değerlendirme aşamaları, birbiriyle bütünleşik araştırma soruları çerçevesinde şekillendirilmiştir. Edebiyat eleştirisi genelinde ve gazetelerin kitap ekleri özelinde, eleştiri ve edebiyat ürünlerinin satışı artırıcı bir nitelikte tanıtımı tartışmaları ile reklamcılık endüstrisinin geldiğimiz noktada bu süreci nasıl etkilediği konularında İngilizce ve Türkçe yazılı materyallerin okunup değerlendirilmesini takiben konuya ilişkin hareket noktaları belirlenmiştir. Bu amaçla kitap, bilimsel dergi ile gazete kitap eklerinde yer alan metinlerden yararlanılmış;

istatistikler için kurum yıllıkları, internet siteleri ve kamu kuruluşlarının sayısal veri ortamları kullanılmıştır.

Tez çalışması kapsamında araştırma sorularının belirlenmesinin ardından, niteliksel ve niceliksel tanımlayıcı-betimleyici incelemeye (*descriptive research*) uygun bir araştırma dizaynı hazırlanmıştır. Çalışmaya yönelik olarak getirilen birincil sınırlama, hangi zamansal aralıktaki gazete kitap eklerinin inceleneceğine dairdir. Tez çalışması kapsamında inceleme materyalinin hangi gazete kitap eklerinden oluştuğu ise bir diğer sınırlamadır.

Tez çalışması kapsamında, “*Edebiyat eleştirisi, tarihsel ve kuramsal işleniş biçimi bakımından nasıl bir gelişim göstermiştir?*” şeklinde ifade edilen ilk araştırma sorusuna ilişkin olarak edebiyat teorisi, edebiyat tarihi ve sosyolojisi ile eleştiri konularında kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilerek kuramsal yaklaşımın oluşturulması sağlanmıştır. “*Yazılı basının bir parçası olan kitap tanıtım eklerinde yazıların yer alış ve işleniş biçimi nasıldır?*” şeklinde ifade edilen ikinci araştırma sorusu ise, reklamcılık endüstrisi ile inceleme materyalinde (gazete kitap ekleri) sunulan metinlerin içeriği arasındaki ilişkiyi ortaya koyacak bir boyutta incelenmiştir. Konuya ilişkin ilk sınırlılık gazetelerin ulusal ölçekte yayımlanmakta olmasıdır. İncelemeye konu edilen 01 Mart-01 Haziran 2007 dönemine denk gelen 14 hafta süresince yayımlanmış olan 8 gazeteye ait toplam 46 kitap ekine içerik çözümlemesi yapılarak, niceliksel ve niteliksel bulgulara ulaşılması amaçlanmıştır. Araştırmaya dahil edilen gazete kitap ekleri, ulusal basın içersinden basit rastlantısal örneklem yoluyla seçilmiştir. Gazete kitap eklerinin farklı periyotta (haftalık ve aylık) yayımlanan tüm örneklerinin araştırmaya dahil edilmesine dikkat edilmiştir. Tez çalışması kapsamında, 01 Mart-01 Haziran 2007 tarihleri arasındaki dönemde, olgu incelemesinin örneklemine oluşturan 8 gazetenin (Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Radikal, Vatan, Yeni Şafak ve Zaman) üç aylık (14 haftalık) örneklem kesiti içerisinde yayımlanmış olduğu 46 kitap ekine erişilmiş ve kitap eklerinin tamamı analize dahil edilmiştir.

Niteliksel inceleme kapsamında, gazete kitap eklerinde yer alan tanıtım ve reklam içeriklerine ilişkin veri toplama sürecinde kullanılması amacıyla Veri Formu (EK-1) hazırlanmıştır. Hazırlanan veri formu, kitap eklerinin editörleri, editör yazılarının içerikleri, yer alan metinlerin türleri, kitaba, yayınevine ve dağıtım kanalına ilişkin bilgiler ile metin ve reklamlarda kullanılan içeriğin görsel ve metinsel düzlemde

çözümlemesine yöneliktir. Yapılan ön (pilot) inceleme sonrasında veri formu geliştirilerek nihai şeklini almıştır. Kitap eklerinde yer alan metinlerin içeriklerinin görsel ve metinsel olarak çözümlenmesi bağlamında hazırlanan veri formunda kitap ekinin adı, yayımlanış tarihi, sayısı ve toplam sayfası sorgulanmış; kitap eki sorumlusu/editörü ve varsa editör yazısının başlığı, konumu ve metinde görsel öğeye yer verilip verilmediği araştırılmıştır. Kitap eklerinde yer alan metinler, ‘köşe yazısı’, ‘kitap eleştirisi yazısı’, ‘söyleşi-ropörtaj’, ‘kitap-yayınevi reklamları’ başlıkları altında sınıflandırılarak ayrıntılı olarak ele alınan unsurlar, yazar, yazı başlığı, konusu, yayınevi, yazının hangi sayfada yer aldığı açısından konumu ve yazıdaki görsel öğe kullanımı (fotoğraf, kapak fotoğrafı, illüstrasyon, karikatür, grafik vb.) şeklinde sıralanabilir. Bu sınıflandırmanın dışında kitap eklerinde ‘kısa tanıtım yazısı’, ‘edebiyat-sanat etkinliği duyurumu’, ‘en çok satan kitaplar listesi’, ‘karikatür’ ve ‘bulmaca’ gibi unsurlara yer verilip verilmediği de tespit edilmiştir. Veri formunda, ayrıntılı veriye ulaşılabilmesi amacıyla ve metinlerin çeşitliliği nedeniyle genellikle açık uçlu kodlama tercih edilmiştir.

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde de belirtildiği üzere 1970’lerden itibaren post-fordist üretim/esnek yönetim süreçleri harekete geçirilmiş ve tüm toplumlarda tüketim eğilimini artırmak birincil amaç olmuştur. Bu bağlamda, tez çalışmasında, günümüzde piyasa koşullarında medya aracılığıyla sunulan reklam içeriklerinin tüketimi destekleyen farklı unsurlar etrafında yapılandırıldığı varsayılmış; kitap satışını artırma çabasındaki tanıtım yazıları ve reklam metinlerinde bireylerin düşünce ve tutumlarında etkili olan ve tüketimi motive edici olduğu düşünülen sözcük, görsel öğe ve sembollerin kullanıldığı ileri sürülmüş ve bu iddialarla ilişkili olarak inceleme materyaline (gazete kitap eklerinde yer alan metinlere) içerik çözümlemesi yapılmıştır.

1.3. Ön (Pilot) İnceleme

Araştırma dizaynının oluşturulması sürecinde, araştırma dizaynına uygun olarak hazırlanan yöntemin geçerlilik-güvenilirlik sorunu içermemesi, tezin başlangıcında belirtilen amaca ulaşılabilmesi ve istatistiksel veri eksikliğinin aşılabilmesi için bir ön (pilot) inceleme yapılmıştır. Ön (pilot) inceleme ile gazete kitap eklerinin içeriğini

ortaya koymak amacıyla hazırlanan Veri Formu (EK-1)'nin kullanılabilirliği ve ölçümler için materyal toplamada uygunluğu sınanmıştır.

Tez kapsamında hazırlanan araştırma dizaynını sınamak ve gerekirse yeniden düzenlemek için yürütülen ön (pilot) inceleme, Şubat 2007'de yayımlanmış bulunan gazete kitap ekleri bağlamında gerçekleştirilmiştir. Ön inceleme kapsamında ulusal yazılı basında yer alan ve basit rastlantısal örneklem yoluyla seçilmiş bulunan 22.02.2007 tarihli Cumhuriyet gazetesi kitap eki, 23.02.2007 tarihli Radikal gazetesi kitap eki, 24.02.2007 tarihli Yeniçağ gazetesi kitap eki ve 25.02.2007 tarihli Akşam gazetesi kitap eki üzerinde içerik çözümlemesi yapılmıştır.

Ön (pilot) inceleme kapsamında elde edilen bulgular ve bu bulgulardan hareketle ortaya konulan değerlendirmeler EK-2'de sunulmuştur. Yapılan ön (pilot) inceleme göstermektedir ki, gazete kitap eklerinde yer alan metinler, günümüz tüketim pratikleriyle ilişkili olarak eleştirinin kullanım tarzını ortaya koymaktadır.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları ve Geçerliliği

Bu çalışma, günümüz medya ve reklam endüstrisi yapılandırılmasının bir çerçevesini çizmek açısından edebi eserlerin üretimi, dağıtımı ve satın alınması bağlamında ne tür ilişkiler ağı ile çevrelendiği ve okurların kitapları satın almaları bağlamında edebiyat eleştirisinin değişen doğası ve rolünün açığa çıkarılması konularıyla sınırlandırılmıştır. Çalışma, gazete kitap eklerinin edebiyat eleştirisinin değişen doğasını göstermek ve reklamcılık endüstrisi ile ilişkilerini ortaya koymak amacıyla pozitivist-ampirik yaklaşımın parametrik varsayımıyla dizayn edildiği ve niceliksel tasarımın 'ölçeklendirme-istatistikî analize tabi tutma-değerlendirme' sürecini deneyimlediği için ampirisizme yöneltilen eleştirileri kapsamaktadır. Araştırma, belirli dönemde basılı kaynaklardaki metinlerin içeriklerinin incelenmesi ve bu içeriklerden hareketle sonuçlar çıkarılmasına yönelik olduğundan; çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliği materyallerin karakterine, ilişki ve nedenselliklerin sorgulanış tarzına, araştırmanın dizayn kurgulama ve sonuçlar çıkartma tarzına bağlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ELEŞTİRİ VE EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ

İletişimin en önemli unsurlarından olan ve toplumsal olarak kabul görmüş, ortak bir anlaşma sistemini oluşturan ‘dil’, insanların söz ve yazı ile ortaya koydukları edebi üretimin de ön koşuludur. Toplumsal unsurları yansıtsın ya da yansıtmassın, edebiyat ürünü, yazarının öznelliğini içeriğinde barındırmakta; ortak iletişim aracı olarak dilin çeşitli sanatsal kıvraklıklarla, estetik kaygılarla ve gündelik kullanımının dışında kullanılması nedeniyle ise toplumsalı temsil etmektedir. “Zihnin yazılı ürünlerinin tamamen estetik kriterlere teslim edilmesinde tehlike söz konusudur. Her ne kadar edebiyat bir sanat ise de yine de temiz olmayan bir sanattır, çünkü onun temel araçları dil ve yazıdır” (Escarpit-2006, s;69). Edebiyat ürününün ancak belirli bir toplumda anlaşılır olan semantik içeriği ve belirli okur kitlesi tarafından anlamlı kılınacak olan geleneksel sembollerden oluşması, entelektüel bir bağa kavuşmasını sağlamaktadır. Eserin sanatsal değer kazanımı, toplumsal olarak ‘gerçek’ ya da ‘potansiyel’ algılanmasından bağımsız değildir. Bu bağlamda edebiyat eserinin okurla bir arada düşünülmesi gerekir. Yazarların aynı zamanda birer okur oldukları düşünülecek olursa, edebiyat eserinin okura sunulmasının ardından okur tarafından gelen tepkilerin, ki bu tepkiler yazılı ya da sözlü olabilir, yazarın eserine dönük tutumunu değiştirecektir.

Başlangıçta, okumuş insanların (*litterati*) sosyal tabakalarına mensup kişilerin – Fransa’daki değişik ve değişken edebiyat dünyası, ABD’de parlak ve sofistike elit, İspanya’da yoksullaştırılmış bir entelektüel aristokrasi– kendilerine özgü kültürünü ifade etmek üzere kullanılan ‘*edebiyat*’ (*literature*) kavramı, estetik bir olgunun ötesinde sosyokültürel bir yapıyı betimlemiştir. ‘*Litteratura*’ nosyonu, antik Roma’da, küçük bir alanda yoğunlaşmış olan eğitilmiş okuyucu kitlesinin grup bilincine ulaşmasıyla beraber sosyal bir karakter kazanmıştır. XIX. yüzyılın sonuna gelindiğinde dahi kavramın bu anlamdaki kullanımlarına rastlanmakta; “hatta Almanlar –özellikle de Lessing– insan zihninin yazılı ürünlerini analizlerinden, bir taraftan bir kimsenin düşüncelerini yazılı olarak ifade etme sanatı olarak diğer taraftan da belirli bir toplumda bu şekilde üretilen ve basılan tüm çalışmalar olarak nesnel *Literatur* nosyonuna doğru tekamül ettiklerinde bile edebiyat olgusunu zaman veya mekan olarak kendi sosyal

çevrelerinden koparmamışlardır” (Escarpit-2006, s;66). Yazılı kültür tarihinde edebiyat ve somut sonucu olarak kitap, kültürün yayılımının bir aracı olmuş; ardından kapitalist üretim sisteminin biçimlendirdiği piyasaya sunulmak üzere makine baskılı ve kalın ciltli kültürel üretime dönüşmüştür. Böylece, Orta Çağ’ın din adamları sınıfının deyişle ‘romance’ (romans) dilinde yazılmış üretiler, ‘anlamsız alt edebiyat’ olarak ifade edilmiştir. Yayıncılık da bu süreç içerisinde yaygın olarak özerk bir ticari politikaya sahip, edebiyat ürünlerini satışa sunan yapılanmaya dönüşmüştür. Kitaplar, bu yapı içerisinde diğer sanayi ürünleri gibi satılmaktadır. Yeni yeteneklerin, duyarlı kitleye dönük ürünlerinden ziyade kitlesel sirkülasyon kitapları, yayıncıların programlarını titizlikle sürdürmelerinin garantisi konumundadırlar. “Kitlesel dağıtımına sunulan kitap (cep kitabı, *livre de poche*, *Taschenbuch*, vs.), kültürel iletişim aracı olarak kitabın canlı bir değişiminin teknik araçlarını sağlar. O, seri üretim ve endüstriyel tasarımın kombinasyonuna dayandığı için uygun ölçüyle, hoş bir görünümle ve nitelikli içerikle birlikte ciddi bir fiyat indirimine olanak sağlar” (Escarpit-2006, s;79). Okuma deneyimlerini ve kültürel tüketim sürecini de değişime uğratan edebiyat, yazar ve yayıncı bağlamındaki bu dönüşümün anlaşılması, sosyal sistemin ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, tez çalışmasının bu bölümünde ‘eleştiri nedir?’ sorusuna yanıt aranmakta; edebiyat eleştirisi ve akımların ortaya çıkışı irdelenmekte; eleştiri, bir iletişim tarzı olarak değerlendirilirken, politik karakteri ve kültürel içeriğine değinilmekte ve son olarak da eleştirinin ekonomik bağlamı medya ekonomisi ilişkiselliğinde incelenmektedir. Medya endüstrisinin Türkiye’de yeniden yapılanması ve ulusal edebiyat üzerindeki etkilerinin incelenmesi, konunun mikro örnek, Türkiye örneği, bağlamında ortaya konulması açısından anlamlılık kazanmaktadır.

2.1. Eleştiri Nedir?

‘**Eleştiri**’ kavramı, etimolojik olarak, ‘*criticism*’ (XVII. yüzyılın başlarında, ‘*critic*’ ve ‘*critical*’) kavramından türemiştir. Latince ‘*criticus*’, Yunanca ‘*kritikos*’ (kök sözcük ‘*krités*’-‘yargı’) kavramlarına dayanan eleştiri, başlangıçta ‘*hata bulma*’ anlamını içermiş; geçen süreç içerisinde edebiyat yorumu bağlamında, XVII. yüzyılın sonundan itibaren edebiyat değerlendirme çalışmaları ve bu işi somutlaştıran yazı türünü de ifade etmek üzere geniş bir kapsama ulaşmıştır (Williams-2005). Yunanca,

'yargılama' ve 'ayırt etme' anlamlarına gelen '*krisis*' kelimesinden türeyen eleştiri kavramı, 'bir insanı, bir düşünceyi, bir yapıtı dikkatli ve çok yönlü bir değerlendirmeye tabi tutmak' anlamına gelmektedir. Felsefede, Kant öncesi dönemde ise 'bilim, sanat, mantık ve siyaset başta olmak üzere, tüm alan ya da disiplinlerde bir prensibi, olguyu derinlemesine inceleme'yi ifade etmektedir. Kant, bu kavrayışı, rasyonel bilginin sınırlarını, ilkelerini araştırma ve ortaya koyma faaliyeti olarak kullanmış; aklın ve bilginin sınırını, imkânlarını tespit etmek için, doğmacılığın ve şüpheciliğin karşısına '*kritisizm*'i konumlandırmıştır. Kritisizm yöntemi, felsefi konuları açıklarken salt aklın yardımıyla eleştirel bir yol izlemektedir.

Batı'da eleştiri, politika, toplum, tarih, edebiyat, teoloji gibi birçok kaynaktan doğmuş ve beslenmiştir. Avrupa'da eleştiri, genel anlamda filozoflar ve edebiyatçılar tarafından geliştirilirken; özellikle eleştirinin yöntembilimini şekillendiren, eleştirmenlerden çok insanın değerlendirme yetisini analiz eden filozoflar olmuştur. Bu filozoflar arasında Descartes, Kant, Hegel, Goethe ve Schiller önemli bir yere sahiptirler. **Descartes**, bilgi denen şeyi sıkı bir akıl süzgecinden geçirme fikrini öne sürerek eleştirel düşünceyi savunmuştur (Uç-2003). Öyle ki Descartes, hiperbolik, yöntemsiz veya metodik kuşkuyu kullanarak zaman içerisinde çeşitli kaynaklardan gelen bilgileri eleştirel bir tavırla incelemiştir. **Kant** eleştiriciliği, aklın ve bilginin doğasını konu alarak araştırma ve insanın bilgi yetisini sorgulama tavrı olarak ele almıştır. Kuşkuculuktan ve dogmatizmden kaçınan Kant, bir taraftan Hume'un kuşkuculuğuna diğer taraftan metafizikçilerin dogmatizmine ve varlıkla ilgili temelsiz spekülasyonlarına karşı çıkmaktadır (Cevizci-2000). Bu noktadan hareketle yaklaşımı, eleştirel felsefe olarak adlandırılmış olup, bu felsefe, öncelikle insan aklının güçlerine, beceriye dayanan bir analizdir. Bütüncül olarak bakıldığında Kant'ın felsefesi, bilginin incelenmesi ve eleştirilmesi ile başlayan bir düşünsel yapıya dayanmaktadır. Bu bağlamda eleştirel felsefe, insan aklının güçlerine ve epistemeye dayanan bir analizle, bilginin sınırlarının ne olduğu sorunsalıyla ilgilenmektedir. Böylece Kant'la birlikte tarihsel süreç içerisinde '*critism*'in olumsuz anlamları eleştirel düşünceyle sistematik düşünce biçimine dönüşmüştür. Kant'ın 'genel eleştiri' diye adlandırılan tekniği, genel bir felsefi metot olarak metafizik dogmacılığa karşı çıkmaktadır. Genel eleştiri, bilginin sınırlarını çizerken; herhangi bir araştırmanın sonucunda ortaya çıkan bulguları tek bir bileşende toplamakta, bütün bilimler için bir yöntem önermesi yapmakta ve ortak ilkeler

geliştirmektedir. Böylelikle Kant, bilimsel doktrinler için yöntem tartışması yaparak genel geçer prensipler oluşturmaktadır. **Hegel** felsefesinde eleştiriye, olumsuz anlamlardan ziyade insanların toplumda özgürleşmesini sağlamak gayesiyle var olan inanç biçimlerinin sorgulanması ve bunların ortaya konması gibi olumlu anlamlar yüklenmiştir.

İnsanlar, yaşamları boyunca iletişim halindedirler ve sosyal varlıklar olarak yaşama dahil olduklarından itibaren doğal olarak çeşitli iletişim tarzları geliştirmektedirler, bu nedenle de çoğu zaman yaşamlarında iletişim formlarının ne kadar önemli olduğu üzerinde durmamaktadırlar. Düşünme ve hissetme yollarının çeşitliliği, iletişimin tarzının elde edilmek etki bağlamında farklılıklar yaratması açısından önem taşımakta; zihnin farklı özellikleri, iletişim için bir araç oluşturulmasında rol oynamaktadır (Richards-1959, s;26-27). Çeşitli sanat dallarının insan düşüncesini ortaya koymanın bir aracı olarak rol oynadığı düşünüldüğünde, edebiyat (şiir, roman vb. aracılığıyla) da insanın kendini ifade etmenin sanatsal ve kurallı yolunu oluşturmaktadır. “Geleneksel olarak sanat eserlerinin maksadı, daima ve sadece, *sanatçının kendisi için çalıştığı ve tüketici olan* insan müşterinin gerçek veya hayal ettiği bir ihtiyacı ya da eksikliğini gidermektir” (Livinston-1998, s;171).

Modern eleştiri, sanat, edebiyat, tiyatro, drama vb. birçok alanı kapsamakta; bu alanlarda ortaya konulan eserlerin çeşitli ölçütler çerçevesinde ele alınması, yorumlanması, değerlendirilmesi süreçlerini içermektedir. Sanat eserlerinin çeşitli özelliklerinin ve işlevlerinin analizlerinin yapıldığı eleştiri sürecinde, metne farklı açılardan yaklaşan kuramlar geliştirilmiştir. Bu kuramların modern bir eleştiri disiplini olması uzun bir zaman almıştır. Eleştirinin tek başına bir yazın dalı olduğu savının XX. yüzyıldaki en büyük temsilcisi, Kanadalı yazın eleştirmeni ve kuramcısı, **Northrop Frye** (1912–1991) olmuştur. “Edebiyat teori ve tenkidinin edebiyat üzerinde bir asalak gibi yaşadığı ve eleştirmenin asla sahici olmayı becerememiş bir sanatçı olduğu yolundaki görüşleri inandırıcı bir dille reddeden” (Wellek, 2004:38) Frye, 1957 yılında yayımlanan ve edebiyat eleştirisini kapsam, teori, ilkeler ve teknikler bağlamında öz olarak değerlendiren *Anatomy of Criticism* (Eleştirinin Anatomisi) başlıklı çalışmasıyla, eleştirinin kendi kendine var olan bir düşünce ve bilgi yapısı bulunduğu savunusu ile eleştiri alanında önemli bir dönemi temsil etmektedir (Frye-1973, s;3). Frye’in bu çalışması, tüm yazın tarihini modlara ve kurgulara göre sınıflandırmış; doğanın

mevsimler arası geçişte yaşadığı değişimin insanı çok derinden etkilediğini, günümüzde geçmişle bağlantısı kopmuş ya da fark edilemeyecek kadar incelmış gözüken birçok şeyin, aslında bu doğal sürecin parodisi ya da taklidi olan ritüellerden türediğini savunmuştur. Northrop Frye, kültürler arasında dolaşımda olan eserlerin arketipler içerdiğini, bu arketiplerin de edebiyat için evrensel bir anlama yetisini sağladıklarını belirtirken, doğanın ölüp dirilmesinin tüm arketiplerin arketipi olduğunu ifade etmekle birlikte çevrimsel ya da döngüsel tarih kavramını akla getirecek biçimde, her mevsimi bir edebiyat türüyle eşleştirmiştir. Doğa gibi, insanların edebi zevklerinin de bu türler arası geçişten payını aldığını öne sürmüş olan Frye için komedi ilkbahar, romans yaz, trajedi sonbahar ve hiciv kıştır. Yazınsal eleştirinin ana konusunun belirli bir sanat olduğunu, eleştirinin de, açıkça, sanatın bir parçası olduğu üzerinde duran Frye'a göre (1974, s;74-77), eleştiriye ilişkin aksiyom ve önkabuller, uğraştığı sanattan kaynaklanmak zorundadır; yazın eleştirmenin yapması gereken ilk şey, metni izlemek, okumak, kendi alanı üzerine tümevarımsal bir çalışma, araştırma yapmak ve kendi eleştirel ilkelerinin yalnızca bu alana ait bilgisinden biçimlenmesini sağlamaktır; eleştiri ilkeleri, teolojiden, felsefeden, politikadan, bilimden ya da bunların bazılarının bileşiminden hazır kalıplar olarak alınamaz. Frye'e göre, "İnsan eylemi (praxis), temelde tarihler veya spesifik ve belirli eylemleri tanımlayan sözsel yapılar tarafından taklit edilmektedir" (1973, s;82). Mit ise eylemin ikincil taklitçiliğidir ve insan düşüncesi de spesifik ve belirli tahminlerde bulunmayı sağlayan tutarsız (discursive) yazmaları taklit eder.

Frye'nin sanat yaşamında kimi zaman etkisi altında kaldığı, XVIII. yüzyılın entelektüelliğinden sonra, XVII. yüzyılın metafizik şiirlerini andırır tarzdaki eserleri ile dikkati çeken **William Blake**, kalbin duygularını ve yaşam ruhunu dile getirmesi anlamında ilkler arasında yer almaktadır. Blake'in yaklaşım tarzında 'kendi'nin pasifliği ve insanın içinde derinlerde yer alan 'diğeri'nin aktifliği, 'hayal kurularak' ortaya çıkmaktadır (Middleton Murry-1964, s;16). Blake, 'Masumiyet Şarkıları' (*Songs of Innocence*-1789) ve 'Deneyim Şarkıları' (*Songs of Experience*-1794) başlıklı ilk tezbihlerinde şanssız insanların masumiyetiyle çıkarıcı ve adeletsiz kent dünyasının getirdiği mutsuzluğu karşılaştırmış ve metin ile süslemeleri asitle kazıma, renkleri elle ilave etme gibi içeriğe uygun gördüğü ve ölmüş küçük kardeşinin kendisine ilham ettiğini söylediği 'cehennemsel' bir teknik kullanmıştır. Bütün yapıtlarında 'gerçekdışı

biçimlerden kaçınma’, ‘herhangi bir alanda otorite düşmanlığı’ ve ‘isteğin, arzunun yüceltilmesi’ egemen olmuştur. Sıra dışı hayali kavramsallaştırmalarını sembolizm ile ifade etmeye çalışan Blake, döneminde anlaşılmamış, reddedilmiş ve eleştirilmiştir (Korteling-1966, s;8-11).

Tarihsel süreçte eleştiri ve edebiyat eleştirisi anlayışının XVIII. yüzyılın başlarında güçlenen liberal, burjuva kamusal alanıyla yakından ilişkili olduğunu belirten **Terry Eagleton**, edebiyatın, özsaygı kazanmada, saltıkçı devlete ve hiyerarşik topluma karşı insana yakışır talepleri ifade etmede orta sınıfa hizmet ettiğini belirtmektedir (Eagleton-1998). Eleştirinin Aydınlanma Çağı’nda kamu alanından ayrılmaz bir kavram olduğu dikkate alınırsa, yargıların kamuya dönük tasarlandığı, okurla iletişim yapının bir parçası olduğu görülmektedir. Eagleton, İngiltere’de egemen bloku birleştirmeye yardımcı olacak asıl nüvenin kültür olduğunu belirtmekte ve bu tarihsel ödevin esas hamilinin eleştirmen olduğunu vurgulamaktadır.

2.2. Edebiyat Eleştirisi ve Akımların Ortaya Çıkışında Eleştirinin Rolü

Tarihsel süreç içerisinde yazın sanatı ve edebiyatın iç içe geçmişliğine bakıldığında dönem dönem farklı yaklaşım tarzlarının gelişmiş olduğu gözlenmektedir. Edebiyatın kriterleri, prensipleri ile somut-nihai edebi yapıtlar üzerine yapılan çalışmaların dönem dönem farklılıklar taşıdığı, bu nedenle de edebiyatı farklı açılardan değerlendirmeleri sonucunda çeşitli başlıklar altında sınıflandırıldıkları görülmektedir. Edebi eleştiri ile edebiyat tarihinin iç içe geçmişliği, edebiyat teorisinin oluşumunda bir arada rol oynamalarını sağlamaktadır. Edebiyatı, sosyolojik açıdan, dilbilim merkezli bir eleştirelilikle, anlambilimsel olarak ve göstergebilimsel etkileşimcilik çerçevesinde ele alan çalışmalara rastlanmaktadır. Edebiyat sosyolojisi bağlamında konuyu ele alan çalışmaları, klasik, modern ve çağdaş olmak üzere üç dönemde ele almak mümkündür.

Yazının, tarihsel-sosyolojik değerlendirmeler ile toplumsal yasalar bağlamında insan bilimlerinin incelenmesi şeklinde ele alındığı klasik dönem edebiyat sosyolojisi çalışmaları ile Mme de Staël, Hippolyte Taine ve Charles Augustin Sainte-Beuve ön plana çıkmaktadır.

İsviçre asıllı Fransız yazarı ve eleştirmeni **Mme de Staël** (1766-1817), din, adetler ve yasalar ile yazın arasındaki karşılıklı etkileşimi ele aldığı ve tarihsel-

sosyolojik değerlendirmelerde bulunduğu 1800’de yayımlanan ‘*De la litt rature consid r e dans ses rapports avec les institutions sociale*’ (Toplumsal Kurumlarla Bağlantıları Açısından Yazın üstüne) başlıklı çalışmasında XVIII. yüzyıl düşünürlerini referans almıştır. Kitabının ‘Başlangıç’ başlıklı bölümünde amacını açıkça ortaya koyan Sta l, yazının ancak toplumsal-kollektif düzen içinde ele alınabileceğine dair yaklaşımının özgünlüğünü,

“*Bu yapıtta, dinin,  detlerin, yasaların yazın üzerinde, yazının da din,  detler ve yasalar üzerinde ne gibi etkisi olduğunu incelemeyi amaçladım. Fransız dilinde, yazı hayatı ve beğeni ilkeleri üstüne çok sayıda kitap vardır, bunların da eksiklikleri bulunduğu söylenemez; ama ben, yazın anlayışını değişikliğe uğratan ahlaksal ve siyasal nedenlerin yeterince incelenmiş olduğunu sanmıyorum. Bana  yle geliyor ki, insana özgü yeteneklerin, Homeros’tan günümüze dek oluşturulmuş her çeşit ünlü yapıt sayesinde derece derece nasıl geliştiği konusu da henüz ele alınmamıştır*” (aktaran Rifat-2008, s;12-13).

sözleriyle ifade etmiştir. “alışmasında bir ülkenin sosyo-politik durumu ile o ülkede üretilen edebiyatın baskın unsurları arasında var olan ilintilere dikkatleri çekmektedir. Bu bakımdan herhangi bir idare şeklinin ve dini inanışların edebiyatın oluşumunda etkisini detaylı bir biçimde analiz edecektir” (şan-2006, s;131). Her dönemin kendine has olan tür ve tarihsel gereklilikten oluşmuş yazını bulunduğunu; uygarlıkların yaşadıkları evrime paralel olarak farklı yazın türlerinin ortaya çıktığını; Kuzey halklarının (İngiliz, Alman, Danimarkalı ve İsveçli) yazarlarının melankolik duyguları açıklama eğilimli olduklarını, Güney yazınının (Yunan, İtalyan, İspanyol ve XIV. Louis Fransızları) ise kaynağının Homeros’a dayandığını belirten Sta l, evrimin ulaştığı son noktanın Fransız Devrimi olduğunu ve devrimin edebiyat üzerine yansımalarının kitap-tarih ilişkisi çerçevesinde eleştirel olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. August Wilhelm ve Fredrich von Schlegel kardeşler ile  ğrencileri Sta l çevresinde toplanan grup, edebiyatın değer olarak ‘zamanın ruhu’ (*Zeitgesit*) ve ‘ulusun ruhu’ (*Volksgeist*) tarafından belirlendiğini vurgulamış; Sta l, *De la Litterature Consideree dans ses avec les Institutations Sociales* (1800) başlıklı kitabında Fransızca ‘*litterature*’ kavramını ilk olarak kullanan kişi olmuştur (Escarpit-2006). Sta l’in *De l’Allemagne* (Almanya’ya Dair) ve *De la litt rature* (Edebiyata Dair) başlıklı çalışmalarında, göreceli ‘güzel’ kavramına, yazının gelişim evriminin gerekliliğine ve Eski Yunan ve Latin yazarlarının taklit edildiği XVII. yüzyıl klasizmi ile ülkelerin ulusal geleneklerine dayanan

romantizmin karşılaştırılmasına rastlanmaktadır. “Mme de Staël’in benimsediği ulusal karakterin gelişmeye açık olması, kendi içinde gücülükler (potansiyeller) taşıması anlayışı da yeni zamanların yazınında klasizmin aşılmasına ve modern bir Fransız yazınının gelişmesine olanak tanımıştır” (Rifat-2008, s;87).

XIX. yüzyıl Fransız olguculuğunun ileri gelen isimlerinden **Hippolyte Adolphe Taine** (1828-1893), bilimsel yöntemi, insan bilimlerinin incelenmesine incelenmesine uyarlamaya çalışmış ve edebiyat eleştirisine bilimsel bir yaklaşım kazandırma çabası içerisinde olan düşünür, eleştirmen ve tarihçidir. Yazın ve sanatın insanın doğal işlevleri olduğu ve bilginin tamamen duyuumsal deneyim, gözlem ve kontrollü deneye dayanması gerektiğini savunan Taine, Hegel ve Spinoza’nın metafizik düşüncelerinden etkilenerek, yaşamın ve evrenin nedenselliği üzerine düşünmüştür. İnsanın yeteneğinin ‘soy’ (*race*), ‘ortam’ (*milieu*) ve ‘dönem’ (*moment*) etkenlerine bağlı olduğunu; insanın kurduğu sanat ve yazının da değişik coğrafi, toplumsal ve kültürel etkilere göre farklılaştığını ifade eden Taine, “gerek yazınsal yapıtların gerekse sanat ürünlerinin eleştirisinde ya da açıklamasında insan ile yapıtı birleştirir ve üreticide, yapıtın kaynağında ‘ana yeteneği’ sorgularken de *soy*, *ortam* ve *dönem* gibi belirleyici etkenleri araştırır. Üreticiyi kuşatan bu üç etkenden kalkarak da yapıtın soyağacını çözmeye çalışır” (Rifat-2008, s;88). Taine, polemiğe yatkın üslubuyla olduğu kadar, kitaplarının konularıyla da dikkat çekmiş ve dönemin muhafazakâr ve liberal düşünürleri tarafından eleştirilmiştir. 1852’de Paris’te gerçekleştirdiği edebiyat doktorasında *De Personis Platonicis* (Platon’un Karakterleri Üzerine) başlıklı tezi yazmış; ardından da tez çalışmasını 1861 yılında *La Fontaine et ses Fables* (La Fontaine ve Fablları) adıyla kitaplaştırılmış; 1853’te tamamladığı doktora eğitiminin sonrasında 1856 yılında *Essai sur Tite-Live* (Titus Livius Üzerine Deneme) adlı yapıtı yayımlanmıştır. Edebiyatın, yazarın çevresinin bir ürünü olduğu yaklaşımından hareketle Taine, bir edebiyat çalışmasını anlamamanın en iyi yolunun yazarın çevresini anlamaktan geçtiğini ileri sürmüştür. Sanat yapıtının incelenmesinde anlatımsal özelliklerin ortaya konulması gerektiği, bu noktada tarihin insanların daha yakından tanınmasını sağlayacağı görüşünü savunan Taine, yazınsal incelemeye dizgesel pozitivist akılcı bir yaklaşım getirmiştir.

“Taine çevresindeki düşünceleri, kavramları doğrulamaya çalışan bir kuramcıdır. Ona göre, nasıl olgular doğrulanmak için varsalar, yazınsal yapıtlar da doğrulanmayı bekleyen olgulardan biridir: Sözelimi bir roman, Taine’in bakış açısına göre kendi kendini tanıtlamaya yarayacak deneyimler yığınının başka bir şey değildir” (Rifat-2008, s;88-89).

Yazınsal eleştirinin, düşüncelerin doğal tarihini temellendirmede önemli bir etkinlik olduğu üzerinde duran Taine, eleştirmeni de ruhun doğabilimcisine benzetmiştir. Bu tanımlamadan hareketle eleştirmenin görevi, her yazarın soy, ortam ve dönem koşullarında belirlenmiş olan temel yeteneğini ortaya çıkarmaktır. Sosyolog Auguste Comte’a benzer bir tarzda sosyolojik pozitivist olan Taine için ‘soy’ kavramı, ‘ortak’ (*common*) göndermesinden ziyade ‘herkesi bilgi ve onayının dışında yöneten müşterek kültürel düzen’ olarak anlam kazanmaktadır. Müşterek soy içerisinde bireyi farklı kılan ise ‘belirli bireylerin bozduğu ya da geliştirdiği belirli koşullar’ı ifade eden ‘ortam’dır. ‘Dönem’ ise bu bireylerin ‘birikmiş deneyimleri’dir. Bu yaklaşım tarzı ile Taine, ‘soy’ kavramı bağlamında Johann Gottfried Herder’in ‘*volk*’ (*people*) ve ‘ulus’ (*nation*) fikrinde benzeşmekte ve önemli öncülü olarak da Germaine de Staël’in sanat ve sosyoloji arasındaki ilişkiye dönük çalışması gösterilmektedir. Yazarların temel yeteneğini bulmada bilimsel bir yaklaşım izlenmesinin gerekliliği üzerinde durmakla birlikte Taine, izlenim ve sezgilerine dönük olmasıyla eleştirilmiş ve betimleyici eleştiri yerine felsefe yapmaya dayanan eleştiri anlayışının beğeniye dayandığı vurgulanmıştır.

Fransız edebiyat tarihinin önemli isimlerinden edebiyat eleştirmeni **Charles Augustin Sainte-Beuve** (1804-1869), 1824 yılından itibaren edebiyat metinleriyle ilgilenmeye başlamış, özellikle Victor Hugo’nun *Odes et Ballads*’ını, klasik biçimciliğe karşı mücadele ve artan Romantizm döneminde Hugo ve Cénacle ile ilişkiselliği bağlamında ele almıştır. 1834’de şiirlerinden ve kısmen de otobiyografisinden oluşan *Volupté* başlıklı romanı yayımlanan Sainte-Beuve’nun makaleleri, *Port-Royal* (1837-1859) ve *Portraits Littéraires* (1862-1864)’de toplanmıştır. Şiir ve roman denemelerinin ardından edebiyat araştırmalarına yönelen Sainte-Beuve için Port-Royal çok önemli bir çalışmadır. Eleştirel yaklaşımını geliştirdiği çalışmalar arasında, *Critiques et Portraits Littéraires* (Yazınsal Eleştiriler ve Portreler-1830-1839), *Portraits Contemporains* (Çağdaş Portreler-1846), *Causeries du Lundi* (Pazartesi Konuşmaları-1851-1862) ile *Chateaubriand et son Groupe Littéraire Sous L’Empire* (İmparatorluk Döneminde

Chateaubriand ve Yazınsal Topluluğu-1861) sıralanabilir. Sainte-Beuve, yazınsal bir eserin, üreten insanın ayrılmaz bir parçası olduğu düşüncesinden hareketle, bir karakter ve mizaç ile yazarın eğilimlerinin ortaya konulduğu ‘kap’ olduğuna işaret etmiş; eserin incelenbilmesinin insanı tanımaktan ve yapıtı üreten bireyin eğilimlerini aydınlatmaktan geçtiğini belirtmiştir. Kendisini ‘düşüncelerin doğabilimcisi’ olarak gören Sainte-Beuve’ye göre eleştirelilik, yazarın yaşamı ile yapıtının bir arada ele alınmasını; sanatçının tarihsel, biyolojik, toplumsal ortamının incelenmesini; yazarın kişiliği, ailesi, dostları ve düşmanları hakkında tüm bilgilerin derlenmesini gerektirmektedir.

“Sekreterlerini üstüne yazı yazacağı yazarların yaşamıyla ilgili bilgi toplamaya gönderir: Din hakkında ne düşünüyor? Doğadan etkilenir mi? Kadınlara ve paraya karşı tutumu nasıl? Zengin mi, yoksul mu? Bir kusuru ya da bir zaafı var mı? İşte Sainte-Beuve bütün bu ve benzeri sorulara bulacağı yanıtlarla, ele aldığı yazarların ‘portre’sini çizer. Ardından da betimlemiş olduğu çok sayıdaki yazarın ruhsal, düşünsel, toplumsal özellikleri arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları saptar. Onları tıpkı bir doğabilimcinin hayvanları ve bitkileri cinslere ve türlere ayırması gibi ‘familyalar’ (‘düşüncelerin familyası’ söz konusudur bu kez) halinde sınıflayabileceğini düşünür. Böyle bir aşamaya ancak çok sayıda çözümlene yapıldıktan sonra varabileceğini bildiği için de eleştiride düşüncelerin tarihini yapabilmeyi bir bakıma kendinden sonrakilere bırakmak zorunda kalır” (Rifat-2008, s;76).

Sainte-Beuve, yazarın yaşamöyküsü ile yapıtın tanınması arasında kurduğu bağ bakımından Taine’in eleştiri yöntemine yaklaşmakta; ancak, eleştiri yöntemine dizgesel bir kuram koymanın ötesinde tarihsel araştırmalarla desteklediği eleştiriyi nesnel verilerle destekleme çabası gütmektedir. Eleştireliliği de bir sanatsal çalışma olarak değerlendiren Sainte-Beuve, hayatını yazar-eleştirmen olmaya adanmıştır. Marcel Proust, Sainte-Beuve’un yöntemini, yazınsal eserlerin, yazarın toplumsal benliği değil de üretici benliğinin bir ürünü olduğu yaklaşımından hareketle eleştirmiş ve 1954 yılında *Contre Sainte-Beuve* (Sainte-Beuve’e Karşı) denemesinde katılmadığı noktaları sunmuştur.

Toplum-yazınsal yapıt ilişkisinin, yazınsal evrim ile toplumsal evrim arasındaki bağ çerçevesinde ele alındığı ve yazınsal yapıt, sosyal-ekonomik-kültürel koşullar ve toplum bilinci ilişkiselliğinin sorgulandığı modern dönem edebiyat sosyolojisi çalışmaları bağlamında György Lukács, Lucien Goldmann, Leo Löwenthal ve Rene Wellek sıralanabilir.

Toplum-yazınsal yapıt ilişkisini inceleme amaçlı ‘yazın toplumbilim’in (edebiyat sosyolojisi) kurucuları arasında yer alan Macar felsefeci ve eleştirmen **György Lukács** (1885-1971), Hegel, Dilthey ve Max Weber’e yakın olduğu yıllarda, ‘toplum’ olgusunu ön plana çıkararak yazınsal evrim ile toplumsal evrim arasında bağ kurmuş ve *Theories des Romans* (Roman Kuramı-1914-1915) başlıklı eserini yayımlamıştır. ‘Yazınsal bir yapı’ ile ‘tarihsel-felsefi bir diyalektiğin belli bir anı’ arasındaki bağıntının niteliklerinin araştırılması çabasında, toplumsal tarihin her dönemine bir yazınsal biçimin denk düştüğü; böylece, tarihsel süreç içerisinde sorunsalların dönem dönem roman, düzyazı veya destansı şiirle ele alındığına ve bu ortamda sorunsal bireyin oluştuğuna dikkat çeken Lukács’ın yaklaşımın hareket noktasında ‘gerilemiş ve bozulmuş’ destan olarak roman yer almaktadır. Destansı türün diyalektik bir biçimi olan romanda, dünyada yaşayan ama dünyaya karşı çıkan ‘şeytansı’ kahraman da sorunsal bireydir. “Parçalanmış bir dünyanın yansıması olarak görülen roman modern bilinç ile modern bilincin boş yere kavramaya çalıştığı bir dünya arasındaki çatışmayı gözler önüne serer. Sorunsal bireyin düşünceleri, dış gerçekliğe uymayınca (roman da iç dünya ile dış dünyanın karşıtlığından doğar) ideallere dönüşür. Sorunsal kahraman ile dünyayı birleştiren ilişkinin ortaya konuş biçimine göre de roman türleri belirlenir” (Rifat-2008; s;57). Soyut idealizm romanında kahraman, karmaşık dünyayla baş etmek zorunda kalırken; düş kırıklığı romantizmi romanında kahramanın iç dünyası yaşanan dünyanın basitliğine tezat uyandıracak şekilde zengindir. Bilinçli karşı çıkışın egemen olduğu romanda ise hem kahraman hem dünya sürekli dönüşüm geçirmektedir. Lukács’ın kendisine özgü eleştirel yöntemini ortaya koyduğu eseri *Le Roman Historique* (Tarihsel Roman-1954)’de gerçekçi romanların insan evriminin başlıca aşamalarını gösterdiği ve insanlara sürdürdükleri ideolojik mücadelede yol gösterici olduğuna işaret etmiş; romanın evriminin Fransız Devrimi ile başladığının, doruğa Scott, Puşkin ve Balzac’la eriştiğinin ve Flaubert ve ardından da Stefan Zweig döneminde gerileme aşamasına girdiğinin üzerinde durmuştur. Bu sürecin sonunda roman modern demokratik hümanizmaya ulaşmaktadır. Yazınsal yapıtlarda sunulan tiplerin tarihsel döneme özgü bütün yaşamsal özellikleri ve tepkileri sonsuz biçimde sunmamakla birlikte, sanatsal yaratımın doğasının görece sınırlı-eksik görünümü, ‘yaşamın kendisiymiş’ gibi sunmasında yattığını ifade eden Lukács, yöntemsel yaklaşımını “iktisadi-toplumsal gelişme ile bu gelişmeden kaynaklanan dünya görüşü ve

sanatsal biçim arasındaki karşılıklı etkinin araştırılması” (aktaran Rifat-2008, s;57) olarak tanımlamış ve tarihsel romanın toplumsal ve tarihsel koşullarını ve toplumsal katmanları temsil eden tipleri incelemenin yapıların karşılıklı etkileşimini ortaya koyacağını dile getirmiştir.

İnsanların günlük yaşamlarında, uyandırıcı ve öykünmeci öğeler arasında bağ bulunduğunu; devinimsel düşlem gücünün insanları günlük işlerinde becerikli kıldığını ve davranışlarının sonraki sürecini düşlem gücüyle önceden yaşamak yetene kazandığını belirtir. “Bir devinim sürecinin yansılanması, bu devinimi izleyicinin kafasında uyandırıcı biçimde üretebilir. Aynı durum, doğal olarak gürültüler, belli eylemlerin sözcüklerle simgelenmesi vb. için de geçerlidir” (Lukács-1999, s;226). Lukács’a göre (1999), insanlar arasındaki gelişmiş ilişkiler ve bu ilişkiler sayesinde gelişen insanları tanıma yeteneği, duyular arasındaki duyular arasındaki işbirliğine ve özellikle de görme ve duyma duyularının tümellik eğilimine dayanmaktadır. Duyular aracılığıyla insanlar arasında algılamadan kaynaklanan bir algılama süreci gelişecek, bu sayede insanları değerlendirmede çeşitli ipuçları yakalanacaktır.

“Görme ve duyma tümelliği, bizim dolaysız olarak görülmesi ya da duyulması olanaksız görüngüleri görsel ve işitsel algılamamızı sağlar. Başka deyişle, insanın görme ve duyma duyuları içerisinde gelişen duyumsama yetenekleri, görsel ve işitsel ortamda çok uzak noktalarda bulunan nesnellik biçimleriyle anlatım biçimlerinin, görme ve duyma duyuları için tam algılanabilir nitelik kazanmasını, ayrıca da duyusal dolaysızlıklar içerisinde kendiliğinden yorumlanabilir ve değerlendirilebilir bir niteliğe bürünmesini sağlar” (Lukács-1999, s;227).

Duyuların yardımıyla, gerçeklik yansıtmaının, kaynağını günlük uygulamadan aldığını ve böylece gerçeklikle yaklaşık bir uygunluk kurma eğilimi sergilediği görüşüne sahip olan Lukács için, insanın duyguları, tutkuları ve düşünceleri, nesnel tümellik eğiliminin öznel yönünü oluşturmaktadır.

Fransız toplumbilimcisi ve eleştiri kuramcısı **Lucien Goldmann** (1913-1970), Alman felsefesi ve toplumcu gerçeklik kuramını geliştiren György Lukács üzerine yaptığı derinlemesine araştırmaların ardından ‘*oluşsal (genetik) yapısalcılık*’ yaklaşımını geliştirmiştir. “Goldmann, *genetik yapısalcılık* olarak adlandırdığı kuramı ile kendi katkısını bir sanat ve edebiyat sosyolojisi olarak tanımlamakta, ideolojik ve estetik yapılar arasındaki türdeşliğin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. O’nun

geliştirdiği kuram daha önceki yansıtma kuramlarından bir kopuşu ifade etmektedir” (Şan-2006, s;146). Bu eleştirel yaklaşımın temelini yazınsal yapıt ile bu yapıtın ortaya çıkışını yönlendiren toplumsal-ekonomik bağlam ilişkiselliğini sorgulamak oluşturmaktadır. Bu yaklaşım tarzından hareketle yazınsal yapıt, toplumsal koşullar ve toplum bilincinin bir yansıması olmanın ötesinde ‘topluluğu oluşturan’ öğelerden birisidir. Böylesine bir anlamlandırma sürecinde yazınsal yapıtın iç tutarlılığı, tarihsel ve toplumsal tutarlılıklar ağıyla yorumlanmaya ve açıklanmaya çalışılmalıdır. “Goldmann’a göre bir yapıt gerçek anlamını ancak bir yaşamın, bir davranışın içine oturtulduğu anda kazanır. Üstelik yapıtın anlaşılmasını sağlayan davranış da, çoğu kez yazarın davranışı değil, yazarın bağlı olduğu (bağlı da olmayabilir) bir toplumsal grubun davranışındır” (Rifat-2008, s;37). Goldmann’ın yaklaşım tarzında ‘tutarlılık’, bir yazınsal yapıtı oluşturan öğelerin hem kendi aralarında hem de içinde yer aldıkları bütünün yapısına göre kazandıkları anlamsallık bağlamında değerlendirilmektedir. Yöntem, ‘anlama/yorumlama’ ve ‘açıklama’ aşamalarından oluşmaktadır.

“Goldmann’ın teorisi, edebi oluşumu bireysel çabanın ötesinde, ‘birey aşkın özne’ nin yani toplumsal bilincin bir etkinliği olarak tanımlanmaktadır. O’nun yaklaşımına göre edebiyat eserlerinin oluşumu, toplumsal ve ideolojik yapıyla ilintili olmakla birlikte, bu ilişki mekanist bir yapı içinde gelişmez. Goldmann, sanat eserinin özgül bütünlüğünden yola çıkan ve bu bütünlükle eseri çevreleyen daha geniş yapılar arasında türdeşlikler arayan diyalektik bir yöntem geliştirme çabasındadır. Birey-aşkın özneyi tüm insan etkinliklerinde olduğu gibi edebi yaratının da merkezine alan bir yaklaşımın sonucu olarak edebi eserlerin de karmaşık bir ilişki içinde anlamlandırılması gerektiğine işaret etmektedir. Goldmann’a göre edebi bir çözümleme için ilk yapılması gereken şey edebi eserin iç tutarlılığına yönelmektir. Eserin bu anlamda ideolojik ve toplumsal koşullara göre bir önceliği bulunmaktadır. Goldmann’ın anlama olarak adlandırdığı bu aşamadan sonra açıklama aşamasına geçilmektedir” (Şan-2006, s;146).

Az sayıda öğeden oluşmakla birlikte metnin kavranmasını sağlayan yapı -ki anlam üreticisi tarafından kurulur-, yapıtın içinde yer aldığı varsayılan anlam ile ortaya çıkmakta ve anlam oluşturan birçok yapıdan metnin bütünlüğünü sağlaması bakımından farklılaşmaktadır. Yorumlama aşamasında araştırmacının getireceği sınırlamaların başında metin dışı bilgilerin çalışmaya dahil edilmemesi ve metindeki öğelere simgesel anlamların yüklenmesinden kaçınılması gelmektedir. “Sonuç olarak, anlama aşaması, araştırmacının kendini metin dışı bilgilerden soyutlayarak, metinle baş başa kalarak yaşadığı, metin içi bir süreçtir” (Rifat-2008, s;38). Açıklama aşamasında ise metin,

yazarının dışındaki gerçeklikle bağlantılı olarak ele alınmaktadır. Yorumlama aşamasında belirlenen anlamsal yapılar, toplumun düşünce yapısı ilişkilendirilmekte olup; toplumbilimsel bir modelle yapısal inceleme modelinin bileşimi olan bu yaklaşım tarzında roman biçimi, piyasaya dönük üretilenlere bağlı olarak oluşan bireyci toplumun yaşam tarzının yazınsal düzlemde yansımasıdır. Modern edebiyata ilişkin olarak, “XVIII. ve XIX. yüzyıl yazarlarının çoğu özel bir dinleyici okuyucu kitlesi için yazdılar, değerleriyle uyuşan olay ve karakterler yarattılar, özellikle cinselliğe karşı davranışlar” (aktaran Swingewood-2006, s;111) açıklamasında bulunan Goldmann, toplumsal yaşam pratiklerindeki dönüşüme paralel olarak edebi eserlerin de basit ve sansasyonel bir içeriğe büründüklerine işaret etmiştir. Edebiyatı sosyolojik bir bakış açısıyla ele alan Goldmann, *Towards a Sociology of the Novel* (Bir Roman Sosyolojisine Doğru) başlıklı kitabında, romanı belli bir arayışın ve yeni değerlerin inşasında bir araç olarak kabul etmiş ve romanı da çürümüş, bozulmuş, düzey ve değerini yitirmiş bir arayışın tarihi olarak değerlendirmiştir. Edebiyat sosyolojisinin amacının, edebi eserler ile içinde doğdukları toplumsal kesimlerin ortak bilinçleri arasında bağlantı kurmak olduğunu ifade eden Goldmann’ın edebiyat incelemesi üzerine yaklaşımını ortaya koyduğu diğer önemli eserleri arasında *Sciences Humaines et Philosophie* (İnsan Bilimleri ve Felsefe-1955), *Recherches Dialectiques* (Diyalektik Araştırmalar-1959) ve *Pour une Sociologie du Roman* (Bir Roman Toplumbilimi İçin-1964) yer almaktadır.

Frankfurt Okulu’nun bir üyesi olan Alman sosyolog **Leo Löwenthal** (1900-1993), 1926 yılında katıldığı, yeni yapılanmış olan Sosyal Araştırma Merkezi (*Institute for Social Research*)’nde edebiyat sosyolojisi ve kitle kültürü ağırlıklı olarak çalışmış ve 1932 yılında yayımlanmaya başlayan *Zeitschrift für Sozialforschung* başlıklı derginin de editörlüğünü yapmıştır. Ardından enstitü üyeleri, savaş ve baskı nedeniyle Almanya’dan Columbia Üniversitesi’nin desteği ile New York’a yerleşmiştir. Arkadaşlarının çoğu California’ya giderken, kendisi Washington’da *Office of War Information* ile çalışmaya başlamıştır. Savaş sonrasında Horkheimer, Adorno ve Friedrich Pollock’un Frankfurt Okulu’nu yeniden kurmak üzere geri dönmelerine rağmen Löwenthal, önceki üyelere Herbert Marcuse, Franz Neumann, Otto Kirchheimer ve Erich Fromm gibi Amerika’da kalmayı tercih etmiştir. Löwenthal, *Prophets of Deceit* (Norbert Guterman’la birlikte yazmıştır-1949), *Literature and the Image of Man* (1957) ve *Literature, Popular*

Culture, and Society (1961) başlıklı eserlerinin tümünde edebiyat ve sosyal sistem arasında ilişki kurmaktadır.

“Edebiyat belirli ilkel toplumlarda ve de kültürel olarak gelişmiş kimi ülkelerde, diğer sosyal tezahürlere entegre olmuştur ve kült ve din seremonilerinden bağımsız bir varlık şeklinde açıkça ayrılaşmamıştır. O daha çok, örneğin kabile şarkıları, ilk Yunan mitolojisi veya ortaçağın tutku oyunu gibi bu kurumların bir ifade aracı şeklindedir. Bunun aksine ortasınıf dünyasında edebiyat ise diğer birçok işlevsel farklılaşmalarla birlikte diğer kültürel etkinliklerden açıkça ayrı bir varoluş sürmektedir. Edebiyat, ilk dönem romantizminde olduğu gibi, politik olarak hayal kırıklığına uğramış grupların kaçış sığınağı haline gelebilir veya günümüzün kitlesel edebi eğlence olgusunda olduğu gibi kitlesel ölçekte sosyal hayal kırıklıklarının bir sığınağı haline gelebilir. Yine edebiyat, mutlakçılık dönemindeki İspanyol ve Fransız dramistleri örneğinde olduğu gibi özel bir tahakküm sistemini yücelterek ve onun eğitim amaçlarına katkıda bulunarak kelimenin gerçek anlamıyla ideolojik bir araç olarak işlev görebilir” (Löwenthal-2006, s;84).

Löwenthal’e göre yazar, öncelikle bir entelektüeldir ve yazarlara dönük araştırmalar da ancak yazarların değişik tarihsel dönemlerde içinde buldukları sosyal, ekonomik ve kültürel koşullar bağlamında yapılabilir. Sistematik bir araştırma yapılabilmesi için mahkemelerin, akademi dünyasının, galerilerin, kitap kulüplerinin ve film endüstrisinin edebiyat mesleğiyle ilişkisinin çözümlenmesi gerekliliğinin önemine işaret eden Löwenthal (2006, s;86-87), edebiyat sosyolojisinin görevinin, imgesel karakterlerin deneyimlerini, kendilerinin kaynaklandığı özel tarihsel iklimle ilişkilendirmek ve edebi yorumsamayı bilgi sosyolojisinin bir dalı haline getirmektir. “Löwenthal, herhangi tutarlı, yaşayabilir bir edebiyat sosyolojisinin temel amacının, muhtelif edebiyat çalışmalarının özünde bulunması gereken ve düşünce ile hissetmenin birçok görünümünü, sosyal sınıf, iş, aşk, din, tabiat ve sanat gibi alanlarda ifade eden, ‘anlamın özünü’ keşfetmek olduğunu düşünmüştür” (Swingewood-2006, s;106). Edebiyat sosyoloğunun alanda yapabileceği araştırmalar ise sistematik sosyolojik incelemeyi mümkün kılan *işlevsel içerik*, yazarın okuyucunun ötesine bıraktığı izi keşfetmek amaçlı *yazarın tavrı*, popüler edebiyat ürünlerini, geleneksel kurmacanın ideolojik ve duygusal içeriğiyle karşılaştırarak modern okurun benimsemi ve uyum mekanizmalarını öğrenme amaçlı *kültürel miras* ve ekonomik ve politik döngünün edebi ürünler üzerinde birligin izler bırakıp bırakmadığına ilişkin *sosyal çevrenin rolü* bağlamında genişletilebilir.

Çek asıllı Amerikan karşılaştırmalı edebiyat eleştirmeni **René Wellek** (1903-1995), Erich Auerbach ile birlikte Avrupa merkezli filoloji geleneğinin en büyük

temsilcisi olmuştur. Hayatının önemli bir bölümünü Viyana'da geçiren ve Prag'da Charles Üniversitesi'nde edebiyat üzerine eğitimini sürdüren Wellek, II. Dünya Savaşı sırasında Amerika'ya gitmiş ve Yeni Eleştiri'nin önde gelen savunucusu olmuştur. Eleştirmen Austin Warren ile o zamana değin eleştiri yaklaşımında moda olandan ziyade edebiyat teorisini sistematize eden ve alanda dönüm noktası olan, “edebiyatın tabiatı ve işlevinin tutarlı bir tartışmada birbiriyle bağlantılı bir şekilde ele alınması gerektiğini” (Wellek ve Warren-2005, s;15) ileri sürdükleri ‘*Theory of Literature*’ başlıklı çalışma yayımlanmıştır. 1960'lardan itibaren Wellek, Yeni Eleştiri'yi savunmuş ve edebiyat eleştirisi tarihi üzerine kapsamlı bir çalışma yürütmüştür. Edebiyatı eşzamanlı dizi olarak gören yaklaşım tarzı ile tarihsel sürecin integral parçaları olarak gören yaklaşım arasında farklılık bulunduğundan hareketle edebiyat kriterleri ve prensipleri üzerine yapılan çalışmalarda da farklılıklar olacağı sonucuna ulaşan Wellek'e göre, “edebi tenkit (öncelikle yaklaşım statikse) veya edebiyat tarihi somut sanat eserlerini araştırırken, ‘edebiyat teorisi’ edebiyatın prensiplerini, kategorilerini, kriterlerini vb. araştırır. Ancak ‘edebi tenkit’ terimi, sık sık edebiyat teorisini içine alacak şekilde kullanılmıştır” (Wellek-2004, s;35). Bunun en önemli nedeni ise tenkit, teori ve tarihin içiçeliğidir. Edebi inceleme tarihinin, tarihsel ve sosyal sorunları ortaya koyduğuna işaret eden Wellek için ‘tenkit’ ve ‘sanat’ arasındaki problemlili ilişkiselikte tenkit, ‘sanat duygusunun gerekliliği’ noktasında, en son amacı edebiyat hakkında sistematik bir bilgi ve edebiyat teorisi olan teorik bir bilgidir.

“Edebi teorilere, ilkelere ve kriterlere havadan varılmaz: Tarih boyunca her münekkid (tıpkı Frye'in yaptığı gibi) evvelce seçtiği, yorumladığı, çözümlediği ve nihayet değerlendirdiği somut sanat eserleriyle ilgili olarak kendi teorisini geliştirir. Bir münekkidin fikirleri, yargıları ve derecelendirmeleri hep onun teorilerince teyit edilip savunulur ve bu teoriler de sanat eserlerince desteklenip açığa çıkar, mantık kazanır” (Wellek-2004, s;39).

Bir edebiyat eserinin işlevini başarıyla yaptığı zaman hem ‘zevk’ hem de ‘yarar’ sağlayacağı görüşüne sahip olan Wellek'in ifadesiyle edebi çalışmanın belgeleri değil de eserleri inceleme alanı edinmesi nedeniyle hangi dönemde olursa olsun materyal değişmez, eserin kendisini anlamak, yorumlamak ve değerlendirmek yeterlidir, ancak biyografik konularda belgelere ulaşmak gerekir. “Edebiyat, tarih ve biyografiden daha genel, fakat psikoloji ve sosyolojiden daha özeldir. Fakat yalnızca edebiyat teorisi veya savunmasının ağırlık verdiği şeylerdeki farklılıktan söz edilemez. Edebi eserlerin

kendisindeki genellik veya özellik derecesinde de eserden esere, devirden devire bir takım değişlikler görölür” (Wellek ve Warren-2005, s;18).

Çağdaş edebiyat sosyolojisi çalışmaları bağlamında, Oryantalizm’in edebiyat teorisi, kültürel çalışmalar ve insan coğrafyası üzerindeki etkisine dikkat çeken Edward Wadie Saïd, düşüncelerini sosyolojik teori, medyave kültür ile edebiyat sosyolojisi çerçevesinde interdisipliner yaklaşımla dile getiren Alan Swingewood, edebiyat, edebiyat teorisi ve eleştirelliği, metinlerarasılık ve semiotik bağlamda değerlendiren Julia Kristeva ve edebiyat eserinin, estetik biçim kazanmış ideoloji olduğu noktasından hareket eden Terry Eagleton sıralanabilir.

Filistin asıllı edebiyat teorisyeni ve kültür eleştirmeni olan ve çok iyi düzeyde İngilizce, Fransızca ve Arapça bilen **Edward Wadie Saïd** (1935-2003), 1999 yılında Modern Language Association’ın başkanı olmuştur. Oryantalizm eleştirisi ile Batı’nın Doğu’ya bakışını ele alan Saïd, Arap-İslam dünyasına ve kültürüne dönük ‘*Eurocentric*’ önyargının varlığına; Avrupa ve Amerika’nın kolonyal ve emperyal hedeflerine ulaşmada Orta Doğu’daki Batı kültürünün egemenliğinden kaynaklanan bu anlayışın XXI. yüzyılda da egemen olduğuna dikkat çekmektedir. Oryantalizm’in edebiyat teorisi, kültürel çalışmalar ve insan coğrafyası üzerinde hatırı sayılır etkisi bulunduğunu belirten Saïd’in yaklaşımının olgunlaşmasında, Jacques Derrida and Michel Foucault’un çalışmaları ile Batı oryantalizminin erken dönem eleştirmenleri arasında yer alan A. L. Tibawi, Anouar Abdel-Malek, Maxime Rodinson ve Richard William Southern’un düşünceleri önemli bir yere sahiptir. Eleştirin bir kurum ya da ilmi disiplin olmadığı görüşünden hareketle Saïd, eleştirmenlerin yaptıkları ile kimlikleri arasında önemli bir bağ bulunduğunu, kopuk ve uzlaşmaz bir moda çalışmalar bile mekansal bir varoluşlarının söz konusu olduğunu vurgulamaktadır. “Hem içedönük hem de dışadönük formlarıyla birlikte eleştiri, aslında ister tam, ister yarı tanımlı olsun birtakım mekanlarda gerçekleşen sosyal bir aktivitedir. Tam tanımlı mekanlara örnek olarak sınıfları, gazete eleştiri yazılarını, ilmi ve mesleki toplulukları, yarı tanımlı mekanlara örnek olarak da çağın ruhu, hazzı, politik ideolojileri ve ulusal ya da sınıfsal yapıları verebiliriz” (Saïd-2004, s;52). Walter Benjamin’in edebiyatın, *işaret edici* (die weisende) ve *dokunucu/temas edici* (die berührende) olarak sınıflandırdığı iki türünü eleştiri alanına aktaran Saïd’in yaklaşımında bazı eleştiri biçimleri, amacı okur üzerinde ilmi bir disiplin etkisi uyandırmaktan uzak, denemeci ve algoritmiktir ve gelecekteki

etkileri bağlamında da muhalif ve sekülerdir; bazıları da okurlarının hoşnutluğunu, onlarla özdeşliği arayan bir eleştiridir. Muhalif eleştiri, hazır bir meta olarak statüsünü pekiştirmeye eğilimli sistematik ve doktrinal modlarda değil; seküler, araştırmacı ve hareketli bir yapıda sağlıklı uzlaşmazlıkta ortaya çıkmaktadır (Said-2004). Göstergibilim ve yapısalcılığın bir metnin nasıl çalıştığı, yazarın işlevinin nasıl anlaşıldığı ve bir metnin nasıl okunabileceği üzerine getirdikleri görüşler hızla tüketilmiş ve birçok açıdan da eleştiriye maruz kalmıştır. “Eleştirel teorinin evcilleştirilmesi ve de buna karşı çıkış, herkesin reddetmeye çalıştığı meta faşizmi ve piyasa tüketimciliğiyle uyumlu şekilde gerçekleştirilmiştir” (Said-2004, s:56). Eleştirinin geleceğinin aranması gereken yer artık kültürler, söylemler ve disiplinlerarasındaki trafikte olup; bu da denemeci eleştirinin sistematik ve doktrinal eleştiriye tercih edildiğini ve geleceğe yönelik bir tepki vermekten ziyade geçmiş ve geleceğin farklı ‘süslenmiş’ uzamlarına hizmet ettiğini göstermektedir. Bu noktadan hareketle Said, eleştirinin geleceğiyle ilgili ana fikrini şu şekilde ifade etmektedir:

“Her eleştiri edimi, daima tam anlamıyla bir dizi sosyal ve tarihsel koşula sıkıca bağlıdır; sorun da bunun var olduğunun sırf belirtilmesiyle değil, bu ilişkinin nasıl net olarak tanımlanacağı veya karakterize edileceğiyle ilgilidir; sonra eleştirmen rakip sosyal eğilimler arasında aktif olarak bir seçim yapmaya yönelebilir. Tüm eleştiri yaklaşımları, bir geleceğe sahip oldukları varsayımı üzerine kuruludur ve bu varsayım üzerinden çalışır. Bu bakımdan şu ya da bu türün ya da yazarın daha bütünsel yorumu gibi asli hedefler, aslında toplumda değişiklik yapma veya onu geliştirme gibi arzû hedeflerle bağlantılı hale getirilebilir” (Said-2004, s:57).

Böylesine bir tanımlamadan hareketle Said, eleştirmenlerin çalışmalarının sosyal izlerini netleştirmek ve üzerlerinde düşünmekle sorumlu olduklarını vurgulamaktadır. Bunun nedeni de eleştirinin, sosyal ve rasyonel bir entelektüel etkinlik ve ‘araya girici’, Gramscici bir yaklaşımla ‘potansiyel olarak yönlendirici’ olmasıdır. Said’in yaklaşımında, eleştirinin kültür endüstrisine hizmet veren bir unsur haline gelmesi kadar sanatlar endüstrisi içinde bir rakip olması da sorunlu bir yönetime işaret etmektedir.

Sosyolojik teori, sosyoloji tarihi, kültür ve edebiyat sosyolojisi alanında çalışmalar yürüten **Alan Swingewood** (1938), doktorasını Londra Üniversitesi’nde tamamladıktan sonra sosyolojik teori, medya ve kültür, edebiyat sosyolojisi çerçevesinde interdisipliner yaklaşımla düşüncelerini dile getirmiştir. Çalışmaları arasında *Marx and Modern Social Theory* (1975) ve *The Novel and Revolution*

(1975)'un da yer aldığı Swingewood'un, edebiyat incelemelerinde önceliğin imge, mecaz, ahenk, karakter tasviri, plan dinamiğine ilişkin içyapısal bir bakışa, ardından da dışsal toplumun betimleyici bir arka planına değinilmesi gerekliliğini vurguladığı yaklaşımında edebiyat eleştirmeni, sosyoloji ve edebiyat ilişkiselliği içerisinde görevini yerine getirmelidir.

“Sosyoloji gibi edebiyat da öncelikle insanın toplumsal dünyasıyla, ona uyumuyla ve onu değiştirme arzusuyla ilgilenir. Bu yüzdendir ki, sanayi toplumunun başlıca edebi türü olarak roman, insanın toplumsal dünyasının ailesiyle, siyasetle ve devlet ile ilişkisini yeniden kurmaya yönelik sadıkane bir çaba olarak görülebilir. Buna bağlı olarak roman da sosyoloji gibi insanın aile ve diğer kurumlar içindeki rollerini, gruplar ve toplumsal sınıflar arasındaki çatışma ve gerilimleri tasvir eder” (Swingewood-2006, s;102).

Swingewood'un *Sociological Poetics and Aesthetic Theory* (1988) başlıklı eserinde ortaya koyduğu, edebiyat ve sosyoloji arasındaki bu yakınlık, tarihsel süreç içerisinde yapılan analizlerde edebiyata sıkça başvurulmadığı tezatını ve bu nedenle edebiyatın sosyolojik incelenmesini geciktirdiği gerçeğini beraberinde getirmektedir. Edebiyat sosyolojisi incelemelerinin, 'edebi eserlerin çağına ayna tuttuğu' bakış açısı (Fransız filozof Louis de Ronald bu yaklaşımın ilk temsilcilerindendir) ile 'yazarın toplumsal durumunun ne olduğu' yaklaşımı şeklinde iki farklı seyir izlediği noktasında, edebiyat sosyoloğu, yazarın hayali karakterlerinin yaşadıklarını, bunların yaşandığı ortamların neşet ettikleri tarihsel şartlar ile ilişkilendirmekte; kişisel tematik sorunsalları ve söylemsel araçları toplumsal sorunsallara dönüştürmektedir. Ancak, toplumsal yapının ve kitle iletişimine paralel olarak ifadesini bulan 'yığın toplumu'nun gelişimiyle birlikte aynı fikir silsilesinden bahsetmek güçsüzleşmekte; toplumsal dinamiklerin çözümlenmesi güçleşmektedir.

“Sanayi toplumunun ortaya çıkışına paralel olarak gelişen roman, eğer toplumsal yapıyı yansıtırsa, ki toplumsal mikrokozmu gibi işleyen sınırlı bir çevreye dayanmak suretiyle 'genel manada toplum'un sorunlarının tanımlanması böyle oldu: Balzac'ın soyluları, burjuvazisi ve sanatçıları, Proust'un gücünü kaybeden aristokrasisi, Aldous Huxley'in entelektüel yönetici sınıfı, genelde toplumların özel tarihsel buhranlarını yansıtmaktadır” (Swingewood-2006, s;108).

Cultural Theory and the Problem of Modernity (1998) ile kültür teorisi ve modernleşme konusundaki sorunsalları ele alan Swingewood, 1977 yılında yayımlanmış

olan *The Myth of Mass Culture* başlıklı çalışmasını devam ettirmiştir. Kitle kültürünün edebiyat sosyoloji bağlamında dönüşümlere yol açtığını ileri süren Swingwood'a göre, basım tekniklerinde yaşanan gelişmelerin 'yığın piyasası'nı oluşturması ve basım-dağıtımcılığın tekel durumundan kurtulması, yazarların durumunu 'bağımlılık'tan 'meslek'e doğru kaydırmış ve bu ortamda orta-sınıf edebiyat türü gelişim göstermiştir. "Toplumsal parçalanma geç XVIII. yüzyıldaki himayenin (patronaj) düşüşüne ve 'özgürce dolaşan entelijensiya'nın bir üyesi olarak yazarın ortaya çıkışına götürülmektedir" (Swingewood-2006, s:109). Bütün bunlara rağmen tüm toplumların çalışmaları ile doğasını ve bunlar arasında insanın durduğu yeri anlamak, insanın 'asimilasyonu' ve 'şekillendirilmesi' çerçevesinde popüler kültüre, bir 'teşhis aracı' olarak başvurulmasını gerekli kılmaktadır.

Bulgar asıllı Fransız göstergebilimci, edebiyat eleştirmeni ve metin kuramcısı **Julia Kristeva** (1941), 1969 yılında *Semeiotikè* başlıklı ilk kitabının yayınlanmasının ardından uluslararası eleştirel analiz, kültürel teori ve feminizm alanında önemli bir yer kazanmıştır. Edebiyat, edebiyat teorisi ve eleştirelliği metinlerarasılık ve semiotik bağlamda değerlendirmenin yanı sıra biyografi-otobiyografi, politik-kültürel incelemeler, sanat-sanat tarihi de çalışma alanına girmektedir. Sosyal bilimlerde yapısalcılığın önemli bir yere sahip olduğu dönemde Kristeva, önde gelen yapısalcılardan Barthes, Todorov, Goldmann, Genette, Lévi-Strauss, Lacan, Greimas, Foucault ve Althusser arasında yer almış olup; aynı zamanda birçok çalışmasıyla da postyapısalcı düşünce alanını temsil etmiştir. Geniş çalışma alanı içerisinde pek çok felsefeci, psikanalizci ve dil kuramcısından kavramsal ve düşünce yapısı bağlamında etkilenen Kristeva, Fransız yazar Philippe Sollers'in yönettiği *Tel Quel* dergisi çevresinde oluşan gruba 1965'de dahil olmasının ardından dil politikasına odaklanmış; dil ve metin kuramına ilişkin çalışmalarında göstergebilim kuramlarıyla psikanalizdeki çözümleyici metodu birleştirerek 'göstergeçözüm' ya da 'anlamçözüm' (Fr. sémanalyse) olarak adlandırdığı yaklaşımı geliştirmiş ve bu konuya ilişkin görüşlerini de *Séméiotiké. Recherches pour une Sémanalyse* (Göstergebilim. Bir Göstergeçözüm için Araştırmalar-1969) başlıklı çalışmasında dile getirmiştir.

“(Bir dil (*langue*) ya da söylem, bir yapı ya da gramer, bir sözce ya da sözcelem olarak anlaşılın) özne dil kullanımına (*langage*) indirgenemez (ikonik kod ya da müziksel kod gibi) değişik gösteren sistemlerinin düşünülmesine yol açan göstergebilimin gelişmesi, ‘dilsel emperyalim’i yerinden etmiştir. Bununla bağlantılı olarak Freud’a ve özellikle de Freudcu temsil kavramına yeniden dönülmesi, şey temsili, sözcük temsili, dürtüsel temsil, duygu temsili olmak üzere psişik temsillerin çoğunluğunu dikkate alır” (Kristeva-2007, s;46).

Bu noktadan hareketle, psişik anlamlılığın (*signifiance*) katmanlı bir modeli çerçevesinde, türdeş olmayan izler ve göstergelerle psişik temsillerin çoğulluğuna dikkat çekilmektedir. Bu model bağlamında psikanalist ise dilsel ve dil-ötesi düzeylerde söylemi dinleyerek çoksesliliği göz önünde bulundurmaya yükümlüdür.

“Metin incelemesinin **göstergeçözümün** yetki alanına girdiğini söylemek anlamlı kılığın incelenmesini ‘gösterge’ içine sıkıştırmak değil ama metni ayırtmak ve onun **içerisinde** yeni bir **dışarı** açmaktır, yani ‘içi dışına çevrilebilir ve birleştirilebilir **alanların** yeni bir uzamını açmaktır: Günümüz yazınının bulunmak istediği yer de burasıdır’ Göstergeçözüm metnin bir göstergeler dizgesi sunduğunu unutmaksızın, bir dizge içinde bir başka **sahne** açar: Yapının ekranına gizlediği **sahnedir bu**” (aktaran Rifat-2000a, s;254).

Saussure’ü ‘anagramlar’, Bahtin’i ‘diyalojizm’ ile ele alan Kristeva, göstergeçözüm kuramına bağlı olarak *üreten metin* (Fr. *génotexte*) ve *üretilmiş metin* (Fr. *phénotexte*) kavram ikilisini geliştirmiştir. Metnin üretimi temsil ettiği bu düşünce yapısında metin aslında üreten ile okurun buluşma yeridir. Bu noktadan hareketle, sürekli üretilmekte olan metin, sadece dilsel boyutu ile değil, üreten metin ile üretilmiş metin arasındaki ilişki ile çözümlenebilmektedir. Üreten metin kavramı ile üretme aşamasına ve üretilmiş metnin yapılandığı yere gönderme yapılmakta; üretilmiş metin kavramıyla ise üretimi tamamlanmış ve sonuçlanmış metin düzeyi ifade edilmektedir. “Kristeva’nın yaklaşımının özü, bir bakıma Konuşan ya da Üreten Özne’nin nasıl hareket ettiğini, nasıl yön değiştirdiğini ve yine nasıl yitip gittiğini araştırmaktır” (Rifat-2008, s;51). Bahtin’in diyalojizm anlayışından hareketle metinlerde, hem geçmişteki kültürün hem de çevresel kültürün metinlerinin yer aldığını ileri süren Kristeva, göstergeçözüm kuramına toplumsal ve tarihsel boyut kazandıran metinlerarası ilişkileri, her metnin varoluş koşulu olarak öne sürmektedir. 1974 yılında gerçekleştirmiş olduğu doktora çalışmasının sonucu olarak ortaya koyduğu *La Révolution du Langage Poétique* (Şiirsel

Dilin Devrimi)'de bir yazınsal metin kuramı geliştiren Kristeva, 1980'lerden itibaren psikanalize ilgisini artırmış ve konuşan özne ile 'katharsis' (sanat yoluyla arınma etkisi) arasında bağıntıları incelemiştir.

İngiltere'nin yaşayan en etkili edebiyat eleştirmeni **Terry Eagleton** (Terence Francis Eagleton-1943), aralarında '*Literary Theory: An Introduction*' (1983); '*The Ideology of the Aesthetic*' (1990) ve '*The Illusions of Postmodernism*' (1996) olmak üzere çok sayıda çalışmasıyla edebiyat ve ideoloji arasındaki ilişkinin açıklanması deneyimlerinin yetersizliğine vurgu yapmıştır. Eagleton, "edebiyat eserinin 'estetik biçim kazanmış ideoloji olduğu kabulü'nün de, 'edebiyat ve sanat eserinin her zaman ideoloji sınırlarını zorlayan, ideolojinin sakladığı gerçekleri açıklayabilen, yani çağına aykırı olduğu' varsayımının da edebi gerçekliği, olduğundan fazla basitleştirmeden ibaret olduğu kanaatindedir" (Şan-2006, s;152-153). Cambridge'de edebiyat eleştirmeni Raymond Williams'ın öğrencisi olan Eagleton, çalışmalarına XIX. ve XX. yüzyıl edebiyatı ile başlamıştır. 1960'larda sol kanatta yer alan Katolik grubu *Slant*'a katılmış ve *Towards a New Left Theology* başlıklı kitabının yanı sıra çok sayıda teolojik makale yayımlamış; aynı zamanda teorik ilgisini psikoanaliz çalışmalarına yönlendirmiştir. İngiltere'de Slavoj Žižek'in önde gelen savunucularından olmuştur.

Edebi bir eserin üretiminde farklı belirleyicilerin rol oynadığına işaret eden Eagleton'a göre, edebiyat da tarihi eserden farklı olarak anlamlarını gerçeğin zorunluluklarına uydurmak gerekliliğinden uzaktır, ancak, metin gerçeğin toplumsal olarak belirlenmiş -temsil ettikleri belirli gerçek koşullardan koparılmış- temsillerini sunar. "Metin ideolojiyi bize özerk olarak ve yanında gerçek tarih bulunmaksızın aktarır. Bize anlatılan olaylar dizisi hayal ürünüdür ve bu olayların anlamları maddi gerçekliklerinde değil, anlamlandırma işleminin ulaşması ve sürekliliğine katkıda bulunuş biçimlerindedir" (Şan-2006, s;153).

Eagleton'un alanda en çok bilinen çalışması *Literary Theory: An Introduction* (1983, 1996'da gözden geçirilmiştir), XIX. yüzyıl romantizminden XX. yüzyıl postmodernizmine değin tarihsel olarak metinlerin izlerini sürmektedir. Eagleton'ın fikirleri, Marksist bir çatı üzerine kurulmuş olmakla birlikte yapısalcılık, Lakancı analizler ve yapısökümcülük üzerine de yoğunlaşmıştır. *After Theory* (2003) başlıklı çalışması, son dönem kültür ve edebiyat teorilerine ilişkin çok dikkatli iddialar öne sürmekte ve her ikisinin de yozlaştırılmasına (*bastardisation*) dikkat çekilmektedir.

Aslında Eagleton, bu tür bir birleşmenin kültürel çalışmalara geniş çapta önemli çalışma başlıkları sağladığını belirtirken; merkeze görecilik teorisyenlerini ve postmodernizmin mutlakçılığı reddedişini almaktadır. Aynı zamanda İrlanda kültüründe üçleme çalışması bulunan Eagleton, Ekim 2006'da, *London Review of Books*'da Richard Dawkins'in *The God Delusion* çalışmasına ateşli bir eleştiri getirmiştir. Dawkins'in metodoloji ve bakış açısını sorgulayan Eagleton, Dawkins'in, retoriksel hayali bir düşman olarak (straw-man) örgütlü inanca saldırmadığını belirtmiştir. Eagleton'ın, 2007 yılında yayımlanan kitabı *Ideology*'nin giriş bölümünde Martin Amis'e getirmiş olduğu eleştiriler de ilgi toplamıştır.

Edebiyatı, tarihsel olarak 'dil'in yaşadığı dönüşümler, dilin toplumsal olarak sistematikleşmesi ve farklılaşması bağlamında ele alan ve dilbilim ile göstergebilim ilişkiselliğine yoğunlaşan dilbilim çalışmaları, sesbilim, ruhsal işlevler ve yazınbilim gibi çok geniş bir yelpazeye yayılmıştır. "Dil, birçok işaret sisteminden birisidir. Bu gibi sistemlerin bilimsel olarak adlandırılması ise 'semyotik' (*semiotics*) veya 'semyoloji' (*semiology*). Bu, yapısalcılık ile semyotiksi aynı teorik anlayışta birleştirmektedir" (Selden, Widdowson ve Broker-2005, s:64). Yazınsal ve sanatsal dilin antropolojik boyutlarına da gönderme yapan bu çalışma geleneği, dilbilimin sınıflandırıcı ve dönüşümsel boyutuna yoğunlaşmaktadır. Edebiyatta dilbilim esas alınarak geliştirilmiş olan eleştiri geleneğini açıklayabilmek için Ferdinand de Saussure, Roman Jakobson, Noam Chomsky, Amerikan yapısalcılığı (Franz Boas, Edward Sapir, Leonard Bloomfield), Yuri Mihailoviç Lotman ve Bernard Pottier'den bahsetmek gerekmektedir.

Çağdaş dilbilimin kurucusu ve yapısal dilbilimin öncüsü olarak, XX. yüzyıl dilbiliminde önemli gelişmeler sağlayan İsviçreli dilbilimci **Ferdinand de Saussure** (1857-1913), Latince, Yunanca ve Sanskritçe bilgisiyle, University of Leipzig'de, Tarihsel dilbilim çalışması olan ve Hint-Avrupa dillerindeki ünlü dizgesini ele aldığı *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européenes* (Thesis on the Primitive Vowel System in Indo-European Languages-1879) başlıklı çalışmasını tamamlamış; dillerin evrimi ile toplumsal evrim arasındaki ilişkiyi incelemenin yanı sıra ses yasalarını belirleme yönünde çalışan dilbilimcilerin çalışmalarını incelemeye başlamıştır. Leipzig'de, *De 'L'emploi du Génitif Absolu en Sanscrit* (Sanskritçe'de Salt Tamlayan Durumunun Kullanımı Üstüne-1880) tezini tamamlayan Saussure, dilbilim ve göstergebilim ilişkiselliği üzerine yoğunlaşmıştır. Saussure'ün en etkileyici ve çeşitli

çevrelerce tartışılan çalışması, *Cours de Linguistique Générale* (Genel Dilbilim Dersleri), 1916 yılında öğrencileri Charles Bally ve Albert Seckekaye tarafından yayımlanmıştır. “*Genel Dilbilim Dersleri*’ndeki düzen ve bu düzen içinde sunulan temel kavram ve ilkeler, dili kuralcı, geleneksel, karşılaştırmacı açıdan değil, bilimsel açıdan inceleyen dilbilimin doğmasına, büyük bir hızla gelişmesine, yepyeni biçimlere dönüşerek yepyeni araştırma alanları yaratmasına neden olmuştur” (Rifat-2000a, s;21-22). Çalışmanın ‘Giriş’ bölümü, kuralcı dilbilgisi, filoloji ve karşılaştırmalı dilbilgisi çalışmalarına eleştirilerle başlatılmış ve devamında belirli temel yaklaşımlar ileri sürülmüştür:

“Dilbilimin gerecinin (“insan dilinin bütün gerçekleşme biçimleri”) ve görevinin (“ulaşabileceği bütün dilleri betimlemek ve bu dillerin tarihlerini incelemek”, vb.) saptanması; yakın bilimlerle (budunbilgisi, insanbilim, toplumbilim, toplumsal ruhbilim, fizyoloji, filoloji, vb.) ilişkilerinin belirlenmesi; dil [Fr. langue], dilyetisi [Fr. langage] ve söz [Fr. parole] kavramlarının tanımlanarak ayırt edilmesi; toplumdaki dilsel göstergeleri inceleyen dilbilim [Fr. linguistique] ile toplum yaşamındaki bütün göstergeleri inceleyecek bir etkinlik alanı olarak tasarlanan göstergebilim [Fr. sémiologie] arasındaki ilişkinin ortaya konması; dili inceleyen dilbilim ile sözü inceleyen dilbilim ayrımının yapılması; dilin dış öğeleri ile iç öğelerinin ayırt edilmesi; dil dizgesinin değişik yazı dizgeleriyle gösterilmesi sorunu ile yazı ve söyleyiş arasındaki uyumsuzluğun nedenlerinin araştırılması; sesbilimin tanımının yapılması” (aktaran Rifat-2000a, s;254).

Giriş bölümünü takiben sesbilim ilkeleri ele alınmış; ardından dilsel göstergenin öz niteliği (gösterge, gösteren, gösterilen vb.), göstergenin değişmezliği ve değişirliği ile dural dilbilim-evrimsel dilbilim ayrımına değinilmiştir. Eşsüremlilik dilbilim ve artsüremlilik dilbilimin özellikleri üzerinde duran Saussure, Uzamsal Dilbilimi başlığı altında dillerin çeşitliliği sorununa, uzamsal (coğrafi) çeşitlilikteki karmaşıklığa ve çeşitliliğin nedenlerine ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur. Çalışmasında insanbilim ile tarihöncesi biliminde dilin tanıklığı olgusuna değindiği artgörümlü dilbilim ile ilgilenmekle birlikte dil aileleri ve dil türleri sorunlarını ele almış ve dilbilimin tek ve gerçek konusunun ‘dil’ olduğuna vurgu yapmıştır. ‘Dil’ (*langue*), tek tek bireylerden ziyade, toplumun tamamını ilgilendiren ruhsal ve toplumsal bir olguyken, ‘söz’ (*parole*), dil dizgesinin özel ve değişken gerçekleşme biçimidir. “Dil toplumsaldır (bellek olgusu), söz bireyseldir (üretim olgusu)” (Rifat-2000, s;27). Dilsel öğeler (bir başka ifade ile göstergeler) başka öğelerle ilişkili ve bağlantılıdır. Bir dizge olan dilde,

göstergenin özdeği değil, kurduğu ilişkiler önemlidir, yani, dil bir ‘töz’ (*substance*) değil, bir ‘biçim’dir (*forme*). Dilsel ‘gösterge’ (*signe*) birbirinden ayrılamayan işitim imgesi ve kavram özelliklerinin kaynaşmasından oluşur. Bu özellikler ‘gösteren’ (*signifiant*) ve ‘gösterilen’ (*signifié*) olarak adlandırılmaktadır. Gösteren/gösterilen özelliği ise dilsel göstergelerin ‘nedensiz’ (*arbitraire*) ve ‘çizgisel’ (*linéaire*) olmasını sağlar. “Gösterge, bireyin özgür gerçekleştirme ediminden değil de, dil dizgesinden kaynaklanan toplumsal ve ruhsal bir kendiliktir. Öte yandan, gösterenin işitselliği zamanın akışı içinde gerçekleşir; bu da göstergenin çizgisel olmasını sağlar” (Rifat-2000, s;28). Dil dizgesinin incelenmesinde, aynı zaman kesiti içinde yer alan ve bir dizge oluşturan dilsel öğeleri inceleyen ‘eşsüremli dilbilim’ (*linguistique synchronique*) ile dilin birbirini izleyen aşamalarını inceleyen ‘artsüremli dilbilim’ (*linguistique diachronique*) birbirine karşıt anlayışlar ortaya koymaktadır. Dilsel gösterge ise ‘değer’ini (*valeur*), içinde yer aldığı bütünün diğer öğeleriyle kurduğu ilişkiler bağlamında kazanmakta ve dilsel değer kavramı da, aynı söz zinciri içinde birlikte var olan birimler arasındaki bağa işaret eden ‘dizimsel bağıntılar’ (*rappports syntagmatiques*) ve bir söz zincirinde birbirinin yerini alabilecek birimler arasındaki bağıntıları ifade eden ‘çağrışımsal bağıntılar’la (*rappports associatifs*) belirlenmektedir. Tüm bu açıklamalar ışığında doğal dil dizgelerini ele alan ‘dilbilim’ (*linguistique*), göstergelerin toplum içindeki yaşamını inceleyen ‘göstergebilim’ içinde yer almaktadır (Rifat-2000).

Rus asıllı Amerikan dilbilimci, yazınbilimci ve edebiyat eleştirmeni **Roman Osipovich Jakobson** (1896-1982), Moskova Dilbilim Çevresi, Prag Dilbilim Çevresi ve Rus biçimcilik okulunun bir üyesi olarak, dil, şiir ve sanatta geliştirmiş olduğu yapısal analizler ile genel dilbilim kuramı, sesbilim, ruhdilbilim, bildirişim kuramı, dilsel işlevler ve yazınbilim gibi geniş bir yelpazeye dayanan ilgi alanıyla XX. yüzyılda yapısalci eleştirinin gelişmesine temel oluşturan kuramsal çerçeveyi sunan etkili dilbilimciler arasında sıralanmaktadır. ‘Şeyler’den ziyade ‘şeyler arasındaki ilişkiler’e yönelen Jakobson, bildirişim kuramından hareketle *dilsel işlevler kuramını* belirlemiş ve yazınsal metinlerdeki işlevleri araştırmıştır. Karl Bühler’in Organon-Modeli’nden hareketle iletişim sürecinin ‘bağlam’ (*context*), ‘mesaj’ (*message*), ‘gönderen’ (*sender*), ‘alıcı’ (*receiver*), ‘kanal’ (*channel*) ve ‘kod’ (*code*) boyutlarıyla ilişkili olarak altı

iletişim işlevi belirlemiştir: ‘referans/bağlamsal’ (*referential*), ‘şiirsel’ (*poetic*), ‘emotif’ (*emotive*), ‘çağrı’ (*conative*), ‘ilişki’ (*phatic*) ve ‘üstdil’ (*metalingual*).

“Jakobson, her çeşit bildirişimin altı temel ögenin bileşimiyle oluştuğunu gösteren bir taslak geliştirmiştir. Bu taslağa göre, konuşucu belli bir kurallar bütününden (kod) yararlanarak dinleyiciye bir bildiri gönderir. Bu karşılıklı ya da tek yönlü bildiri iletimi de belli bir bağlamda ve bağlantı sağlayan bir kanal (fiziksel destek) aracılığıyla gerçekleşir. Bildirişimin gerçekleşmesini sağlayan bu altı etkenden birinin öbürlerine oranla daha ağır basması, yani, bildirinin etkenlerden birinde odaklanması sonucunda altı değişik işlev ortaya çıkar: anlatımsallık işlevi (bildiri konuşucuya yöneliktir); çağrı işlevi (bildiri dinleyiciye yöneliktir); yazın işlevi ya da sanat işlevi (bildiri bildirinin kendisine yöneliktir); üstdil işlevi (bildiri koddaki olguları açıklamaya yöneliktir); ilişki işlevi (bildiri bildirişim kanalına yöneliktir, bildirişim kurmayı ve sürdürmeyi amaçlar); gönderge işlevi (bildiri bağlama yöneliktir)” (Rifat-2008, s;46).

Şiirsel metinlerin yapısal incelemesi üzerine çalışmalarında yazınsal ve sanatsal dilin ağırlıklı olarak yer aldığı Jakobson, yazınbilimin konusunun yazın değil yazınsallık -bir yapıtı yazınsal yapan şey- olduğuna dikkat çekmiş; Lévi-Strauss ile Baudelaire’nin birlikte yazdıkları *Les Chats* (Kediler) şiirine yönelik 1962 yılında yayımladığı dilbilimsel ve biçimsel incelemeyle yazınbilimde öncül bir çözümleme geliştirmiştir. Dilsel davranışta, eşdeğerlik, benzerlik-benzemezlik ile eşanlamlılık-karşıtanlamlılık temeline dayanan ‘seçme’ eylemi ve bitişikliğe dayanan ‘birleştirme’ düzenlemeleri bulunduğunu ve yazın işlevinin de eşdeğerlik ilkesini seçme ekseninden birleştirme eksenine aktardığını ifade eden Jakobson, Ferdinand de Saussure’ün çalışmalarıyla ilişkilendirdiği dil yapısına ilişkin yapısal-işlevsel fonoloji yaklaşımını ortaya koymuştur. Yazınbilimin, dilsel bir bildiriye bir sanat yapıtı haline getirenin ne olduğunu sorguladığı görüşüne sahip olan Jakobson, Franz Boas, Benjamin Whorf ve Leonard Bloomfield gibi Amerikan dilbilimci ve antropologlarıyla tanışmış ve 1960’lardan itibaren ilgi alanını kapsamlı olarak dil ve iletişim bilimlerine kaydırmıştır.

Amerikalı dilbilimci, felsefeci, yazar olan **Avram Noam Chomsky** (1928), dilbilim, matematik ve felsefe üzerine almış olduğu eğitimin ardından, Z. S. Harris’in etkisiyle 1950’lerde sözdizimde dönüşüm sorunlarını incelemeye başlamış ve Amerika’da Bloomfield’in geliştirmiş olduğu dağılımsal dilbilimin sınıflandırıcı, yapısal yaklaşımını aşarak üretici (*generative*) ve dönüşümsel (*transformational*) dilbilgisi anlayışını getirmiştir (Rifat-2000). Amerikan yapısalcılarının geliştirdiği

sözdizim yöntemlerini mantıksal ve matematiksel bağlamda inceleyen Chomsky, *Systems of Syntactic Analysis* (Sözdizimsel Çözümleme Dizgeleri-1953) ve *The Logical Structure of Linguistics Theory* (Dilbilim Kuramının Mantıksal Yapısı-1955) eserlerinin yanı sıra *Transformational Analysis* (Dönüşümsel Çözümleme-1955) başlıklı doktora tez çalışması ile yaklaşım tarzını ortaya koymuştur. Merkezinde sözdizimin yer aldığı yeni bir sözdizim örnekçesi sunduğu *Three Models for the Description of Language* (Dil Betimlemesi için Üç Örnekçe-1956) ile Rus matematikçi A. A. Markov'un geliştirdiği **Markov Süreçleri**'ni (Sonlu Sayılar Durumlar Dilbilgisi), bütün sözdizimsel yapı çeşitlerini üretebilecek yeterliliğe sahip olmadığı noktasında; Z. S. Haris ve R. S. Wells'in geliştirdiği **Kurucular Dilbilgisi** yöntemini de yine yetersizlikleri nedeniyle eleştiren Chomsky, var olan dilbilgisi örnekçeleri üzerine yoğunlaşarak dönüşüm kavramından hareketle betimleyici, açıklayıcı ve yalın **Dönüşümsel Dilbilgisi**'ni geliştirmiş ve dilbilgisi anlayışını *Syntactic Structures* (Sözdizimsel Yapılar-1957) başlıklı çalışmasında İngilizce'ye uygulayarak, kuramının amaçlarını ortaya koymuştur. "Bu kuram, her konuşucunun, bilmediği, işitmediği ya da söylemediği tümceleri üretebilme ve anlayabilme yeteneğini ortaya koymalıdır. Demek ki, önce konuşucunun dil konusundaki örtük, sezgisel bilgisi incelenmelidir. Bunun için de çözümlenecek dilin tümcelerini betimlemeyi sağlayan bir düzenek (bir dilbilgisi) oluşturmak gerekir" (Rifat-2000, s;79). 'Dilbilgisellik' ve 'üretimcilik' kavramlarını geliştiren ve bu kavramlardan hareketle, her konuşucunun kendi dilinin yapısı konusunda var olan sezgisinin, dilbilgisel tümceleri dilbilgisel olmayanlardan ayırt etme olanağı sağladığını -bu durumu dilbilgisellik olarak adlandırmaktadır- ve daha önce işitmediği tümceleri de sonsuz sayıda üretebildiğini -bu durum, üretimcilik kavramı ile açıklanmaktadır- ileri süren Chomsky, sözdizime dayalı dilbilgisinin dizimsel kurallar, dönüşümsel kurallar ve biçimbilimsel-sesbilimsel kurallardan oluştuğuna; dönüşümsel kuralların da 'zorunlu' ve 'seçimlik' olarak ayrıştığına açıklamasında yer vermiştir.

*"Kuramın birinci aşamasında, sözdizimsel bileşen, tümcelerin üretilmesinde art arda etkili olan iki altbileşene ayrılır; **taban** (bu düzeyde **yeniden yazım kuralları** uygulanır); **dönüşümler** (tabanın ürettiği yapılara uygulanır). Dönüşümler arasında bazıları zorunludur ve anlamı etkilemez; bazılarıysa seçimlidir (olumsuzluğu ya da soruyu yaratan dönüşümler gibi) ve anlamı etkiler"* (Rifat-2000, s;81).

Daha genel bir dilbilim kuramı geliştirmeyi amaçlayan ve 1959'da B. F. Skinner'in *Verbal Behavior*'ına getirdiği değerlendirme ile psikolojide bilişsel çığır açan Chomsky'nin doğalcı yaklaşımı, dil ve akıl felsefesini derinden etkilemiştir. *Aspects of the Theory of Syntax* (Sözdizim Kuramının Görünüşleri-1965)'da konuşucudinleyicinin kendi dili konusundaki sezgisel bilgisi olan 'edinç' (*competence*) ile örtük dilbilgisel dizgenin değişik biçimlerde somut olarak gerçekleşmesi anlamına gelen 'edim' (*performance*); bir tümcenin dönüşüm kuralları uygulanmadan önceki soyut yapısı olan 'derin yapı' (*deep structure*) ile derin yapıların, silme, ekleme, değiştirme gibi dönüşüm işlemleriyle üst katmana aktarılması sonucunda doğan 'yüzeysel yapı' (*surface structure*) ikiliklerini ortaya koyan Chomsky, aynı zamanda üç bileşenden (sözdizimsel, anlamsal, sesbilimsel bileşen) oluşan bir dilbilgisi önermektedir.

Chomsky, üretici-dönüşümsel dilbilgisinde yeni düzenlemeler yaparak - dönüşümler sonucu elde edilen 'Y-Yapı' (S-Structure) düzeyi- standart kuramını genişletmiş ve 1970'lerde *Extended Standart Theory* (Genişletilmiş Standart Kuram) ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre, anlamsal bileşen, mantıksal biçimi elde edecek şekilde Y-Yapı'yı yorumlamakta; Y-Yapı da genişletilmiş bir sesbilimsel bileşene girişi sağlamaktadır. "**Standart kuram ile genişletilmiş standart kuram** arasındaki tek fark şudur: Birinci aşamada anlamsal olan, sözdizimsel bileşenin yalnızca bir tek altbileşenine (yani tabana) bağlı tutulurken, ikinci aşamada her iki altbileşene de (yani hem tabana hem de dönüşümlere) bağlı kılınmaktadır" (Rifat-2000, s;87). Chomsky, kuramını 1980 sonrasında bileşenlerin içyapısında yaptığı değişikliklerle birlikte geliştirmiş ve *Lectures on Government and Binding* (Yönetme ve Bağlama Üstüne Konferanslar-1981) ile *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding* (Yönetme ve Bağlama Kuramının Bazı Kavramları ve Sonuçları-1982) başlıklı eserlerinde detaylarıyla ortaya koymuştur. Chomsky'nin üretici-dönüşümsel kuramını eleştirenler arasında, üretici anlambilim yaklaşımı ile gerçekçi dilbilgisi yaklaşımı temsilcileri gelmektedir.

Alman insanbilimci, budunbilimci ve dilbilimci **Franz Boas** (1858-1942), Amerika yerli dilleri üzerine çalışmalar yürütmüş; Amerika kıtasında yaşayan 150 aileye ayrılmış binin üzerinde dili ve yaşamda dilin önemini ele aldığı betimlemelerini, *Handbook of American Indian Languages* (Amerika Yerli Dilleri El Kitabı I, II, III-1911, 1922, 1939) başlıklı derlemede toplamıştır. İktisadi ve kültürel incelemelerin yanı

sıra dil ve sözcük dağarcığı bağlamından da toplumların ele alınması gerekliliğine işaret eden Boas, dillerin betimlenmesinde izlenecek ilkeleri ve inceleme için gerekli araştırmanın yöntemini ortaya koymuştur. İnsanbilime ilişkin çalışmalarının yanı sıra dil çalışmalarına da önem veren Boas'ın *Race, Language and Culture* (Irk, Dil ve Kültür-1940), Amerikan dilbilim çalışmalarında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. 1942 yılında yayımlanan *Studies in the History of Culture. The Disciplines of the Humanities* başlıklı eserinde dil ve kültür arasındaki ilişki konusundaki fikirlerini dile getiren Boas, genel olarak dilin kültürü belirleyen önemli bir etken olduğu kabulüne ilişkin olarak, konunun, 'belli bir kültürde, dilin bildirişim kurma ve düşünme gereksinimlerini hangi ölçüde karşıladığı' ve 'dil, düşünce çizgisini ne ölçüde etkilediğini ile kültürün gelişmesine ne düzeyde katkı sağladığı ya da engel olduğu' değerlendirmesinde bulunmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir (Rifat-2000a). Dilin bildirişim kurma bağlamında ele alınmasının, farklı kültürlerdeki toplulukların sözcük dağarcıklarının incelenmesiyle mümkün olacağını belirten Boas için "her kültürde sözcük dağarcığı insan ile doğal çevresi arasındaki ilişkiyi yansıtır ve insanın yaşam biçimine tanıklık eder" (Rifat-2000a, s;124-125). Dilbilim çalışmalarında ulaşılan sonuç, dilin kültürü yansıttığı ve kültürün de sözcük dağarcığının gelişmesini belirlediği yönündedir. Dilbilgisel ulamların ve deneyime ilişkin sınıflandırmanın düşünceyi hangi ölçüde denetleyebileceği noktasında Boas, zaman ve nesne ulamının önemli olduğunu, eylemin gerçekleşme zamanı -geçmiş, şimdiki zaman ya da gelecek zaman- ile belirli/belirsiz, tekil/çoğul nesnenin belirtilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

"Zorunlu ulamlar bir dilden öbürüne temelde farklılık gösterir: Sayı, bir adın belirliliği ya da belirsizliği ve zaman, Avrupa dillerinin çoğunda zorunlu ulamlardır. Buna karşılık bazı Yerli dillerinde sayı ulamı yoktur, onun yerini üleştirme ya da topluluk kavramı alır" (aktaran Rifat-2000a, s;125).

Bu nedenle, toplumların düşünsel etkinliklerini, bir bölümüyle, dilin yönettiği sonucuna ulaşan Boas, sözcüklerin biçimbilimsel yapısının da etkisi bulunduğunu ve dillerin, yeni gereksinimlere uyabilmek noktasında esnek olduklarını belirtmekte; nesnelere biçimleri, fiziksel özellikleri, ürettikleri fayda bağlamında bakıldığında hangi koşulların belli bir dildeki farklı ulamların ortaya çıkmasını sağladığını belirlemenin ise imkansızlığına gönderme yapmaktadır.

Amerikan antropolog-dilbilimci, Amerikan yapısal dilbiliminin öncüsü ve diller ile dünya görüşleri arasında yakın ilişki bulunduğu düşüncesinden hareketle B. L. Whorf ile birlikte ‘belli bir topluluğun konuştuğu dile bakılarak, o topluluktaki bireylerin düşünce yapısının saptanabileceği’ görüşünü ifade eden *Sapir-Whorf Varsayımı*’nın geliştiricisi olan **Edward Sapir** (1884-1939), aldığı klasik filoloji eğitimi ve uzmanlık alanı Germence’nin yanı sıra öğrencisi olduğu Franz Boas’ın etkisinde kalarak Amerika yerli dillerinin betimlemesine yönelmiştir. Boas’ın, Kuzey California’da neredeyse nesli tükenmekte olan Yana dili üzerine 1907-1908 yılları arasında sürdürdüğü çalışmada yer alan Sapir, *Language. An Introduction to the Study of Speech* (Dil. Konuşmanın İncelenmesine Bir Giriş-1921) başlıklı çalışmasıyla dilbilim ve budunbilime ilişkin görüşleri ile Amerikan yapısalcılığında *anlıkçı (mantalist) dilbilim* yaklaşımını ortaya koymuştur. Düşünce-gerçek-dil ilişkiselliğine dikkat çeken Sapir, dil olguları ile kültür olguları arasındaki yakınlık ve dilsel davranışın, bireyler arasındaki bildirişimi sağlayan toplumsal etkinlik olduğu üzerine düşüncelerini dile getirmiştir. “E. Sapir, dilsel davranışı simgesel bir yapı olarak görürken, bu yapının, iç özellikleriyle düşünceyi anlattığına, yansıttığına inanır. E. Sapir, bütünlenmiş bir betimleme yöntemi oluşturmamıştır ama, özellikle sesbilim alanındaki incelemelerinde, yapısal dilbilim ilkelerini izlemiş ve geliştirmiştir” (Rifat-2000, s;58). Eşsüremliler/artsüremliler ve içerik/anlatım karşıtlığını benimseyen Sapir, dilleri yazıdan ziyade sözlü özelliklerini bağlamında betimlemiştir. Sapir, dilbilimsel incelemeye, sesbilimsel ve sesbilimsel düzeylerin dışında ‘biçimbilimsel sesbilim’ düzeyini eklemiştir. Dil incelemelerinde düşüncenin önemine dikkat çeken Sapir, ses boyutunun yanı sıra anlam boyutuyla da ilgilenmiştir.

‘Language’ başlıklı eserinde, tümce boyutunu, somut kavram ulamaları (bir kök ya da türetme yoluyla belirtilen özne, nesne, eylem vb.) ile bağıntı belirten kavram ulamaları (kip, zaman, sayı, cins vb.) bağlamında ele alan Sapir, dilleri ortak bir kökene göre değil de kavramsal ulamalara göre sınıflandırma yoluna gitmiştir.

“Dilsel süreçlerin temel düzenliliği görüşü, kuşkusuz kültür açısından daha gelişmiş halkların dillerinde daha çok engelle karşılaşmaktadır; bunun nedeni, söz konusu halkların dillerinde yabancı dillerden alınmış sözcüklerin bulunması ve aynı bireyde ya da bireyler topluluğunda değişik lehçesel etkilerin ve toplumsal-dilsel farlılaşma olgularının yer alması gibi karşıt eğilimlerin etkisidir. Aynı dil ailesine bağlı ilkel dillerin karşılaştırmalı incelemesinde ilerledikçe, dillerin ve lehçelerin evriminin ortak bir temelden kalkılarak

doğurucu bir biçimde çizilebilmesinin ancak ses yasalarına ve birbirine benzeyen düzeyleşmelere başvurularak gerçekleştirilebileceği görüşü kendini açıkça benimsettirmektedir. Profesör Bloomfield'in orta Angolkin dili, benim de Atabaska dili üstüne yaptığımız araştırmalar, bu açıdan eksiksiz olduğu gibi, bütün bilinçaltı dil güçleri eyleminin düzenli ve genel bir özellik içerdiğini benimsemek istemeyenlerin görüşlerini de kesinlikle açık bir biçimde yalanlar. Bu dilsel güçler topluca ele alındığında, ses değişikliklerinden ve bunların sonuçları olan biçimbilimsel değişikliklerden sorumludurlar” (aktaran Rifat-2000a, s;128-129).

Modern bir dilbilimcinin, çalışmalarını sınırlamaktan vazgeçmesi gerektiği ve budunbilim, kültür tarihi, toplumbilim, felsefe, fizik ve fizyolojiyle bağlantılı çalışmalar yürütmesinin ‘toplumsal gerçeğin kılavuzu’ olan dilin toplumsal sorun ve süreçler konusundaki koşullandırmalarını açıklamada önemli olduğuna işaret etmektedir. “Sözgelimi, yalın bir şiirin anlaşılması, kullanılan sözcüklerin genel anlamlarının bilinmesini gerektirdiği gibi, aynı zamanda topluluğun bütün yaşamını da, bu sözcüklere yansımış biçimiyle (...), tam olarak yakından tanımayı gerektirir” (Rifat-2000a, s;131). Toplumbilimcilerin, insanlar arasındaki bildirişim tekniklerine yönelimlerinde dilsel ya da diller arası bildirişimin önemli ipuçları ortaya koyacağı düşüncesindeki Sapir için dilsel biçim ve süreçlerin bilinmesinin ruhbilimcilerin simgesel düzen alanını daha kolay anlayacağını belirtmiştir.

Sapir’in ‘anlıkçı’ yaklaşımına eleştiri getiren ve eleştiri noktasından hareketle ‘karşı-anlıkçı’ ya da bir diğer ifade ile ‘mekanikçi’ anlayışı geliştiren **Leonard Bloomfield** (1887-1949), 1930’lar ve 1950’ler arasında Amerika’da yapısalcılığın gelişimine katkıda bulunmuştur. Yaklaşımının temelinde, anlam çalışmalarında davranışsal prensiplerle yapılan açıklamalar yer almaktadır. Almanca üzerine uzmanlaşan ve Hint-Avrupa dilleri, Amerika yerlilerinin dilleri ve genel dilbilim sorunları üzerinde yoğunlaşan Bloomfield, W. Wundt’un ruhbilimsel, tarihsel ve anlıkçı görüşlerinden etkilenerken düşüncelerini ortaya koyduğu ‘*An Introduction to the Study of Language*’ (Dil İncelemesine Bir Giriş-1914) kitabının yayınlanmasının ardından eşsüremlili dilbilim çalışmalarını, davranışçılığa dayandırarak devam ettirmiş ve anlıkçılıktan uzaklaşarak mekanikçiliği benimsemiştir. Karşılaştırmalı yöntem ile betimleyici yöntemi birleştirerek ruhbilimdeki davranışçılığa dayalı mekanikçi bir anlayıştan hareketle dili, düşünce, us, istenç gibi etkenlerden bağımsız incelemiştir. Anlam boyutunu dilbilimden uzaklaştıran Bloomfield’a göre, dilbilimci, yalnızca gördüğü, işittiği gösteren boyutunu ele almalıdır. “Bir biçimin, anlam taşıyan yinelemeli

bir ses özelliği, bir anlamınsa, bir biçime uygun düşen yinelemeli dürtü özelliği” (Rifat-2000a, s;137) olduğu anlayışına göre “temel bir davranış biçimi olan dil de her davranışın incelenişinde benimsenen **dürtü/tepki [uyaran/yanıt]** taslağına göre ele alınmalıdır” (Rifat-2000, s;60). Bloomfield’ın yapısalcılık anlayışı, konuşanların sözcükler -seslerden oluşan bir dizi olarak ele almaktadır- toplamını ele almak ve bu sözcüklerin iç özelliklerini incelemek üzerine kurulmuştur. Gösteren boyutuna yönelik çözümleme yöntemi de söz zincirini öğelerine ayırmak ve öğelerin sözce, tümce ve biçimbirim içindeki yerlerini belirlemeye dönüktür. “Bir biçimbirim yinelemeli (anamlı) bir biçimdir; bu biçim de, daha küçük yinelemeli (anamlı) biçimlere ayrıştırılamaz. Bundan dolayı ayrıştırılamayacak her sözcük ya da oluşturucu, bir biçimbirimdir” (aktaran Rifat-2000a, s;137). Bloomfield’a göre, biçimbirimlere birim birim uyan anlambirimler, dilbilimsel yöntem aracılığıyla daha küçük birimlere ayrıştırılmadıkları için dilbilimciler, sınıflandırma temeli olarak biçimi seçmektedirler.

Saussure, Hjelmslev, Tinyanov, Jakobson ve Mukarovsky’nin görüşlerinden hareketle yazınsal yazınbilim ile göstergebilimi bağdaştıran **Yuri Mihailoviç Lotman** (1922-1993), yazını, dünyayı yansıtan gösterge dizgeleri arasına yerleştirmektedir. *Sözcük ve çizim*’i, insanlık tarihinin iki eşit kültür göstergesi olarak gören Lotman, sözcüklerden dilsel sanatların, çizimden de figüratif sanatların ortaya çıktığını ve metin ve figüratif göstergelerin birbirini anlatabileceği üzerinde durmaktadır. Metnin anlamı ve çözümlenmesinin ancak metnin kendisinden hareketle gerçekleştirilebileceği, bununla beraber, metnin var olan gerçek görünümü ile birlikte metin dışı özelliklerin varlığının da göz ardı edilmemesi gerektiği üzerinde duran Lotman’a göre, “yazınsal bir metin içinde birbiriyle çatışma durumunda olan birçok dizge yer alır; anlam da bu dizgelerin kesişme noktasındadır. Böylece *metnin art-alanında* yer alan kurallar, uzlaşmalar, gelenekler de metnin iç yapısı içinde ya aynen ya da değişerek yer alırlar” (Rifat-2008, s;54). Bu devingenlik ‘metnin enerjisi’dir ve bir yapıt da iç içe geçmiş göstergeler bütününden başka bir şey değildir. “Böyle olunca da söz konusu bütüne ilişkin çözümlenmelerin, yorumlamaların ya da eleştirilerin çoğul olması durumu doğar. Dolayısıyla, bir yazınsal metin hem kendi dilsel anlatımını bütünleyip metin durumuna geldiği için *bitmiştir*, hem de okuyanı kültür evrenine ileten bir *sınırsızlık içindedir*” (Rifat-2008, s;55). Sanat yapıtının temel özelliğinin metni oluşturan öğelerin her birinin birçok anlam içerdiği ve birbiriyle çelişebilecek birçok özelliği yapısında bir arada

barındırdığı düşüncesinden hareketle sanat metnini ele alan eleştirmenin de metni oluşturan yapıların her birini, eşzamanlı ortaya konulan özellikleri, çelişkileri ve aykırılıkları saptamak amaçlı inceleme yürütmesi gereklilik taşımaktadır. Bu bağlamda sanat yapıtı, hem kendini hem de hareket noktası olarak aldığı dünyayı yansıtmaktadır. Lotman'ın yaklaşım tarzını ortaya koyduğu çalışmaları arasında, *La Structure du Texte Artistique* (Sanatsal Metnin Yapısı-1973), *Esthétique et Sémiotique du Cinéma* (Estetik ve Sinema Göstergibilimi-1977) ve *Analysis of the Poetic Text* (Şiirsel Metnin Çözümlemesi-1976) sıralanabilir.

İspanyolca üzerine uzmanlaşan ve edebiyat doktoru olan Fransız dilbilimci **Bernard Pottier** (1924), Gustave Guillaume ve Louis Hjelmslev'in anlam boyutu görüşlerinden etkilenmiş, gösteren/gösterilen karşıtlığı ile beraber gösterenin içinde içeriğin biçimi ve içeriğin tözünü ayırtmıştır. Çalışmaları arasında *Systématique des Éléments de Relation. Étude de Morphosyntaxe Structurale Romane* (Bağıntı Öğelerinin Dizgisel Düzeni. Roman Dillerinin Yapısal Biçimbilim-Sözdizim İncelemesi-1962), *Théorie et Analyse en Linguistique* (Dilbilimde Kuram ve Çözümleme-1987) ve *Sémantique Générale* (Genel Anlambilim-1992) yer alan Pottier, dil olgusuna ilişkin olarak, gösteren, anlatım ve sözdizimsel yapılardan kalkılarak gösterilenlerin anlamsal yapılarının belirlenmeye çalışıldığı 'kavrambilimsel inceleme' ile gösterilen ve anlamsal yapılardan hareketle anlatım, gösteren ve sözdizimsel yapıların ortaya konulduğu 'adbilimsel inceleme' başlıklandırması altında ikili incelemenin önemine işaret etmiştir. "B. Pottier, sözdizimsel yapıların çözümlemesinde **dizim** (işleyiş birimi), **çekirdek** (en küçük bildirişim birimi), **sözce** (sözceleme birimi) ve **metinsel dizi** (paragraf, bölüm, vb.) ayırt eder ve bu birimlerin birbirleriyle aşamalı olarak bağlantılı olduğunu söyler" (Rifat-2000, s;105). Anlamsal yapıların çözümlenmesinde izlenen yol, sesbirimciklerin saptanması sonucunda anlam evreninin düzenlenişine bakmaktır. Sesbirimin ayırıcı özelliğine benzer bir şekilde anlambirimcikler de sözcüğü oluşturmaktadır. Pottier'in çeşitli dilbilgisel özelliklere uyguladığı anlambilim yönteminde, yapılan 'değişken' ve 'değişmez' anlambirimcikler ayrımının yanı sıra değişmez anlambirimcikler de 'özgül' ve 'genel' olarak kendi içinde ayrılırlar. İnsanın, algıladıkları arasından dilsel anlatım amacıyla kavramsallaştırdığı sınırlı sayıdaki öğeyi aklında tuttuğu ve gözlemlenenlerin kavranması ve yorumlanmasının ardından yeniden üretimin gerçekleştiğini ifade eden Pottier'e göre, konumlandırma da yorumsal bir üretilerdir. Dilbilimcinin görevi ise bir

sözdizim ağacı, mantıksal ilişki, sesbilimsel çizelge ve varsayılan işleyişlerin gösterimidir.

“Olanaklı tek yöntem, varsayımsal –tümdengelimli yöntemdir. Dilbilimci, her zaman, elinden kaçmaya yatkın olan şeyi yapılaştırmaya, belirginleştirmeye gereksinim duyar. Diller arasındaki dilsel olguları (gözlemin genelleştirilmesiyle ortaya çıkan tümeller) karşılaştırmak bu tutumla kolaylaşmıştır” (aktaran Rifat-2000a, s;208).

Pottier’in yaklaşımında dilbilimsel girişimi oluşturan, ‘göndergesel anlambilim’, gerçek ya da hayali nesnelere belirtilmesi olgusunu; ‘yapısal anlambilim’, bir dile özgü göztergelerin seçimindeki gerekçeleri; ‘söylemsel anlambilim’, dilden söyleme geçiş, söylemden de dile geçiş düzeneklerini ve ‘edimsel anlambilim’ de bildirilerin içeriğini belirleyen konuşucular arasındaki bilme ve isteme ilişkilerini inceler. Bunların dışında, metin göstergebilimi, koşut gösterge dizgeleri ve dildışı anlambilimsel dizgeler de anlambilimsel etkinlikler arasında sıralanabilecektir.

Dilbilgisi, mantık ve sözbilim çerçevesinde geliştirilen göstergebilim çalışmaları, içsal ve işlevsel temellere dayanan anlatıyı açıklama çabasıdır. Anlatı çözümleme teknikleri, metinlerin ayrımsal durumları ve diğer metinlerle kurulan ilişkiler bağlamında da ortaya konulan göstergebilimsel çözümleme geleneği, çağdaş toplumun söylenlerinin genel yapısını ele almasının yanı sıra dünyadaki nesnelere anlamlandırma, çözümleme ve yorumlama girişiminde de bulunmaktadır. Edebiyatta göstergebilimin esas alınarak geliştirilmiş olan eleştiri geleneğini açıklayabilmek için Charles Sanders Peirce, Louis Hjelmslev, Vladimir Propp, Roland Barthes, Tzvetan Todorov, Mikhail Mikhailovich Bakhtin, Paul de Man, Paul Ricoeur, Jacques Derrida ve Umberto Eco’dan bahsetmek gerekmektedir.

Amerikalı felsefeci ve mantıkçı **Charles Sanders Peirce** (1839-1914), göstergebilimin bağımsız bir bilim dalı olmasını sağlayan çalışmaları ve göstergeleri üçlü düzene göre sınıflandırma yaklaşımını geliştirmiştir. Alanda terimsel önermelerde bulunan Peirce, matematik, ahlak, metafizik, termodinamik, sesbilgisi, iktisat, erkek-kadın, gökbilim gibi pek çok farklı alanı göstergebilimsel olarak incelemiştir. Çalışmaları, ölümünden sonra ‘*Collected Papers*’ (Toplu Yazıları-1958) başlıklı eserde toplanan Peirce için mantık, göstergelerin zorunlu ya da biçimsel öğretisi olan göstergebilimin bir başka ifade tarzıdır.

“Bildiğimiz göstergelerin özelliklerini gözlemleriz ve bu gözlemden kalkarak, soyutlama diye adlandırılmasına karşı çıkmayacağım bir süreç yoluyla, ‘bilimsel’ bir zekanın, yani, deneyim yoluyla öğrenebilen zekanın kullandığı bütün göstergelerin özelliklerinin ne olması gerektiğiyle ilgili sözcelere ulaşırız. Son derece yanılabilen, dolayısıyla da, bir bakıma hiç de zorunlu olmayan sözcelerdir bunlar. Bu soyutlama süresine gelince, o da bir çeşit gözlemdir. Soyutlayıcı gözlem diye adlandırdığım yetenek, sıradan kişilerin çok iyi bildikleri ama, kimi kez, felsefecilerin kuramlarında yer almayan bir yetenektir” (aktaran Rifat-2000a, s;242).

Göstergenin, kişiler için ‘herhangi bir şeyin yerini tutan şey’ olduğunu; kişinin zihninde eşdeğerli bir gösterge oluşturduğunu ve nesnenin yerini de bir çeşit kavrama iletme bakımından tuttuğunu ileri süren Pierce, göstergebilimin, ‘salt dilbilgisi’, ‘mantık’ ve ‘salt sözbilim’ şeklinde üç dalı bulunduğunu vurgulamıştır.

“Göstergeler üç ayrı üçlüğe göre bölümlenebilir: Birinci bölümleme, göstergenin kendisinin yalın bir nitelik, gerçek bir varlık ya da genel bir kural olmasına göre yapılır. İkinci bölümleme, bu gösterge ile nesnesi arasındaki ilişki, ya göstergenin kendi başına bir özellik taşımasına, ya nesnesiyle varoluşsal bir ilişki kurmasına ya da yorumlayan ile ilişki kurmasına göre gerçekleştirilir. Üçüncü bölümleme, yorumlayanın göstergeyi ya bir olasılık göstergesi ya bir gerçek gösterge ya da bir mantık göstergesi biçiminde canlandırmasına göre yapılır” (aktaran Rifat-2000a, s;243-244).

Bir gösterge, birinci üçlükte, ‘nitel gösterge’ (*qualisign*), ‘tekil gösterge’ (*sinsign*) ya da ‘kural gösterge’ (*legisign*); ikinci üçlükte, ‘görüntüsel gösterge’ (*icon*), ‘belirti’ (*index*) ya da ‘simge’ (*symbol*); üçüncü üçlükte ise ‘terim’ (*rheme*), ‘önerme’ (*dicisign*) ve ‘kanıt’ (*argument*) olarak adlandırılmaktadır. Bu tanımlamalardan hareketle bir önerme, yorumlayıcı açısından gerçek bir varoluş göstergesi olan bir göstergedir.

‘Glosematik’ (‘dil’ anlamına gelen Yunanca ‘glossa’ kavramından türetilmiştir) olarak adlandırılan dilbilimsel kuramı geliştiren ve Kopenhag Dilbilim Çevresi’nin önde gelen temsilcileri arasında yer alan **Louis Hjelmslev** (1899-1965), ‘*Omkring Sprogteoriens Grundlaeggelse*’ (Dil Kuramının Kuruluşu Çevresinde ya da Dil Kuramının Temel İlkeleri-1943) başlıklı Danca yazılmış kitabında kuramını ayrıntılı olarak açıklama yoluna gitmiştir. Dilsel biçimi betimleme görevini dilbilimciye yükleyen Hjelmslev, dilbilimin başlıca görevini ise ‘içsel ve işlevsel temellere dayalı bir anlatımın bilimi ile bir içeriğin bilimini oluşturmak’ şeklinde tanımlamaktadır (aktaran Rifat-2000a, s;112). Burada, geleneksel dilbilime bir tepki olarak anlatımın biliminin,

sesbilgisi; içeriğin biliminin de anlambilim olmadan oluşturulması söz konusudur. “Böyle bir bilim de bir **dil cebiri** olacak ve adlandırılmamış büyüklükler (yani doğal adları bulunmayan, rastlantısal olarak adlandırılmış büyüklükler) üstünde işlem görecektir; söz konusu büyüklükler de nedenli anlamlandırmalara, ancak töze bağlanmalarıyla kavuşacaktır” (aktaran Rifat-2000a, s;112).

Hjelmslev’in glosematik kuramının en küçük birimleri, ‘glosem’ (dilbirim) olarak adlandırılmış ve kuramda, ‘biçim-töz’, ‘içerik-anlatım’ ikili ayrımına dayanan dilbilimsel açıklamalara yer verilmiştir. Glosematik kuramın teorik ve uygulamada açıklanmasında yararlanılan özellikler ise (i) tek uygun işlemin çözümleyici işlem olduğunu salık vermek ve bireşimi, çözümlenmeyi öngören işlem olarak göz önünde bulundurmak; (ii) töz yararına ihmal edilmiş olan biçim üstünde ısrarla durmak; (iii) dilsel biçim içinde yalnızca anlatımın biçiminin bulunduğunu değil, içeriğin biçiminin de bulunduğunu kabul etmek ve (iv) dili, göstergeler dizgesinin özel bir durumu olarak benimsemek ve dilbilimi genel bir göstergebilimin çerçevesi içine oturtmak şeklinde sıralanmaktadır. Kuramda üzerinde önemle durulan nokta, kimi açılardan içeriğin tözü, içeriğin biçimi, anlatımın biçimi ve anlatımın tözü arasında benzer bir ilişki bulunduğu ilkesidir. İçerik (gösterilen) ve anlatımı (gösteren) belirtmek için ‘düzlemler’ (*plans*) kavramı kullanılırken; büyüklükleri belirtmek için de ‘katmanlar’ (*strata*) kavramı tercih edilmiştir. İçerik ile anlatım düzlemi arasındaki ilişki, bağımlılıkken; biçim ile töz arasındaki ilişki bir seçmedir (tözün biçimi seçmesidir).

Yapısal anlatı tekniğinin geliştirilmesinde önemli katkıları bulunan Rus halkbilimcisi **Vladimir Propp** (1895-1970), A. N. Afanasyev tarafından derlenen ‘*Rus Halk Masalları*’nı esas alarak, masalların temel yapısını çözümlenmeye çalıştığı ‘*Morfologiya Skazki*’ (Masalın Biçimbilimi) başlıklı eseriyle anlatı çözümlemesinin yöntemsel olarak öncül olan çalışmasını yürütmüş, Lévi-Strauss, Greimas, Barthes, Todorov, Bremond ve Dundes gibi alanında önemli yere sahip bilim adamlarına masal incelemeleri, anlatı çözümleme teknikleri ve yazınsal eleştiri üzerine örnek teşkil etmiştir. Rus halk masallarını, metinlerin ayrımsal durumlarını, diğer metinlerle kurdukları ilişkiler bağlamında ortaya koymaya çalışan Propp, masalların çok renkli ve olağanüstü çeşitliliği ile bu çeşitlilik içerisindeki tekbiçimliliğinden hareketle bütün olağanüstü masallara ortak olabilecek ‘işlevsel’ birimleri -yani, masalların yapısını oluşturan değişmez yasaları- bulmayı amaçlamıştır.

“Biçimbilim (morfoloji) sözcüğü, biçimlerin incelenmesi anlamına gelir. Bitkibilimde, biçimbilim, bir bitkiyi oluşturan bölümlerin ve bu bölümlerin hem birbiriyle, hem de bütünle kurdukları bağıntıların incelenmesini kapsar; bir başka deyişle, bir bitkinin yapısının incelenmesidir biçimbilim. Masalın biçimbilimi kavramının ve teriminin var olabileceğini hiç kimse düşünmemiştir. Oysa, halk masalı alanında, biçimlerin incelenmesi ve yapıyı düzenleyen kuralların ortaya konması olanaklıdır; hem de organik oluşumları inceleyen biçimbiliminki kadar bir kesinlikte” (Propp-2008, s;3).

Kendisinden önce gerçekleştirilen masal incelemelerini eleştirel bir tarzda ele alan ve bu bağlamda masalın kökenini, doğuşunu, kaynaklarını ortaya koyabilmek için (masalların *artsüremli* (diyakronik) incelemesi) *eşsüremli* (senkronik) bir incelemenin gerekliliğine vurgu yapan Propp’a göre, “masalda *işlev* kişinin eylemidir ama bu eylem de olayörgüsünün akışı içindeki anlatımına göre belirlenmiştir. Bir başka deyişle, kişilerin eylemleri, masalların temel bölümleridir ve Propp bu eylemleri, kişilerin her masalda sürekli değişebilen özelliklerinden soyutlayarak ele alır ve her eylemi, anlatının akışı içindeki yerine göre belirler” (Rifat-2008, s;66). Masalda kişinin eylemi olarak ortaya çıkan ve masalın temel bölümlerini gösteren *işlevler* ise uzaklaşma, yasaklama, yasağı çiğneme, soruşturma, bilgi toplama, aldatma, suça katılma, kötülük, aracılık, karşıt eylemin başlangıcı, gidiş, bağışçının ilk işlevi, kahramanın tepkisi, büyü nesnenin alınması, iki krallık arasında yolculuk, çatışma, özel işaret, zafer, giderme, geri dönüş, izleme, yardım, kimliğini gizleyerek gelme, asılsız savlar, güç iş, güç işi yerine getirme, tanınma, ortaya çıkarma, biçim değiştirme, cezalandırma ve evlenmedir.

“Değişen, kişi adları ve aynı zamanda kişilerin nitelikleridir; değişmeyen ise, kişilerin eylemleri ya da işlevleridir. Buradan, masalın, çoğunlukla, aynı eylemleri değişik kişilere yaptırdığı sonucu çıkarılabilir. Bu da, masalları, kişilerin işlevlerinden kalkarak incelememizi sağlar” (aktaran Rifat-2000a, s;315).

Bütün masalarda bu işlevlerin tamamı bulunmamakla birlikte olayörgüsünde sıralama değişmemektedir; bunlar, masalların sürekli var olan ve anlatıyı oluşturan öğeleridir.

“Bütüncemizde bulunan tüm masallardaki ve çok değişik uluslara özgü başka birçok masaldaki olay örgüsü, bu işlevlerin sınırları içinde gelişmektedir. Bütün işlevleri art arda okursak, her işlevin kendisinden önceski işlevden nasıl bir mantıksal ve estetik gereklilikle doğduğunu görürüz. Gerçekten de, hiçbir işlev öbürünü dışlamaz” (aktaran Rifat-2000a, s;320).

Propp’un ele aldığı masalarda olaylar bir ‘kötülük’ ile başlamakta; ‘kahraman’, kötülüğü ortadan kaldırılmakla görevlendirilmekte; kahraman birçok sınamadan geçtikten ve başarısızlıklar yaşadktan sonra ödüllendirilmektedir. Bu süreç, saldırgan, bağışçı, yardımcı, prenses ve babası, görevlendiren, kahraman ve düzmece kahramandan oluşan kişilerin *eylem alanı* içerisinde gerçekleşmektedir. İşlevin dizilişi ve masal taslağı üzerine izlek oluşturan Propp, işlevlerin biçimbilimsel olarak taşıdıkları ikili anlam, masalların diğer öğeleri, kişilerin özel nitelikleri ve masal kesitlerinin oluşumunu ayrıntılı olarak ele almıştır. Propp aynı zamanda gözlemlerini, masalın değişmez, sürekli öğelerinin kişinin işlevleri olduğu; olağanüstü (gerçek anlamdaki) masalların içerdiği işlevlerin sınırlı sayıda bulunduğu; işlevlerin dizilişinin her zaman aynı sıralamada sunulduğu ve bütün olağanüstü masalların yapıları açısından aynı türe bağlandığı şeklinde sıralama yoluna gitmiştir.

Fransız denemeci, eleştirmen ve göstergebilimci **Roland Barthes** (1915-1980), ağırlıklı olarak müzik, yazın ve dilbilimle ilgilenmiş; J. Paul Sartre’ın ‘bağlanma’ görüşünün etkisinde kalarak, yazınsal dili siyasal ve toplumsal açıdan ele aldığı *Le Degré Zéro de L’écriture* (Yazının Sıfır Derecesi) başlıklı çalışmayı yayımlamıştır. *Beyaz yazı* (yansızlığı temsil etmektedir) ve *konuşan yazı* sınıflandırması yaptığı bu çalışmasında Barthes, dilin yalnızca bir bildirişim aracı değil; ‘bilinçli’ ya da ‘bilinçsiz’ olarak yapılmış düşünsel bir seçim olduğunu ifade etmiştir. Çevresindeki olguları gösterge dizgeleri olarak gören ve bu dizgeleri çözümlene amacı taşıyan Barthes, *Michelet (par lui-même)* (Kendi Anlatımıyla Michelet-1954) başlıklı yapıtında ele aldığı tarihçinin yaşamı ve düşüncelerini açıklamaktan ziyade, yöntemsel bir çözümlene yerine küçük kesitlere (okuma birimlerine) ayırarak yeniden düzenleme yoluyla, bir insanın varoluşundaki yapıyı ve yapısal tutarlılığı ortaya koymaya çalışmıştır. Barthes’ın 1954-1956 yılları arasında yayımladığı yazılarını derlediği ‘*Mythologies*’ (Çağdaş Söylenler-1957)’de çağdaş toplumun çağdaş mitlerini (söylenlerini) eleştirel olarak ele almış, ardından da söylenlerin genel yapısını, dilbilim ve yeni kurmaya

çalıştığı göstergebilimsel açılardan değerlendirmiştir. Racine tiyatrosunu simgesel değerleriyle çözümllediği için Raymond Picard'ın eleştirilerine maruz kaldığı 'Sur Racine' (Racine Üstüne-1963) ile geleneksel eleştirinin dışında kavramlar kullandığı yeni bir eleştiri tekniği kullanmıştır. 'Critique et Vérite' (Eleştiri ve Gerçek-1966) başlıklı kitabı ile Picard'ın eleştirilerine yanıt veren Barthes, Racine'e özgün bir dille yaklaştığını ifade etmenin yanı sıra yazınbilim, eleştiri, okuma gibi yazınsal metne yaklaşım biçimlerini de belirlemiştir. Barthes aynı dönemde göstergeler kuramıyla çok yakından ilgilenmiş; bu kuramı geliştirirken Saussure ve Hjelmslev'den faydalanmıştır. 1965'te yayımlanan 'Eléments de Sémiologie' (Göstergebilim İlkeleri), göstergebilim kuramına dönük çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

"Barthes'in göstergebilime yaklaşımı, F. de Saussure'ün önerisini ters yüz etmesi açısından da da ayrıca ilgi çeker. F. de Saussure, dilbilimi ileride kurulacak göstergebilimin bir parçası olarak kabul ederken, Barthes göstergebilimi dilbilimin bir altbölümü olarak görür. Çünkü Barthes moda, mutfak, görüntü, yazın gibi gösterge dizgelerinin ancak dil desteğiyle bir gerçeklik kazandığına inanır" (Rifat-2008, s;20).

Göstergebilimsel bir çözümlleme ve yorumlama girişiminde bulunduğu, dünyadaki nesnelere anlamlandırmaya çalıştığı ve göstergebilim ile sanatsal yazın deneyimini bir arada yürütmeye çalıştığı önemli bir diğer çalışması *La Tour Eiffel* (Eiffel Kulesi-1964)'in yanı sıra Barthes, eleştiri ve denemeyi iç içe geçiren bir tarzda Kafka, Brecht, Baudelaire, Queneau ve Voltaire gibi bir çok ünlü ismi konu aldığı *Essais Critiques* (Eleştirel Denemeler-1964) kitabını yayımlamış ve göstergebilim kuramının olgunlaşması konusunda önemli bir çaba göstermiştir.

"Kule'deki son büyük serüveni, yani onun insana özgü olan serüvenini, ancak söz konusu eğretilemeli kararsızlığın, zihin için çok verimli ve çok özgür kılıcı olan kararsızlığın merkezine yerleşerek kavrayabiliriz. Kule bir insan silüetidir; başsız (ince bir sivrilik dışında) ve kolsuz (yine de canavar görünümlü olmanın ötesindedir) ama her şeye karşın iki bacağı birbirinden ayrı uzun bir büsttür o; zaten bu figürde kendi koruyucu işlevini bulur yeniden; Kule, Paris'e göz kulak olan, Paris'i ayakları dibinde derlenip toparlanmış olarak tutan bir kadındır; aynı zamanda hem oturmuştur hem de ayakta durur, gazetler ve korur, kollar ve örter" (Barthes-2008a, s;37-38).

Fransa'da yapısal yöntemim hızlı gelişim gösterdiği 1960-1970 yılları arasında, dilbilim alanındaki yaklaşım, masal, şiir, öykü ve mit gibi birçok türe uygulanmış; 1966

yılında 8. sayısı yayımlanan *Communications* dergide, Barthes'ın, yapısal anlatı çözümlemesini açık, toparlayıcı ve yönlendirici açıdan ele aldığı *Introduction à L'analyse Structurale des Récits* (Anlatıların Yapısal Çözümlemesine Giriş) başlıklı yazısı birinci çalışma olarak sunulmuştur. Barthes'ın giyim modası düzenine ilişkin *Système de la Mode* (Modanın Dizgesi-1967) de benzer bir şekilde göstergebilimsel yaklaşımını ortaya koymuş olduğu bir çalışmasıdır. Japonya'ya yaptığı yolculuk sonrasında o ülkenin göstergelerini şiirsel dille aktardığı *L'empire des Signes* (Göstergeler İmparatorluğu-1970), Lacan'ın psikanaliz görüşlerinden yararlanan Barthes, yabancı bir dil konusundaki düşüncelerini 'Bilinmeyen Dil' başlıklı makalesinde ortaya koymuştur:

“Düş: yabancı (yaban) bir dili tanımak, gene de anlamamak: onda farkı ayımsamak, ama dilin yüzeysel toplumsallığının, iletişimin ya da bayağılığın bu farkı hiçbir zaman kapatmaması; açıklıkta yeni bir dile yansımış olarak bizimkinin olanaksızlıklarını tanımak; tasarlanamazın dizgesel düzenini öğrenmek; başka düzenlemelerin, başka söz dizimlerinin etkisi altında kendi 'gerçeğimizi' bozmak; sözcükleme öznenin işitilmedik konumlarını bulgulamak, ilingesinin yerini değiştirmek; tek sözcükle, çevrilemezine içine inmek, hiçbir zaman yumuşatmadan sarsıntısını duymak, içimizde tüm Batı sarsılıncaya ve baba dilinin, bize babalarımızdan gelen ve bizleri de birer baba ve tarihin 'doğa'ya dönüştürdüğü bir kültürün sahipleri yapan dilin hakları yerinden oynanincaya dek” (Barthes-2008, s;16).

Tel Quel topluluğundan hareketle 1971 yılında yazdığı *Sade, Fourier, Loyola* ile *Nouveaux Essais Critiques* (Yeni Eleştiri Denemeleri-1972) çalışmasında Barthes, yeni bir yazın dönemine geçmiş; metinlerden haz ve tad almanın yollarını aramıştır. *Par Roland Barthes* (Roland Barthes-1975) başlıklı kitabında göstergebilimsel deneyimini, 'kendisi'ni incelemede kullanan Barthes, parçalar tekniğinden yararlanmıştır.

“Parça yalnızca yanındakilerden kopmakla kalmaz, her parçanın içinde de yan yana sıralanma egemendir. Bu küçük parçaların dizinini yaparsanız çok iyi görürsünüz bunu; aralarından her biri için, göndergeler [Fr. référents] topluluğu karmakarışıktır; tıpkı dizeler oluşturulsun diye önceden verilen uyaklarla oynanan oyun gibidir: 'Şu sözcükler verilmiş olsun: Parça, çember, Gide, serbest güreş, kopukluk, resim, makale, Zen, intermezzo; siz şimdi bunları birleştirebilecek bir söylem tasarlayın.' İşte bu, yalnızca bir parçanın ta kendisi olur. Bir metnin dizini demek ki, bir gönderme, bir başvuru aracı değildir: kendisi de bir metindir, birincinin engebese (kalıntısı ve girinti çıkıntısı) olan ikinci bir metin: tümcelerin mantığında çılgınca (kesintili) olan şey” (Rifat-2000a, s;346).

Göstergebilimsel deneyimi sırasında göstergeleri ve çağdaş burjuva söylenlerini bilimsel olarak açıklama çabası güden Barthes, 1960'larda dilbilim ve yapısal çözümleme yöntemlerinden yararlanarak 'sistematik' geliştirme çabası göstermiş ve Saussure ile Hjelmslev'in dilbilim yöntemlerinden etkilenmiştir. 1970'lerin başlarında anlatı kavramını geliştirmiş ve 1970 yılında yayımlanan *S/Z* adlı yapıtıyla 'çoğulokuma'ya dayanan yeni bir metin kuramı geliştirmiştir. 1970'lerden 1980'lere kadar geçen süreçte, özyaşamsal ve eleştirel eserler ortaya çıkarırken, "Barthes, metinleri yorumlayan ya da çözümleyen göstergebilimciler ile yazın eleştirmenlerini, yayımlanmış bir yapıt üstüne konuşan araştırmacılar ya da üniversite öğretim üyeleri olarak değil birer yazar olarak görmek ister. Bir metin üstüne konuşan kişinin de yeni bir metin yarattığına ya da yaratması gerektiğine ve ancak böyle var olabileceğine inanır" (Rifat-2008, s;23). Barthes'ın ortaya koyduğu metin kuramında amaç ortaya çıkacak yorumun da bir metin olması şeklindedir. Bu noktadan hareketle sorulması gereken sorular da 'yazı nedir?', 'yapısalcılık nedir?', 'eleştiri nedir?' ve 'okuyan-yazan özne nedir?' sırasında düzenlenmiştir.

Jakobson'un çalışmalarından etkilenen Bulgar asıllı, Fransız denemeci, yazınbilimci ve eleştirmeni **Tzvetan Todorov** (1939), Rus biçimcilerin metinlerini Fransızcaya çevirmiş ve Fransa'da Barthes'ın danışmanlığında gerçekleştirdiği *Littérature et Signification* (Yazın ve Anlatım-1967) başlıklı doktora çalışmasında bir yazın kuramı geliştirmeye çalışmıştır. *Qu'est-ce que le Structuralisme?* (Yapısalcılık Nedir?-1968) başlıklı ortak eserde yer alan *Poétique* (Yazınbilim) çalışmasıyla yapısal çözümleme yönteminin tanımını yapan Todorov, *Grammaire du Décaméron* (Dekameron'un Grameri-1973)'nde anlatıları dilbilgisi kategorilerine göre çözümlemiştir. "Ortaya attığı yazınbilim anlayışı, metni büyük bir tümce biçiminde değerlendiriyor, anlatıların işleyişlerini, kendilerini oluşturan temel dilbilgisel kategorilere göre yorumluyor ve metnin işleyişinde kullanılan teknikleri sınıflandırıyor" (Rifat-2008, s;92). Bu bağlamda, tümceler, 'etken özne' ve 'yüklem'den oluşan iki birincil kategoriye göre çözümlenmekte; yüklem de kendi içinde 'eylem' (durumu değiştirmek, günah işlemek ve cezalandırmak) ile 'sıfat'tan (durumlar, özellikler, statüler) oluşmaktadır. Todorov'un çalışma pratiğinde yüklem geçirebileceği basit ya da karmaşık dönüşümler sınıflandırılmakta; tümcelerde saptanan dönüşümlere paralel olarak da anlatıların tipolojisi yapılmaktadır. Yazınsal

incelemelerde dilbilimin yetersiz kalacağına vurgu yapan Todorov'a göre, bir söylemler biliminin gerekliliği söz konusudur.

“Yazınsal incelemeler, bana göre, dilbilimin basit bir bölümü değildir asla. Ama bunu söylemek yetmez. Hemen ardından bir başka şeyi de belirtmek gerekir: Dilbilim durmaksızın dönüşüm geçirmektedir ve yarın, belki de, yazınla gitgide daha fazla ilgilenebilecektir; ama yineliyorum, yazın'ın ortaya koyduğu bütün sorunları da tümkapsayıcı biçimde yanıtlamayacaktır. İlerde bir gün, dilbilimin söylemler bilimi gibi bir altbölümü olacak. Çünkü şu ana kadar, dilbilim dilin bilimi olmuştur, söylemlerin bilimi değil” (aktaran Rifat-2000a, s;254).

İlerleyen dönemde, Rus biçimcilerin görüşlerinden uzaklaşarak Bahtin'in diyalojizm konusundaki yaklaşım tarzından hareketle kültürlerin çoğulluğu ve 'başkaları' konusunda çalışmaya başlayan Todorov, tarih-kültür antropolojisi-yazın bağı kurmuştur. XX. yüzyıl eleştiri akımları üzerinde değerlendirmelerde bulunduğu *Critique de la Critique* (Eleştirinin Eleştirisi-1984), Todorov'un eleştirel yönünün ağırlık kazandığı bir döneme rastlamaktadır.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde yazın eleştirisine, yazınbilime, göstergebilime ve yazın toplumbilimine ilişkin çalışmalar yürüten, bu alanlarla etkileşim halinde bulunan ve aynı zamanda da bu alanları dolaylı-dolaysız olarak etkilemiş olan Rus filozofu ve yazın eleştirmeni **Mikhail Mikhailovich Bakhtin** (1895-1975), disiplinlerarası düşünmenin önemli örneklerini ortaya koymuş; edebiyat eleştirisi, retorik teorisi, romanın tanımı, romanda uzam-zaman, metinlerarası ilişkiler (*intertextual relations*) ve metinlerarasılık (İng. *intertextuality*, Fr. *intertextualité*) konularına yoğunlaşmıştır. Dilbilim, Marksizm, filoloji, antropoloji, edebiyat kuramı, felsefe ve etnografyayı da çalışma alanları içerisine dahil eden Bakhtin, bu disiplinlerin içine sıkışmaksızın, bu disiplinlere geniş bir kuramsal çerçeve kazandırmıştır.

Disiplinlerarası yaklaşımıyla Bakhtin, Aydınlanmacı “evrensel akıl” kavramı çerçevesinde “çok dillilik”, “diyalojik düşünme” ve “merkezsizlik” anlayışını geliştirmiştir. Kültürü, ‘İnsanın belleğini oluşturan söylemler bütünü’ olarak ele almış ve yazınsal metinleri yorumlama sırasında **diyalojizm** (İng. *dialogism*, Rus. *dialogistsya*), **karnaval** (İng. *carnival*) ve **kronotop** (İng. *chronotope*) kavramlarına başvurmuştur. “Diyalojik fikri romanın kurgucu ve ilişkisel yönlerini ortaya çıkarır ve Bakhtin tarafından, simgesel olana yönelik Saussurecu yaklaşımları eleştirmek için

kullanılmıştır” (Smith-2005, s;255). Bakhtin’e göre yapısalcı kavrayışlar, okuru pasif olarak çerçeveleyen monolojik bir anlam fikrini desteklemişlerdir. İnsanlararası etkileşim-söyleşi olgusunun gerçeğinin varlığına dayanan -nesnelci ve öznelci konumlar arasında, bireysel öznelciliğin ve bilincin, daha geniş kültüre dayanan işaret ve anlamlardan oluştuğuna gönderme yapan- diyalojik modellerle Bakhtin, okunan bir metnin nesnel ile öznel (ve bireye içkin) işaretleri ve anlamları arasındaki karşı karşıya geliş (iki işaret kümesinin birbirine karıştığı yorumlama sırasında okurun karşı ifadesini ortaya koyan bir **sınır bölgesinin** (*borderzone*) bulunması) nedeniyle, söylemlerin ya da metinlerin tarihsel, toplumsal, kültürel geçmişleri ve çevreleriyle birlikte ele alınmalarının gerekliliğine işaret etmiştir. “Sonuç olarak, sözcükler ve işaretler sıklıkla belirsiz olabilmekte ve **çokvurgululuk** (*multiaccentuality*) ile nitelenebilmektedir. Bakhtin bunu iyi bir şey olarak görür. Çokvurgululuk, kültürün dinamik olmasını ve özsel olarak esneklik ve değişim yetisine sahip olmasını sağlamıştır” (Smith, 2005:256). Hakim sınıfların sözcükleri anlamsal olarak sabitleme çabası **tekdişlilik** (*monoglossia*) olarak adlandırılabilir bir bütünleşik dile gönderme yaparken; **çokdişlilik** (*heteroglossia*) kavramı, çoğul işaret sistemlerini ve bağlam-bağımlı okumalar fikrini çağrıştırmaktadır. Bakhtin’e göre çokdişlilik, diyalog oluşturmaya yardım eden ve tekdişliliğin oluşturduğu hegemonik anlamları sarsıcı bir nitelik taşıdığı için olumludur. “Bakhtin’e göre, tarih ve toplum yazarın çalışmalarını besleyen, yazarın da ‘diyalog’ kurduğu ‘metinler’dir” (Rifat-2008, s;16). Metinlerde yer alan alıntılar, ‘çokseslilik’ ilişkisini ortaya koymaktadır ve Bakhtin, yazın eleştirisi anlayışını bu alıntılarının kurguladığı ilişkileri araştırmaya dayandırmıştır. Bu noktada roman, yazın ile gerçekliği uzlaştırma çabası olan bağımsız bir türdür. “Çünkü roman bütün öbür türlerin bir birleşimidir, bir etkileşimler dizgesidir; farklı söylemleri, farklı ideolojileri karşı karşıya getirir. Bu nedenle, roman öbür söylemlere açılarak çözümlenebilir, yorumlanabilir, eleştirilebilir ancak” (Rifat-2008, s;16). Bakhtin, 1984 yılında yayımlanan ‘*Rabelais and His World*’ (Rabelais ve Dünyası) başlıklı çalışmada ele aldığı Ortaçağ yazarı Rabelais’in (ile Shakespeare ve Cervantes gibi yazarların), çalışmalarına, önceden var olan bir hikaye anlatımından hareketle kendi tarzlarını oluşturdukları noktasından hareketle, yazınsal ve tarihi verilerin karışımıyla popüler karnaval estetiklerinin nasıl nüfuz ettiklerini açıklama çabasına girmiştir. “Tensel, grotesk, somutlaşmış ve aşırı olan üzerine odaklanmış ve tarzda fazla yeme üstünlüklerine, kusmaya, kuvvete, gülmeye ve

cinselliğe büyük önem verilmiştir. Bakhtin, tarzın politik olarak yıkıcı olduğunu, çünkü hiyerarşi üzerinde belirsizliği, yüce olan üzerinde yozlaşmayı, ağız sıkılık ve resmi olan üzerinde açıklık ve aleni olanı onayladığını ileri sürerek, ona olumlu bir gözle bakar” (Smith-2005, s;266). Bakhtin için karvanal, sıradan insanlar arasındaki dayanışmayı ve onların popüler kültürünün canlılığını doğrular; yaşamın merkezci bir yapıya sahip olduğu fikrini yadsır ve çokseslilik üzerine bir anlayışı öne sürer. Bu bağlamda ‘karnavalvari’ (*carnivalesque*) kavramı, yaşamın çoksesliliğini ve anlam çokluklarını kuramsal alanda değerlendiren, dili ya da kültürü bu anlamda soyut bir yapı olarak anlayan anlayıştan (Saussure’ün Yapısalcı dilbilimi) uzaklaşmak olarak görülür. Bakhtin aynı zamanda romanda olay, kişi, zaman ve yer organik ilişkisini ortaya çıkarmak amacıyla kronotop (zaman-uzam veya zamansal uzam) kavramını geliştirmiş ve her dönemin özgün kronotopları ve bunların ilişkiselliklerine vurgu yapmıştır.

Amerikan yazın kuramcısı ve eleştirmen **Paul de Man** (1919-1983), kökeni, Jacques Derrida’nın yazıbilim ve yapıbozum görüşlerine dayanan ve Avrupa’daki biçimciliğe karşı çıkan ‘yapıbozucu eleştiri’ anlayışının önde gelen temsilcilerindendir. Metin incelemelerinde retorik-gramer karşıtlığına dayanan yapıbozucu eleştiri, metinde yer alan söz sanatları ile metnin dilbilgisel yapısının çelişkili yapısını, retorik-gramer çatışması olarak ele almaktadır.

*“Bu nedenle bir metnin anlamını, anlamlarını kavramada tam bir açıklığa, tam bir kesinliğe, gerçek anlama (eğer böyle bir anlam varsa) hiçbir zaman ulaşamayacaktır. Bir başka deyişle, bir metni okuyabilmek için **retorik/gramer** çelişkisinin yarattığı anlaşmazlığı ortadan kaldırmak, o metnin dokusunu, yapısını ‘bozmak’, ‘kırmak’, ‘sökmek’, ‘ayrıştırmak’, böylece anlamları dağıtmak gerekir. Bir metin gerçekliği ararken, kendini yaratırken yine kendi yapısını, anlamsal düzenini, tutarlılığını bozar; okurun karşısına dilbilgisel kurallarla örülmüş ve belli anlamlar içeren bir düzenek, bir yapı olarak değil, söz sanatlarıyla örülü bir oyun biçiminde çıkar. Böylece dilbilgisel yapının söylediğinden başka bir şey de belirtilmiş olur. Bu yüzden, aynı metne yönelik okumalarda farklı ve hatta çelişkili yorumlara varılmasının nedeni, okuma yöntemlerinin ve yaklaşım biçimlerinin farklı olması değil, çelişkilerin, doğrudan doğruya metnin içinde bulunması, metnin oluşum sürecindeki retorik/gramer karşıtlığından doğmasıdır” (Rifat-2000, s;164).*

Yapıbozucu eleştiri yaklaşımında kendi özgün yorumbilim anlayışını geliştiren Paul de Man, *Körlük ve İçgörü* (1970) başlıklı eserinde okuma biçimlerine odaklanmış; eleştiri dünyasını, diğer eleştirmenlerin yazdıkları üzerine kurmuştur. “Georg Lukács, Maurice Blanchot, Georges Poulet ya da Jacques Derrida’nın eleştiri anlayışlarından çıkarak

oluşturduğu eleştirinin kendini daha yukarıda tanımlayıp kuşatması onun için zorunludur” (Gümüş-2008, s;4). Paul de Man, *Allegories of Reading. Figural Language in Rousseau, Nietzsche, Rilke and Proust* (Okumanın Alegorileri. Rousseau, Nietzsche, Rilke ve Proust’ta Mecazlı Dil-1979) başlıklı çalışmasında ise okuma kuramı geliştirmiş ve Avrupa’daki yazınsal göstergebilim etkinliklerde dilbilgisel yapılarla retorik yapıların bir arada kullanımına işaret etmiştir. Aynı zamanda Barthes, Genette, Todorov ve Greimas’ın gramer ve retorığı birbirinin devamı olarak nitelediklerini ve dilbilgisel yapılardan retorığe kesintisiz geçtiklerini belirtmiştir. İnsanın kendisini, metinde doğrudan ifade etmesini engelleyen dilde bulunan aksatıcı durumlar, metni anlamak ve metne egemen olmak isteğini zorladığı için sorunun çözümü için yapıbozma önerilir.

Fransız felsefecisi ve yorumbilimci **Paul Ricœur** (1913-2005), felsefe araştırmalarında simge ve kültürler üzerine yaptığı yorumbilim (*herméneutique*) değerlendirmelerini, *De L’interprétation* (Yoruma Dair-1965), *Le Conflict des Interprétations* (Yorumların Çatışması-1969), *La Métaphore Vive* (Canlı Eęretileme-1975), *Temps et Récit* (Zaman ve Anlatı I, II, III-1983, 1984, 1985) ile *Soi-même Comme un Autre* (Bir Başkası Olarak İnsanın Kendisi-1990) başlıklı çalışmalarında ortaya koymuştur. Anglosakson düşüncesindeki çözümlemeler ve yorumbilim yaklaşımında söylem olgularını ele alan Ricœur, yorumlama süreciyle ilgili olarak, anlatının kuruluşuna yön veren ‘anlatısal erekliliği’ çözümlediği ‘üçlü memesis yaklaşımı’nı geliştirmiş ve *Temps et Récit* başlıklı üç ciltlik çalışmasında dile getirmiştir. Önbiçimlendirme düzlemi (memesis 1), metinleşme olgusunun öncesinde yer alır ve eylem dünyasının bir önkavrayışını belirler. “Olayörgüsü bu ilk aşamada, yazar ile okurları arasında ortak ve pratik bir kavrayış gücüne dayanan bir olaylar tasarımıdır” (Rifat-2008, s;70-71). Art arda geliş ve görünüş düzlemi (memesis 2), çözümlemenin temel aşaması olup, aynı türden olmayan olaylar bir öykü biçimine dönüştürölmekte ve bir olay örgüsü kurulmaktadır. Yeniden biçimlendirme düzlemi (memesis 3) ise şekillenmiş dünya ile okurun alılmama eylemleriyle oluşan dünyanın keşişme noktasında yer alır.

Dilbilimcilerin sesmerkezci (Fr. *phonocentrisme*) yaklaşımını eleştiren ve yazıbilimi (Fr. *grammatologie*) ve yapıbozumu (Fr. *déconstruction*) yaklaşımını geliştiren Fransız felsefecisi **Jacques Derrida** (1930-2004), yapıbozucu eleştirinin

ABD’de gelişmesiyle, postmodern ve postyapısalcı çevrelerin ‘yapı’, ‘dizge’, ‘işlev’ ve ‘kod’ gibi kavramlara, ‘düşünmek ve sınıflandırmak’ gibi eylemlere ve ‘metinsel tutarlılık’ ile ‘anlamın inşa edilmiş olduğu’ görüşüne karşı çıkışında dayanak noktası olmuştur. Telaffuz edilen söz ile insan sesinin, bir yazı biçiminden bağımsız düşünülemediğini ve kitap fikrinin, gösterilen bütünlüğüne göre oluşmuş gösteren bütünlüğü olarak tanımlanamayacağını ileri süren Derrida, metinlerin, bütünselleştirilemeyecek anlamlar üretimi olarak okunmasını önermiştir. “Bu doğrultuda bağlı olarak da, bir metni, tutarlı-olmama ilkesinden kalkarak parçalamaya, metni kendi kendisine karşı hareket ettirmeye çalışıyor, öncelikle içindeki tutarsızlıkların, kararsızlıkların, çelişkilerin peşine düşüyor, göstergeleri tek tek çözüyor, ‘yapılarını bozuyordu’ ” (Rifat-2008, s;29-30). Derrida’nın, *L’écriture at la Différence* (Yazı ve Ayrım-1967), *La voix et la Phénomène* (Ses ve Olgu-1967), *De la Grammatologie* (Yazınbilim Üstüne-1967), *La Dissémination* (Yayımla-1972) ve *Marges de la Philosophie* (Felsefenin Sınırları-1972) başlıklı eserlerinde gözlemlenen yaklaşım tarzının temelinde çokdeğerlilik, kararsızlık, dizge karşıtlığı, değişkenlik, parçalara bölme, sonuç çıkarmayı erteleme, aklın denetimi yerine beden atılımlarına önem verme ve yapıdan ziyade izleri kovalama yer almaktadır.

Özellikle Heidegger’in ‘yazıların gösterilerinin ne olduğu’ tartışmasına yoğunlaşan Derrida, “onu geliştirerek ‘farklılık dediği ayırma ve ertelemenin daimi süreciyle yazıların nasıl anlamlar oluşturduğu tartışmasına getirmiştir. Yazarın itirazı, anlamların sabit merkezli olduğu şeklindeki anlayışadır. O, sabit anlamların ve bilinmeyenlerden korkan, istikrar içeren düşünce biçimleri, yazının ortasına yerleştirilebilen bir fikir, felsefe ya da din içeren düşünme biçimlerinin öne çıkarılmasına itiraz etmektedir. Derrida’nın tartıştığı, istikrar-istikrarsızlık, varlık-yokluk, bilinen-bilinmeyen arasındaki ilişkiyle en iyi şekilde anlaşılan bir anlamdır” (Birch-2004, s;76). Varlığın sürekli ertelenmesi ve merkezin asla sabit olamayacağından hareketle basit, sabit bir anlamın belirlenmesi de mümkün değildir. Yazar ve metinden kaynaklanan belirli ve sabit bir anlam özü bulunmadığı gibi, metnin konumu da başlama-bitiş sınırları içerisinde belirlenmemektedir.

“O nedenle Derrida için metin, bitmemiş anlamların karmaşık bir ağıdır. Kendisinden başka sürekli olarak bir şeyleri çağrıştıran izlerden oluşan bir yapıdır. Okuyucular tarafından anlamın açılışı ve bitişlerinin bilinebildiği bir metin fikri o nedenle kolay değildir. Açılış ve kapanışları Derrida’ya göre gerçekte asla bulunamaz ve sonuç olarak okuma, oldukça dinamik ama belirsiz bir aktivitedir” (Birch-2004, s;77).

Metin analizlerinde nihai bir tanımlayıcı sonuca ulaşamayacağı ve metin ve yazarın metnin sınır ve limitlerini belirlemediği, edebiyatı ve anlamı oluşturanın kuramsal uygulamalar olduğu düşüncesindeki Derrida için metnin dışında bir şey yoktur. İçeriği tanıma amaçlı bir incelemede metin sadece sözler bütünü olarak algılanacaktır ve bu nedenle sözcüklerin ötesinde, temsil yapıları ile ideolojik, felsefi, ekonomik ve tarihsel bağlamda anlamlı pratikler de sorgulanmalıdır.

Ortaçağ felsefesi öğrenimi gören ve sanat-estetik kuramı ile yazın kuramına ilgi duyan İtalyan göstergebilimci, eleştirmen ve yazar **Umberto Eco** (1932), çağdaş toplumların gelişimi, kitle iletişimi, insan düşüncesinin dil ve gösterge kavramlarına ilişkin boyutu konularında çalışmalar yürütmüştür. *Il Problema Estetico in Tommaso d’Aquino* (Aquino’lu Tommaso’da Estetik Sorunu-1956) başlıklı eserinin ardından yayımlanan eleştiri kitabı niteliğindeki *Opera Aperta* (Açık Yapıt-1962) başlıklı çalışmasında yazın ve plastik sanat ürünleri ile müzik yapıtlarının çoğul yorumlara yol açma yeteneği ile var olduğunu belirtmiştir. “Eco’ya göre, bu tür sanat yapıtları hiçbir gerçekliğin azaltamayacağı çapraz okumalara olanak sağlar. Demek ki bu anlayış açısından bir sanat yapıtı sınırsız sayıda yorum diline aktarılabilir: Bir sanat yapıtı, bütünsel üretim açısından bitmiş, tamamlanmış, ‘hesabı yapılmış’ ve ‘kapalı’ olmasına karşın, yoruma da kapalı olamaz, çeşitli biçimde yorumlamalar da, onun indirgenemez özgünlüğünü, farklılığını değiştiremez” (Rifat-2008, s;32). Eco, *La Struttura Assente* (Varolmayan Yapı-1968) başlıklı çalışmasında, yorumlama süreçlerine ilişkin araştırmasına görsel nitelikli dizgeleri dahil etmiş; sinema, afiş ve mimaride ‘ikna etme’ edimini incelemiştir. Çalışmalarının önemli bir kısmını, gösterge dizgelerini çözümlenme, kültür olaylarını göstergebilimsel olarak değerlendirme, okuma edimini ‘örnek okur’ ve ‘metin’ kavramları çerçevesinde ele alma ve dil felsefesi ile göstergebilimsel düşünce arasında ilişkisellikleri araştırma oluşturmuştur. *Lector in Fabula* (Anlatıdaki Okur) eserinde, metin eleştirisinin göstergebilimsel modelini oluşturan Eco’ya göre,

“Metin ‘tembel bir mekanizma’dır ve ‘gerçekleşebilmek’ için okurun işbirliğini gerektirir. Bu nedenle yazar, söylemediği, sustuğu ya da özellikle söylemeyeceği veya yinelemekten kaçındığı, üstü kapalı olarak geçtiği, vb. yerlerin yorumu için kendine metniçi bir örnek okur (İt. lettore modello; Fr. lecteur modèle) tasarlar. Nasıl yazar metnini gerçekleştirme biçimini düşünüyor ve onu üretiyorsa, yazarın kendi metni için tasarladığı örnek okur da, bu metnin ‘gerçekleştirilme’sine yorumsal açıdan katkıda bulunur. Demek ki yazar, kendi üretimselliği karşısında, bir metin içinde örnek olarak tasarladığı okurunun yorumsallığını düşünür, hesaplar” (aktaran Rifat-2008, s;32).

Eko’nun yaklaşımında metnin okunması, metin bağlamında çıkarsamalarda bulunmak, metne ilişkin tahminlerin doğruluğunu ya da yanlışlığını gene metnin süregelen içeriğinde denetlemek anlamına gelmektedir. Bireyin okuma edimi ile toplumsal-kültürel kolektif belleğini harekete geçirdiğini ve metne karşı bu örtük bilgiyi kullandığını düşünen Eco, metnin okunması sırasında okur-yazar işbirliğinin ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Semiotica e Filosofia del Linguaggio başlıklı kitabında ise göstergebilimsel düşünceyi yeniden yapılandırma çabası güden Eco, 1986 yılında yayımlanan *Appunti Sula Semiotica Della Rieczone*’de yorumbilim, alımlama estetiği, eleştiri ve göstergebilim alanında kuramsal bir çalışma ortaya koymuştur.

Bütün bu kuramsal çalışmalar ve edebiyat ile eleştiri konusundaki farklı yaklaşımlar, biçim, içerik, anlam, yapı, metin, sembol ya da gösterge olarak edebi eserin kendini nasıl ifade ettiği ve eleştirinin sosyal ilişkiler içerisinde nerede durduğunu belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Yaklaşım tarzlarındaki farklılıklara ve inceleme yöntemlerindeki derin ayrılıklara rağmen edebiyat eleştirisi, birey-toplum-eser üçgeni içerisinde yeralan, somut ürünlerin analizini amaçlayan ve sanatsal estetik kaygılarla biçimsel kalıpları eşzamanlı olarak gözden geçiren teknik bir uğraştır. XX. yüzyıl boyunca edebiyat eleştirisinin sıklıkla akademik düzlemde yürütüldüğü görülmekle birlikte, son çeyrek yüzyıllık zaman diliminde eleştirme fiilinin ve eyleyen olarak eleştirmenin piyasa koşulları içerisinde kendilerini yeniden konumlandırmaya çalıştıkları (edebiyatın popülerleştirilerek eleştirinin bayağılaştırıldığı ve sıradanlaştırıldığı) bilinmektedir. Edebiyat çalışmalarının medya endüstrisinin faaliyet konularından birisi haline gelmesi ise eleştiri olgusunun reklam, halkla ilişkiler ve imaj yönetimi gibi çağdaş pazarlama ve kamuoyu oluşturma tekniklerinin bir parçası, bir uygulama sahası olarak anlamlandırılmasına yol açmıştır.

2. 3. İletişim Tarzı Olarak Eleştiri

Sosyal olan ile doğal olan (tabiatın barındırdığı yaşamsal düzlemde bulunan) arasındaki ilişkinin anlamlandırılmasında, ampirik bulguların ve teorik tartışmaların bireye çeşitli türlerden enformasyon sağladığı bilinmekle birlikte; elde edilen enformasyonun yorumlanmasının önemli sorunlara yol açtığı çıktığı sıklıkla vurgulanan bir gerçekliktir. Enformasyonun kodlanması, sınıflandırılması, aktarılması ve anlamlandırılmasında temel araç olarak kullanılan dil, ilk olarak Ferdinand Saussure tarafından geliştirilen yapısalcılığın etkisiyle iletişimsel bir içerik kazanmıştır. Saussure'e göre dil, birbirleriyle ilişkili olan ve tüm sözlerin esasını oluşturan rastlantısal göstergelerden kurulu biçimsel bir yapı ya da sistemdir. Dilbiliminin yapısal yasaları, bireylerin günlük yaşamlarında kullandıkları sözlerin yasalarından farklıdır. Bu yasalar konuşan kişinin farkına varamadığı ve değiştiremeyeceği, istem dışı, geleneksel kategorilerdir. Dilin altında yatan ve değişim geçirmeyen bu yapının, bireylerin kendi tercihleriyle benimsedikleri üstteki söz örüntülerinden soyutlanarak, bilimsel bir kesinlikle incelenmesi şeklinde özetlenen yapısalcılık, Freudcu psikanaliz ve kültürel antropolojinin biçimlendirici etkisiyle kuramsal içeriğini oluşturmuştur (McLellan-2005). Yapısalcılık dilin iletişim kanalı olarak içeriğin ötesinde, bütünüyle ideolojik anlamlandırmalar içerdiğine işaret etmektedir:

“Yapısalcı bakış açısına göre, her gösterge sisteminde... söz ve dil arasında bir ayrım vardır. Söz açık düzeydedir, hemen görülebilir; dilse örtük düzeydedir, gizli yapıdır. İdeolojinin bulunduğu yer de dildir. İdeolojik mesajı içeren bu altta yatan yapı, konuşmada öyle bir biçim alır ki, ne konuşan ne de dinleyen tarafından kolayca seçilebilir. Bu görüşün en berrak, etkili ve okunabilir yazarlarından birisi olan Roland Barthes, bunu bir ifadenin yananlamı ve düzenlamı arasındaki ayrımla açıklar” (McLellan-2005, s;74-75).

Yapısalcılığın söz karşısında dilin özerkliğine vurgu yapması, iletişim sürecinde toplumsal ve tarihsel etkilerin göz ardı edilmesine yol açmıştır. Sözü ardında gizli, bağımsız sözdizimi kuralları olduğu ve bunların ‘nelerin söylenebileceğini ve nelerin söylenemeyeceğini belirlediğini’ ifade eden yapısalcı görüşün aksine, sözdizimi kurallarının belirlenir belirlenmez toplumsal ve tarihsel bir değişim sürecine girdiği bilinmektedir. Yapısalcılık pozitivist paradigmanın uzantısı olarak çelişkilerden çok

ortaklıklara, görüş ayrılıklarından çok görüşbirliğine vurgu yapması nedeniyle sosyal güç ilişkilerini eleştirmemekte aksine meşrulaştırmaktadır. Yapının bir nesne olarak görülmesi, aşılamayacak sınırların çizilmesine, öznenin dilin ve toplumun yapıları içerisinde sıkışmışlığına vurgu yapılmasına yol açmıştır. Yapıların doğasının, öznel iletişim tarz ve yorumlarını ortadan kaldırdığı iddiası ise, eleştirinin işlevsiz bir eylem olarak tanımlanmasını beraberinde getirmektedir.

Yapısalcılığın modernizme koşut gelişimi, 1970’lerde dünya ekonomisindeki dönüşüme paralel kurulan yeni toplumsal ilişkileri açıklamada yetersiz kalmaya başlamıştır. Bu dönemde öncelikle Batı dünyasında (daha sonrasında da küresel ölçekte), hizmetler sektörü etrafında ekonomik ilişkilerin inşa edildiği, siyasal gerilim ve kutuplaşmanın yerini birlikteliğe ve ötekiliğe bıraktığı, kültürel değerlerin farklılıklar ve alt kimlikler nedeniyle aşıldığı ifade edilmeye başlamış; egemen anlamlandırma ve iletişim tarzı olarak ‘post-yapısalcılık’ kuramı biçimlendirilmeye başlamıştır. Derrida, Foucault, Lacan gibi teorisyenlerce geliştirilen ve aşıldığı vurgulanan modernizmin insan üzerindeki sonuçlarını anlatılar yoluyla çözümlenmeye girişen post-yapısalcılık, gerçekliğin kelimeler, imgeler ve benzetmelerle betimlendiği yapısalcılığın aksine yapıçözümüyle betimlenen gerçekliğin temelsizliğinin teşhir edilebileceğini ifade etmektedir. Jameson’ın ifadesiyle “bugün kültürün gerçeklik üzerindeki etkisi, gerçekliğin bağımsız ya da olduğu biçimde kültür dışı ya da kültür ötesi her formunun (gözünüzle nesnenin kendisi arasına müdahalede bulunan kitle kültürü ile ilgili bir tür Heisenberg ilkesi şeklinde) sorunsallaştırılması olarak gerçekleşmektedir. Bu nedenle son tahlilde kuramcılar ‘gönderge’nin artık varolmadığı üzerine ortaya çıkan yeni bir ortak fikri dile getirmektedirler” (1992, s:354). Post-yapısalcılık, yapısalcılığa ve modernizme bir bütün olarak eleştiri olmasının dışında, aynı zamanda gerçekliğin sonsuz bir benzetmeler girdabında aranmasıdır da:

“Tabiat gibi edebiyatta boşluk korkusu taşır. Söylemin hiç’inde her şey yok olur; kendiyle, vücutla, diğeriyle ve dünyayla olan ilişkilerinin tüm ağı kelimelerin kumaşından alınmıştır. ‘Tek başına ayakta duracak kitap’, varlığın ve tarihin çölünde ‘kendi kendisine konuşan’, her şeyden bağımsız dil, tamamı tamamına onların vasıtasıyla, kendi varlığı tarihin varlığından kurtulmaya çalışan modern düşüncenin basit söylenceleridir. Gösterilenin (signifié) yoğunluğu, gerçek halkın donukluğunun bilincin yarı saydamlığıyla olduğu gibi gösterenin (signe) şeffaflığına takıntı olur. Dönüştürsüz bir şekilde değişme zahmeti altındaki yeni eleştiri, öyleyse, boşluğun yapısının değil dolu anlamın eleştirisidir; kelimelerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri ilişkileri

insanlarla ve eşyalarla birlikte destekledikleri ilişkilere eklemleyen eleştiri; kısaca, kendi öz dilinde, kavramın dilini, konuşkan ve sessiz, yapıtta verilen ve saklanan yaşamın bütünlüğünü geri kazandırmak ve tanımlamak için asla bitirmeyen bu tutkulu çabadır” (Doubrovsky-2008, s;24).

Post-yapısalcılık, dilin kesin ve tutarlı bir anlam üretmeye uygun olduğu inancına şüpheyle yaklaşan bir teorik yaklaşım olup, gerek edebiyata gerekse de edebi eserlerle kurulan eleştiriye etkisi olmuştur. Örneğin Derrida, yazınsal metnin bilimsel metne oranla sözmerkezciliğe kapılmaktan kendisini daha iyi koruduğunu, çünkü anlamın kesinlikten, açıklıktan ve berraklıktan yoksun olmasının edebiyatın özüne uygun bir nitelik olduğunu ifade eder. “Yazınsal metnin sahibi söyler görüldüğünden farklı bir anlamı dile getirdiğini yadsımaz, tersine bunu bilinçli olarak yapar. Bundan ötürü Derrida’ya ve onu izleyen yapı-sökücülere göre yazınsal metnin kendine özgü bir dili yoktur. Yazınsal söylemle bilimsel söylem, ve bu arada eleştirel söylem, aynı metinsel özellikleri taşıdıkları için aynı türden söylemlerdir” (Moran-1999, s;204). Post-yapısalcı analizlerde metinleri incelerken kullanılan yapıçözümci iletişim tarzı, edebiyat eleştirmenlerince öykü, roman, şiir gibi eserlere uygulanan yeni bir yöntem olmuştur. Paul de Man, Geoffrey Hartman ve J. H. Miller tarafından geliştirilen yapıçözümçülükte “yapılacak iş yazınsal eserlerin ardında yatan genel anlatı sistemini betimlemek değil, yapıtları tek tek ele alarak her birinde anlatı mantığının nasıl sarsıldığını araştırmaktır” (Moran-1999, s;205). Böylelikle herhangi bir metnin söylemek istediğinin tamamını söyleyemeyeceği, söyler görüldüğü zamanda tersini de söyleyeceği ve kesin anlamlı bir metin olamayacağı kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Çağdaş eleştiri, iletişim çerçevesi içinde, evrensel geçerliliği olabilecek bir düşünce sisteminin var olabilirliğini reddetmekte, anlamın bireye göreliğini ve dolayısıyla da metinlerin çokanlamlılığını kanıtlamaya çalışmaktadır. Edebiyat ile eleştiri arasındaki teorik farksızlık yargısı ise, eleştirinin, iletişim süreci olarak görülmesini sağlayan yaklaşım tarzının geri plana itilip ideolojik öğeler barındıran politik bir süreç olarak okunmasına neden olmaktadır.

2. 4. Eleştirinin Politik Karakteri

Edebiyatın politik amaçla kullanılması olgusu, içeriğin ideolojik bakımdan konumlandırılmasına ve sosyal ilişkilerde belli bir çıkar pozisyonu alınmasına işaret etmektedir. İçerikte anlatı, anlatanın kimliği ve karakteri, anlatış tarzı, anlatanın mekan-zaman-insan bağlamı ve alımlayanın algılayış biçimi bir bütün olarak değerlendirilmekte ve dil ile ideoloji ilişkisine dikkat çekilmektedir. Dilin ideoloji ile olan ilişkisini eleştirel bir bağlama oturtmaya çalışan ‘söylem analizi çalışmaları’, gündelik yaşamdaki dilin, gazetelerin, dergilerin, televizyonun, ailelerin, grupların, alt kimliklerin ya da sınıfların dilini kendisine konu olarak almakta ve gerek uzun düzyazılardaki gerekse sıradan kişilerarası iletişim biçimlerindeki cümle örüntülerini tarihsel bağlamları çerçevesinde incelemektedir. McLellan’a göre söylem analizi

“Daha az başarılı bir biçimde, dilin bir etkinlik biçimi olması temelinde bu örüntülerin güç ilişkilerini yansıttığını savunur ve bir çok etkinliğin de bir dil olarak yorumlanabileceğini öne sürer...Cümlelerin masum görünümlü yapısının barındırdığı ideolojik çağrışımları ortaya çıkarmayı hedefler. Bu analizlerin bazıları uzun kategori listeleri vermekle yetinirken, bazıları daha verimli bir biçimde analizleriyle toplumsal ilişkiler arasında bağ kurmaya çalışır” (2005, s;75-76).

McLellan, söylem analizi çalışmalarının, yapısalcılığın ötesine geçip bir tür toplumsal dilbilimine ulaştırmasını ise Kress ve Hodge’nin 1979 tarihli ‘Language as Ideology’ çalışmasından örneklerle açıklar:

“Basit bir örnek olarak ‘Gardiyan mahkumları yürüttü’ cümlesini ele alalım ve bu cümleyi (A) Gardiyan X’e neden oldu ve (B) Mahkumlar yürüdü şeklinde bölelim. Bu tür analizlere göre, A’nın faili, yeni cümleye fail olarak aktarılır. Bu sürecin altında yatan varsayım, gücün bir tür doğrudan faillik olduğudur. Bu dilsel sürecin sonucu, iç içe geçen geçen iki cümlede aktör rollerinin el değiştirmesi olur. Sürecin gerçek faili yok sayılır ve gerçekleştirdiği filin sorumluluğu elinden alınırken, bu sorumluluk daha güçlü kabul edilen diğer faile aktarılır. Bu da hiç önemsiz bir değişiklik değildir. Bu, açık bir ideolojik işlev görür. Bu örneğin, hapisane yaşamıyla ilgili zaten bildiğimiz gerçekleri sadece dilbilimsel analiz terimlerine aktarmaktan ibaret olduğu söylenebilir. Ancak bunun daha gizli örnekleri olarak, sözde özne ve edilgen yapı kullanımıyla (‘Hükümet eleştirildi’) öznenin ortadan kaldırılıp eleştiri gücünün azaltılması veya aynı etkiyi yaratacak şekilde soyut isimlerin kullanılması (‘Hükümete yönelik eleştiriler arttı’) gösterilebilir. Bu tür incelemeler Chomsky’nin bahsettiği, dilbilgisi dönüşümü fikrine eleştirel bir boyut kazandırır: Bu görüşe göre, bir ifadenin yüzeyinin altında, çeşitli şekillerde

dönüşmüş ya da sınıflandırılmış üst üste yapı katmanları bulunur. Bunu dinleyen ya da okuyan kişi bunları, en altta yatan temel biçimlere ulaşıncaya dek çözümlmeye çalışabilir. Öyleyse tam şifre çözümü, ifadenin tahmini oluşum sırasını tersine çevirerek bu derinlere doğru yolculuğa çıkmak demektir. Bu da, altta yatan biçimlerin betimlenmesini ve bunların tarihte geçirdiği aşamaları ayrıntılarıyla belirlemeyi içerir” (McLellan-2005, s;76-77).

Yapısalcılığa getirilen pek çok eleştirinin söylem analizi yoluyla aşılabileceği varsayımı, edebiyatın politik içeriğine gönderme yapmaktadır. Dilin bir eylem biçimi olarak, bağlamı çerçevesinde etkili olabileceği bilinmektedir. “Örneğin, bir evlilik töreninde ‘Evet’ denilerek evlenme edimi gerçekleştirilir. Ancak kelimelerin anlamı ve etkililiği bir dizi kurumsal düzenlemeye ve önkabule bağlıdır. Her isteyen, bir kırmızı kurdelayı kesip ‘Açıyorum’ diyerek bir otoyol açılışı yapamaz ya da her isteyen sırtına siyah bir cüppe geçirip ‘Mahkum ediyorum’ deyip birisini ölüme mahkum edemez” (McLellan-2005, s;77). Edebiyatın politikası, yalnızca toplumsal hayatın örgütlenmesinde ya da gündelik yaşamın sürdürülmesinde dilin nasıl kullanıldığının ötesinde, dilin, yazının ve yazının söylemsel içeriğinin siyasi ve ideolojik olarak iktidar ilişkilerini nasıl biçimlendirdiğinin gündeme getirilmesidir. Edebiyat içerisinde politika, iktidar sistemlerine kafa tutmak ya da onlarla işbirliği içerisinde olmak iken, edebiyatın politikası nelerin gelecek kuşaklara nasıl aktarılacağı konusunda karar verilmesidir. “Edebiyat kuramları siyasi oldukları için değil, ama üstü kapalı olarak ya da bilincine varmaksızın siyasi oldukları, kendilerini sözde ‘teknik’, ‘apaçık’, ‘bilimsel’, ‘evrensel’ hakikat öğretileri olarak sundukları için kınanmalıdırlar; oysa üzerinde biraz düşünüldüğünde bu kuramların belirli dönemlerde belirli insan gruplarının çıkarlarıyla ilgili olduğu ve bu çıkarları destekledikleri görülür” (Eagleton-2004, s;237).

Edebiyatın politika ile olan ilişkisi edebi tür olarak ‘eleştiri’ ve içerik olarak ‘eleştirel söylem’in de politik varsayımlarla bağını pekiştirmiştir. Edebiyat, insanların yaşam koşullarıyla doğrudan ilişkili, soyut ile somut arasında geçişken, insanlık tarihini ve onun kesitleri olan hayatı bütün zenginliği ve çeşitliliğiyle sergileyen bir eylemdir. XX. yüzyılda edebiyatın, yaşamın zevk ve heyecanları ile arzularını, anlatma ve aktarma yoluyla gerçek kılma yönündeki çabaların aksine “şiirin kendisi, organik toplum, ebedi doğrular, hayalgücü, insan zihninin yapısı, mit, dil vb. gibi bitimsiz alternatiflere” (Eagleton-2004, s;239) sığınması; gerçeklikten ve gerçekliğin eleştirisinden kaçınması sonucunu doğurmuştur. Piyasa koşullarının dayattığı verimlilik, hız ve rekabet ilkeleri, edebiyatın sanatsal yatırım araçlarından biri olarak algılanmaya

başlamasına ve ‘kontrol edilebilir bir eleştirelilik’ ile harmanlanarak kitlelere sunulmasına yol açmaktadır. Eleştiri geleneksel sözlü ve yazılı kültür içerisindeki uyarıcı, değiştirici, dönüştürücü vasfını yitirmiş ve son yüzyılda formel eğitim ile çalışma dünyasının şekilsel bir parçası haline gelmiştir. Bu bağlamda edebiyat eleştirisi ile akademik dünya arasındaki ilişkileri Tery Eagleton şu değerlendirmeye özetlemektedir:

“Yükseköğretimdeki edebiyat bölümleri o halde, modern kapitalist devletin ideolojik aygıtlarından biridir. Bu aygıtlar bütünüyle güvenilir değildirler, çünkü insan bilimleri, bilgelik ve deneyim açısından devletin anlayamayacağı kadar zengin olan, devletin toplumsal önceliklerinin karşıtı olan bir çok değer, anlam ve gelenek içerirler. Ayrıca bir sürü genç insanın birkaç yıl hiçbir şey yapmadan sadece kitap okuyup tartışmalarına izin verirsiniz, bu insanlara daha geniş tarihsel imkanlar sağlandığı zaman yalnızca kendilerine iletilen değerleri değil, aynı zamanda değerleri ileten otoriteyi de sorgulamaya başlayacaklardır. Tabii ki öğrencilerin kendilerine iletilen değerleri sorgulamalarında hiçbir sakınca yoktur: Aslında yükseköğreminin asıl anlamı da budur. Bağımsız düşünce, eleştirel fikir ayrılığı ve akla dayalı diyalektik, insani bir eğitimin bir parçasıdır; daha önce de söylediğim gibi hiç kimse Chaucer ya da Baudelaire hakkında yazdığınız bir denemenin daha önceden belirlenmiş sonuçlara varması gerektiğini talep etmez. Bütün istenen, belli bir dili kabul edilebilir biçimde kullanmanızdır. Edebiyat dalında devletten diploma alabilmek için belirli bir biçimde yazabilmeniz ve konuşabilmeniz gerekir. Size öğretilen, sizden istenilen budur ve karşılığında size verilen belge, kişisel düşünce ya da inancınıza değil belirli bir yazma ve konuşma biçimine verilmiştir. Zaten düşünülebilecek şeyler dil tarafından sınırlandırılacaktır. Bu özel dili konuştuğunuz sürece istediğinizi düşünebilirsiniz ya da inanabilirsiniz. Özgül bir söylem biçimine uygun olduğu ve o söylem biçiminde dile getirilebildiği sürece hiç kimse sizin ne söylediğinizle, hangi ilımlı, radikal ya da muhafazakar konumu benimsediğinizle özellikle ilgilenmez. Ama bazı anlamlar ve konular bu söylem biçiminde ifade edilemezler. Başka bir deyişle edebiyat çalışmaları gösterilenle değil gösterenle ilgilidirler. Size bu söylem biçimini öğretenler, söylediklerinizin içeriğini unuttuktan çok sonra bile söyleme uygun konuşup konuşmadığınızı hatırlayacaklardır. Demek ki edebiyat kuramcıları, eleştirmenler ve öğretmenler doktrin satıcıları değil söylem koruyucularıdır. Görevleri, gerektiğinde bu söylemi korumak, geliştirmek, genişletmek ve başka söylem biçimlerine karşı onu savunmak, yeni gelenleri bu söyleme dahil etmek, yeni gelenlerin bu işi başarıp başaramadıklarına karar vermektir” (Eagleton-2004, s;243-244).

Eleştirinin kurumsallaşması, edebiyata atfedilen değerın yüksekliği ile siyaset, sinema ya da spora atfedilen değerin düşüklüğü arasındaki ilişkide aranabilecektir. Avrupa edebi geleneğinin köklülüğü, Amerikan edebi ürünlerinin çokluğu ve Asya, Afrika, Latin Amerika ve Ortadoğu edebiyatlarının derinliği, eleştirisi yapılacak malzemenin çeşitlenmesine, analizlerin sosyal ilişkiler ile bağlantılandırılmasına ve

yorumlamaların felsefî yaklaşımlar içerisinde konumlandırılmasına imkan tanımaktadır. Ancak eleştiri, kendisini belirli eserler, dönemler ya da konular ile sınırlandırmakta; böylece eserlere başlangıçta birer rol veren ve değer atfeden edebiyat kurumunun bir parçası haline gelmektedir. “Edebiyat eleştirisi, metinleri, belirli kurumsallaşmış ‘edebi’ normlara (her zaman tartışmalı ve tarihsel olarak değişken normlara) uygun olarak seçer, işler, düzeltir ve yeniden yazar” (Eagleton-2004, s;246). Eleştirinin politik konumu, siyasal ilişkilere müdahale edebilme kapasitesinden çok günlük yaşam üzerinde iktidar kurma becerisinde aranabilir. Edebiyat çalışmalarının kendisini felsefe, sosyoloji, psikoloji, dilbilim, kültürel çalışmalar, tarih ya da antropolojiden farklılaştıracak bir bütünlük, yöntem ya da kimlikten yoksun olması ve edebiyatın dil ile kendi varlığına anlam katması, eleştirinin politik söylemlerle çetrefilli bir ilişkiye girmesine neden olmaktadır. Roland Barthes’in yazıyı ‘sonsuz bir yineleme’ olarak betimlemesi, eleştirinin de ‘sonsuz bir soruşturma’ şeklinde tanımlanması sonucunu doğuracaktır. Aynı konular, nesnelere, kimlikler ve içerikler, aynı belirlenimler doğrultusunda analiz edilmekte ve aynı sonuçlara ulaşılmaktadır. Farklılık ise eleştiride değil eleştirmende ifade bulmakta ve eleştiri politikası, bireyin yaşamı üzerinden yeniden kurgulanmaktadır.

2.5. Eleştirinin Kültürel İçeriği

Eleştirinin iletişim süreci ve politik-ideolojik bir kanal olarak görülmesinin en önemli sonucu sosyoloji, psikoloji, antropoloji ya da tarih gibi bilim dallarına yaslanan içerik ve yöntemin sanatsal ve estetik olandan uzaklaşmasıdır. Formel eğitim programları ile akademik kurumların edebiyat analizlerinde eserlerin kendilerine özgü yanlarını kavramaya, sanatsal değerlerini saptamaya ve estetik bir birikim oluşturmaya yardımcı olmaması, eserlerin bir antropoloji bulgusu, bir ahlak dersi ya da bir tarih belgesi gibi ele alınmasına neden olmaktadır. Eserden çok yazar, bağlı olunan akım, benimsenen üslup, yazıldığı dönemin sosyo-politik koşulları ve dönemin felsefesi ön plana çıkarılmaktadır. Eleştirinin içten olması gerektiğini savunan ‘yeni eleştiri’ akımına göre, kendi kendine yeterli olan edebi bir eserin değerlendirilmesi için gerekli bütün veriler eserin kendinde var olduğundan, metnin dışına taşan ve yazınsal olmayan ölçütlere başvurulması gereksiz ve yersizdir:

“Bu konuda M.C. Beardsley ile W.K. Wimsatt’ın birlikte yazdıkları, çok etkili olmuş iki yazıdan söz etmek gerekir. ‘The Intentional Fallacy’ ve ‘The Affective Fallacy’. Birinci yazıda savunulan görüş şudur: Yazarın amacını bilmenin, eleştiri için ne gereği vardır ne de yararı. Bir kere, yazarın kafasındaki amacın (anlamın) ne olduğunu bilemeyiz. Ayrıca eserin anlamının, yazarın düşündüğü anlam olduğunu sanmak, yazarın ‘yapmak istediği’ ile ‘yaptığını’ birbirine karıştırmaktır; çünkü yazarın amaçladığı ile gerçekleştirdiği aynı olmayabilir. Eserin anlamı, artık yazardan kopmuş olan metindedir ve orada aranması gerekir. Yazara dönük eleştiride en önemli başarı ölçütü içtenlik olur. Oysa yazarın içtenlikle yazıp yazmadığını bilmemiz olanaksızdır. Üstelik yazarın içtenlikle yazması kötü eser vermesine engel değildir. İkinci yazıda ise eserin anlamını ve değerini okurdaki etkisinde aramanın yanlış olduğu görüşü savunulur. Çünkü okuru ölçüt olarak almak eserin ‘ne olduğu’ ile ‘ne yaptığını’ birbirine karıştırmak demektir. Bu kez başarı ölçütü eserin okura yaptığı etki, yani okurun duyguları olur ve bu duygular okurdan okura değişebileceği için bizi göreceliğe sürükler” (Moran-1999, s;208).

Edebiyat eleştirisinde kültürden söz etmek aslında her şeyden söz etmek anlamına gelmektedir. Eserin tema’sı, karakterler, karakterler arasındaki ilişkiler, anlatım tekniği, olay örgüsü, imgeler, ton ve semboller eserin kültürel değerini oluşturmaktadır. Eleştirmenin görevi ise bu gibi öğeler arasındaki ilişkileri, metnin içerisinde oynadıkları rolü, bütüne katkısını araştırmak ve eserin ilk bakışta fark edilmeyen yönlerini, anlatım tarzını ve edebi zenginliklerini ortaya çıkarmaktır. Her eserin bütünleşmesinin farklı yollardan gerçekleştiğini vurgulayan ‘yeni eleştiri’ akımında sanat eserlerine uygulanacak hazır yapısal ya da yapıçözümcü yollar bulunmamaktadır.

“Schumaker’ın dediği gibi eseri okurken belli bir özellik eleştiricinin dikkatini çekmiştir; eseri yorumlamak için bir varsayım belirlemiştir kafasında. Bunun doğru olup olmadığını anlamak için eser üzerine dikkatle eğilmesi, metni, varsayımın ışığı altında incelemesi gerekir. Eser eleştiricinin buluşunu doğruluyorsa oturur makalesini veya kitabını yazar” (Moran-1999, s;209).

Edebi eseri organize eden ilkeler, malzemenin düzenlenişi, öğelerin taşıdıkları anlamlar ve işlevleri, soyutlama ve somutlama ilişkisi bir bütün olarak belirlendikçe ve yazarın başvurduğu yollar kavrandıkça eserin anlamı belirginleşmekte, Doubrovsky’nin ifadesiyle ‘metnin yüreğine’ ulaşılmaktadır. ‘Yeni eleştiri’ akımının eserin anlamını tek ve okurdan bağımsız bir pozisyona yerleştirmesine karşın okur merkezli ‘alımlama estetiği’ akımı, anlamı okura bağlamakta ve bir edebi eserin çokanlamlılığına vurgu yapmaktadır. Bu durum eleştiri kültür ilişkisinin bir diğer uç noktasını gündeme

getirmektedir. Yeni eleştirinin tarafsız, önyargısız, ideolojisiz ve kendi kültürüne odaklanmış okurunun karşıtı olarak; okur merkezli yaklaşımlar, her okurun belli bir kültür çevresinden aldığı ekonomik, politik, sosyolojik değer yargıları ile eserin karşısına geldiğini ve bütün bunların okumasına yön verdiğini ifade etmektedir.

Okur merkezli yaklaşımların içeriği başlangıçta, sanatın tanımını gündeme taşıyan ‘duygusal etki’ akımı ya da bir eserin yararlanmak ya da kullanmak için okumanın dışında zevk ve heyecan amaçlı olarak da okunabileceğini dile getiren ‘estetik değer’ akımı tarafından doldurulmaya çalışılmışsa da, ‘alımlama estetiği’ akımı ile birlikte eserin anlamının yazar tarafından mı yüklendiği, eserdeki sözcüklerce mi üretildiği yoksa okuyucu tarafından mı verildiği araştırma konusu haline gelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında modernist edebiyatın, okuru, edilgen konumdan uzaklaştırarak, karakter, olay, zaman ya da mekânla ilgili konularda nispeten etkin bir konuma yerleştirmeye çalışması eleştiride okur merkezliliği gündeme taşımıştır. XX. yüzyıl edebiyatında James Joyce, Franz Kafka, William Faulkner, Samuel Beckett gibi pek çok yazar ve şairin, eserlerinin anlamlandırılmasında okuyucu yorumuna önemli bir pay bırakması ve metnin birliğinin çıkış noktasında (üreten olarak yazarda) değil varış noktasında (tüketen olarak okurda) oluştuğunun ifade edilme başlaması ‘alımlama estetiği’ni eleştiri analizlerinde bir akıma dönüştürmüştür.

Alımlama estetiğinin Kıta Avrupası’ndaki temsilcisi olan Wolfgang Iser’e göre bir edebiyat yapıtının anlamı metnin içinde hazır bir şekilde bulunmamaktadır. Anlam metindeki bazı ipuçlarına göre okur tarafından okuma sürecinde yavaş yavaş belirginleştirilmektedir. “Öyleyse iki kutbu vardır bir yazınsal metnin: Yazarın ürettiği metin ve okurun yaptığı somutlama. Bunlardan birincisine artistik, ikincisine estetik uç diyor Iser ve bu iki uç olmadan yapıtı meydana gelmiş saymıyor. Başka şekilde söylersek, yapıta bir nesne gibi değil, bir olay gibi bakılıyor. Metinle okur arasındaki alışverişten doğan bir olay” (Moran-1999, s;242). Yazarın okura bıraktığı boşlukların dönemsel gerçeklikler bağlamında doldurulacağını ifade eden alımlama estetiği akımına ABD’li eleştirmen Stanley Fish farklı bir yorum ile katkıda bulunmaktadır. Fish anlamın okuma süreci içerisinde okurdaki uyanışlardan başka bir şey olmadığını, okurun kendi yaşam kesiti içerisinde esere anlamını verdiğini dile getirmektedir. Fish’in edebiyat eleştirisinin içerisinde konumlandığı kültürel farklılık şu değerlendirme ile özetlenebilecektir:

“Bir eleştirmen metni okur ve yaşantısına bakarak eseri yorumlarken, tek başına ve boşlukta değildir. Bulunduğu çevrenin ve bu çevreye dahil diğer eleştirmenlerin meydana getirdiği bir topluluk vardır ve bu topluluktan olanlar bir eseri az çok benzer şekilde okurlar. Başka bir topluluk ya da okurun okuma edimi, yorumu ve değerlendirmesi farklı olabilir. Ama hiçbiri kendininkinin doğru olduğunu kanıtlayamaz; olsa olsa başkalarını esere kendilerinin açısından bakmaya çağırabilir” (Moran-1999, s;248-249).

2.6. Eleştirinin Ekonomik Bağlamı ve Medya Ekonomisi

Toplumsal sorunların kitle iletişim araçları ile günlük kamusal bir pratik olarak tartışılması süreci ‘gazete’ ile birlikte olmuş; gezgin halk ozanlarının yapılandığı sözlü geleneğin bir uzantısı olarak taşınan haberlerin, modern gazetecilik olgusuna dönüşebilmesi için ise çok uzun bir sürenin geçmesi gerekmiştir. Uzun tarihsel geçmişinde kitle iletişim araçları –ve bu araçlardan taşınan içerik–, ticari kapitalizminin doğuşu ve gelişimi ile birlikte toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir gerekliliğine dönüşmüştür. Feodal dönemde, düzenli ve gelişmiş bir iletişim sisteminden –dolayısıyla kitle iletişim araçlarından– söz edilmezken; Ortaçağ Avrupası’nda, ticari kapitalizmin gelişmesiyle kitle iletişim araçlarına duyulan ihtiyaç belirginleşmiştir.

“Özellikle merkezi devletlerin oluşum sürecinde kralların, feodal beyler üzerinde baskı sağlamak amacıyla haber ve bilgilere en kısa zamanda ulaşma istekleri iletişim araçlarının gelişiminde önemli rol oynadı. Özellikle Ortaçağ Avrupası’nda bu gelişmenin başlangıcı olarak, kapitalizmin de oluşmaya başladığı öne sürülen XII. ve XIII. yüzyıllar olduğu kabul edilir. İtalyan tüccarlarının XIV. yüzyıldaki etkinlikleri kapitalist pazarın oluşumunu hızlandırdı. XVI. yüzyıldan sonra modern merkezi devletlerin kurulması ve ticari kapitalizmin oluşma süreci aynı zamanda merkezi bir iletişim sisteminin de gelişmesine olanak sağladı” (Atılgan, 1999:3-4).

Ticari kapitalizmin hız kazanmasıyla birlikte, Akdeniz’in en önemli ticari kenti olan Venedik’e tüccar mektupları aracılığıyla temsilci mesajlarındaki pek çok haber sızmış ve ‘avvisi’ denilen el yazması sayfalar haline dönüştürülerek halka ulaştırılmıştır. Basılı gazete, XVI. yüzyılda posta sisteminin de gelişmesiyle birlikte tüm Avrupa’ya yayılmıştır, ancak, gerçek anlamıyla basılı olarak geniş kitlelere haber iletme faaliyeti, XVII. yüzyılda gazetelerle birlikte gerçekleşmiştir. Bununla beraber, yazılı basın tam anlamıyla gelişimi, matbaanın icadını izleyen döneme rastlar.

Günümüzdeki gazetelerin ortaya çıkışı ise matbaanın icadından iki yüzyıl sonradır.

Basının ilk ortaya çıkışında, siyasal iktidarın ve ticari kapitalizmin sözcüsü olduğu görülmektedir. Basının öneminin geniş kitlelerce benimsenmesinin ardından idarecilerin, elde edilmiş olan gücü, çeşitli nedenlerle ve farklı yollarla bastırmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu nedendir ki basın tarihi, birçok ilerlemenin yanı sıra baskıların da tarihidir. İletişim araçlarının sahip olduğu güç, her dönem siyasal iktidarları, bu araçları denetim altına tutmaya teşvik etmiştir. Bu durum, ‘basın özgürlüğü’ anlayışının gelişmesine öncülük etmiştir.

Siyasal iktidar, kitle iletişim alanına doğrudan müdahale edebileceği gibi, kendi kitle iletişim araçlarına sahip olma ya da basın işletmelerinin mülkiyetini özel sektöre bırakarak, birtakım yasalarla müdahalelerde bulunma gibi düzenlemeler de gerçekleştirebilir. Ancak ne tür bir düzenleme yoluna giderse gitsin iktidar ile kitle iletişim araçları arasında bir ‘güç’ ve ‘kontrol’ ilişkisi olacaktır.

XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyıl, gazetecilik-edebiyat-yazarlık arasında sıkı ilişkilerin geliştiği dönem olmuştur. “Bu tarihsel aşamada yalnızca haberler önemli olmamış aynı zamanda dünya olaylarının yorumlanması ve analizi de önem kazanmıştır. Yorum ve analiz dönemin yazarlarının yetkinliği ve başarımı olarak görülmüştür.

XX. yüzyılın sonunda ortaya çıkan ‘küresel ekonomi’ olgusuyla birlikte yeni bir ekonomik yapılanma evresine girilirken bu sürecin en önemli parametrelerinden biri, yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin kitle iletişim araçlarının kapsam ve etkinlik alanlarını genişletecek derecede gelişimi olmuştur. Uluslararası finans kuruluşlarının piyasaları ve hükümetleri manipüle etmesiyle birlikte finans şirketleri, uluslararası birer aktör olarak hareket etmeye başlamıştır. Gelişmiş bilgisayar sistemleri, yeni ve güçlü matematiksel modellerin karmaşık finansal ürünleri yönetmesini, işlemleri son derece hızlı biçimde gerçekleşmesini sağlarken dünyanın çeşitli yerlerindeki finans merkezleri, ileri telekomünikasyon sistemleriyle birbirine bağlanmıştır (Castells-2005, s;170-173). Bu bağlamda, bilginin en değerli kaynak, üretim aracı ve ticari ürün olduğu, işgücünün çoğunluğunun enformasyon endüstrisinin işçilerinden oluştuğu ve enformasyonun öteki göstergelere göre ekonomik ve sosyolojik açılardan da baskın olduğu toplumları tanımlamak üzere ‘*enformasyon toplumu*’ kavramı kullanılmaya başlanmıştır (Mutlu-2004). Enformasyon toplumu, hizmetler

sektörünün ön plana çıktığı, sanayi sektörünün geri planda kaldığı bir ekonomiye dayanan toplumsal ilişkileri açıklamakta ve gelişmiş ülkelerin gayri safi milli hâsıllarının önemli bir kısmının bilgi ve iletişim teknolojilerine dayandığı ekonomik yapıya işaret etmektedir. 1960'larla ortaya çıkan ve tartışılan sanayi-sonrası toplum (*post-industrial society*) düşüncesi, enformasyon toplumu yaklaşımının bir uzantısıdır. Popüler enformasyon toplumu tezinin temel taşını, enformasyon işçilerinin oluşturduğu bir enformasyon sektörünün gelişmiş toplumların başat ekonomik faktörü haline geldiği iddiası oluşturmaktadır (Mutlu-2004). Sanayi-sonrası toplumun aldığı bu yeni biçim aynı zamanda teknolojik belirleyiciliğe işaret ederken medyanın toplumsal yaşamda belirleyiciliği de artmıştır.

Enformasyon toplumu paradigmasının bir diğer ifade biçimi olan küreselleşmenin hızlanması sürecinde, hükümetlerin uygulamaları ile Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumların siyasi dayatmalarının önemli bir yeri olmuştur. Küresel sermayenin ancak ekonomilerin serbestleşmeleriyle mümkün olacağı tezi, '*yeni ekonomi*'nin belli sektörler, özellikle enformasyon teknolojileri ve finans sektörü, çevresinde geliştiğini vurgulamaktadır (Castells-2005, s;180-186). Teknolojik dönüşüm ve finansal yatırımların sektörel bazda hizmet ağırlıklı bir eğilim kazanması, yani ekonomik dönüşümler, toplumsal ve politik yapının da dönüşümüne yol açmıştır. Dönemin, 'bilgi ekonomisi', 'postuygarlık çağı', 'hizmet sınıfı toplumu', 'küresel köy', 'iletişim ve enformasyon çağı', 'postekonomik toplum', 'sanayi ötesi toplum', 'enformasyon ekonomisi', 'telematik toplum' vb. kavramlarla tanımlanması (Geray-2003, s;118) küresel boyutta bir dönüşümün yaşandığını göstermektedir.

Enformasyon toplumunun bir başka boyutu, toplumun bütünü tarafından oluşturulan ortak hedeflerin, bireylerin ve grupların eşgüdüm ve tamamlayıcı yollarla gerçekleştirilmesiyle ortaya çıkacağı sinerjik toplumun oluşmasıdır (Geray-2003, s;121). Böylesine sinerjik bir toplumun oluşması ise kitle iletişim araçlarının sunduğu içerik ile desteklenmektedir. Enformasyonun tüketildikçe azalmaması ve yenilerinin eklenmesiyle sürekli çoğalması, sinerjik toplumun oluşumunu sağlarken; benzer türdeki enformasyon ile bireylerin, grupların ve toplumların düşünme tarzlarının, 'ne hakkında düşüneceklerinin' ve 'nasıl düşüneceklerinin' belirlenmesi kolaylaşmaktadır. Tüm dünyada, kitle iletişim araçlarına sahipliğin dönüşüme uğradığı düşünülecek

olursa yapılan şirket evlilikleriyle birlikte sektöre dev ulusötesi yapılanmaların hakim olmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda medyanın gerek ulusal gerek uluslararası bağlamda sunduğu mesajların ve içeriğin benzeşmesi kaçınılmaz olmaktadır. “Medyanın ticarileşmesi sürecinde küresel, merkezden uzaklaşan ve çeşitli mesya ürünlerinin büyük iletişim imparatorluklarına dönüştüğü (film ve televizyon, basım ve yayın, müzik ve video) holdinglerin doğuşuna tanık olunmaktadır. Ortak finanse edilen ve üretilen ürünler, küresel bir montaj zincirinde yapılmakta ve dünya piyasalarına sunulmaktadır” (Demir-2007, s;100)

Basın sektöründeki birikim ve tekeller XX. yüzyılın sonlarında önce ABD’de daha sonra da Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreç içerisinde kapitalist rejimin gelişmesine paralel olarak dönüşen ve günümüzde bütün dünyayı etkisi altına alan tekelleşme (monopolies) olgusu yazılı, sözlü, görüntülü medyanın her alanında kendini göstermekte ve çok sesliliğin en önemli engeli olarak görülmektedir. 1880’lerden itibaren ABD’de başlayan basında ticari tekelleşme olgusu günümüzde bütün dünyaya yayılırken ABD başta olmak üzere Almanya, İtalya, İngiltere, Fransa’da yaygınlık göstermiş ve bu tekeller giderek daha az şirket elinde toplanmıştır. “Tekelleşme çeşitli şekiller altında ortaya çıkarken bunların en çok karşılaşılan biçimleri arasında şirketi satın almak, anlaşma yapmak, şirketlerin hisselerin çoğunu satın alıp denetimi ele geçirme, birleşmeler (merger) ve akçalı ilişkileri ortak kılmak sayılabilir” (Tokgöz-2000). Dünyada medya endüstrisinde yaşanan bu tekelleşmenin başlıca nedeni, bu alana yapılacak olan yatırımların büyük sermayeyi gerekli kılmasıdır. Piyasaya giriş, yaşanan rekabete rağmen piyasada tutunma, yüksek üretim-dağıtım maliyetleri, sınırlı reklamcılık gelirleri gibi faktörler medya sektöründe yatay ve dikey birleşmeleri beraberinde getirmiştir. Aynı türden kitle iletişim araçlarının aynı kurumun sahipliğinde olması durumu olarak adlandırılan ‘yatay tekelleşme’de birden fazla gazete aynı sahiplikte bulunurken, kendi yazı işleri kadrosuna sahip yayın kuruluşu sayısında eksilme olmaktadır. Birden fazla farklı türde yayın kuruluşunun aynı çatı altında toplanması durumu olarak açıklanan ‘dikey tekelleşme’de birden çok gazetenin, radyonun ya da televizyonun bir kişi, grup eline geçmesi söz konusudur. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren kuruluşların aynı zamanda kitle iletişim araçlarına sahip olması durumu ise ‘çapraz tekelleşme’ olarak adlandırılmakta ve aynı kuruluşun medya dışı yatırımlarını ifade etmektedir. Bu tür yapılanmada bir televizyon kanalının, gazete,

radio istasyonu, yayınevi gibi kitle iletişim aracı bulunurken; medyanın dışında finans, inşaat, enerji, tekstil gibi alanlarda da yatırımı bulunmaktadır.

Medyanın ekonomik yapılanması, medyayla bağı bulunan edebiyatın ve bu noktadan hareketle de eleştirinin doğasını büyük ölçüde etkilemektedir. Mülkiyet yapılarının küresel bağlamda büyük şirketler bağlamında olduğu medyanın bir parçası olan yayınevlerinin işleyişi, kitle iletişim araçlarından geçilerek sağlanmaktadır. Medyada yoğunlaşmanın yaşandığı son dönemde, yayınevleri, ürünlerini medyadan geçerek tanıtmakta; ürünlerinin satışını zaten sahibi oldukları medyanın aracılığı ile garantilemektedirler.

2.6.1. Türkiye’de Medya Endüstrisinin Yeniden Yapılanması

Türkiye’nin geçirdiği ekonomik süreç ve alınan kararlar, toplumsal yapılanmada sürekli bir dönüşüme neden olmuştur. Ülkede, karma ekonomi politikası özellikle Cumhuriyet’in kuruluşundan ağır dış borç krizine değin (1970’lerin sonu) geçen dönemde hakim olmuş; devletçi politika II. Dünya Savaşı sonuna değin sürdürülürken, savaşın ardından ‘Marshall Yardımları’ ile birlikte modernleşmeci politika izlenmiş; 1960’lardan itibaren planlı sanayileşmeci deneyimler geliştiren hükümetler, petrol fiyatlarındaki şok artışlarla birlikte ithal ikameciliği ekonomi politikasını terk etmiş ve 1980’li yılların başında dünya genelinde egemen olan neo-liberal ideolojinin, IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası yönetiminde devreye soktuğu yapısal uyum (*structural adjustment*) programlarının ilk örneği, 1980 yılında Türkiye’nin aldığı ‘24 Ocak Kararları’ ile yaşanmıştır. 1990’lı yıllarda, ithalatın teşvik edildiği ve ulusal pazardaki tüketicilerin çokuluslu şirketlerin hedefi haline geldiği yeni bir yapı biçimlenmiştir (Sönmez-1998). Türkiye’de deregülasyon süreciyle birlikte yayıncılık alanında yaşanan değişimi bu bağlamda düşünmek mümkündür. 1990’larda yaşanan ve Türkiye’nin kendi bölgesinde küresel iletişim altyapısının kurulmasında önemli roller üstlendiği telekomünikasyon politikalarının, deregülasyon olgusunun ortaya çıkmasında önemli bir rolü olmuştur.

Türkiye’de 24 Ocak kararlarıyla birlikte neoliberal politikalar benimsenirken; basın sektörü farklı bir yöne kaymıştır. “Kâğıt fiyatlarının artması ile gazeteler reklama ve ilana daha fazla önem vermeye başlamıştır” (Adaklı-2001, s;158). Reklam

sektörünün 80’li yıllarla birlikte Türkiye’de gelişmesi ve öneminin artmasıyla birlikte promosyon yarışı artmış ve gazetelerin tirajları beş milyona kadar ulaşmıştır. “XIX. yüzyılın başında endüstrileşmeyle birlikte şirketlerin büyüüp gelişmesi, küçük ve orta ölçekte olanların ortadan kaybolmasıyla birlikte ortaya çıkan birikim olgusu 80’lerle birlikte Türk medyasında da görülmeye başlamış ve Türk basını hızlı bir tekelleşme ve yoğunlaşma sürecine girmiştir. Birikim ve tekellerin oluşmasında politik nedenlerle birlikte dünya ölçeğinde sermaye akışı, teknolojik gelişmeler ve kar durumu gibi faktörler etkili olmuştur” (Tokgöz-2000).

Tarihsel süreç içerisinde Türk basını, Cumhuriyet dönemi ve daha öncesinde hep devletin denetimi altında faaliyet göstermiştir. Cumhuriyetin ilanı ve tek parti döneminde çoğulculuktan pek söz edilemezken çok partili dönemle birlikte toplumsal ve siyasal alanda olduğu gibi basında da çok seslilik yaygınlaşmış ve toplumun ihtiyacını karşılayan çok sesli habercilik yapılmaya başlanmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra ekonomik gelişmelerle birlikte yeni teknoloji ülkeye getirilmiştir. Bu gelişmelerle birlikte ülkede Milliyet ve Hürriyet gibi gazeteler yayın hayatına başlamış ve Türk basınına damgalarını vurmuşlardır (Tokgöz-2000). 1960’lar, Türkiye’de gazetelerin ülke çapında dağıtımlarının sistematize edildiği ve o dönem koşullarıyla geniş ağların kurulduğu bir karakter sergilemektedir. “Daha önce tek tek gazetelerin dağıtım sorununu çözmek için yaptıkları girişimin yerine iki büyük dağıtım örgütü kurulacaktır. Gameda 1960’da **Milliyet**, **Günaydın** ve **Tercüman** sonra **Cumhuriyet**, **Dünya** ve **Ayrıntılı Haber** gazetelerinin katılımıyla kurulmuştur. Hür Dağıtım’ın kuruluşu 1962’dir. Yerini 1979’da Hürriyet Holding A.Ş. Pazarlama ve Dağıtım alacaktır” (Topuz-1989, s;60). 1970’li yıllarla Türkiye’de yazılı basında ofset teknolojisi artmış ve renkli gazete yayını için gerekli teknolojik alt yapı sağlanmıştır. Teknolojik alt yapıyla birlikte basın sektöründe hızlı bir gelişme yaşanırken reklâmcılık çalışmaları da artmış ve ticari bir alan olarak yapılanması gerçekleştirilmiştir. Basın sektöründe artan teknolojik yatırımlarla birlikte Türkiye’de yayımlanan gazetelerin içerik ve baskı kaliteleri artarken çağdaş gazetecilik teknikleri kullanmaya da başlanılmıştır. Gelişen basın sanayisine paralel olarak reklâmcılık faaliyetleri hızlanmış ve bu alan ticari bir birikim alanı olmuştur. Bu durumla birlikte medyaya holdinglerin girmesiyle birlikte siyaset ve ekonominin iç içe girdiği kaygan bir zemin oluşurken; medya sahipliği karmaşıklaşmış ve medya patronları oluşmuştur. Medyadaki hızlı tekelleşme olgusu,

medya gruplarının sürekli el değiştirmesi, şirket evlilikleri, taşeron şirketler kurma gibi stratejik kararların yoğunluğu ve hızıyla şeffaflık ilkesinden uzak gerçekleştirilirken, RTÜK Yasası'nın 29. maddesiyle sınırlama getirilmesine rağmen sahiplik durumuna ilişkin gerçek bilgilere çoğu zaman ulaşılamamıştır (Adaklı-2001). Medyadaki tekelleşme eğilimi devam ederken RTÜK ve Rekabet Kurulu'nun medyaya m¼dahaleleri yetersiz kalmıştır.

Sermayenin serbest dolaşımına dayanan ve yoğunlaşmanın artması benzeri gelişmelerin yaşandığı 'serbest piyasa ekonomisi' ve 'devletin piyasaya m¼dahale etmemesi' gibi vurgularla 'kuralların kaldırılması' (dereg¼lasyon) olarak anılan siyasi ve ideolojik bir s¼ylemin hakim unsurları haline gelmiştir (Adaklı, 2001). 1990'lı yılların başında kamu yayıncılık tekelinin *de facto* olarak ihlal edilmesiyle birlikte yayıncılık alanındaki hukuksal boşluk özel televizyonların kurulması ile sonuçlanmıştır. T¼rkiye'de radyo ve televizyon alanında devlet tekeli olmasına rağmen iletişim teknolojisinde önemli altyapı yatırımları gerçekleştirilmiş, özellikle teknoloji yenileme amacıyla d¼zenlenen teşvik belgeleriyle iletişimde özelleşme öngör¼lm¼řtür. Dereg¼lasyon s¼reciyle yayın hayatına başlayan özel radyo ve televizyonlar hukuk dışı faaliyet g¼sterirken bu fiili özelleşme durumu, kar marjı giderek artan medya şirketlerinin ve en verimli kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi takip etmiştir (Adaklı-2001). Özel televizyonların kurulması ile birlikte basın sektöründe faaliyet g¼steren yapılanmalar, yayıncılık alanına kaymışlar ve bu alana yatırım yapmaya başlamışlardır. Bu yatırımlar yayıncılık dağıtım ve medya dışı alanlarda gerçekleşirken; yoğunlaşmaya paralel olarak medya sektöründe tekelleşmeler hızla artmıştır:

"Bu durumun iki farklı değerlendirmesi yapılmaktadır. K¼lt¼rel üretimin küreselleşmesi olarak adlandırılan bu s¼re kimilerince demokratikleşmenin, uluslararası k¼lt¼r alışverişinin göstergesi olarak değerlendirilirken, eleştirel ekonomi-politik yaklaşım, s¼z konusu s¼recin k¼lt¼rel çeşitlenmeye ve ulusal k¼lt¼rlerin temsiline ket vurduğunu savunmaktadır. Nitekim bürokratik mekanizmaların haberden dramaya kadar b¼t¼n programlara yansdığı TRT'nin yayıncılık anlayışının karşısına yeni t¼r ve içeriklerle çıkan özel televizyon kanalları, iddia edildiğinin aksine çoğulcu ve demokratik bir alternatif yayıncılığı tesis edememişlerdir. Çoğu Amerikan televizyonlarından alınarak T¼rkleřtirilen soap opera, reality show, vb. formatlar ise, k¼lt¼rel çeşitlenmenin değil, egemen k¼lt¼r¼n yeniden üretilmesinin araçları olmuşlardır" (Adaklı-2001, s, 158-159)

Bu bağlamda, medyanın bilgilendirme ve haber verme işlevlerinin çoğunlukla göz ardı edildiği ve egemen kültürün yeniden üretildiği bir dönem yaşanmaya başlanmıştır. Tekelleşen birkaç medya holdingi, gazete yayıncılığı, radyo-televizyon yayıncılığı, haber ajansı, kitap ve dergi yayıncılığı, reklamcılık, dağıtımıcılık vb. alanlarda yatırım yapmış ve tecimsel örgütlenmelerini güçlendirmişlerdir. Diğer taraftan bu holdinglerin inşaat, çimento, telekom, futbol, enerji, sağlık gibi medya dışı yatırımları da hızla atmıştır. Medyanın gücü, siyasi ve ekonomik çıkar elde etmenin bir yolu olduğu için farklı sektörlerden yatırımcılar, bu alana ilgi göstermişlerdir:

“Gazete sahipliği her dönemde, devletle iş yapmanın kapısını açan bir konum olmuştur. Kamu ihaleleri, belli yatırım imkânları ya da özelleştirilecek bir devlet bankası, medyanın politik desteğinin pazarlık konusu olabilir. Medyanın bu statüsü 80’lerde ve 90’larda bazı medya dışı girişimcileri alana çekmiş, eskinin aileden gazeteci patronları gazetelerini bu yeni aktörlere satmışlardır. Yeni kuşak medya sahipleri, büyük şirket geçmişlerini ve işletmecilik yöntemlerini kullanarak tek gazeteden oluşan bir şirketi çapraz medya gruplarına dönüştürmeyi bilmişlerdir. 1998 yılı itibarı ile bu tür 5 medya grubu Türkiye’deki medya pazarının aşağı yukarı %80’ini elinde tutmaktaydı: Doğan, Sabah, Uzan, İhlas ve Aksoy” (Adaklı-2001, s;156).

Geçen süre içerisinde medya tekelleri güçlenmiş ve tüm dünyada benzer bir gelişim göstermiştir. Medya endüstrisi, 1960’larla ABD’de hız kazanan elektronik alanındaki gelişmelere paralel olarak yeni iletişim teknolojilerinin yaygınlaştığı dönemde neoliberal politikaların işlerlik kazanmasının sonucu olarak dünya ölçeğindeki bilişim pazarıyla önemli bir güç kazanmıştır. Benzer bir biçimde, Türk basın sektöründe 1960’lı yıllarla birlikte ortaya çıkan sanayileşme ve profesyonelleşme hareketi, 1980’lerle birlikte neoliberal politikalarla farklı bir yöne evrilmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte 1990’lı başlarında gazeteci ailelerin kontrolündeki medya sahipliği yerini medya dışı sektörde faaliyet gösteren büyük sermaye gruplarına bırakmıştır. Bu olguyla birlikte basın-yayın alanındaki kurumlar başka sektörlerle dikey bütünleşirken; medya dışındaki sermaye grupları medyaya ilgilerini artırmışlardır (Adaklı-2001). Medya sektörüne giren farklı holdingler enerjiden finansa çok çeşitli alanlara yatırım yapmış ve bu alanda yeni medya sahipliği ortaya çıkmıştır. İletişim endüstrisinin çok hızlı gelişmesiyle birlikte teknolojik ve mali yatırımlar beraberinde hızlı bir tekelleşme ve yoğunlaşma olgusunun medyada etkili olmasına neden olmuştur. İhalelerin alınması, özelleştirmelerde ucuza devlet kurumu kapatılması, yeni teşvik kredilerinden

yararlanma gibi koşullar medya silahı ile üretilmiştir. Neoliberal politikalar, medyanın daha güçlü olmasını sağlarken; tekelsi yapıların oluşumunu hızlandırmış ve bu politikalar da ‘*avamlştırılmış bir siyasal ideoloji*’ye dönüşmüştür:

“Türkiye’de egemen medya pratikleri içinden bakıldığından da, süregiden ticarileşmenin iletişim özgürlüğü yerine sınırlı sayıdaki ‘tekelsi’ medya grubunun tüm bir sektör üzerindeki egemenliğe bıraktığı ve medyanın, ardında yer alan sermayenin çıkarları ile devletin yönetimini belirleyen siyasal iktidarın çıkarlarının kurulduğu hegemonya alanı olduğu görülür. Türkiye’de neo liberal politikaların aslında “avamlştırılmış bir siyasal ideolojiye” dönüştürüldüğünü, medya içinden okumak mümkündür. Gerçekten de, Türkiye medyasının gündelik pratiklerinin içinden bakıldığında, demokratik bir iletişim düzeni ve iletişim özgürlüğü yerine tam da otoriter bir devlet formasyonunun uygulamalarını birbiri ardına görmek olasıdır” (Kaymas-2008, s;80).

Tekelsi kuruluşların yapılanması bağlamında siyaset ve ekonomi iç içe girmiş olup; medya şirketlerinin çabucak el değiştirmesi, aracı şirketlerin çoğalması ve şirket evlilikleri biçiminde yapının sürekli tek elde toplanma eğilimi demokratik kültüre ciddi zararlar vermektedir. Bu bağlamda, medya politikalarının belirlenmesinde, alanın bir yanını devlet, diğer yanını egemen medya-sermaye bileşenleri oluşturmakta; “kurtarılan medya ve banka birliklerinde, medya sahiplerine karşı sosyal güvencesi ve mesleki sürekliliği olmayan medyadaki çalışanların zor durumundan ve ideolojik duruşun gerçekte medya sahiplerinin ekonomik ve politik seçenekleriyle belirlendiği yayın politikalarında otoriter ve baskıcı bir devlet ve egemen sermayenin kurguladığı bir medya düzeni görülmektedir” (Kaymas-2008, s;80-81).

Türkiye’de 1980’lerle başlayan farklı medya ve sanayi kollarının bütünleşmesi olgusuyla birlikte kontrol ve mülkiyet ilişkisi de değişmiş ve özellikle neo-liberal politikaların etkisinin hissedildiği bir sürece girmiştir. Bu politikalarla Türkiye’de basın çok farklı kolların faaliyet gösterdiği geniş bir sektöre yayılan medya yapılanmasına doğru gitmiş ve tecimsel bir düzlemde işlerlik göstermeye başlamıştır. 1980’lerle başlayan yeniden yapılanmalarla birlikte basın, günümüzde büyük sermaye gruplarının içine gömüldüğü bir sektör özelliği kazanmış; değişik sektörlerle bütünleşmesi ve reklâmlarla talep eğrisini belirleme gücünü de elinde tutarak nitelik ve niceliksel dönüşümleri gerçekleştirmeye başlamıştır (Adaklı-2006). 1960’larla sanayileşme, profesyonelleşme ve daha sonra 1980’lerle siyasi ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak neo-liberal politikalar etkisini göstermiş; medya, küresel bir ticari yapıya dönüşerek

kapitalist piyasa mantığıyla işlemeye başlamıştır. Bu süreçle birlikte medyada, farklı yatırım sahibi büyük sermaye grupları egemenlik kurmaya başlamışlar ve tekelleşme, yoğunlaşma olguları artmıştır.

RTÜK gibi yapılanmalar, medyadaki haksız yapılanmanın önüne geçecek bir yapılanma olarak geliştirilmiş olmakla birlikte, medya sektöründe ancak 1999 yılından sonra yazılı basın alanında dağıtım karteline karşı kararlar alınmış ve para cezası uygulamaları medyada tekelleşme ve kartel oluşumlarına karşı bir önlem olarak kabul edilmesine rağmen, kurulun kararları çoğu kez yetersiz ve geçici tedbirler düzeyinde kalmıştır (Kaymas-2008). Geleneksel medyalar (gazete, televizyon, radyo, sinema vb.) dev holding şirketlerinin bir parçası haline gelirken ‘yeni medya’ olarak isimlendirilen internet gibi iletişim araçları geliştirilmiş ve holdinglerin birer alt dalı olarak yapılandırılmıştır. Bu devasa yapı demokrasinin ve çok sesliliğin önünde engel oluşturmaktadır.

Geçen süre zarfında medya şirketleri, çok çeşitli faaliyet alanlarında kontrolü ellerinde tutarken; sahibi oldukları finans şirketleri sayesinde ve bankacılık alanlarındaki yatırımlarıyla kontrolü sağlamışlardır. Türkiye’de medya alanında hakim olan bu büyük medya şirketlerinin, alanın diğer alt sektöründe de yatırımları bulunurken gazetecilikten kitap ve dergi yayıncılığına, dağıtımcılıktan radyo-televizyon yayıncılığına kadar faaliyet alanlarını genişletmişlerdir. Bu grupların medya dışında finans, bankacılık, enerji, pazarlama, otomotiv, turizm, çimento, telekom gibi sektörlerde yatırımları bulunurken; yeni kuşak medya sahipleri, işletmecilik yöntemleri ve büyük şirket geçmişlerini de kullanarak ticari faaliyetlerini geniş ölçekte gerçekleştirmişlerdir. Medya organları yeni iletişim araçlarına yatırımlarını artırmışlar ve küresel şirketlerle çeşitli anlaşma ve işbirliği yapmışlardır. CNN Türk, SKY Türk gibi kanallarla küresel ölçekteki medya kuruluşların Türkiye’de yerel uzantısı kanallar açılırken tekelleşen ve kartelleşen Türk medyasındaki yerlerini almışlardır. Bünyesinde medya organları bulunan holdingler enerji sektörüne girerken siyasi çevrelerle olan ilişkilerini farklı bir mecraya sokmuşlardır. Medya organlarını ihalelerde ve siyasi meselelerde haksız çıkar elde etmek için kullanmaktan çekinmemişlerdir. POAŞ’ın ve elektrik dağıtım şirketlerinin özelleşmesinde de benzer durumlarla karşılaşmış, ihaleye giren holdingler kendi basın organlarını kendi lehlerinde kullanmaktan çekinmemişlerdir.

Medya-siyaset-ekonomi üçlüsü medya alanındaki yeni mülkiyet ilişkilerinin devlet ve sermaye bağlamında daha karmaşık bir hal almasına ve karşılıklı bağımlılığın artmasına neden olmuştur. Yatay olarak yapılan basın sektörü, neoliberal ekonomik politikalarla dikey yapılanmaya doğru giderken holdingler medya organlarını kendilerine imtiyaz kazandırmak için kullanmışlardır. Türkiye’de medya alanında, kâr maksimizasyonu ve iç pazarın geliştirilmesi süreçlerinde küresel medya sermayesi yatırımlarda bulunmuş, aile şirketleri olarak varolan medya yapılanması holdinglere dönüşmüştür. Çağdaş kapitalist sistemin bir gereği olarak işleyen medya, meta üretip satmak için gayret etmiş ve bunu yaparken kârı en çoklaştırmaya dönük açılımlar getirmiştir. Yaşanan bu değişimi ve dönüşümü dört düzeyde ele almak mümkündür:

- 1- *Medya endüstrilerin sürekli artan yoğunlaşmaları (concentration)*: Yoğunlaşma (birikim), XIX. yüzyılın başından itibaren sanayileşmeyle birlikte var olan şirketlerin büyüüp gelişmesi, küçük veya orta büyüklükte olanların kaybolması şeklinde görülen fenomendir (Tokgöz-2000). Basında birikim ve tekellerin ortaya çıkması, XIX. yüzyılın sonlarında ABD de başlayan ve Avrupa ülkelerine yayılmaya başlamıştır. Yoğunlaşma ve monopolların oluşmasında politik nedenlerin yanı sıra, küresel sermaye akışı, teknolojik gelişme ve piyasa şartlarının da etkisi göz önünde tutulmalıdır.
- 2- *Medya endüstrilerin sürekli genişleyen çeşitlenmeleri (diversification)*: İletişim ve bilişim teknolojilerinin çok hızlı gelişmesiyle birlikte enformasyona dayalı bir endüstri oluşmaya başlamıştır. Medya alanında bu hızlı değişim ve dönüşüm beraberinde üretilen mal ve hizmetlerde de çeşitlenmeye neden olmuştur. Sanayi-sonrası toplumun oluşmasıyla ortaya çıkan enformasyon toplumu paradigması bağlamında çeşitlenen bilgi emtia niteliğine dönüşmüştür.
- 3- *Medya endüstrilerin giderek küreselleşmeleri (globalization)*: Gelişen iletişim ve ulaşım teknolojileriyle birlikte dünya sınırları ortadan kalkmış ve Marshall McLuhan’ın benzetmesiyle bütün yeryüzü ‘küresel köy’ haline gelmiştir. Bu süreçte özellikle gelişen iletişim teknolojileri bütün dünyayı birbirine bağlayan bir ağa dönüşmüştür. ABD’de 1960’ların başında oldukça hızlı biçimde

teknolojinin gelişmesi neticesinde medya siyasi bir aktör haline gelirken bütün dünya bu değişime ayak uydurmaya çalışmıştır. *Uzay Savaşları*'nın yaşandığı Soğuk Savaş yıllarında ABD, geliştirdiği internet teknolojileriyle bütün dünyada siyasal üstünlük kazanmıştır. 1990'ların başında neoliberal politikaların Türkiye'de de uygulanmasıyla birlikte küreselleşme olgusu somut bir biçimde gözlemlenmiştir. Özelleştirme ve deregülasyon olgularıyla birlikte Türkiye'de küresel yatırım şirketleri yayıncılık alanında farklı biçimlerle faaliyet göstermeye başlamışlardır. Uluslar arası kanalların Türkiye temsilcilikleri açtığını göz önünde tutarsak (CNN Türk, SKY Türk, NTVMSNBC vb.) küresel sermayenin hangi ölçüde etkili olduğunu daha iyi anlamış oluruz. Ayrıca özelleştirmelerde bazı medya organları yabancı yatırımcılara satılmıştır.

- 4- *Kuralların kaldırılması çerçevesinde yayıncılık alanının kuralsızlaşması süreci (deregulation)*: Kuralların olmadığı bir dönemi ifade etmek için kullanılan deregülasyon kavramı 1990 yılında Anayasa'nın *de facto* bir biçimde ihlal edilmesinin ardından kuralsız dönemi anlatmak için kullanılmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal ve Cem Uzan'ın Federal Almanya'dan uydu teknolojisinin yardımıyla Türkiye yayın yapmasının ardından Anayasa'da mevcut bulunmasına rağmen yayıncılıkla ilgili olan maddenin uygulanmadığı bir olguyu ifade etmek için bu terim kullanılmıştır. Zira yayıncılık alanını düzenleyen regülatör kurum olan RTÜK'ün kurulması ve görev ve yetkisinin belirlendiği 3984 sayılı yasanın çıkmasına kadar ki bu zaman diliminde yayıncılık alanında tam bir kaos ortamı yaşanmıştır. Anayasa'daki ilgili yasanın boşluğundan yararlanılmış ve uydu yayıncılığına dair bir ibare olmadığı söylenerek savunma yapılmıştır. Deregülasyon süreciyle yoğunlaşma artarken medya endüstrisinde mülkiyet ve kontrol dünya ölçeğinde birkaç şirketin eline geçmiş ve piyasayı speküle etme imkânına kavuşmuşlardır. Piyasayı yönlendiren holdinglerin zamanla yoğunlaşma ve tekelleşme eğilimleri artarken; yatay-dikey bütünleşme, çeşitlenme, uluslararasılaşma olguları da hızlanmıştır.

Neoliberal ekonomi politikalarla devletin piyasadan çekileceği görüşü hakim olmakla birlikte bu sav gerçekleşmemiş, devlete yeni bir misyon yüklenmiştir. Buna göre 1970’li yıllarla birlikte devletin müdahale biçimi farklı bir şekil almışken kapitalist sistemdeki devlet ve piyasa ilişkisinin gereği olarak birbirine sık sıkıya bağlı bir yapı ortaya çıkmıştır. Piyasanın kendi kendini denetleme imkânı olmadığı için piyasayı düzenlemek ve denetlemek işlevini devlet yerine getirmektedir. Yayıncılık alanında yaşanan yoğunlaşmanın sonucunda tekelleşen piyasada medya, demokratik işlev görmesi gerekirken ticari ya da siyasi bir grubun sözcüsü olarak yayın yapmaktadır. Meyer ve Hincman (2002, s;52-53), medyanın ekonomik bağlamda pazara bağlı olduğunun altını çizerken; medyadaki tek haklılığın siyasi çoğunluk ve demokratik bir iletişim düzeni olmadığını, aksine yatırımlardan gelen kârın ve satış rakamlarının olduğunu belirtmiş; medyada özellikle televizyonların ve geri kalan kitle iletişim araçlarının kural tanımadıklarını ve her geçen gün daha fazla kuralsızlığı güçlendirdiklerini vurgulamıştır.

“Özellikle televizyonun ve onun ardından geri kalan medya sisteminin sınırsız pazarında artan özel sektör rekabeti altında, medyaya özgü iletişim tarzlarına yabancı bir ticari-yönelimli kurallar kümesi dayatmamaktadır. Tersine, başından beri medyada asli olarak var olan kuralların denetimsiz biçimde büyümesine yol açmıştır. Bununla birlikte, daha az etkilenen dipteki kaliteli yazılı basından en çok etkilenen en tepedeki boyalı basına ve ticari televizyonlara kadar, çeşitli medya tiplerinin meta niteliğinden etkilenme derecelerinin açık bir hiyerarşisi vardır” (Meyer ve Hincman-2002, s;52).

Kuralların kaldırıldığı ve kaosun egemen olduğu bir medya asli işlevlerini yerine getiremezken, dördüncü güç olarak yurttaşların faydasına da yayın yapamamaktadır. Aksine kartelleşmiş ve tekelleşmiş medya düzeni bir grubun çıkarları için her türlü yanlış ve taraflı haberi vermekten çekinmezken, bu durum çok sesliliğin ve demokrasinin en büyük engellerinden birini oluşturmaktadır. Bilgi edinme hakkı en temel haklardan biridir:“ Bilginin, adil toplumların yaratılmasında ve sürdürülmesinde çok önemli olduğu düşünülmüş ve, bu nedenle de, özellikle batı toplumlarında, tarih boyunca kamunun bilme hakkı, belki de en çok savunulan ve korunan hak olmuştur” (Çaplı-2002, s;21). Sağlıklı bir demokratik toplumun oluşmasında bilme hakkının hayati önemi bulunmaktadır.

Böylesine ticari ve ekonomik temellere dayalı olarak oluşmuş yapılanma içerisinde yayıncılık sektörünün gelişiminin ve edebiyat eseri ile kurduğu ilişkinin benzer özellikler taşıdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Okur, seyirci ve dinleyici konumundaki bireyin beklenti düzeyi medyadan geçilerek dönüşüme uğratılmış, bu sayede çok satan kitaplar tercih edilir olmuş ve okumaktan ziyade izlemek daha çekici hale gelmiştir. “Kitle iletişimi, gerçeklik tasarımlarını mekan ve zaman boyunduruğundan kurtarmaktadır, çünkü medya iletişiminde mekan ve zaman sınırları yok olur” (Aytaç-2002, s;8). Yayıncılık sektörünün faaliyetinin ticari boyutunun ağırlık kazanmış olduğu günümüzde, küresel ölçekte bir yapılanmanın uzantısı olduğu da düşünüldüğünde, edebiyat eleştirisinin, kitap tantımı ya da daha açık bir ifade ile kitabın satışını artırıcı bir etkinliğe dönüştüğü tartışmasız bir gerçeklik olmuştur.

2.6.2. Ulusal Edebiyat Üzerinde Medya Endüstrisinin Etkileri

XX. yüzyılda yaşanan Dünya Savaşları’nı takip eden süreçte, uluslararası ve ulusötesi ekonomik yapılanmaların desteklediği ‘tek kültürlülük’ anlayışı, ulusal sınırların aşılmasıyla daha geniş pazarlara açılmanın kilit yaklaşımı olmuştur. Uluslararası şirketlerin, kitlelerin etkilenmesi ve istendik davranışlar sergilemesi amacına hizmet eden en önemli aktör ise yeni iletişim teknolojilerinin ve dönüşen mülkiyet yapılarının sağladığı ‘yöndeşme’yi (*convergence*) yaşayan medya olmuştur. “İşte bu noktada, uluslararası pazarlara ulaşmada, kitleleri etkileme ve yönlendirmede medyanın gücünün açıkça ortada olduğu böylesine bir ortamda; uluslararası patronlar medya kanallarından en az birine sahip olmanın önemini çoktan fark etmiş ve kendi aralarındaki çıkar savaşlarını ve pazar paylaşımlarını medya vasıtası ile milyarlarca insanın gözleri önüne taşımışlardır” (Yolcu ve Mutlu-2005, s;205). Medya girişimlerinin alanda uzmanlaşmış bireyler değil de sanayici, finansçı vb. olmaları ve sektöründeki holdingleşme süreci ile birlikte “1990’lı yıllar, medya ve sermayenin bir araya geldiği, önemli bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi iktidarların yanında yer alan işadamları sınıfı taşıyan medya patronları, bu yıllarda belirgin olarak görülmeye başlanır” (Özgen-2008, s;106). Yaşanan çapraz tekelleşmeler ve yoğunlaşmalar, medyadan geçerek sunulan kültür ürünlerinin içeriğini de doğrudan etkilemiştir. “Dünya ölçüsünde benimsenen bir kısım ekonomik, kültürel akımlar veya trendler, değerler gerçekte olanca hızıyla

gelişmiş ülkelerden daha az gelişmiş ülkelere doğru akıp gitmeye, ihraç edilmeye durmaksızın devam etmektedir. Bu da ortak ekonomik, ticari, sosyal ve kültürel, hatta siyasi (dolaylı) ortamların sahneye gelmesine sebep olabilmektedir” (Gezgin-2008, s;22). Çok satan, izlenme oranı yüksek olan ve kitleler tarafından kabul gören içeriğin ağırlıklı olarak sunulduğu medya, bireylerin alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Medyadan geçilerek sunulan yaşamların ‘ideal’ olduğu sanrısına kapılan birey, bu endüstrinin ‘tüketen’ ve ‘tüketilen’ tarafı olma konusunda gönüllü bir itaat sergilemiştir.

Medyanın, özellikle 1980’lerden sonra yaşanan serbest piyasa ekonomisine paralel dönüşümü ile Türkiye’de de benzer gelişmeler yaşadığı düşünülecek olursa, ‘halkın zevkine uygun içerik sunma’ geleneğinin çok hızlı kabul görmesinin yadsınmaması gerekir. Günümüzde “medya, ‘kültür sunucusu’ ya da ‘kültür ileticisi’ olarak anlaşılmaktadır.... Burada medya kültürüyle kastedilen, bir meta (üst) kültürdür. Medya kültürü, H. M. Kepplinger’in deyişiyle ‘*real kültürün*’ medya aracılığıyla iletilen öğeleridir” (Aytaç-2002, s;125). Medya, kültürü yalnızca iletmez, aynı zamanda aşlar. Bunun nedeni de medyanın kültür ileticisi olarak oynadığı başat rolden kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de edebiyat ortamına bakıldığında, her alanda olduğu gibi bu alanda da hızlı dönüşümlerin yaşandığı gözlenmektedir. 1960’lardan sonra, özellikle de Batı edebiyatı esas alınarak, Berna Moran, Tahsin Yücel, Akşit Gökçürk, Murat Belge, Şerif Aktaş, Doğan Aksan, Gürsel Aytaç gibi üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı veya Batı dil ve edebiyatları bölümlerinde çalışma yürütmekte olan akademisyenlerin eleştiride ‘kişisel ve öznel değerlendirme’ anlayışına karşı eserden hareketle nesnel bulguların esas alındığı, bilimsel verilere dayanan ve sistemli yöntemlerle yapılan ‘nesnel eleştiri’ geleneğinin yerleştirilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir. “Üniversite hocalarının ürünleri daha çok incalama, araştırma, tahlil ve mukayese üzerine kurulmaktadır. Edebiyatın teknik ve tarihsel bilgisine vakıf oldukları, ayrıca daha ölçülü, tarafsız, nesnel ve bilimsel ağırlığı olan bir üslûba sahip oldukları için çalışmalarını daha sağlam ve daha güvenilir bir mahiyettedir” (Çetin-2003, s;167). Bu dönemde çeşitli edebiyat meselelerine değinen ve somut uygulamalar ortaya koyan Sadık Kemal Tural, ‘*Zamanın Elinden Tutmak*’ (1982) başlıklı kitabıyla Türk edebiyatına, dil-kuram-uygulama değerlendirmesine milli bir bakış açısı ile yaklaşmış; edebiyat dünyasının, milli ‘benlik’, ‘kimlik’ ve ‘kişilik’ bağlamında sosyal yansımalarına işaret etmiştir. Metin

incelemelerinde ve getirdiği eleştirilerde bilimsel bir yaklaşımın yanı sıra öznelliğe de ratlanmaktadır. ‘*Yeni Türk Edebiyatı Üzerine İncelemeler*’ (1997) başlıklı kitabında Türk edebiyatının klasikleşen şairlerini inceleyen Bilge Ercilasun da akademik bir üslûba sahiptir. ‘*Geleceğin Dünyası Yeniliğin Ufukları*’ (1983) ile ‘*Kültür Dil ve Sanata Dair*’ (1996) başlıklı çalışmalarında inceleme, deneme ve eleştiri yazılarını bir araya getiren Necmettin Türinay, eserlerine akademik bir disiplinin karakteristiğini yansıtmayı başarmıştır.

Nesnel eleştirinin sürdürüldüğü bir başka ortam olarak sınırlı sayıda da olsa bazı profesyonel yazarların düzenli olarak yazdıkları dergiler sayılabilir. Bir yayıncı olmasının yanı sıra yazıları ile de edebiyat tarihinde, ‘*Düşünceye Saygı*’ (1960), ‘*Çağın Görebilmek*’ (1982), ‘*Eleştiri Sorumluluğu*’ (1994) ve ‘*İki Yönlü Yozlaşma*’ (1995) gibi eserleriyle önemli bir yere sahip olan Mehmet Fuat Bengü, ‘Yeni Dergi’nin yönetiminde bulunduğu zaman diliminde nesnel eleştiriye gelenekselleştirme ve yaygınlaştırma çabasında olmuştur. “Mehmet Fuat, kitap biçiminde en az 160 sayfalık üç ayda bir yayımlanan, acaleye gelmeyen dergiler çıkarılmadıkça memleketimizde tam anlamıyla eleştiri olacağına inanmaz” (Çetin-2003, s;169). Eleştiri geleneği içerisinde 1955 yılında yer almaya başlayan ve ‘*Çok Kapılı Oda*’ (1961), ‘*Okudukça*’ (1967), ‘*Bilimden Yana*’ (1963), ‘*İkinci Yeni Olayı*’ (1973) gibi kitaplarıyla nesnel eleştiri savununa girişen Asım Bezirci, Türkiye’nin kendi özgül koşulları ile kültür-sanat ortamını bir arada değerlendirmeye çalışmıştır. Daha çok inceleme ve araştırmaya yönelik olan Ahmet Oktay ise ‘*Yazılanla Okunan*’ (1983), ‘*Anlatıların Aynası*’ (2001), ‘*Şairin Kanı*’ (2001) başlıklı eserlerinde eleştiriye, ‘ele alınan yapıtın övülmek ya da yerilmekten ziyade nasıl yapıldığının ortaya çıkarılması becerisi’ olarak ifade etmiş; bir metnin asıl öneminin ve içeriğindeki yönelmenin, öğeleri arasındaki uyumdan çok, bu öğeler arasındaki çelişkiden kaynaklandığını vurgulamıştır.

Edebiyat çalışmalarında akademik çabanın yanı sıra öznel eleştirinin hakim olduğu bir geleneğin de varlığı bilinmektedir. Temel görevi topluma ‘enformasyon iletmek’ olan medyanın, iletim ortamı olarak tekelleşme yönelimi, enformasyonun taşınması ve aktarılması işlevinin tekel konumunun hizmet ettiği grupların çıkarına göre biçimlenmesine neden olmaktadır. “Çünkü medya üzerinde söz sahibi olan tekelleşen zihniyet kendi tercihleri, istekleri, özel düşünceleri ve kendi ile ilgili hesapları mutlaka üretilen ve aktarılan bilgiye yansıtır ve bu da alıcının yani toplumun doğru bilgi

almasına engel olur” (Şimşek ve Uğur-2008, s;182). Böylesine bir oluşum içerisinde gazetelerin kitap eklerinde ve periyodik olarak yayınlanan edebiyat dergilerinde hiçbir dayanak gösterilmeksizin yazara yönelik sıklıkla ‘akıcı bir üslûbu var’; esere dönük ‘muhteşem’, ‘eşi benzeri bulunmayan’, ‘okuru şaşırtan, hayallere, serüvenlere sürükleyen’ ve yayınevi bağlamında da ‘eşsiz bir yapıtı okurlar ile buluşturdu’, ‘toplumsal sorumluluk sahibi’ gibi değerlendirmelere rastlamak mümkündür.

“Günümüzde edebî değerlendirmelerin eserin tamamen dışında, onunla alâkasız sahalarda nefes tükettiği bir gerçek. ‘Son derece güzel, büyük şair, akıcı bir üslûbu var, edebî’ ve daha bir sürü eklenebilecek desteksiz sıfatlar arasında, eserin kaybolduğu ve bu tür yazıların edebiyat dergilerimizi birer methiye mezarlığına çevirdiği ortada değil mi? Okuduğumuz yazılarda bu türden afakî hükümler değil aradığımız! Bilâkis, bizi bu hükümlere zorlayacak dayanaklar sergilenmeli” (Çetin-2003, s;168).

Ekonomik ve sosyal göstergeleri (kişi başına düşen gelir, okur-yazarlık oranı, kentleşme eğilimi, reklam pastasının oluşumu ve sektörel bazda dağılımı, tüketim harcamaları vd.) ile medya sektörünün uyumsuz olduğu Türkiye’de, küreselleşme olgusu ile yakından ilişkili olan ‘tüketim’, endüstriyel ve ticari süreçler bağlamında ulusötesi bir boyutta işlerken;

“Batı’lı yaşam tarzlarının, izlerkitlenin arzularının akışkanlığı bağlamında paketlenerek topluma sunulmasında günümüz kitle iletişim araçları önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle medyada sunulan ürün formatlarında yaşanan standartlaşma, homojenleşme, ticari meta haline gelme ve içerik düzeyinin düşüklüğü türünden özellikler bir yandan tüketim toplumuna geçişi hızlandırırken; diğer yandan da medyada magazinleşme eğilimlerinin yoğunlaşmasına yol açmaktadır” (Dağtaş-2004, s;131).

Günümüz egemen üretim sisteminin temel dinamikleri, ‘boş zaman’ın ekonomik olarak gelir getirici bir özellik kazanmasını sağlayıcı işlevler görmektedir. Kitlelerin sorunlara karşı kayıtsızlaş(tırıl)ması ve sanal dünyalarında yapay zevkler ve hazlar ile mutlu olmaları ise bu dinamiklerin devamlılığının garantisidir. Gündelik yaşamın oluşturulan tüketim alışkanlıklarıyla şekillendirilmesi bağlamında edebiyat ortamı da payını almaktadır. Bu noktadan itibaren üretilen ‘kitap’ ile üreten ‘yazar’, tüketilmek üzere piyasa dinamikleri tarafından paketlenmiş ve yaygın medya tarafından sunulan birer metaya dönüşmektedir. Bu süreç içerisinde öznel eleştiri geleneği temsilcilerinden Doğan Hızlan, günümüz kültür-sanat dünyasının önde gelen eleştirmenleri arasında yer

almaktadır. Genellikle şiir eleştirisi yapan ve ‘kitap tanıtma yazısı’ özelliklerinde yazan Hızlan, her kitabın, kendi eleştiri ölçütünü belirlediği görüşündedir ve çoğunlukla yapıtı üreteni unutarak sadece yapıta yoğunlaşmak çabasıdadır. Kesin ve katı kural-ölçütleri bulunmayan Hızlan, günümüz yayıncılık sektörünün aradığı niteliklere sahip bir eleştirmen olarak, her eserde, ağırlıklı bir şekilde güzel ve olumlu yönleri ortaya çıkarma girişimindedir. Öznel eleştiri anlayışına sahip olan Füsun Akatlı da eleştirinin kuramsal olmaması gerektiği düşüncesine sahiptir. “Ona göre eleştirmen, kendi yazınsal anlayışlarıyla çakışan yazarlara yakınlık duyar, olumlu ya da olumsuz eleştirilerini kendi yazın anlayışı doğrultusunda yapar. Bunun tersini beklemek eleştirmenin kendisinin bir yazın anlayışı olmamasını beklemektir” (Çetin-2003, s;169-170).

Medya, yeni orta sınıfa dönük hazırladığı içerikte, sürekli yeni yıldızlar (yazar ve kitap) bulmakta, bu yıldızların kısa sürede tüketilmesinin ardından ya eskileri yeni ambalajlarıyla yeniden/yeniymişçesine ortaya çıkarmakta ya da yeni yıldız arayışına çıkmaktadır. ‘Çok okunur’ değil ‘çok satar’ ürün arayışında olan piyasada, kitlelerin okuma eğilimleri de değiştirilmekte; ‘okumak’ için değil ‘sahip olmak’ için satın alan bireyler oluşturulmaktadır. Bu dönüşüm de edebiyat eserlerinin medya aracılığıyla sunum tarzını ve günümüz eleştirmenlerinin konuya yaklaşım tarzını sistemin bir parçası haline getirmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ULUSAL YAZILI BASINDA ELEŞTİRİNİN YERİ

‘Yazma’ eylemi kadar ‘yorumlama’ ve ‘eleştirme’ girişimleri de toplumsal yapılara, dinamiklere ve iş yapış biçimlerinden bağımsız şekillenmemektedir. Her toplumda, bir yapıt ortaya koyan yazar, sadece kendisi için yazmamakta; yaptığı üretim faaliyetini sürekli sosyal bir aktiviteye dönüştürmektedir. Sosyal aktivite sürecinde ise yazar ve metin, okurlar, taraftarlar ve karşıtlarla bir aradadır. Başlangıcından günümüze değin geçen süre içerisinde ‘yorumlama’ ve ‘değerlendirme’ görevi, toplumsal yapı tarafından geliştirilen entelektüel kesim tarafından gerçekleştirildiği zaman ‘anamlı’ adlandırılmıştır. ‘Enformasyonun statü’ kazanması olarak adlandırılabilir olan bu süreç, değerlendirmeyi yapana göre enformasyonun kazandığı değer ve anlam olarak karşımıza çıkmaktadır. Edebiyat eleştirisi geleneğinin toplumsal süreçler içerisinde geliştiği kabulünden hareketle, kuramsal olarak sanat-edebiyat-eleştiri olgularının dönemsal ve toplumsal farklılıklar/ortaklıklar çerçevesinde kendine özgü sistematiklik ve kurallılık geliştirdiğini söylemek mümkün olacaktır.

Kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı ve toplumsal pratikler içinde önemli bir konum kazanmasıyla birlikte edebiyat eleştirisinin çehresi de değişmiş; toplumsal geçişlilikler hızlanırken, edebiyat ürünleri, medyanın çıkarlarına hizmet ettikleri sürece bu işleyişin içerisine dahil edilir hale gelmiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda medyada eleştirinin rolü ve konumunun ele alınması önem kazanmaktadır. Tez çalışmasının bu bölümünde özellikle Türkiye’de edebiyat tarihi açısından yaşanan dönüşümlerin ‘eleştiri’ olgusu çerçevesinde ortaya konulması bir gereklilik halini almakta; kitle iletişim araçlarından geçilerek toplumsal yaşamda, tüketime dayalı bir anlayışın geliştirilmeye çalışıldığı düşünülecek olursa, edebiyat eserlerinin de birer tüketim metası olmasının kaçınılmazlığı noktasında ‘yazılı basın-kitap eleştirisi’ ilişkiselliğinin kurulması gerekmektedir. Yazılı basın ile kitap eleştirisi olgularının ele alınmasında somut materyaller olarak edebiyat dergilerinin ve kitap eklerinin değerlendirilmesi ise konunun medya ve yayın sektörü açısından nasıl anlamlandırıldığını belirlemek açısından önemlidir.

3.1. Türk Edebiyatında Eleştirinin Tanımlanması

Kuramsal anlamda sanatın, edebiyatın ve eleştirinin gelişimi, tarihsel bakımdan son birkaç yüzyıllık olgudur ve Batılılaşma sürecinde eleştiri ve edebiyat eleştirisi, Türkiye’de farklı bir gelişim çizgisi geçirmiştir. Türkiye’de Batılı anlamıyla edebiyat ve eleştiri ithal kurumlar olarak alınmış ve bu nedenle de Batı’dakinden farklı olarak milli kültürün oluşumunda çeşitli roller üstlenmiştir. Pedagojik işlevin fazlasıyla abartıldığı edebi ürünler de bu nedenle ortaya çıkmıştır. Avrupalı olma çabasındaki bir ülke bağlamında bu durum çatışmaya ve karmaşaya yol açmıştır. Eleştiri geleneği, ülkemizde diğer ülkelere nazaran daha sonraları gelişmiş; “Türk edebiyatında roman, öykü, oyun gibi türlerin yanı sıra günümüzdekine benzer anlamda eleştiri, ilk kez Tanzimat döneminde (1860-1896) ortaya çıktı” (Rifat-2008a, s;13). Öyle ki Tanzimat’ın kendisi ‘*tenkid*’ (eleştiri, değerlendirme, doğrusunu ve yanlışını söyleme) fikrinden doğmuş olup; yeni edebiyat da bu yaklaşıma dayanmıştır¹. “*Tanzimat Fermanı*’nın en önemli özelliği, Osmanlı uyruğunu ‘din ve saltanat için kul’ olmaktan çıkarıp, ona ‘vatan ve devlet için uyruk’ olma, bir başka deyişle ‘birey’ olanağı tanımasıdır. Fermana eski kurumlar ve uygulamalar değerlendirilirlen, bunların olumsuzlukları eleştirilir (‘muaheze’ edilir); Tanzimat’ın getirdiği yeni ilkeler, bu eleştirilerin üzerine kurulur” (Bek-2008, s;14).

Tarihsel bağlamda eleştiri nosyonu, Osmanlı’da çok farklı bir seyir izlemiş ve eleştiri kavramı yerine, Arapça ‘*ne-ka-de*’² sözcüğünden türemiş olan ‘*tenkid*’ kavramı kullanılmıştır. Tenkid, yazın dünyasına Tanzimat’la birlikte girmiş olmakla birlikte Osmanlı’da ‘*tenkid etmek*’ değil, ‘*şerh etmek*’ (bir konu ya da sorunu anlatmak, izah etmek, açıklamak) egemen olmuştur. Tanzimat’a değin Osmanlı’da metni açıklamak için ‘*şarih*’ler (şerh eden, açıklayan) var olurken, ‘münekkid’ler ortaya çıkmamıştır (Uçan-2003, s;220). Bununla birlikte zaman içerisinde eleştiri yerine ‘*muhakeme*’ (bir

¹ Tanzimat döneminde Ziya Paşa, ‘Harâbât’ başlıklı eserinin manzum önsözünde Arapça, ‘laf dokundurma’ ya da ‘sitem etme’ anlamına gelen ‘*ta’rîz*’ kavramını, Fransızca ‘*critique*’ (kritik/eleştiri) anlamında kullanmıştır. ‘Her yönden düşünerek hüküm verme’ anlamına gelen ‘*muhakeme*’ ve ‘kötü yanlarını gösterme’ anlamına gelen ‘*muaheze*’ kavramlarının da bu dönemde kullanıldığı bilinmektedir. Edebiyat-ı Cedide (Servet-i Fünun) döneminde ise Arapça ‘*nakd*’ (değer) kavramının öncesinde ‘değerlendirme’ anlamına gelen ‘*tenkad*’, ‘*tenakkud*’, ‘*intikad*’ ve ardından da ‘değerini saptama’ anlamında ‘*tenkid*’ sözcüğü ‘eleştiri’, ‘*münekkid*’ (değerlendirici) sözcüğü de ‘eleştirmen’ için kullanılmıştır (Bek-2008, s;14).

² “*Ne-ka-de*” kavramı, “para vesairenin, iyisini kötüsünden ayırmak; kuşun taneyi birer birer alması, yılan sokmak” anlamlarında kullanılan bir fiildir (Devellioğlu, 1993: 820).

şeyi yargılamak ve onun hakkında karar vermek) ve ‘*muaheze*’ (birisine davranışlarını beğenmeyerek çıkışma ve azarlama) kavramları da kullanılmaya başlanmıştır. Mustafa Nihat Özön (1954, s;269), ‘*tenkid*’, ‘*eleştirim*’ ve ‘*eleştirme*’ kavramlarıyla ifade edilen ‘eleştiri’yi, ‘Edebiyat veya sanat eserlerinin incelenerek, onları açıklamak ve bu açıklama sonunda gerekli sebeplerle bir hüküm vermek’ şeklinde tanımlamakta ve belirli kriterler çerçevesinde sanat eserinin ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Türkiye’de çağdaş anlamda eleştiri ve edebiyat eleştirisi, Tanzimat’tan sonra başlamıştır. Tanzimat’la birlikte Fransızca ‘*critique*’ kelimesini karşılamak için kullanılan ‘tenkid’, sanat, edebiyat ve bilimsel eserleri inceleyerek bir hükme varma, değerlendirme sanatı anlamlarına gelmiştir. Cumhuriyet döneminde ‘*tenkid*’ kelimesi ile birlikte ‘*eleştiri*’ de kullanılmaya başlanmıştır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi-1990). Türk edebiyatında ilk özel gazeteyi çıkaran ve sürekli gazete fıkrası yazan **Şinasi**, dilde yalınlaşmayı savunmuş; konuşma dilini temel alan yazım tarzıyla ilk tiyatro oyununu yazan kişi olarak da Türk tarihine geçmiştir. Eleştiri alanında da öncü olan Şinasi, kuramdan ziyade pratik gereksinimlerden yola çıkarak eleştiriye yönelmesi ile dikkat çeken, Tanzimat Fermanı’nın geliştirdiği ortamda yetişmiş, 1860’lar sonrasında yenilikçi ürünler veren aydın çevresi içerisinde yer almış ve toplumun ‘birey’leşmesi gerektiğini savunan bir Osmanlı aydını olmuştur. “Şinasi’nin edebiyat eleştirisi türüne sokulabilece yazıları, Ağâh Efendi’yle birlikte 1860’da çıkarmaya başladığı *Terzemân-ı Ahvâl* (Durumları Dile Getiren) gazetesinin ilk sayısında yayımlanan ‘Mukaddeme’siyle (Önsöz); *Tasvîr-i Efkâr*’da (Düşüncelerin Betimlenmesi), 1864’de yayımlanan ‘Tezkîretü’ş-Şuarâ’ (Şairler Tezkîresi) başlıklı yazısıdır” (Bek-2008, s;15).

Tanzimat döneminde Şinasi’nin çizgisinde eserler veren, gazete makalelerinin yanı sıra roman, öykü, oyun türlerinde de çalışmaları bulunan şair **Namık Kemal**, eski dille ve edebiyatla hesaplaşırken, yeni dilin ve edebiyatın da savunucusu olmuştur. Eleştirilerinde eski edebiyata saldıran ve sürekli ‘yaşamdan kopukluğunu’ vurgulayan Namık Kemal, Avrupa modeline göre yeni bir edebiyat kurulması gerektiğine ilişkin görüşlerini ve savunusunu ‘Lisân-ı Osmânînin Edebiyatı Hakkında Bâzı Mülâhazaları Şâmildir’ (Osmanlı Dilinde Yazılmış Edebiyat Konusunda Kimi Görüşleri İçerir) ile ‘Celâl Mukaddemesi’ (Celâleddin Harzemşâh Oyununun Önsözü) başlıklı eserlerinde dile getirmiştir (Enginün-2006). Dili, vatan kullarını birbirine bağlayan en önemli öge

olarak gören ve eski edebiyatın metinlerinin millete seslenemediği düşüncesine sahip olan Namık Kemal için metin çözümlemesinden önce, çözümlenecek metinlerin ortaya çıkarılacağı ortamın hazırlanması önemli gereklilik olmuştur.

Edebiyat görüşleri ile eskiye bağlılığını sürdüren **Ziya Paşa**, 1868’de yazdığı ve Londra’da çıkan ‘*Hürriyet*’ gazetesinde yayımlanan ‘Şiir ve İnşâ’ (Şiir ve Nesir) başlıklı makalesi ile dönemin dil tartışmalarına katkıda bulunmuştur. Osmanlı şairlerinin Arapları taklit eden İran şairlerini taklit ettiklerini iddia eden Ziya Paşa, divan şiiri ve nesrini Osmanlı’nın doğal şiiri ve nesri sayan, halk şiiri ve nesrini ise kendi dillerinin ürünü saymayan zamanın edebiyat anlayışını sorgulamıştır.

Şiirde Edebiyat-ı Cedide sanatçılarını etkileyen şair ve roman yazarı **Recaizade Mahmut Ekrem**’in “edebiyatı ve edebiyat yapıtını ‘kendisi için’ ele alan, ‘Batılı’ anlamda eleştiri yapıtları veren ve edebiyatçı kimliğine ‘eleştirmen’liği ekleyebilen ilk edebiyatçı olduğu söylenebilir” (Bek-2008, s;25). Eleştiride daha çok şiir türüne odaklanan Recaizade Mahmut Ekrem’in ‘*Talim-i Edebiyat*’ başlıklı eseri, dönemin söz sanatları üstüne yazılan ve ideolojik tartışmalardan uzak duran bir eleştiri çalışması olmuştur. Edebiyat yapıtlarında ‘mehâsin-i fikriyye’ (düşüncelerin güzelliği), ‘bedâyî-i hayâliyye’ (hayallerin, imgelerin güzelliği) ve ‘sünûhât-ı kalbiyye’ (yüreğe doğan esinlerin güzelliği) olmak üzere üç tür güzelliğin bulunduğunu ifade eden Recaizade Mahmut Ekrem, eleştiri kavramını ifade etmek için ‘*Takdir-i Elhân*’ kitabında, ‘eserlerin iyisini kötüsünü ayırma’ anlamına gelen ‘*temyiz-i a’sâr*’ tamlamasını kullanmıştır (Rifat-2008).

Popüler edebiyatın kurucusu olarak nitelenen gazeteci ve roman yazarı **Ahmet Mithat Efendi**, kimi yazıları ve romanlarının önsözlerinde anlatı konusuna ilişkin olarak yer verdiği tartışmaları ile eleştiri alanına katkıda bulunmuştur. Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın öncülü olan Ahmet Mithat Efendi, eserlerini, eski nesre özenen bir üslupla değil aklına geldiği gibi yazarak ortaya çıkarmıştır. Özel olarak eleştiri ile ilgilenmeyen ancak kimi mektuplarında ve Recaizade Mahmut Ekrem’in ‘*Zemzeme*’sinin üçüncü cildinde yer alan ‘*Zemzeme Önsözü*’ ile ‘*Takdîr-i Elhan*’ kitabına yanıt olarak 1882 yılında yayımladığı ‘*Demdeme*’ (Öfkeyle Söylenen Sözler, Hoşa Gitmeyen Sesler)’de eleştiri denebilecek değinmeleri bulunan **Muallim Naci**’nin eleştirmenliği sistematik bir yaklaşımdan çok tepkisel düşünceleri dile getirme tarzında olmuştur (Enginün-2006, s;521). Eleştiri konusunda özel bir çabası bulunmayan **Abdülhak Hâmit Tahran** da

“kendi poetikasını, en azından ‘*Makber*’i yazarken izlediği poetikayı açıklaması bakımından, eleştiri tarihimiz için önemlidir” (Bek-2008, s;32).

Osmanlı eleştiri tarihinde ilk defa metin üzerinden eleştiri örnekleri vermiş olan **Mizancı Mehmet Murat**, ‘ölçme, tartma, akıl terazisine vurma, muhakeme etme ve sağlama yapma’ anlamına gelen ‘*Mîzân*’ isimli gazetesini çıkarmasının yanı sıra eleştirinin ne olduğunu ve eleştirmenin niteliklerinin neler olduğunu belirttiği görüşleriyle dikkat çekmiştir. “Edebiyatın işlevini ‘ahlaka hizmet’ etmek olarak gören Mizancı Murat’ın eleştiri ölçütü de eserin örfe ve genel ahlaka uygun olup olmadığıdır (İnci-2008, s;35).

Osmanlı’da Batılılaşma ideolojisinin yaygınlaşmasıyla birlikte siyasal bir tutum olarak eleştirinin ve edebiyat eleştirisinin geliştiği görülmüştür. Batılılaşmanın etkisiyle ortaya çıkan yeni yazınsal türler genel bir dünya görüşünü yayarken, eleştiriyi de kuramsallaştıran temel itki olmuştur. **Beşir Fuad** ve o dönem edebiyat eleştirmenleri, Batılı anlamda eleştiri yaparken belli bir paradigmanın da savunucusu olmuşlardır. Fuad, Osmanlı’nın pozitivist felsefeyle ilerleyeceğine ve gelişeceğine inancından, edebiyat eleştirisi yöntemi olarak doğalcılığı savunmuş ve yazılarını bu bağlamda oluşturmuştur. Beşir Fuad, “yaşadığı topluma eleştirel bir gözle bakmayı, özellikle askerlik, siyaset, dil, tiyatro ve edebiyat alanında düşüncelerini yazmayı iş edinmiştir” (Handan-2008a, s;43). Beşir Fuad, edebiyatta dugu ve hayalin yerine akıl ve gerçeği geçirme çabası gütmüş; abartılı benzetmelerle varlığın gerçekliğini bozan ‘hayal’in yerine Batı’nın rasyonel düşünme yöntemi olan ‘hakikat’in tercih edilmesini savunmuştur.

Batı edebiyatında Romantizm akımının etkisiyle ortaya çıkan ‘sanat, sanat için mi; yoksa sanat, toplum için mi?’ tartışmaları bu dönem edebiyat çevrelerinin gündemini meşgul etmiştir. Edebiyat-ı Cedide akımının ‘*sanat, sanat içindir*’ görüşü bir süre etkili olmuş ve bu düşünceye uygun yazılar yazılmıştır. Genel anlamda edebiyat eleştirisi, Türk entelijansiyası tarafından milli ve sosyal ilerlemenin bir parçası olarak değerlendirilmiş ve bu çerçevede ele alınmıştır. Bu algılayış, kullanılan gelenekçilik, yenilik, ilerleme, Batılılaşma gibi argümanlarla edebiyat eleştirisine yansımıştır. Cumhuriyetle birlikte, milli bir bilinç kazanan Türk edebiyatı, Türk tarihiyle bağlarını yeniden gözden geçirmiştir. Bu dönemde özellikle yazılan araştırma ve inceleme yapıtların çoğunun edebiyat tarihi ve antolojisi özelliğinde olduğu göz önünde

bulundurulduğunda edebiyat eleştirisinin, edebiyat tarihiyle aynı bağlamda düşünülmesi söz konusudur.

Tanzimat dönemi ve öncesinde özellikle şairler ve şiirleri üzerine sözlü eleştiriler/yorumlar yapıldığı görülmektedir. Sosyo-kültürel açıdan yazılı kültürün gelişmediği toplumda eleştiri, sözlü biçimde varlık göstermiş olup, Batılı anlamda eleştiri kuramı ve örnekleri Tanzimatla birlikte gelişmiştir. Türk edebiyatında diğer edebi türlere (roman, tiyatro, hikâye vb.) benzer bir tarzda Batı'daki biçimiyle eleştiri, ilk uygulamalarıyla birlikte üzerinde durulan önemli bir edebi dal haline gelmiştir. Edebiyat-ı Cedide ve Servet-i Fünun gibi edebiyat akımlarında 'tenkid' üzerine çeşitli metinler yazılmasına rağmen, bir eleştiri geleneği oluşturulamamıştır. XIX. yüzyılda Batı'da eleştirinin bütün kuramları uygulanıp kuramsal ve uygulamalı örnekleri verilirken; Tanzimat döneminde dikkate alınabilecek eleştirmen yetişmemiş ve eleştiri türünde ciddi eserler verilmemiştir. Meşrutiyet döneminde eleştirinin seyrine bakıldığında Fecr-i Âtî topluluğunu oluşturan sanatçıların etkisi görülmektedir. Bu dönemin önemli isimleri arasında '*Bugünkü Türk Edebiyatı*' başlıklı eseri ile **Mehmed Fuad Köprülü**, '*Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar*' başlıklı yazısı ile **Ahmet Haşım**, '*Dil Konusunda Yazılar*' ve '*Sanat ve Edebiyat Yazıları*' başlıklı eserleri ile **Ömer Seyfettin**, '*Milli Edebiyat Meseleleri ve Cenab Bey'le Münâkaşalarım*' başlıklı eseri ile **Ali Canip Yöntem**, **Şahabettin Süleyman**, '*Kavgalarım*' başlıklı eseri ile **Hüseyin Cahit Yalçın**, '*Son Bir Eser: Cadı*' ve '*Cadı Çarpıyor*' başlıklı eserleri ile **Hüseyin Rahmi Gürpınar** ve '*Edebiyâta Dair*' başlıklı eseri ile **Yahya Kemal Beyatlı** sıralanabilecektir.

Öte yandan Cumhuriyetin ilk yıllarında eleştiri önemli ölçüde edebiyat tarihi metodundan etkilenmiştir. Eleştiride sınıflandırma ve dönemleştirme kaygıları ön planda olmuş ve eleştiriye bir sanat biçimi olarak bakılmamıştır. Bu dönemde öne çıkan 'İstanbul Türkoloji Çığır'ının önemli şahsiyetleri arasında, yapıtın değil de sanatçının değerlendirilmesi yöntemini sağlam ilkelere oturtan **Mehmed Fuad Köprülü**, yapıtı 'kendisi için' olduğu kadar 'insan için' olarak da gören **Yahya Kemal Beyatlı**, şiir ve nesrin bir 'dil ve estetik işi' olduğunu düşünen **Ahmet Hamdi Tanpınar**, eleştirilerinde şairin ve yazarın yetişiminde bütünüyle toplumun ve çevresinin etkili olduğunu düşünen, edebiyat tarihine sırt çevirmemekle birlikte sanatçının kişiliğine ve metne de yönelen **Mehmet Kaplan**, yeni Türk edebiyatının çeşitli konu ve sorunlarını irdeleyen

İnci Enginün, ele aldığı yapıtları, yazarın yaşamöyküsel ve dönem özelliklerini de göz önünde bulundurarak konu bakımından irdeleyen **Zeynep Kerman**, incelediği yazarın ‘estetik bir yorum’ olan metninin estetine değil, yazarın edebiyat tarihi içindeki yerine bakan **Biol Emin**, bir inceleme tavrının varacağı sonucun yapıt ile yazıldığı dönem arasındaki bağlantının açıklanması olduğu görüşünü savunan **Ömer Faruk Huyugüzel**, sanatçıyı edebiyat tarihinde yerine oturtmaya çalışan **M. Kaya Bilgegil**, monografi, edebiyat tarihi ve genel edebiyat konularında çalışan **Orhan Okay** ve metin yayımı geleneğine ağırlık veren **Abdullah Uçman** gelmektedir. Eleştiriyi, edebiyatla sınırlamaktan ziyade, geniş anlamlarıyla birçok alandaki iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, güzel ile çirkini karşılaştırmak ve belli değerleri tespit etmek aşamaları için de kullanan **Mehmet Kaplan**, bu karşılaştırmada iyinin, doğrunun ve güzelin mücadelesine yer vermektedir. Bu yaklaşım tarzından hareketle eleştiri, düşünmeyi, araştırmayı ve tartışmayı gerektirmekte; ancak bu süreçler neticesinde bir yapıtın hangi anlamlar ifade ettiğini bulmak mümkün olmaktadır (Kaplan-1995). Bu süreçte eleştiri, bir anlamda yazarın okura bağımlılığı ve etkileşim durumudur ve yazma uğraşısı kendisiyle sınırlı bir eylem olmayıp; okur, okuma eylemi ve akıl yürütme eylemiyle tamamlanmaktadır.

Eleştiri, pejoratif anlamlarının yanı sıra olumlu ve yapıcı anlamları da içermektedir. Tarihsel süreç içerisinde eleştiri, toplumsal olarak çoğunlukla olumsuz anlamlar çağrıştırmıştır.

“Tarihsel süreç içinde eleştiri çoğu zaman, öznel beğenilerin ya da öznel nefretlerin, kıskançlıkların sergilendiği bir etkinlik alanı oldu. Eleştiri ‘gagalamak’ demek mi? ‘Kusurunu gösterip ayıplamak’ demek mi? Birine ‘çıkışmak’, ‘azarlamak’, hakaret etmek demek mi? Uzun yıllar eleştiri bu anlamda kullanıldı: Kötülemek, ayıplarını göstermek, hakaret etmek ve yazınsal alanda ‘prim’ yapmak. Bugün de eleştiri adına hakaretlerin sergilenebildiğini ya da sevgi ve çıkar nedeniyle kusurların örtbas edildiğini gözleyebiliriz” (Uçan-2003, s;220).

Eleştiri (*critique*), yazınsal bir ürünün iyi yanlarını göstermek anlamını da içerecek şekilde kullanılmakta ve ‘sanatsal ve yazınsal bir eserin yanlışlarını veya üstün niteliklerini ayırt etme amacıyla olan’ yazı anlamında kullanılan Fransızca bir sözcüğü ifade etmektedir (Uçan-2003, s;220). Buna karşın eleştiri sözcüğü çoğu kez, öznel beğenilerin, kıskançlıkların, çekişmelerin yapıldığı bir tür olmuştur. Bunu bertaraf

etmenin yolunun kişilerden öte metne bağlı kalarak söylem üzerinden yapmak gerekmektedir. Eleştirmenin, beğeni düzeyi yüksek sade bir okur olmaktan çıkıp yazmaya başlamasıyla birlikte eleştiri de bir yazın dalı olma sürecine girmiştir (Doğan-2003, s;457). Aslında eleştiri, yazın'ın öteki dallarına bağımlılıktan kurtulup kendi başına bir dal olmaya başlaması, tartışmalı ve uzun bir süreç olmakla birlikte eleştiriye hala sanatın yanı başında ona bağımlı bir etkinlik sayanlar mevcuttur.

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde eleştirinin en önemli temsilcilerinden biri izlenimci ya da öznel eleştiri³ geleneğinden gelen **Nurullah Ataç** olmuştur. Türk dilinin saflaşması ve yabancı kelimelerden arınması için uğraşan Ataç, Batılılaşma ideolojisi bağlamında eleştiriler yazmakla birlikte kuramsal anlamda bir edebiyat eleştirisi geliştirememiştir. Kendi öznel yargılarından hareketle Ataç, bilimsellikten uzak, halkın anlayacağı okunması ve anlaşılması kolay eleştiri metinleri yazmıştır. Dilde sadeleştirme ve özleştirme çalışmalarını desteklemiş olan Ataç, metinlerinde Arapça ve Farsça sözcükler kullanmamış, düşüncenin dille gelişeceğini savunmuş ve eleştiri yazılarını oluştururken somut, anlaşılır ve bilimsel olmayan bir dil kullanmıştır. Yazılarında öztürkçe kelimeler tercih etmesi ve devrik cümleler kullanması nedeniyle de eleştirilere maruz kalmıştır. Sanat eseri ile birlikte eleştirinin de geliştiği düşüncesinde olan Nurullah Ataç için,

“Her toplum sanat eserleri yaratır, demek ki her toplumda tenkid gücü vardır, tenkid gücü bulunduğu inanan vardır. Bir kere sanat eseri yaratmak ne demektir? ‘İşte bu güzeldir, bu iyidir, bunu sizler de beğenin’ demek değil midir? Bir şeyi güzeldir, iyidir diye ortaya çıkarmak bir tenkid yargısı değil de nedir? Yaratıcıda iyi kötü, doğru yanlış bir tenkid gücü vardır; yarattığının iyi olduğuna, güzel olduğuna inanıyor ki yaratıyor” (Ataç-1957, s;101).

Nurullah Ataç, eleştirinin eklektik bir tür olması gereğinin altını çizmiş, eleştiriye didaktik bir yazı gibi görmeyip bu türü sanat dalı olarak değerlendirmiştir. Yazılarında yargılarını ve izlenimlerini olduğu gibi sunan Ataç'a göre eleştiri bir sanat dalı, eleştirmen de bir sanatçı gibi görülmelidir:

³ “Kendi birikimini okuduğu metinde arayan, metinleri kendi sanatsal ve yazınsal beğenilerine göre değerlendiren, bir başka deyişle metinleri daha çok kendi Toplumsal ve Yaratıcı Benlikleriyle yorumlarken yine kendi beğenilerini ön planda tutan eleştirmenlerin başvurdukları” (Rifat-2008a, s;145) eleştiri türüdür.

“Tenkid yazısı bir şey öğrenelim diye, hangi kitap değerliymiş hangisi değilmmiş bize onu bildirsün diye okunmaz, tenkid yazısı da, herhangi bir sanat yazısı gibi zevk almak için okunur. Tenkidçi yazarla okur arasında bir simsar değildir; okuyacağı kitapları kendi aramağa üşenen bir tembel için çalışır bir seçici değildir, iyiyi kötüden ayıramayan zevksiz yol gösterecek bir kılavuz değildir; kendi düşüncelerini, kendi duygularını söyleyen bir sanat adamıdır” (Ataç-2000, s;51).

Eleştiri konusunda eleştirmen kadar okura da sorumluluklar yükleyen Ataç, eleştiri geleneğinin oluşmamasında bilinçli bir okur kitlesinin olmayışını vurgulamaktadır (1998, s;150):

“Ama öyle ise yalnız eleştirmene kızmayın, onunla birlikte bütün okurlara da kızın. ‘Bizde eleştirmen yok’ demekle kalmayın, ‘Bizde okur yok, okurun iyisi yok’ deyin. Böyle dersiniz eleştirmene de herhangi bir okur diye bakarsanız, izlenimlerini, duygularını kendisine saklamayıp söyleyen bir okur... O zaman eleştirmenin ne olduğunu anlarsınız da hoş görürsünüz tepkilerini, anlayışsızlığını, susmasını bile hoş görürsünüz.”

Ataç, yazılarında bir yandan dilde özleştirme mücadelesi vermiş; bir yandan da, Cumhuriyet ideolojisi dışındaki anlayışlarla savaşmıştır. 1921–1957 yılları arasında neredeyse alanında tek otorite olarak, hiçbir eleştiri disiplinine bağlı kalmadan, mevcut birikimi ve sezgisiyle eserler hakkında yargılarda bulunan Ataç, giderek işi ‘beğendim’ ‘beğenmedim’e kadar götürdüğü konusunda eleştiriler de almıştır (Tosun-2003). Türkiye’de edebiyat eleştirisini sistemli ve Batılı anlamda yapan en önemli eleştirmenlerden biri olan Ataç, modernist sanat ve estetik anlayışını benimsemiş; sanat, edebiyat ve eleştiri algılayışını da bu yönde geliştirmiştir. Eleştiriye bir etkileşim olarak gören Ataç için okur, alımlama sürecine katılarak yazar kadar ciddi görevler üstlenmekte; eleştirmen de herhangi bir okur gibi olmakla birlikte, okurdan farklı olarak düşündüklerini söylemektedir.

Eleştirinin insanın kendi içini dinlemesiyle olmayacağını ifade eden Ataç, kişisel gözlemlerin bazen parlak ve özgün fikirler olduğunu bazen de önemsiz fikirler oluşturduğunu; bu nedenle de ‘yaratıcılık’ ile ‘eleştirme’nin aynı şeyler olmadığını altını çizmiştir. Ziya Gökalp’ın konuşma Türkçesi anlayışının aksine sadeleştirilmiş Türkçe düşüncesini savunan Ataç, bir kelimenin anlamının düzgün ve yeterli bir şekilde anlaşılmasının o sözcüğün kökünün nasıl bir şekilde kurulduğunu bilerek mümkün olabileceğini savunmuştur. Sıklıkla devrik cümle kuran Ataç, yabancı kelimelerden

uzak kendine has bir kullanım geliştirirken; Türkçe'nin sözdizimi üzerine de çalışmış ve eleştirilerinde süsten, abartıdan ve yapmacılıktan uzak; sadeleştirilmiş, herkese hitap eden bir dil kullanmıştır. Cemal Süreya'nın 'Anadolu Sokrates'i' diyerek tanımladığı Nurullah Ataç, sistemli bir eleştiri yöntemine bağlı kalmaksızın, bir deneme yazarı gibi okuyucu olarak edebiyat yapıtlarını öznel yargılarıyla değerlendirmiştir. Yeni Türk şiirini benimseyen Ataç, genç şairleri tanıtmış, Batılı düşünceyi desteklemiş, yerleşik değerlerle, kalıplaşmış düşüncelerle mücadele ederek tartışma ortamı oluşturmuştur. Türk Edebiyatı'nda yazı dilinin özleşmesi için çalışan Ataç, Cumhuriyet sonrası Türk Edebiyatı'nın önemli eleştirmenlerinden biri olmuştur. Ülkemizde önemli edebiyatçı ve edebiyat tarihçilerinden biri olan Tanpınar, şiir eleştirilerine farklı yaklaşımlar getirmiş; şairlerin Türk Edebiyatı'ndaki yerlerini belirlerken dönemin şartlarını göz önünde bulundurmuştur. İncelediği sanatçıları önceki sanatçılarla karşılaştırmış soy, çevre, dönem, yaradılış vb. unsurlarla incelemiştir (Özçelebi-2003). Tevfik Fikret ve Yahya Kemal ile ilgili eleştirilerinde bu yöntemi kullanmış, bu sanatçıları incelerken yaşadıkları dönemi, aile şartlarını ve çağı dikkate almıştır.

İzlenimci eleştiri geleneğinin Nurullah Ataç'tan sonra gelen temsilcileri arasında 'Edebiyat Üzerine Denemeler' başlıklı eseri ile **Suut Kemal Yetkin**, kendi eleştiri anlayışında toplumsal boyutu hiçbir zaman dışta tutmayan öznel bir yaklaşım ve yazış biçimi kullanan **Memet Fuat** ve eleştiriye, günün okuruyla yazar arasında bağ kurmak ve edebiyat tarihine girecek eserleri belirlemek işlevleri yükleyen **Doğan Hızlan** gelmektedir. Gelişen 'yeni eleştiri' akımının biçimsel inceliklerini içine alan bir politikayı savunan **Memet Fuat**, alanda çok sayıda edebiyat dergisi, edebiyat yıllığı değişik türlerde antolojiler çıkarmış; yayınevleri kurmuş, yönetmiştir. 1959 yılında yazdığı eleştirilerle 'Ataç Eleştiri Ödülü'nü alan Mehmet Fuat, 1960 yılında kaleme aldığı 'Düşünceye Saygı' başlıklı kitapla da 'Türk Dil Kurumu Eleştiri Ödülü'ne layık görülmüştür. Memet Fuat, eleştirmen olarak kendisine Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyüboğlu'nu örnek almış; özellikle denemeye benzer eleştirilerin yazımında Ataç'ın etkisinde kalmıştır. "Bu arada Memet Fuat'ın, eline aldığı metni kılı kırk yaran titizlikle düzeltip baskıya hazırlayan editörlük anlayışı, De Yayınevi'nden Adam Yayınları'na uzanan bir serüven içinde sayısız yazarın yapıtlarına son biçimini vermiştir ki, yazarlar için de bir eğitim ve denetim yerine geçen bu editörlük anlayışı hiçbir yayınevinde o düzeyde yeniden kurulamamıştır" (Gümüş-2008, s;173).

Batı'da gelişen *Yeni Eleştiri* (Bilimsel Nesnel Eleştiri)'nin Türkiye'deki temsilcisi 1960'lı yıllarda **Hüseyin Cöntürk** olmuş; ancak bu tavrı devamlılık göstermemiştir. Cöntürk, edebiyatçı ve sanatçı olmayan bir eleştirmen olarak esere tamamen nesnel ve teknik ölçütlerle bakan Türk eleştiri geleneğinin önemli bir ismidir. Cöntürk, metot, tutarlılık ve seviye bağlamında öznel-izlenimci ya da ideolojik-mutlakçı eleştirel yaklaşımların geçerli olduğu bir dönemde başarılı bir biçimde görüş ve düşüncelerini nesnel ölçütler içerisinde tutmayı başarmıştır (Emre-2003). Cöntürk'ü diğer eleştirmenlerden ayıran özellik, kuram ve yöntemine verdiği önemdir. Cöntürk, nesnel eleştirmenin Türkiye'de başta gelen temsilcilerinden birisi olup; eleştiriyi belirli bir sistem ve değerler içerisinde yapılandırmıştır. Hüseyin Cöntürk'ün eleştiri üzerine yazıları 1955-1957 yılları arasında çeşitli edebiyat dergilerinde yayımlanmış; 1958 yılında ise '*Eleştirmeden Önce*' isimli eserinde toplanmıştır. Cöntürk (1958), kitabında kuramsal bir eleştiri yöntemi kullanmış, sistematik, planlı bir şekilde eleştirmenin tarifini yaparken eleştirmenin ne olduğu ile olmadığını; eleştiri yapılırken hangi tekniklerin kullanılması gerektiğini belirtip; bu yolla eleştiri kriterleri geliştirmiştir.

Son dönem edebiyat ortamına bakıldığında Hüseyin Cöntürk ve çalışmalarına yer verilmediği gözlenmektedir. "Hüseyin Cöntürk'ü görmek için hiçbir çabası olmayan bu edebiyat ne olduğu bilinemez bir varlık, cin çarpmış bir kötürüm müdür ki, bunca aymazlıkla kendinden hoşnut yaşamayı sürdürsün. Hüseyin Cöntürk, dilimize yerleşmiş adıyla Cöntürk, 1960'ların eleştirmeni olarak ortaya çıktığında, hiç kuşku yok ki geleceğin önemli eleştirmenlerinden biri gibi görülmeye başlamıştı. Art arda yazdığı yazılar, dönemin yeni tanışıp alışmaya başladığı türden bir eleştirmeni, kendi düşüncelerini kuramsal bir yapı içine oturtma çabasını gösteriyordu" (Gümüş-2008, s:102).

Bilimsel nesnel eleştirmenin diğer temsilcileri ise eleştiri tartışmalarını çağdaşlık kavramı (ve Modernizm-Postmodernizm) çerçevesinde sürdüren **Güven Turan**, sanatta gerçeklerden kopulmaması gerekliliği üzerinde duran ve '*Edebiyattan Yana*' başlıklı eserinde nesnel eleştiri yöntemini kullanan **Eser Gürson**, eleştirmen, edebiyat tarihçisi, denemeci ve çevirmen kimliğiyle Türk edebiyatına çok sayıda eser kazandırmış olan **Asım Bezirci**, şiirle başladığı edebiyat hayatına eleştiri ile devam eden **Mustafa Öneş**'dir.

Vedat Günyol ve Orhan Burian ile birlikte hümanist yaklaşımın sözcüleri arasında yer alan **Sabahattin Eyüboğlu** ise eleştirilerini güncel ölçütlere göre değil, Batı Edebiyatı'ndan aldığı teknik ölçütler ve tarihsel perspektifle edebiyatın dönüşümü bağlamında oluşturmuştur. Batı kültürünün kapsamlı çerçevesinden olaylara bakarak, Anadolu, Anadolu halkı, Atatürk tutkunluğu, demokrasi, halk sanatı, halk eğitimi gibi temalar üzerinde duran (Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü-1974) Eyüboğlu'na göre uygarlıklar halk tarafından doğmuş ve gelişmiştir; bu nedenle halkı küçümseyen ve hakir gören yazarlara tavır almak gerekmektedir. Ayrıca yaşama kapalı, kitapsı, ezberci, basmakalıp kafalar yetiştiren öğretim metotlarına da karşı çıkan Eyüboğlu, eleştirmenin yazarken halkın dikkatlerini göz önüne alması ve bu çerçevede yazılar üretmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu düşünce '*sanat, sanat içindir*' anlayışıyla örtüşmekte ve halkın beklentilerini ön plana almaktadır.

Özdemir İnce, Attila İlhan, Selim İleri ile birlikte toplumsal boyut ve açıklayıcı/yorumlayıcı yaklaşım çerçevesinde eleştiri geleneğinin mensubu olan **Fethi Naci**, Ataç'ın kişisel beğeni yargısı anlayışıyla toplumsal kaygıları birleştirmiş; toplumsal duyarlılığı daha fazla ve edebi yetkinliğe dayalı bir eleştiri kavramlaştırması geliştirmiştir. Özellikle toplumcu gerçekçi edebiyatını yoksulluk edebiyatına indirgeyenlerin önünü kesen ve cinsel özgürlüğü basite indirgemeyen Fethi Naci, gündelik dille yazınsal dilin ayırt edilmesi ve sıradanlık ile sadelik arasındaki farkların ortaya konulmasında önemli görevler yüklenmiş; İstanbul Türkçesi'nin edebi dil olarak benimsenmesinde etkili olmuştur (Lekesiz-2003). Fethi Naci, öykü ve şiirden çok roman eleştirisiyle ilgilenirken; özdekçi anlayışa dayanan bir eleştiri geliştirmiş ve objektif, emeği önemseyen ve daha çok eser odaklı eleştiriler yazmış ve Türkiye'de eleştiri geleneğinin oluşmasında çok önemli işlevleri yerine getirmiştir.

Herhangi bir yapıtı, kişiyi, bir meseleyi inceleyerek çok yönlü analizinin yapılması işlemlerini kapsayan eleştiri, üzerinde çalıştığı ögenin tanıtılmasını, doğru anlatılmasını ve sağlıklı fikirlere varılmasını amaçlamaktadır. Edebiyat sorunlarını ve eserlerini konu alan inceleme, yorum ve ya analiz yazıları olarak tanımlanan edebiyat eleştirisi, sanatsal bir yargı ortaya koyarak estetik bir beğeniyi dışavurması bağlamında edebiyatın temel kavrayışından farklı düşünülemez. Eleştiriye açıklarken sanatçı duyarlılığına vurgu yapan **Attila İlhan**, duyarlılık, entelektüel duruş ve belirli bir problematik çerçevesinde "belli bir şeyi, belli bir bilgi çerçevesi içersinde, duyarlığı

yüksek ve sonuçları öznel bir ölçüyle, ölçüp değerlendirmek” (1980, s;35) tanımlamasını getirmekte ve eleştirideki duyarlılığı, praksisle bir arada düşünmektedir. Attila İlhan’a göre sanat, ‘toplumsal çaba ve olgu’, sanatçı ise ‘çağının toplumsal aynası’dır. Sanatçı, gerçeği/gerçekliği yansıtmalı; bunu yaparken de ‘sade suya (tirit)’ şeyleri gerçekmiş gibi okuyucuya sunmamalıdır. Gerçek dışı şeyleri gerçekmiş gibi, okurun önüne koyan yazar toplumun aydınlanmasına engel olacaktır (Özçelebi-2006, s;158).

Eleştiriyi değer yargısının bir parametresi olarak gören görüşlerin aksine **Orhan Kemal**, eleştirmeni olumlu anlamından uzak pejoratif anlamıyla tanımlamaktadır: “Eleştirmen daha çok sanatın klişeleşmiş, kalıplaşmış kuramlarını öğrenerek, alışılmış kuramlarını yapıtlara uygulamak isteyen çoğu defa inadım inat diye ayak direyen, yanılan, bu yüzden de gerici bile olabilen kişidir” (Kemal, Cansever vd.-1959, s;29) Orhan Kemal, statükonun devamlılığını sağlamak için eleştirmenin, kuramların tek düzeliğine, klişeleşmiş sanat kuralları uyguladığını ve yeniliğe karşı durduğunun altını çizmiştir.

Edebiyat eleştirisinde çoğul disiplinli yaklaşımlar ile eleştiride kültür araştırmaları geleneğine rastlamak mümkündür. Bu geleneğin temsilcileri arasında **Berna Moran, Murat Belge, Jale Parla, Nurdan Gürbilek, Orhan Koçak, Yıldız Ecevit, Hasan Bülent Kahraman** ve **Süha Oğuzertem** gelmektedir. ‘*Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*’ başlıklı çalışmasında Batılı edebiyat kuramlarını inceleyen ve Türkiye’deki eserler üzerinden bu kuramları uygulamalı olarak tartışan **Berna Moran**, kendi eleştiri yöntemini geliştirmiş ve bu yönde çalışmalar yürütmüştür (Su-2003). Berna Moran yaşamının son otuz yılını eleştiri ve edebiyat eleştirisine adanmış ve Türkiye’de çağdaş edebiyat kuramı geleneğinin oluşmasında çok önemli işlevler görmüştür. Türk edebiyatında roman eleştirisi alanında en önemli isimlerden biri olmuş ve akademik altyapısını eleştiri pratiğinde kullanarak modern eleştiride çok önemli bir yer edinmiştir. ‘Eleştirinin görevi nedir?’ sorusuna ‘sanat eserinin zenginliğini ortaya çıkarmaya yönelik çalışma’ olduğunun altını çizen Berna Moran (2004, s;168), her eleştirmenin farklı yöntemlerle buna katkıda bulunabileceğini ifade etmektedir. Eleştirmenin uzun vadede sanatçıya yol göstereceğine inanmayan ve eleştirmenin görevinin bu olmadığını belirten Moran, eleştirmenin estetik değer yargısıyla

ilgilenmesinin ve sanatçıyı yargılamaktan kaçınmasının gerekliliğinin altını çizmektedir.

Roman incelemeleriyle dikkat çeken **Jale Parla**, “*Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romalı'nın Epistemolojik Temelleri*” başlıklı çalışmasıyla Tanzimat romancılarının mutlak bir İslam kültürü ve bilgi kuramının belirleyiciliği içinde hareket ettiklerini ileri sürmüştür. Dünya romanının geçirdiği evrimi, edebiyat türlerinin belirlenmesi, yazar-okur ilişkilerinin kurulması, anlatıda zaman ve mimesisin olabirliği üzerinden ele alan Jale Parla, oryantalist söyleme ilişkin olarak “Doğu hakkında Batı'nın ürettiği söylem egemen olduğu sürece, Doğu'nun ancak bu söylem ve söylemin mitleriyle yansıtılacağı irdelenecek bir olgu olarak kalacaktır” (2005, s;15) ifadesinde bulunmakta ve Doğu hakkında bilinçli ve maksatlı olarak üretilen bilginin Batı'da vicdani bir değerlendirmeye konu olmadığını da sözlerine eklemektedir.

Metnin, toplumnilimsel ve varlıkbilimsel kuramların perspektifinden yeniden okumak gerekliliğini Türk edebiyatının gelişiminin önemli koşulları arasında yer aldığı düşüncesindeki **Hasan Bülent Kahraman**, eleştirinin, çoğul disiplinlerin verileri ışığında bağımsız ve çoğul bir okuma ile gerçekleştirilmesini önermektedir. Edebiyat metninin yeniden okunması ise metinle ilişkilendirilebilecek toplum ve edebiyat kuramlarının da metin özelinde yeniden okunmasını beraberinde getirmektedir. Türkiye’de yazınsal anlayışın gerçekliğin dolaylarında kurulduğunu, edebiyatın, kendi başına bir dal olarak evrilmesine olanak veren bir tarihe sahip olmadığı için de toplumsal hareket ve düşünceden bağımsız bir edebiyat düzleminin oluşmasının mümkün olmadığını düşünen Hasan Bülent Kahraman’a göre, “edebiyatın, bilhassa romanın, tarihle, toplumsal dönüşümle ilgisi yoktur, demek saçmalık olur. Burjuvazinin yazınsal söylemi olarak doğan roman, elbette onun macerasının da zihinsel arkaplanıdır. Ama, o kadar: arkaplan! Tarih de toplumsal dönüşüm de, büyük gerçeklik yazarlarının elinde yeniden kurgulanmıştır” (Kahraman-2003, s;131-132). Cumhuriyet Türkiye’sinde eleştirinin gerçek anlamda 1950’lerden itibaren gelişmeye başladığını, bununla beraber ancak 1960’larda ortaya çıktığını belirten Hasan Bülent Kahraman, ‘edebiyatla eleştirinin hayatla bir teması olmalıdır’ görüşünden hareketle, edebiyat eleştirisinin kitap tanıtımı anlamına gelmediğini dile getirirken; kitap yayıncılığının 1960’larla kıyaslanamayacak denli ileride olmasına rağmen bu dönemin eleştirmeni bulunmadığını iddia etmektedir. Günümüz yayıncılık sektörünün ‘çok satan kitap’

arayışı içerisinde olmasının bu tür kitap yazımını artırdığı düşüncesinden hareketle Hasan Bülent Kahraman, çoğunluğunu duygusal romanların oluşturduğu bu kitapların, popüler kültür olgusundan bağımsız ele alınamayacağını belirtir. “Popüler kültür, bu anlamda tribüne oynamaktadır. Başka bir deyişle popüler kültür asla derinleşmeyen, koyulaşmayan, daima yüzeysel olmayı hedef alan bir anlayıştır. Pragmatizmin kültürel alandaki yansıması olduğundan, popüler kültür, sadece somut sonuçlarla ilgilidir. Temel dürtüleri uyarmayı hedef alır” (Kahraman-2003, s;135-136). Gerçek sanatın ‘anlatılan şey’ değil, anlatımın kendisi olduğu; çözümle değil, sorunla ilgilenen sanat yapıtının, aslında işlevsellik taşımadığını belirten Hasan Bülent Kahraman’a göre, çok satan yapıt, asla soru sormak istemez, sorgulamaz ve irdelemez, tam tersine verilmiş cevapları yineler, bu da sanayi dünyasının kitle üretimi mantığıyla ortaya çıkmıştır.

Türk edebiyatı tarihinde, **Ahmet Haşim, Behçet Necatigil, Orhan Veli Kanık, Oktay Rifat, Cemal Süreya, Turgut Uyar** ve **Enis Batur** gibi şair eleştirmenlerden de söz etmek mümkündür. Eleştiriyi, ‘bir usuller düzeni, bir usuller bilisi, bir usuller kolaylığı olmaktan çok, yöntemlerin yerini de yadsımamak şartıyla bir ekin, bir kişilik, bir dünya görüşü ve sanatçının kine yaklaşır bir sezgi, bir kavrama yetisi’ olarak tanımlayan **Turgut Uyar**’a göre (1956, s;29), eleştirinin belli bir paradigmanın içinde şekillenmesi gerekir. Eleştiri yapılırken, algılama becerisi ve sanatçının sezgileri ise bu sürece katkıda bulunacaktır. Uyar, edebiyat eleştirisi kuramlarının tartışılması sırasında konunun çoğu zaman yöntem ve usullere kaymasını, yöntemin belirleyiciliğine dayandırırken; eleştirmenin kullandığı eleştiri yönteminin, esere hangi yönden bakacağını ve hangi araçları kullanacağını göstergesi olduğuna işaret etmektedir. Eleştirmen, kullanacağı yöntemi seçerken, yaşadığı dönemin sosyal ve kültürel şartlarını göz önünde tutmalı; inceleyeceği eserlerde teknik, ekonomik, sosyolojik parametreleri kullanmalı; bir yapıtı gerçek değeriyle kitlelere aktarırken, halkın eseri anlamasına yardımcı olmalı ve edebiyat yapıtının incelenmesi sürecinde katkılar sağlamalıdır.

Türkiye’de eleştiri geleneğini ve eleştirmenleri sert bir şekilde sorgulayan ve Batı’ya bağımlı bir eleştirmen sınıfının oluştuğunu ifade eden **Talat Sait Halman**’a göre (2003, s;454):

“Ülkemizde eleştiri, kendini bir sömürge olarak yarattı. Batılı kuramların emperyalizmi bize zorla, zorbalıkla kabul ettirilmiş değil. Batı’da okuyan ve okumayan, yabancı dilleri iyi bilen ya da bilmeyen, Batının kavram ve kurallarını özgün yapıtlardan ve veya çevirilerinden öğrenen eleştirmenlerimiz, kendi boyunduruklarını imal ettiler. Özenti çoğunu özgünlükten yoksun bıraktı...Okudukça kopyacı oldular.... Alıntı kimilerini çalıntıya götürdü.”

Kitle iletişim araçları, iletilerinde, bir kültür-sanat olayını aktarırken ve bir sanat yapıtını biçimsel olarak yansıtırken kullandığı söylem ile uzun vadede doğrudan kültür-sanat çalışmalarının yapısını, içeriğini, konusunu etkilemekte; medyanın devasa gölgesi, kültürün ve sanatın üzerine düşmektedir (Çakır Aydın-2004, s;141). Medyanın, kültür ve sanat bakışını gösteren bu olgu, kapitalist sistemin işleme mantığıyla paralellik göstermektedir. “Gücünü yaratıcı düşünceden almayan eleştirinin anlamı olmaz, ama yaratıcı yazı da eleştirinin vazgeçilmez diline dönüşmüş durumda” (Gümüş-2008, s;13). Eleştiri geleneği, edebiyat ürünlerinin yaşadığı dönüşüme benzer tarzda farklılaşmış; temel amacı kâr etmek olan kapitalist üretim biçimi, kültür-sanat gazeteciliği anlayışını reklam ve reklam haberciliğine dönüştürmüştür. Herhangi bir edebiyat yapıtının çok satması ya da kendinden söz ettirmesi ve döneminde hâkim eğilimler çerçevesinde popüler olması, o yapıtın edebiyat tarihi açısından değerli bir yapıt olduğunun bir göstergesi değildir. Bu bağlamda eleştirmene düşen görev, okur ile yazar arasındaki bağı kurarken; eserin edebi niteliği ve edebiyat tarihindeki önemine, katkısına vurgu yapmak ve yapıtın özgün yanlarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda Gürsel Aytaç (2003), günümüzde eleştirinin yapıcı, yol gösterici, değerlendirici fonksiyonunu ve saygınlığını sürdürmediği ve sadece Türkiye’de değil Batı’da da edebiyat eleştirisinin kitle iletişim araçların (özellikle televizyonun) etkisiyle eski gücünü kaybettiğini vurgulamıştır. Bu endüstrinin bir uzantısı olarak kitap tanıtımları, bir nevi kitapların arka kapak yazılarının tekrarlanması olduğu için yazarla söyleşiler, tanıtımlar, bilgilendirme ve reklâm işlevini yerine getirmekte ve eleştirmenlerin yargıları gerektiği kadar önemsenmemektedir. “Eleştiriye, yeni yayımlandığı için ilgi bekleyen romanların peşindeki kelebek avı olarak görenlerin, bir romanı altı ay sonra değerlendirmeye başlayan yazarı anlamaları olanaksızlaşıyor” (Gümüş-2008, s;14-15). Bu durum da piyasayı takip etmek ve yeni çıkan yapıtların tanıtımını yaparak satışlarını artırmak çabasından başka bir anlamı kalmayan sürece öncülük etmektedir. Konuyu farklı

açılardan değerlendiren Murat Belge (2003:790)'ye göre, içinde binlerce yetenekli ve bilgili insanın yer aldığı çeşitli kurumlarda ve kendi aralarında farklılaşmış yayınlarla (akademik ya da akademik olmayan dergiler, kitap tanıtım dergileri, gazeteler vd.) devam eden gelişmiş bir faaliyet alanı olup; 'Kültürel incelemeler' gibi yeni çalışma alanları da sanat eleştirisine taze enerji ve ilham vermektedir.

Günümüz sanat ve edebiyat dünyasında eleştiri, bir eserin sanat ve estetik boyutundan çok tecimsel boyutuyla ilgilenmekte; eleştirmenler de çok satan yazarlarla okuyucular arasında tanıtım ve promosyon yapma işlevi görmektedir. Özellikle kültürün endüstrileştiği bir dönemde sanat alınıp satılan bir meta haline gelmektedir:

“Eleştirel iktidarın ve doğal olarak eleştirinin altını oyan bir diğer öge ise eleştirinin kültür endüstrisinin kurallarına bağlı kalarak eleştiri üretmesidir. Pazarın katı belirleyiciliği altında kültür ne kadar sahipsiz kalabilirse, eleştiri de o kadar kendi asli işlevine bağlı kalarak varolabilir. Kültür endüstrisi, eleştiriye kendi hizmetine amade görmek ister. Kültürel ürünlerin meta olarak değeri tek ölçüt olduğundan eleştirinin estetik ölçütlerden gerekiyorsa meta değeri lehine çekilmesini arzu eder” (Çağan-2003, s;438)

Eleştiri, bir edebiyat eserinden hareketle, onu belli ölçülerle inceleyip çözümleyen, belirli kriterler çerçevesinde değerlendiren ve eseri oluşturan katmanları, öğeleri, kullanılan biçim-teknik-dil gibi unsurları yapıyı çözümleme amaçlı bir yazı türü ve eleştirmen de 'bir sanat görüşüne bağlı, bir sanat sağduyusu olan, yaratmayan ama yaratma gücüyle gizlenen düşünen, çözümleyen, ayrışım, bireşimlerle didişen, yargılara varan, değerlendiren bir kişi' (Öz-1958) olarak ele alındığında, eleştirinin bağımsız bir tür olarak oluşmasında, eleştirmenin özgür bir şekilde düşündüklerini söylemesi ve bunları metne aktarıp bir disiplin olarak eleştiriye geliştirme çabası içinde olması gerekmektedir.

3.2. Yazılı Basın ve Kitap Eleştirisi

Matbaa ile birlikte basım tekniklerinin önemli bir aşama kaydetmesi, kitapların çoğaltılması ve yaygın okur kitlesine dağıtımını sağlamıştır. XVIII. yüzyılda okuma yazma oranının artması ve düz yazı anlatı sanatının gelişmesiyle birlikte geniş bir okuyucu çevresi de oluşmuştur. Çeşitli beklentilere sahip olan okur kitlesinin beklentilerini karşılayacak düzeyde edebi ürünler bu dönemde sayıca artmıştır. “Hızlı ve

seri baskı makineleri gibi yeni makineler üretimin daha da artmasını kolaylaştırmıştır. Benjamin'e göre, haberin yeni biçimi sayılan gazete, romanı yok etmemiş, onu daha da desteklemiştir" (Zimmermann-2001, s;112). XVIII. yüzyılda özellikle Almanya ve İngiltere'de gazetecilik ile edebiyat arasında olay ve olgular bağlamında 'yorum yapılması' konusunda sıkı ilişkisellikler söz konusu olmuştur. "Realiteyle edebiyat yüzleşmesi yapılmış, resmiyete ait unsurlar zenginleştirilmiştir. Böylece edebiyat ve gazeteciliğin bir arada bulunduğu bir mesleki durum ortaya çıkmıştır. Edebiyat ile gazetecilik arasında kesin bir sınır ne kişiler ne de metinler açısından çizilememiştir" (Alver-2007, s;30). Çeşitli yazım türleri (ropörtaj, deneme, fıkra vb.) hem edebiyat alanında hem de gazetecilikte kullanılırken; gazetecilik metinlerinin kitap halinde basılması ve edebi metinlere de gazetelerde yer verilmesi yoluna gidilmiştir.

Gazetecilik, her dönem, aktualite, tarihsel olaylar ve birey-toplum ilişkileri açısından önemli bir konuma sahip olmuş; olay ve olguların tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamlarda ilişkilendirilmesini kolaylaştırmıştır. Gazetecilik ile sanat ilişkisi de aktarımdan ziyade okurla ilişkide ortaya çıkmıştır. Sanat eserinin biricikliğini, tarihsel süreçle iç içe sunan gazete, okurun eseri kültürel olarak konumlandırmasında anlaşılabilirlik sağlama çabasında olmuştur. "Edebiyat gazeteciliği, gazeteciliği haber vermenin dar korsesinden kurtararak, popülerleştirmiştir" (Alver-2007, s;31). Yazarak toplumun diğer bireylerinden farklı bir konum kazanan 'sanatçı' yazar, okurla bulunduğu anda bir yaşam, düşünme şekli ve hayata bakış tarzını paylaşmakta; sanatsal bu uğraşının toplumla paylaşımında ise asli görevi toplumu enforme etmek olan gazete, yazar-yapıt-okur bağıni kuran bir araca dönüşmektedir. Başlangıçta yapıtlar, gazete sayfalarında tefrikalar şeklinde okurla buluşturulurken, günümüzde medya kuruluşlarının yanı sıra yayınevlerine ve dağıtım kanallarına da sahip olan yapılanma içerisinde gazetenin (veya periyodik olarak çıkarılan dergilerin) yanında verilen promosyona dönüşmüştür.

Yapıtın kendisinden okura iletilen çağrının, okurla iletişime girdiği anda anlam kazanması gerekirken, yani 'okuma'nın, yapıtın iletisini elde etmek değil de yapıtın iletişim kurmasını sağlamak (Blanchot-1993, s;190-191) şeklinde anlamlandırılması, yazar-okur ilişkisini farklı boyutlara taşıırken, bu ilişki günümüzde yüzeyselleşmiş, kitabın satın alınması, okunmak değil de sahip olunmak amacına hizmet eder hale gelmiştir. Bir oluştaymışçasına yapıtta hazır bulunarak okumak anlamına gelen eleştirel okuma ise karşı taraftan (okur açısından) yapıtın nasıl algılandığını ve edebi kökenini

ortaya çıkarmak kaygısını bir kenara bırakmış; artık eleştirilenler, yapıt ile okurun bir araya gelmesini sağlamak üzere bir görev üstlenmişlerdir. Kitle iletişim araçlarından geçilerek oluşturulmaya çalışılan ‘yığın kültürü’nün bir uzantısı olarak ortaya çıkan ‘yığın edebiyatı’ bu sürecin bir ürünüdür.

“Bambaşka bir kuruluşu var yığın edebiyatının. İlk göze çarpan şu: baştanışağı yazılı bir edebiyat bu. Sözlü yığın edebiyatı tasarlanamaz. Baskı tekniğine sıkı sıkıya bağlıdır bu edebiyat. Basıp yaymada kolaylık, çabukluk, ucuzlukla işbirliği yapar yığın edebiyatı; varlığı için zorunludur bu. Ne anımsayıp belleme kurallarına önem verir, ne de sözlü bildirişme geleneklerine. Kulak değil gözdür yığın edebiyatının dayandığı organ. Düzyazı kaplar bu edebiyatta en geniş alanı. Belli bir kesiti aşmayan dizelerin serbesttir çoğu. İyiden iyiye sanayileşmiş toplum düzenlerine, ya da sanayileşmeye başlayan toplumlara özgü bir edebiyattır yığın edebiyatı. İlkel üretim ve tüketim ortamlarında barınamaz: kalabalık yerlerde, büyük kentlerde barınabilir ancak. Çevresel, bölgesel değil, uluslararası bir kuşatımı var. Bol bol çevirilerle ülke ve ulus sınırını tanımayan bir nitelikte. En çok roman türünde yoğunlaşmış bu edebiyat. Özellikle serüven romanları, gezi anlatıları, adam öldürme romanları, resimli romanlar, tarihsel ünlülerin romanlaştırılmış yaşama öyküleri ağır basıyor bu edebiyatta. Genellikle büyük bir çalışma gücü olan tek tek kişiler bu edebiyatın yazarları. Öylesine bir donatım edinmişler ki, her mevsim bir kitap yayınlayanları var. Başkalarıyla güç birliği yaparak, makinelerden de yararlanarak yazma etkenliğini daha da hızlandıranlara rastlanıyor. Artacak zamanla bu hız. Takımlar yazacak bu gidişle yığın romanı; takım görevlilerinin işbölümünü düzenleyen gökdelenler yapımına başlandı bir Kuzey Amerika’da, Orta Avrupa’da. Halkın gönlünü dışlaştırdığı yapıtlar değil, yığını akılla güdüp oyalamak isteyen yapıtlar yığın yapıtları. Halk edebiyatçısı, halk ozanı saz eşliğinde, ya da sazsız, sözle küçük küçük topluluklara duyurabilir sesini. Yığın yazarları ise, büyük ticaret örgütleri, dev yayınevleri aracılığıyla iş görürler. Şaşırtıcı kazançlar döner bu arada. Yığın edebiyatı ürünleri, vergili borsalı bir ortamda mal olarak değerlendirilir” (Uygur-1969, s;106-107).

Toplumun genel üretim ilişkilerine bağlılığı, edebiyatın gelişim eğilimini de doğrudan etkilemektedir. Başlangıçta çok az teknik ve finansal yatırım ile küçük matbaalar ve yayınevleri ile ortaya çıkarılmaya çalışılan edebiyat ürünleri, artık, teknik açıdan daha gelişkin ve mali açıdan daha büyük harcama kalemleri ile hayata geçirilen mallara dönüşmüştür. “Kapitalist ekonomik sisteme uygun üretim biçimi, burada da üretimi belirler: Yıldız oyuncular, bayağı edebiyatın yerleşik klişeleri, yanlış sorunlar ve çözümler bu sistem için tipik niteliklerdir” (Zimmermann-2001, s;115-116). Bu üretim sürecinde, Giehl’e göre, ilgi ve yaklaşım tarzı bağlamında okur, (i) işlevsel-yararcı okur, (ii) duygusal-fantezi düşkünü okur, (iii) akılcı-zihinsel okur ve (iv) edebi okur olarak parçalanmıştır. Okuduğu metinde kendisine varlık ve farklılık kazandıracak

yönlendirme arayışında olan işlevsel-yararcı okurlar, genellikle gazete, dergi ve siyasal konuları içeren bazı kitapları tercih ederken; metinde duygu dolu olaylar, ümit ve hayal kırıklıkları arayışına giren duygusal-fantezi düşkün okurlar, eğlence ve beyaz roman dizilerinden hoşlanmaktadırlar. Bilimsel edebiyatı, içerdiği toplumsal veya felsefi konularından dolayı tercih eden akılcı-zihinsel okurların tersine edebi okurlar, estetik deneyim arayışı içerisindeyler (aktaran Zimmermann-2001, s;125). Okurun ilgi alanına bağlı olarak çeşitlenen türler, metnin kurmaca yönünü de şekillendirmektedir. Edebi iletişimde, okur ve metin kurmacılığı ile beraber yazarın ilgileri de ortaklık ve farklılıklardan beslenerek bir arada rol oynamaktadır. Kopyalanarak çoğaltılan ilk metin kaybolmadığı ve çeşitli nedenlerle değiştirilmediği sürece yazarı da içinde barındıran bir bütünlüktür. Bu bütünlük, her okurla birlikte, okura bağlı olarak, okurun alımlama gücünün de etkisiyle dönüşür. Okur ve metin ilişkisine dahil olan eleştirmen ise kitabın okur tarafından nasıl algılanması gerektiği üzerine yönlendirmede bulunur. “Metnin nesnel biçimi, başta tamamen nesnel olarak algılanamaz, okuyucu öznedir. Yorumcu da bir okurdur. Okuyucu, bir öznece başka bir özneye yazılmış metni bir özne olarak anlar” (Zimmermann-2001, s;127). Eleştirmen, yapıtı okurken ve değerlendirirken kendi hayat deneyimlerinin yanı sıra sektörel gereksinimler ve yönlendirmeler de araya girmektedir. Kimi zaman sektörün işleyiş tarzı ve eleştirmenden beklentileri, eleştirmenin şahsi görüşlerinin önüne geçmekte; eleştirmen, kitap eleştirisi yaparken, kitabın geniş kitleler tarafından satın alınmasını sağlama çabasına girmektedir.

3.3. Edebiyat Dergiciliği ve Kitap Ekleri

Türk edebiyatının son ikiyüz yıllık tarihine yakından bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu döneminde sözlü kültüre hakim olan Divan Edebiyatı ile Halk Edebiyatı'nın 1839 Tanzimat Fermanı sonrasında hızla değişen ve Batılılaşan toplumsal ilişkileri yorumlamada yetersiz kalmaya başladığı ve oluşan boşluğun dönemsel akımların etkisinde modern edebiyatın öykü, roman ve şiir gibi yazılı kültür formlarıyla doldurulmaya çalışıldığı gözlemlenmektedir. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, öncesinden gelen edebiyat akımlarını, siyasal kurumlar, ilişkiler ve sosyolojik yapılarla bütünleştirme yaklaşımını sürdürmüş; edebiyat zaman zaman ‘aşırı değer atfedilmiş’ unsur olarak günlük yaşamın önemli bir parçası haline gelmiştir.

1860'lardan itibaren belirgin biçimde edebiyat tartışmalarına hakim olmaya başlayan Tanzimat Edebiyatı, önde gelen temsilcilerinden Şinasi'nin uygarlığı ve akli yüceltmesi, Namık Kemal'in romantik bir üslupla vatani için çabalayan bireyi işlemesi ve Ziya Paşa'nın Batı uygarlığı ile Osmanlı yaşamını karşılaştırması kapsamında gelişim göstermiştir. Tanzimat edebiyatı, toplum için sanat ilkesinden yola çıkarak meşrutiyete ve 'modern insan'a olan özlemleri dile getirmiştir. İlk dönemin öğreticiliği, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit Tarhan gibi ikinci dönem yazarlarında yerini sanatsal bir söyleyişe ve bireysel sorunlarla dolu bir içeriğe bırakmıştır. 'Sanat için sanat' anlayışının egemen olmaya başladığı Tanzimat edebiyatı, 1891 yılında yayın hayatına giren Servet-i Fünun Dergisi etrafında genç kuşak edebiyatçıların toplanmasıyla sistemli hale gelmeye başlamış ve 1896'da Tevfik Fikret'in derginin başına geçmesiyle de bir edebi akıma dönüşmüştür. Servet-i Fünun akımını şiirde Tevfik Fikret, öykü ve romanda ise Halit Ziya Uşaklıgil yönlendirmiştir. Servet-i Fünun akımıyla şiirde ve düzyazıda dil ve anlatım estetiğine önem verilmiştir. Şiirde Divan Edebiyatı'nın nazım biçimleri bırakılarak, yeni biçimler denemiş; yoğun Osmanlıca kullanımı ve ifadelerin süslü bir üslupla biçimlendirilmesi ise akımın toplumsal ölçekte benimsenirliğini zayıflatmıştır.

Servet-i Fünun Dergisi etrafında toplanan genç edebiyatçıların dışında kalan Hüseyin Rahmi Gürpınar roman ve öyküleriyle okur kitlesine edebiyatı sevdirmeyi ve günlük olayların kurgusal yapıtlarda işlenişini yaygınlaştırmayı, İsmail Safa ve Mehmet Celâl Divan şiirini sürdürmeyi, Rıza Tevfik ve Mehmet Emin Yurdakul halk edebiyatını yeni biçimlerle korumayı, Mehmet Akif ise ahlaki değerlere vurguyu manzum öykü anlayışıyla modern teknikleri bütünleştirmeyi amaçlamıştır. 1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet sonrasında ise Fecr-i Ati akımı etkili olmuş, Ahmet Haşim'in şiire musiki katarak oluşturmaya çalıştığı izlenimci ve simgeci üslup ilerleyen yıllar boyunca Türk şiirinde varlığını korumuştur. 1911 yılında Genç Kalemler Dergisi etrafında toplanan Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Mehmet Emin Yurdakul gibi şair ve yazarlar ise kendilerinden önceki dönemin akım ve yaklaşımlarını reddederek Milli Edebiyat akımına biçim kazandırmış ve ulusal konuların yanı sıra Anadolu insanının sorunlarını da eserlerinde işlemişlerdir. Milli edebiyat ile Türk dilinin yazılı olarak kullanımındaki anlaşılabilirliği artmış ve konunun işlenişinde milli değerlere ağırlık verilmeye başlamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde, Batılılaşma süreci, erkek-kadın ilişkileri, İstanbul'un

değişen gündelik yaşamı, Kurtuluş Savaşı ve Anadolu insanının yaşamı roman, öykü ve şiirin temel konuları olarak açığa çıkmıştır.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e geçiş süreci boyunca edebiyata koşut gelişim gösteren bir çalışma alanı ise eleştiri olmuştur. Tanzimat sonrasında Batı'daki örneklerinin etkisiyle açığa çıkan, Servet-i Fünun döneminde Cenap Şehabettin ve Hüseyin Cahit Yalçın'ın katkılarıyla gelişen, Mehmet Fuat Köprülü'nün analizleriyle kültür tarihinin anlamlandırılması için kullanılan ve Ahmet Hamdi Tanpınar, Nurullah Ataç, Suut Kemal Yetkin ve Sabahattin Eyüboğlu'nun çalışmalarıyla da Cumhuriyet'in ilk yıllarında edebi gelişmelere yön veren eleştiri, edebi tartışmalarda köklü bir birikim oluşmasına imkan tanımıştır.

“Türkiye’de eleştirinin yeni bir tür olarak yaygınlaşması çok geçmeden kendini dergi ve gazetelerde de göstermiştir. Çeşitli dergi ve gazetelerde Tanzimat’tan itibaren edebiyat, felsefe, lisan, ekonomi, siyaset ve diğer birçok alanda çeşitli eleştiri yazıları görülmeye başlanır. Güncel eleştirinin kendini en çok gösterebildiği yayın organları dergi ve gazeteler olduğu içinyazar ve düşünürlerimiz alanlarıyla ilgili eleştirel yazılarını dönemin dergi ve gazetelerinde yayımlamışlardır. 1910 yılı geldiğinde ise, aynı yıl içinde biri İntikâd diğeri de Tenkîd adını taşıyan iki süreli yayının boy gösterdiği görülür” (Çıkla-2003, s:167).

Gazete olarak çıkan İntikâd ile dergi olarak yayımlanan Tenkîd, Türk eleştiri literatüründeki ilkleri oluşturmaktadır. O yıllarda genç bir hukuk öğrencisi olan Bezmi Nusret (Kaygusuz) tarafından aylık periyotta çıkarılan **Tenkîd** ilk edebiyat eleştirisi dergisi olarak 6 sayı yayımlanabilmiştir. Dergide Abdülhak Hayri, Ali Süha, Baha Tevfik, Dr. Abdullah Cevdet gibi dönemin önde gelen edebiyatçıları yazılar yazmışlardır. 1912 yılında ise Mehmet Akif (Ersoy) eleştiri üzerine bağımsız bir yazı kaleme almış ve kullanımda ‘tenkid’ yerine ‘intikad’ kavramını önermiştir.

“İntikad, kalp parayı gerçeğinden ayırmak, demektir. Tıpkı bunun gibi ‘kendisinde intikad selahiyetini gören edib de eline aldığı eserin her parçasını, hatta her kelimesini ayrı ayrı tartıp, şunların revacı vardır, şunların yoktur, hükmünü verir’. Akif bundan sonra ‘doğru bir intikad’ için ‘sağlam bir kafa ile sağlam bir yürek’ gerektiğini, bir eseri hakkıyla kavrayabilmek için ilmi terbiyenin yetmeyeceğini ‘şiirle ayrıca meşgul olmanın’ zaruretini belirtir. Bizde şimdiye kadar henüz sözüne güvenilir bir eleştirmen çıkmadı, diyen yazar, edebiyat ile diğer ilimleri karşılaştırarak, fen bilimlerinde ‘doğru’yu kesin olarak tespitite o bilime ait esasların yeterli olacağını, buna karşılık edebiyatta eleştiri yöntemlerinin dışında ‘zevk-i selim’ (gelişmiş beğeni) gibi ölçüye gelmez bir ikinci faktörün daha bulunduğuna dikkat çeker” (Kahraman-2003, s:86-87).

Resimli Kitap ve Rûbab, bu dönemde çeşitli yazı, kitap ve tiyatro eserlerinin tahlillerinin yapıldığı ve edebiyat dünyası içindeki tartışmaların yoğun olarak yaşandığı dergiler olmuşlardır. Ancak Cumhuriyet öncesi dönem, Yahya Kemal'in ifadesiyle "fikir ve tahlil değerinden mahrumiyet", Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre ise "eski nesir kültürünün insana ayırdığı sahanın darlığı" nedeniyle eleştiriye gelişim imkanı tanımamıştır.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarına egemen olan sosyal ilişkilerin analizine ve hece şiirine dayalı yeni edebiyat Yeni Türk Mecmuası, Yeni Adam, Ülkü, Hayat, Resimli Ay, Muhit gibi dergilerde büyük bir tartışma zeminine kavuşmuştur. Bu dönemde edebi eleştiri ile edebiyat tarihi toplumsal bir özdeşlik içerisinde tanımlanmıştır. Türk tarihinin Osmanlı İmparatorluğu öncesi geçmişi ile mevcut gündemini bir arada (eşzamanlı olarak) kurgulamaya çalışan edebiyat açısından, eleştiri, geride bırakılan ve gündeme karşıt olanlarla hesaplaşma aracı olarak görülmüştür. Örneğin Mehmet Fuad Köprülü, 1926 tarihli "Türk Edebiyatı Tarihi" başlıklı çalışmasında edebiyat tarihinin nesnel, edebi eleştirinin ise öznel görüşü temel aldığını ve böylece eserin farklı açılardan değerlendirilebileceğini ifade etmektedir:

"Edebiyat tarihçisi, bir eserin kıymetini takdir ederken, vesikalara dayanarak onun yüzyıllarca halk arasında nasıl bir rağbet kazandığını, sebepleri ve neticeleri ile anlamaya çalışır; hâlbuki 'münekkid' doğrudan doğruya kendisinin o eserden aldığı 'duygulanma payı' nı şahsi zevk ve kanaatine göre, izah eder. Tarihçi şahsi zevk ve kanaatini azami derecede dikkate almaya ve imkan nisbetinde 'afaki' bir şekilde düşünmeye mecburdur. Münekkidin bakış tarzı ise sırf 'enfüsi'dir" (Köprülü-1980, s;2-3).

Köprülü'ye göre edebiyat tarihi, üzerinden yıllar geçmiş eserler hakkındaki varsayımları belgelerle sonuçlandırırken; edebi eleştiri güncel varsayımları yorumlarla tartışmaktadır. Nurullah Ataç ise bilimsel eleştiri ile estetik arasındaki ayırım üzerinde önemle durmaktadır:

"Falan eserin ne gibi şerait dahilinde yazıldığını, zamanın hangi temayüllerine makes olduğunu araştıran bir münekkidin o eseri methe veya takbihe kalkışması, karıncayı tedkik eden bir entomologistin o hayvan hakkında ahlaki hükümler vermesi kadar garip olur. Vakıa edebiyat tarihçileri bu garabeti göstermekten daima kurtulamıyorlar; fakat bu, edebiyat tarihi ilminin daha – bütün içtimai ilimler gibi– pek genç olmasındandır. Henüz kendi sahasını tahdit

edemediği için arasına tenkit sahasına da geçiyor. Bu yanıltan her iki taraf da zarar görüyor” (Ataç-1938, s;2).

Nurullah Ataç, bilimsel eleştirinin bütün eserleri bir realite olarak kabul edip, onları değerlerine göre değil cinslerine göre sınıflandırmasına karşın; estetiğin yapılması gerekeni düşünerek idealist bir yaklaşım sergilediğini ve hükümler koyduğunu belirtir. Ataç, bilimsel eleştirinin edebiyat tarihçiliğinin, estetiğin ise edebi eleştirinin konusu olduğunu ifade etmektedir. Bu dönemde eleştiri alanındaki bir diğer önemli olay ise Varlık Dergisi'nin kuruluşudur. 1933 yazında Nahit Sırrı Örik ve Sabri Esat'ın desteğiyle Yaşar Nabi Nayır tarafından yayımlanmaya başlayan **Varlık**, başlangıçtaki 15 günlük periyodunu zamanla aylık periyoda dönüştürmüştü de Türk edebiyatında 75 yıl boyunca edebi tartışmaların, denemelerin ve eleştirinin merkezinde yer almıştır.

1950'li yıllardan itibaren eleştirinin nasıl olması gerektiği üzerine kafa yoran, sorgulayan, üreten, araştıran genç bir eleştirmen kuşağı oluşmaya başlamıştır. Fethi Naci, Mehmet Kaplan, Asım Bezirci, Hüseyin Cöntürk, Mehmet Fuat, Adnan Benk gibi yeni isimlerden oluşan bu kuşak Kaynak, Yeditepe, Seçilmiş Hikayeler Dergisi, Dost, Pazar Postası gibi dergilerde şiir, öykü ve roman eleştirileri ile eleştirinin işlevi üzerine yazılar kaleme almışlardır. 1960'lardan itibaren ise edebiyat teorisi ve eleştiri üzerine akademik çalışmalar hızla artmaya başlamış; Sadık Kemal Tural, Bilge Ercilasun, Berna Moran ve Necmettin Türinay'ın bilimsel çalışmaları ile Ahmet Oktay, Tahsin Yücel, Doğan Hızlan, Adnan Binyazar, Rauf Mutluay, Hilmi Yavuz gibi edebiyat eleştirisine yeni katılan araştırmacıların analizleri alana derinlik kazandırmıştır. Edebiyat eleştirisi, Dönem, Evrim, Devinim 60, Yordam gibi dergilerde gelişmiştir.

1980 sonrası dönemde ise eleştiri ve edebiyat dergiciliği geri plana düşmüş; eleştiri sistematiklikten uzaklaşarak gazete ve haftalık dergilerde köşe yazarlarının zaman zaman kaleme aldıkları bir konuya dönüşürken, edebiyat tartışmalarına ilişkin kuramsal çalışmalar araştırmacıların kitaplarında yer bulmaya başlamıştır. 1980 sonrasında Doğan Aksan, Kaya Bilgegil, Cem Dilçin, Sedat Veyis Örnek, Şerif Aktaş, Mehmet Tekin, Gürsel Aytaç, Mehmet Rifat gibi akademisyenlerin dilbilim, söylem ve Türk dili ile ilgili kitapları ile Özdemir İnce, Ataol Behramoğlu, Fethi Naci, Doğan Hızlan, Semih Gümüş, Ahmet Oktay, Mehmet H. Doğan, Celal Üster, Enis Batur, İlhan Atılgan, Necmiye Alpay, Nurdan Gürbilek gibi yazar ve şairlerin şiir, roman ve

edebiyat tartışmalarına ilişkin gazete ve dergi yazıları içerisinde varlığını korumaya çalışan eleştiri, Türkiye'deki depolitizasyon ve popüler kültür kalıplarına dayalı yaşam tarzının egemenliğine koşut anlamını yitirmeye başlamıştır. Kaba ifadeyle 'eleştiri out, tanıtım in' olmuş; kitap tanıtımı büyüyen, ekonomik anlamda güçlü holdinglerin bir parçası haline gelen ve olihgopolleşen yazılı basın-medya gruplarının halkla ilişkiler ve reklamcılık faaliyetlerinin bir parçası haline gelmiştir. 1980 ve 90'larda **Adam Sanat**, **Varlık**, **Milliyet Sanat**, **Hürriyet Gösteri**, **Defter** gibi dergiler üzerinden yürütülen eleştiri tartışmaları, 2000'li yıllarda **Virgül**, **Kitaplık**, **Cogito**, **Hece**, **Türk Dili**, **Türk Edebiyatı**, **Edebiyat Ortamı** gibi dergilere taşınmış ve yayınevlerinin reklam kampanyaları ile yazarların halkla ilişkiler faaliyetlerinin uzantısına dönüşmüştür. Ulusal ölçekte yayımlanan hemen her gazetenin haftalık ya da aylık periyotta yayımlanan kitap ekleri ile sürece dahil olması, Türkiye'de yayıncılık sektörünün büyümesinin ve uluslararasılaşmasının da önemli bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Edebiyat dergileri ile gazete kitap eklerinin doğrudan bir medya grubu tarafından yayımlanmaları ya da büyük holdinglere ait medya kuruluşlarıyla reklam, pazarlama, dağıtım anlaşmaları yapmış olmaları nedeniyle, Türkiye'de eleştiri tanıtıma (ve yazar imajı oluşturmaya) dönüşmüş; yayınevlerinin kurumsallaşamamaları ve bir yayıncılık politikası geliştirememeleri ise edebiyat dünyası tarafından olağan gerçekliklik olarak algılanmaya başlamıştır. Son yıllarda pek çok yazar ve şair için edebi kıstaslar önemini yitirmiş, gazetelerin kitap eklerinde en çok satanlar listesine girmek olarak ön plana çıkmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ALAN ARAŞTIRMASI

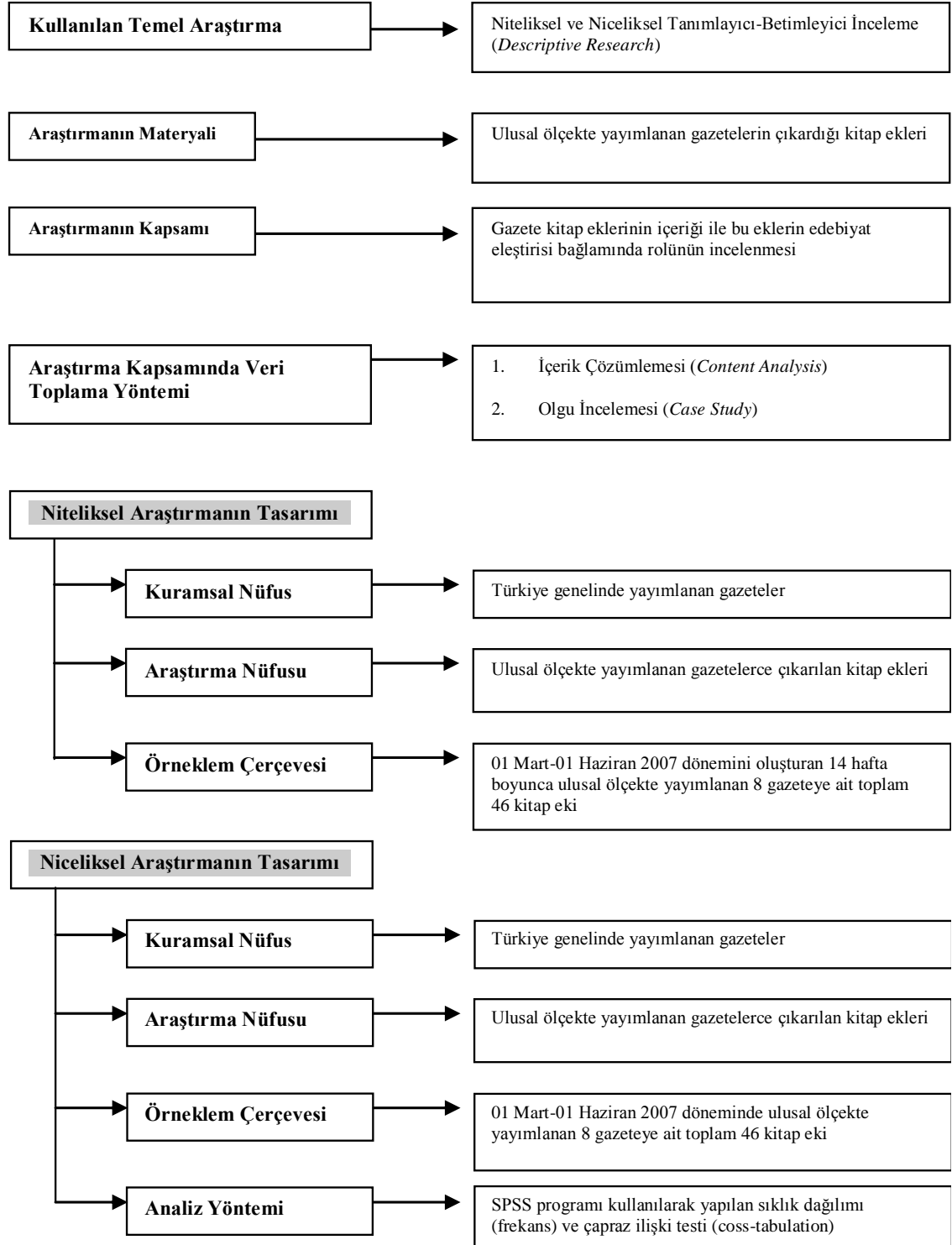
Tez çalışmasının alan araştırması bölümünde ölçüm ve geçerlilik kriterleri belirlendikten sonra araştırma dizaynının çerçevesi ayrıntılı olarak çizilmiş, ardından da olgu incelemesine ilişkin bulgular sunulmuştur. Araştırma kapsamında belirlenen dönemde (01 Mart-01 Haziran 2007) yayımlanmış olan gazete kitap eklerinin niceliksel ve niteliksel olarak incelenmesi yoluna gidilmiştir.

4.1. Ölçüm ve Geçerlilik

“*Türkiye’de Ulusal Yazılı Basında Edebiyat Eleştirisi ve Kitap Ekleri Üzerine Bir İnceleme*” başlıklı bu tez çalışması, belirlenmiş olan amaca ve konuya yaklaşım tarzına yönelik olarak hazırlanmış bir araştırma dizaynı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında edebiyat, bilim ve sanat ürünlerinin (kitap, roman, araştırma-inceleme, ansiklopedi, vd.) ele alındığı, konusuna özel, sistematik olarak belirli bir ekip tarafından hazırlanan ulusal gazete kitap eklerinin, bireylerin yayıncılık sektöründeki son gelişmeleri -yazar, eser, yayınevi bağlamında- takip etmelerinin ve edebiyat ürünlerinin satın alınmasının dönüşen edebiyat eleştirisi (tanıtım ve reklamlarla ilişkili olarak) çerçevesinde hangi unsurlar ön plana çıkarılarak sağlandığının açığa çıkarılması hedeflenmiştir. Bu hedef, edebiyat-medya (tez çerçevesinde medya, basın ile sınırlanmıştır) ilişkisinin (ekonomik anlamda) belirleyici basamağını ‘edebiyat eleştirisi’ oluşturmakta; tez çalışmasının kapsam ve sınırlılıkları bağlamında, süreç içerisinde dönüşüm yaşayan edebiyat eleştirisinin, gazete kitap eklerindeki karakterinin ortaya çıkarılması gereklilik taşımaktadır.

Şekil 1’de özetlenen araştırma dizaynı, konuya, amaca ve araştırma sorularına dayanılarak oluşturulmuş; verilerin nasıl toplandığı ve analiz edildiği basit ve anlaşılır şekilde sunulmuştur. Tez çalışması kapsamında veri toplama, analiz ve değerlendirme aşamaları, birbiriyle bütünleşik iki araştırma sorusu çerçevesinde oluşturulmuştur. Edebiyat eleştirisi genelinde ve ulusal dağıtım ağına sahip olan gazete kitap ekleri özelinde, edebiyat ürünü-okur tartışmalarının ve yayıncılık endüstrisi-yazar-yapıt ilişkisinin belli bir kuramsal birikim etrafında ele alınması, yazılı materyallerin

(İngilizce ve Türkçe) okunup değerlendirilmesini ve bunun ardından da konuya ilişkin hareket noktalarının belirlenmesini gerekli kılmıştır. Bu amaçla kitap, bilimsel ve popüler dergi, araştırma ve ders notlarından yararlanılmıştır.

Şekil 1. Araştırma Dizaynının Sunumu

Tez çalışması kapsamında araştırma sorularının belirlenmesini takiben, niteliksel ve niceliksel tanımlayıcı-betimleyici incelemeye (*descriptive research*) uygun bir dizayn hazırlanmış ve çalışma ulusal basın ile sınırlandırılmıştır. Ardından kitap eki yayımlayan hangi gazetelerin araştırmaya dahil edileceğine basit rastlantısal örneklem yoluyla karar verilmiştir. Gazete kitap eklerinin hangi zamansal aralıktaki bölümünün inceleneceği ise ikincil karar sürecini oluşturmuştur. Bu bağlamda, Şubat 2007 döneminde yayımlanmış olan gazete kitap eklerine ilişkin olarak yapılan pilot (ön) incelemeyi takiben, tez çalışmasının yürütüldüğü süre zarfında eklere kolay ulaşılabilmesi amacıyla 01 Mart-01 Haziran 2007 dönemine denk gelen 14 hafta (3 aylık period) süresince yayımlanmış 8 gazetenin toplam 46 kitap eki inceleme materyali olarak belirlenmiştir.

Hazırlanan tez çalışmasında inceleme materyalinin, salt gazete kitap ekleri çerçevesinde belirlenmesi, soruna ilişkin doğru kaynağın seçilmesi bağlamında önem taşımaktadır. Gazeteler, gerek haftalık gerekse aylık olarak bu tür bir ek çıkararak, kendilerinin ya da ilişkide buldukları yayıncıların tanıtımını yapmakta, basılan edebiyat, kültür-sanat vd. eserlerinin gündeme taşınmasını sağlamakta ve yayıncılık sektörü için sürekli, düzenli ve bir formatı bulunan ortamlar hazırlamaktadırlar. Her bir gazetenin yayın politikası ve ilişkileri ile doğrudan bağlantılı olan kitap ekleri, dönüşen edebiyat ortamının karakterinin çözümlenebilmesi açısından zengin ipuçları sağlaması nedeniyle önem taşımaktadır.

Araştırma konusu farklı boyutlarda sektörel ve kurumsal ilişkilerin çözümlenmesinin önemine işaret etmekle birlikte, bu tez çalışmasında, gazete kitap eklerinde yer alan farklı türlerde metinler (köşe yazısı, söyleşi, kitap tanıtım yazısı vd.) ve bu eklerde yer verilmiş olan reklamlar (yazar, kitap ve yayınevi reklamları) incelemeye dahil edilmiş; kitap satışına ve yazar ile yayınevi tanıtımına ilişkin olarak gerçekleştirilen, farklı kitle iletişim araçlarının kullanıldığı kampanyalar ile mecralar çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Tez çalışması kapsamında, “*Edebiyat eleştirisi, tarihsel ve kuramsal işleniş biçimi bakımından nasıl bir gelişim göstermiştir?*” şeklinde ifade edilen ilk araştırma sorusuna ilişkin olarak kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiş olup; “*Yazılı*

basının bir parçası olan kitap tanıtım eklerinde yazıların yer alış ve işleniş biçimi nasıldır?” şeklinde ifade edilen ikinci araştırma sorusu ise EK1’de ayrıntılı olarak sunulan Veri Formu’nun oluşturulmasının ardından, bu veri formunda yer alan veriler ışığında yanıtlanmaya çalışılmıştır. Tez çalışması kapsamında bulgulara, olgu çözümlemesi ve içerik çözümlemesi yoluyla ulaşılmaya çalışılmış; niceliksel çözümlemede, SPSS porogramı aracılığıyla sıklık (*frequency*) ve çapraz ilişki testi (*cross-tabulation*) uygulanmıştır.

Özellikle 1980’lerden sonra ekonomik gelir kaynaklarının tahsisinde yaşanan rekabetin kısa sürede gazete, dergi, radyo, TV, haber ajansı, ilan ve reklam büroları, basım-yayım-dağıtım kuruluşu, telekomünikasyon teknolojileri ithalat-ihracat şirketi, sayısal platform ve internet hizmet sağlayıcısı ortaklığı kapsamında bütünleşen (ve bankacılık, finans, taşımacılık gibi farklı sektörlerdeki şirketleriyle de ticari faaliyetler sahasını örgütleyen) medya holdingleri (*conglomerate*) için ürün yelpazesini farklı tüketicilere açmak anlamına geldiği gözden kaçırılmaması gereken bir gerçekliktir. Dolayısıyla medyadaki böylesine yoğunlaşma, ortaya çıkan ilişkiselliklerin çözümlenmesini gerekli kılmaktadır. Medya-yayımcılık sektörü-dağıtım-tanıtım/reklam bağı her geçen gün kuvvetlenirken, gazete kitap eklerinin yayıncılık sektörüne ne düzeyde hizmet ettiği ve bu bağlamda ‘edebiyat eleştirisi’nin nasıl şekillendiği önemli sorunsallar olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2. Olgu İncelemesine İlişkin Bulgular

Tez çalışması kapsamında, oluşturulan araştırma dizaynı çerçevesinde, 01 Mart-01 Haziran 2007 dönemine denk gelen 14 hafta süresince (6’sı haftalık ve 2’si aylık olmak üzere) yayımlanmış olan 8 gazeteye (Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Radikal, Vatan, Yeni Şafak ve Zaman) ait toplam 46 kitap ekine içerik çözümlemesi yapılarak konuyla ilgili niceliksel ve niteliksel bulgulara ulaşılmıştır. Öncelikli olarak olgu incelemesine ilişkin niceliksel bulgular sunulmuş, ardından da sırasıyla gazete kitap eklerinin içeriğine ilişkin çözümleme yapılmıştır.

4.2.1. Olgu İncelemesine İlişkin Niceliksel Bulgular

Edebiyat çalışmalarının iletişim disiplini ile kesiştiği ‘edebiyat gazeteciliği ve edebiyat eleştirisi’ alanında gerçekleştirilen çok sayıda araştırmaya yakından bakıldığında; (i) araştırmalarda niteliksel çözümlemelere yoğunlaşılmasına karşın niceliksel analizlere yeterince başvurulmadığı, (ii) konuyla ilgili bilimsel kaynakların sınırlı olduğu; (iii) edebiyat olgusunun ekonomik ve politik bir bağlamının bulunduğu sıklıkla göz ardı edildiği, (iv) konuyu ele alış tarzı kapsamında edebiyat ve gazetecilik alanlarının birbirleriyle iç içe olmasına rağmen, kültür-sanat gazeteciliğinin ulusal basın ölçeğinde yeterince gelişmiş olmadığı gözlemlenmektedir. Bu sorunlar kapsamında yürütülmüş olan bu tez çalışmasının gerekçesi belirginleşmiş olup, niteliksel ve niceliksel bulguların bir arada değerlendirilmesini amaçlayan bir araştırma dizaynının oluşturmasına karar verilmiştir.

Araştırma dizaynı çerçevesinde, 01 Mart-01 Haziran 2007 dönemine denk gelen 14 hafta süresince yayımlanmış olan 8 gazeteye ait toplam 46 kitap ekine içerik çözümlemesi yapılarak konuyla ilgili niceliksel ve niteliksel bulgulara ulaşılmıştır. Edebiyat eleştirisinin ulusal yazılı basında nasıl ele alındığını inceleyen bu tez çalışmasında, tespit edilen niceliksel bulgular aşağıda sunulmuştur.

Tez çalışması kapsamında, alan araştırmasının örneklemini oluşturan 8 gazetenin (Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Radikal, Vatan, Yeni Şafak ve Zaman) üç aylık (14 haftalık) örneklem kesiti içerisinde yayımlanmış olduğu 46 kitap ekine erişilmiş ve kitap eklerinin tamamı analize dahil edilmiştir. Gazetelerden 6’sı (Akşam, Dünya, Milliyet, Vatan, Yeni Şafak ve Zaman) kitap eklerini aylık periyotta, 2’si (Cumhuriyet ve Radikal) ise haftalık periyotta yayımlamaktadır. Bu bağlamda örnekleme dahil edilen kitap eklerinin 18’i (% 39.1) aylık, 28’i (% 60.9) ise haftalık periyotta yayımlanmıştır. Araştırmaya dahil edilen gazetelerin kitap eklerinin üç aylık dağılımı Tablo 1’de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 1. 01 Mart-01 Haziran 2007 Arasında Yayımlanan ve Araştırmaya Dahil Edilen Gazete Kitap Ekleri

Gazete Adı	Tarih	Sayı	
Akşam	Mart 2007	18 Mart 2007	Sayı 17
	Nisan 2007	15 Nisan 2007	Sayı 18
	Mayıs 2007	20 Mayıs 2007	Sayı 19
Cumhuriyet	Mart 2007	1 Mart 2007	Sayı 889
		8 Mart 2007	Sayı 890
		15 Mart 2007	Sayı 891
		22 Mart 2007	Sayı 892
		29 Mart 2007	Sayı 893
	Nisan 2007	5 Nisan 2007	Sayı 894
		12 Nisan 2007	Sayı 895
		19 Nisan 2007	Sayı 896
		26 Nisan 2007	Sayı 897
Mayıs 2007	3 Mayıs 2007	Sayı 898	
	10 Mayıs 2007	Sayı 899	
	17 Mayıs 2007	Sayı 900	
	24 Mayıs 2007	Sayı 901	
	31 Mayıs 2007	Sayı 902	
Dünya	Mart 2007	2 Mart 2007	Sayı 185
	Nisan 2007	6 Nisan 2007	Sayı 186
	Mayıs 2007	4 Mayıs 2007	Sayı 187
Milliyet	Mart 2007	14 Mart 2007	Sayı 16
	Nisan 2007	11 Nisan 2007	Sayı 17
	Mayıs 2007	9 Mayıs 2007	Sayı 18
Radikal	Mart 2007	02 Mart 2007	Sayı 311
		09 Mart 2007	Sayı 312
		16 Mart 2007	Sayı 313
		23 Mart 2007	Sayı 314
		30 Mart 2007	Sayı 315
	Nisan 2007	06 Nisan 2007	Sayı 316
		13 Nisan 2007	Sayı 317
		20 Nisan 2007	Sayı 318
		27 Nisan 2007	Sayı 319
Mayıs 2007	04 Mayıs 2007	Sayı 320	
	11 Mayıs 2007	Sayı 321	
	18 Mayıs 2007	Sayı 322	
	25 Mayıs 2007	Sayı 323	
	01 Haziran 2007	Sayı 324	
Vatan	Mart 2007	15 Mart 2007	Sayı 36
	Nisan 2007	16 Nisan 2007	Sayı 37
	Mayıs 2007	15 Mayıs 2007	Sayı 38
Yenişafak	Mart 2007	7 Mart 2007	Sayı 15
	Nisan 2007	4 Nisan 2007	Sayı 16
	Mayıs 2007	2 Mayıs 2007	Sayı 17
Zaman	Mart 2007	5 Mart 2007	Sayı 14
	Nisan 2007	2 Nisan 2007	Sayı 15
	Mayıs 2007	7 Mayıs 2007	Sayı 16

Araştırma kapsamında incelenen kitap eklerinin yayım tarihlerine göre dağılımına bakıldığında 01-04 Mart 2007 haftasında **3**, 05-11 Mart 2007 haftasında **4**,

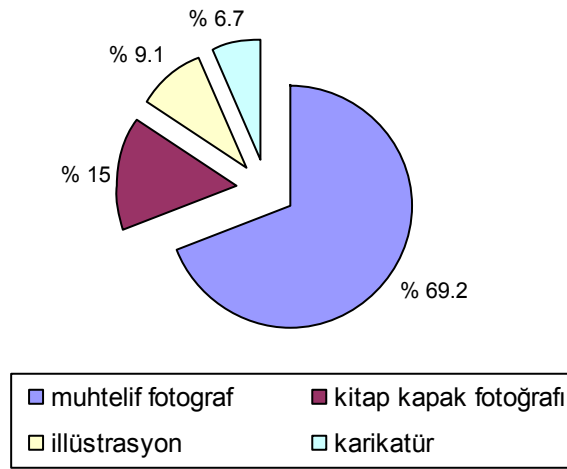
12-18 Mart 2007 haftasında **5**, 19-25 Mart 2007 haftasında **2**, 26 Mart-01 Nisan 2007 haftasında **2**, 02-08 Nisan 2007 haftasında **5**, 09-15 Nisan 2007 haftasında **3**, 16-22 Nisan 2007 haftasında **3**, 23-29 Nisan 2007 haftasında **3**, 30 Nisan-06 Mayıs 2007 haftasında **4**, 07-13 Mayıs 2007 haftasında **4**, 14-20 Mayıs 2007 haftasında **4**, 21-27 Mayıs 2007 haftasında **2** ve 28 Mayıs-01 Haziran 2007 haftasında **2** adet kitap ekinin yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen gazete kitap eklerinin toplam sayfa sayısına bakıldığında, 18 kitap ekinin 40 sayfa, 8 kitap ekinin 32 sayfa, 6 kitap ekinin 36 sayfa, 5 kitap ekinin 48 sayfa, 4 kitap ekinin 28 sayfa, 2 kitap ekinin 44 sayfa ve 1'er kitap eklerinin de 20, 22 ve 24 sayfa olarak yayımlandıkları tespit edilmiştir. Gazete kitap eklerinin ortalama sayfa sayısının 36.9 olduğu bulgulanmıştır.

Gazete kitap eklerinin editörlerinin kimler olduğuna bakıldığında (Tablo 2), Akşam Gazetesi Kitap Eki Editörünün Gülenay Börekçi, Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki Editörünün Turhan Günay, Dünya Gazetesi Kitap Eki Editörünün Faruk Suyun, Milliyet Gazetesi Kitap Eki Editörünün Filiz Aygündüz, Radikal Gazetesi Kitap Eki Editörünün Derviş Şentekin, Vatan Gazetesi Kitap Eki Editörünün Buket Aşçı, Yeni Şafak Gazetesi Kitap Eki Editörünün Hale Kaplan Öz ve Zaman Gazetesi Kitap Eki Editörünün Can Bahadır Yüce olduğu görülmektedir. Kitap eklerinin editoryal yazılarına bakıldığında 46 kitap ekinin 18'inde (% 39.1) editör yazısının bulunmadığı, 28'inde (% 60.9) ise editör yazısına yer verildiği; editör yazılarının içeriğinin ise edebiyat gündemindeki farklılaşmalara paralel olarak değiştiği ve yazıların kitap eki içerisindeki konumlarının ağırlıklı olarak (% 85'inin) 3. sayfada oldukları belirlenmiştir. Dünya ve Milliyet gazeteleri kitap eklerinin editörleri okur kitlesi ile iletişime girmeleri bağlamında editoryal yazılarında fotoğraflarına yer verirken, diğer editörlerin ise fotoğraflarını kullanmadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 2. Gazete Kitap Ekleri Editörlerinin Dağılımı

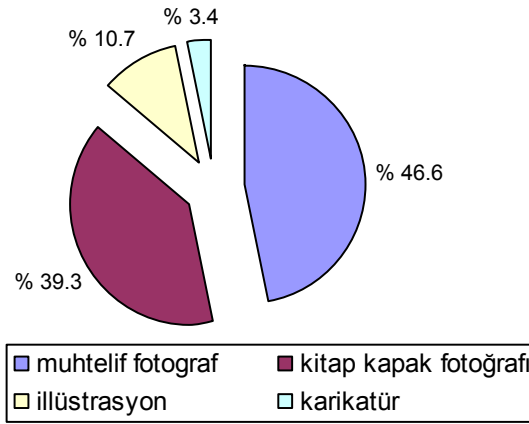
Gazete Adı	Editörü
Akşam	Gülenay Börekçi
Cumhuriyet	Turhan Günay
Dünya	Faruk Suyun
Milliyet	Filiz Aygündüz
Radikal	Derviş Şentekin
Vatan	Buket Aşçı
Yeni Şafak	Hale Kaplan Öz
Zaman	Can Bahadır Yüce

Alan araştırması kapsamındaki 46 gazete kitap ekinde toplam 312 köşeyazısı yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **98**, Nisan 2007 dönemindeki 14 kitap ekinde **100** ve Mayıs 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **114** köşeyazısı bulunduğu tespit edilmiş; 312 köşeyazısından 286'sında (% 91.6'sında) görsel öge kullanıldığı ve köşe yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 69.2'sinin (198 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 15'inin (43 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 9.1'inin (26 adet) **illüstrasyon** ve % 6.7'sinin (19 adet) de **karikatür** olduğu görülmüştür (Şekil 2).

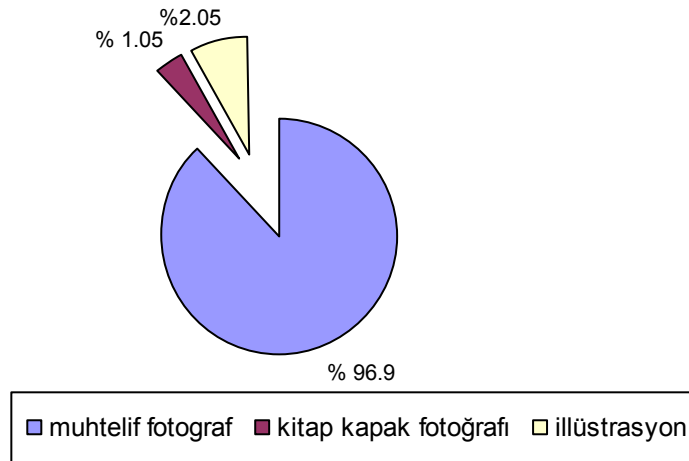
Şekil 2. Gazete Kitap Eklerindeki Köşe Yazılarında Görsel Öge Kullanımı

Alan araştırması kapsamındaki 46 gazete kitap ekinde toplam 439 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **165**, Nisan 2007 dönemindeki 14 kitap ekinde **139** ve Mayıs 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **135** kitap eleştirisi yazısı bulunduğu tespit edilmiş; 439 kitap eleştirisi yazısından 437'sinde (% 99.5'inde) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 46.6'sının (204 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 39.3'ünün (172 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 10.7'sinin (47 adet) **illüstrasyon** ve % 3.4'ünün (14 adet) de **karikatür** olduğu görülmüştür (Şekil 3).

Şekil 3. Gazete Kitap Eklerindeki Kitap Eleştiri Yazılarında Görsel Öğe Kullanımı

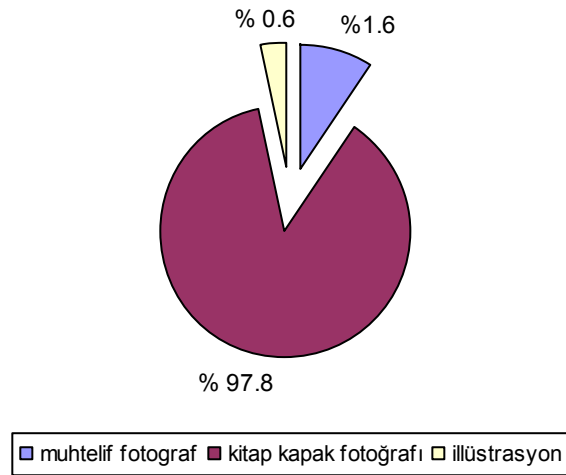
Tez çalışması kapsamındaki 46 gazete kitap ekinde toplam 97 söyleşinin yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **30**, Nisan 2007 dönemindeki 14 kitap ekinde **32** ve Mayıs 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **35** söyleşi bulunduğu tespit edilmiş; 97 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öğe kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 96.9'unun (94 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 2.05'inin (2 adet) **illüstrasyon** ve % 1.05'inin de (1 adet) **kitap kapak fotoğrafı** olduğu görülmüştür (Şekil 4).

Şekil 4. Gazete Kitap Eklerindeki Söyleşilerde Görsel Öğe Kullanımı

Araştırma kapsamındaki 46 gazete kitap ekinde toplam 868 reklamın yer aldığı saptanmış; Mart 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **306**, Nisan 2007 dönemindeki 14

kitap ekinde **283** ve Mayıs 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **279** reklamın bulunduğu tespit edilmiş; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 429 reklamda (% 49.4) **yayınevi**, 341 reklamda (% 39.2) **kitap**, 93 reklamda (% 10.7) **yazar** ve 5 reklamda (% 0.7) da **dağıtım kanalı** temasının işlendiği görülmektedir. 868 reklamın 865'inde (% 99.6'sında) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 97.8'inin (846 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 1.6'sının (14 adet) **muhtelif fotoğraf** ve % 0.6'sının (5 adet) da **illüstrasyon** olduğu bulgulanmıştır (Şekil 5).

Şekil 5. Gazete Kitap Eklerindeki Reklamlarda Görsel Öge Kullanımı

Alan araştırma kapsamındaki 46 gazete kitap ekinde toplam 1256 kısa tanıtım yazısına yer verilmiş olup, Mart 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **435**, Nisan 2007 dönemindeki 14 kitap ekinde **253** ve Mayıs 2007 dönemindeki 16 kitap ekinde **568** kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise 50 edebiyat-kültür-sanat etkinliğine ilişkin duyuruya, 15 muhtelif karikatüre ve 28 bulmacaya yer ayrıldığı görülmektedir. Gazete kitap eklerinin % 26.1'inde (12'sinde) en çok satan kitaplara yer verildiği, % 73.9'unda (34'ünde) ise en çok satan kitaplara ilişkin bilgi bulunmadığı belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen **Akşam Gazetesi** kitap eklerinin dağılımına bakıldığında 18 Mart, 29 Nisan ve 20 Mayıs 2007 tarihlerinde yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Akşam Gazetesi kitap eklerinin ortalama sayfa sayısının 32 olduğu bulgulanmıştır. Akşam Gazetesi kitap eki editörü Gülenay Börekçi olup, editör yazısı 3. sayfada yer almış ve incelenen ekler bağlamında editör yazılarında

görsel öge kullanılmamıştır. İncelenen kitap eklerinde 6 köşeyazısı yayımlanmış; 5'inde **muhtelif fotoğraf**, 1'inde de **karikatür** kullanılmıştır. Akşam gazetesi kitap eklerinde toplam 21 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **7**, Nisan 2007 döneminde **5** ve Mayıs 2007 döneminde ise **9** kitap eleştirisi yazısı bulunduğu tespit edilmiş; 21 kitap eleştirisi yazısının tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 66.6'sının (14 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 23.8'inin (5 adet) **kitap kapak fotoğrafı** ve % 9.6'sının (2 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. İncelenen kitap eklerinde toplam 21 söyleşinin Mart 2007 döneminde **9**, Nisan 2007 döneminde **6** ve Mayıs 2007 döneminde de **6** söyleşi olarak dağıldığı tespit edilmiş; 21 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 90.5'inin (19 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 9.5'inin (2 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Akşam Gazetesi kitap eklerinde toplam 35 reklamın yer aldığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **14**, Nisan 2007 döneminde **13** ve Mayıs 2007 döneminde ise **8** reklamın bulunduğu tespit edilmiş; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 21 reklamda (% 60.0) **yayınevi**, 9 reklamda (% 25.7) **kitap** ve 5 reklamda da (% 14.3) **yazar** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen reklamların tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 94.6'sının (33 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 2.7'sinin (1 adet) **muhtelif fotoğraf** ve % 2.7'sinin (1 adet) de **illüstrasyon** olduğu bulgulanmıştır. Akşam Gazetesi kitap eklerinde toplam 48 kısa tanıtım yazısına yer verilmiş olup, Mart 2007 döneminde **20**, Nisan 2007 döneminde **16** ve Mayıs 2007 döneminde de **12** kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise edebiyat-kültür-sanat etkinliğine ilişkin **1** duyuruya yer verilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Akşam Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öge Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	5	% 90	14	% 66.6	19	% 90.5	1	% 2.7
Kitap Kapak Fotoğrafı	-	-	5	% 23.8	-	-	33	% 94.6
İllüstrasyon	-	-	2	% 9.6	2	% 9.5	1	% 2.7
Karikatür	1	% 10	-	-	-	-	-	-

Araştırma kapsamında incelenen **Cumhuriyet Gazetesi** kitap eklerinin dağılımına bakıldığında Mart 2007'de **5**, Nisan 2007'de **4** ve Mayıs 2007'de de **5** adet kitap eki yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Cumhuriyet Gazetesi kitap eklerinin ortalama sayfa sayısının 41.14 olduğu bulgulanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi kitap eki editörü Turhan Günay olup, editör yazısının 13'ü 3. sayfada, 1'i de 2. sayfada yer almış ve incelenen ekler bağlamında editör yazılarında görsel öge kullanılmamıştır. İncelenen kitap eklerinde 115 köşeyazısı yayımlanmış; 113 köşe yazısında görsel öge kullanılmış; görsel öğelerin 90'ında (% 79.6) **muhtelif fotoğraf**, 10'unda (% 8.9) **kitap kapak fotoğrafı**, 6'sında (% 5.3) **illüstrasyon** ve 7'sinde de (% 6.2) **karikatür** tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesi kitap eklerinde toplam 90 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **39**, Nisan 2007 döneminde **25** ve Mayıs 2007 döneminde ise **26** kitap eleştirisi yazısı bulunduğu tespit edilmiş; 90 kitap eleştirisi yazısının % 97.7'sinde (88 adet) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 82.9'unun (73 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 14.7'sinin (13 adet) **kitap kapak fotoğrafı** ve % 2.4'ünün (2 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. İncelenen kitap eklerinde toplam 45 söyleşinin Mart 2007 döneminde **14**, Nisan 2007 döneminde **14** ve Mayıs 2007 döneminde de **17** söyleşi olarak dağıldığı tespit edilmiş; 45 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün **muhtelif fotoğraf** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Cumhuriyet Gazetesi kitap eklerinde toplam 283 reklamın yer aldığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **99**, Nisan 2007 döneminde **91** ve Mayıs 2007 döneminde ise **93** reklamın bulunduğu tespit edilmiş; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 138 reklamda (% 48.7) **yaymevi**, 106 reklamda (% 37.4) **kitap** ve 33 reklamda da (% 13.9) **yazar** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen reklamların 282'sinde (% 99.6'sında) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 98.6'inin (278 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 0.7'sinin (2 adet) **muhtelif fotoğraf** ve % 0.7'sinin (2 adet) de **illüstrasyon** olduğu bulgulanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi kitap eklerinde toplam 631 kısa tanıtım yazısına yer verilmiş olup, Mart 2007 döneminde **182**, Nisan 2007 döneminde **112** ve Mayıs 2007 döneminde de **337** kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise 20 edebiyat-kültür-sanat etkinliğine

ilişkin duyuruya, 14 muhtelif karikatüre, 14 bulmacaya ve en çok satan kitaplara ilişkin 1 listeye yer verildiği belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	90	% 79.6	73	% 82.9	45	% 100	2	% 0.7
Kitap Kapak Fotoğrafı	10	% 8.9	13	% 14.7	-	-	278	% 98.6
İllüstrasyon	6	% 5.3	2	% 2.4	-	-	2	% 0.7
Karikatür	7	% 6.2	-	-	-	-	-	-

Araştırma kapsamında incelenen **Dünya Gazetesi** kitap eklerinin dağılımına bakıldığında 02 Mart, 06 Nisan ve 04 Mayıs 2007 tarihlerinde yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Dünya Gazetesi kitap eklerinin ortalama sayfa sayısının 22 olduğu bulgulanmıştır. Dünya Gazetesi kitap eki editörü Faruk Suyun olup, editör yazısının biri 22. sayfada, biri 20, biri 18. sayfada yer almış ve incelenen ekler bağlamında editör yazılarında fotoğraf kullanılmıştır. İncelenen kitap eklerinde 15 köşeyazısı yayımlanmış; 6'sında **muhtelif fotoğraf**, 5'inde **kitap kapak fotoğrafı** kullanılmıştır. Dünya gazetesi kitap eklerinde toplam 15 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 döneminde 6, Nisan 2007 döneminde 5 ve Mayıs 2007 döneminde ise 4 kitap eleştirisi yazısı bulunduğu tespit edilmiş; 15 kitap eleştirisi yazısının tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 100'ünde (15 adet) **kitap kapak fotoğrafı** olduğu görülmüştür. İncelenen kitap eklerinde toplam 7 söyleşinin Mart 2007 döneminde 2, Nisan 2007 döneminde 3 ve Mayıs 2007 döneminde de 2 söyleşi olarak dağıldığı tespit edilmiş; 7 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 85.7'sinin (6 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 14.3'ünün (1 adet) **kitap kapak fotoğrafı** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Dünya Gazetesi kitap eklerinde toplam 39 reklamın yer aldığı saptanmış; Mart 2007 döneminde 15, Nisan 2007 döneminde 15 ve Mayıs 2007 döneminde ise 9 reklamın bulunduğu tespit edilmiş; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 17 reklamda (% 43.5) **yayınevi**, 17 reklamda (% 43.5) **kitap**, 3 reklamda (% 7.6) **yazar** ve 2 reklamda da (% 5.4) **dağıtım kanalı** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen

reklamların tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 92.3'ünün (36 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 7.7'sinin (3 adet) **muhtelif fotoğraf** olduğu bulgulanmıştır. Dünya Gazetesi kitap eklerinde toplam 15 kısa tanıtım yazısına yer verilmiş olup, Mart 2007 döneminde **10**, Nisan 2007 döneminde **5** kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise edebiyat-kültür-sanat etkinliğine ilişkin **10** duyuru ve en çok satan kitaplara ilişkin **1** listeye yer verildiği belirlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Dünya Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öge Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	6	% 54.5	-	-	6	% 85.7	3	% 7.7
Kitap Kapak Fotoğrafı	5	% 45.5	15	% 100	1	% 14.3	36	% 92.3
İllüstrasyon	-	-	-	-	-	-	-	-
Karikatür	-	-	-	-	-	-	-	-

Araştırma kapsamında incelenen **Milliyet Gazetesi** kitap eklerinin dağılımına bakıldığında 14 Mart, 11 Nisan ve 09 Mayıs 2007 tarihlerinde yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Dünya Gazetesi kitap eklerinin ortalama sayfa sayısının 30.6 olduğu bulgulanmıştır. Milliyet Gazetesi kitap eki editörü Filiz Aygündüz olup, editör yazısı 3. sayfada yer almış ve incelenen ekler bağlamında editör yazılarında fotoğraf kullanılmıştır. İncelenen kitap eklerinde 15 köşeyazısı yayımlanmış; 14 köşe yazısında görsel öge kullanılmış; 9'unda **muhtelif fotoğraf**, 2'sinde **kitap kapak fotoğrafı**, 2'sinde **illüstrasyon**, 1'inde de **karikatür** kullanılmıştır. Milliyet gazetesi kitap eklerinde toplam 30 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 döneminde 11, Nisan 2007 döneminde 11 ve Mayıs 2007 döneminde ise 8 kitap eleştirisi yazısı bulunduğu tespit edilmiş; 30 kitap eleştirisi yazısının tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve görsel öğelerin 1'inde (% 3.4) **muhtelif fotoğraf**, 29'unda (% 96.6) **kitap kapak fotoğrafı** tespit edilmiştir. İncelenen kitap eklerinde söyleşiye yer verilmediği görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Milliyet Gazetesi kitap eklerinde toplam 54 reklamın yer aldığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **16**, Nisan 2007 döneminde **19** ve Mayıs 2007 döneminde ise **19** reklamın bulunduğu tespit edilmiş; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 28 reklamda (% 51.8)

yayınevi, 22 reklamda (% 40.7) **kitap**, 4 reklamda da (% 7.5) **yazar** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen reklamların tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün (54 adet) **kitap kapak fotoğrafı** olduğu bulgulanmıştır. Milliyet Gazetesi kitap eklerinde toplam 38 kısa tanıtım yazısına yer verilmiş olup, Mart 2007 döneminde **14**, Nisan 2007 döneminde **12**, Mayıs döneminde **12** kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise edebiyat-kültür-sanat etkinliğine ilişkin 1 duyuruya yer verildiği belirlenmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Milliyet Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öge Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	9	% 64.3	1	% 3.4	-	-	-	-
Kitap Kapak Fotoğrafı	2	% 14.3	29	% 96.6	-	-	54	% 100
İllüstrasyon	2	% 14.3	-	-	-	-	-	-
Karikatür	1	% 7.1	-	-	-	-	-	-

Araştırma kapsamında incelenen **Radikal Gazetesi** kitap eklerinin dağılımına bakıldığında Mart 2007'de **5**, Nisan 2007'de **4** ve Mayıs 2007'de **4**, Haziran 2007'de **1** adet kitap eki yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Radikal Gazetesi kitap eklerinin ortalama sayfa sayısının 38 olduğu bulgulanmıştır. Radikal Gazetesi kitap eki editörü Derviş Şentekin olup, editör yazısı bulunmamıştır. İncelenen kitap eklerinde 115 köşeyazısı yayımlanmış; 99 köşe yazısında görsel öge kullanılmış; görsel öğelerin 52'sinde (% 52.5) **muhtelif fotoğraf**, 24'ünde (% 24.2) **kitap kapak fotoğrafı**, 17'sinde (%17.1) **illüstrasyon** ve 6'sında da (% 6.2) **karikatür** tespit edilmiştir. Radikal gazetesi kitap eklerinde toplam 194 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **70**, Nisan 2007 döneminde **62**, Mayıs 2007 döneminde **50** ve Haziran 2007 döneminde ise **12** kitap eleştirisi yazısı bulunduğu tespit edilmiş;194 kitap eleştirisi yazısının % 100'ünde (194 adet) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 31.9'unun (62 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 42.2'sinin (82 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 18.5'inin (36 adet) **illüstrasyon**, % 7.4'ünün de (14 adet) **karikatür** olduğu görülmüştür. İncelenen kitap eklerinde toplam 4 söyleşinin Nisan 2007 döneminde **1**, Mayıs 2007 döneminde **2** ve

Haziran 2007 döneminde de **1** söyleşi olarak dağıldığı tespit edilmiş; 4 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün **muhtelif fotoğraf** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Radikal Gazetesi kitap eklerinde toplam 281 reklamın yer aldığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **98**, Nisan 2007 döneminde **85**, Mayıs 2007 döneminde **84** ve Haziran 2007 döneminde ise **14** reklamın bulunduğu tespit edilmiş; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 136 reklamda (% 48.3) **yayınevi**, 110 reklamda (% 39.1) **kitap** ve 35 reklamda da (% 12.6) **yazar** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen reklamların 279'unda (% 99.2'sinde) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 98.5'inin (275 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 1.5'inin (4 adet) **muhtelif fotoğraf** olduğu bulgulanmıştır (Tablo7). Radikal Gazetesi kitap eklerinde toplam 311 kısa tanıtım yazısına yer verilmiş olup, Mart 2007 döneminde **112**, Nisan 2007 döneminde **84**, Mayıs 2007 döneminde **95** ve Haziran 2007 döneminde ise **20** kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise 8 edebiyat-kültür-sanat etkinliğine ilişkin duyuruya, 1 muhtelif karikatüre, 14 bulmacaya ve en çok satan kitaplara ilişkin 10 listeye yer verildiği belirlenmiştir.

Tablo 7. Radikal Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öge Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	52	% 52.5	62	% 31.9	4	% 100	4	% 1.5
Kitap Kapak Fotoğrafı	24	% 24.2	82	% 42.2	-	-	275	% 98.5
İllüstrasyon	17	% 17.1	36	% 18.5	-	-	-	-
Karikatür	6	% 6.2	14	% 7.4	-	-	-	-

Araştırma kapsamında incelenen **Vatan Gazetesi** kitap eklerinin dağılımına bakıldığında 15 Mart, 16 Nisan ve 15 Mayıs 2007 tarihlerinde yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Vatan Gazetesi kitap eklerinin ortalama sayfa sayısının 36 olduğu bulgulanmıştır. Vatan Gazetesi kitap eki editörü Mart 2007'de Oktay Gönensin, Nisan ve Mayıs aylarında Buket Aşçı olup, editör yazısı 3. sayfada yer almış ve incelenen ekler bağlamında editör yazılarından ikisinde görsel öge kullanılmış; bunların birinde fotoğraf, diğerinde de kapak fotoğrafı kullanılmıştır. İncelenen kitap

Araştırma kapsamında incelenen **Yeni Şafak Gazetesi** kitap eklerinin dağılımına bakıldığında 07 Mart, 04 Nisan ve 02 Mayıs 2007 tarihlerinde yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Yeni Şafak Gazetesi kitap eklerinin ortalama sayfa sayısının 37.3 olduğu bulgulanmıştır. Yeni Şafak Gazetesi kitap eki editörü Hale Kaplan Öz olup, editör yazısı yer almamıştır. İncelenen kitap eklerinde 8 köşeyazısı yayımlanmış; % 100'ünde (8 adet) de **muhtelif fotoğraf**, kullanılmıştır. Yeni Şafak Gazetesi kitap eklerinde toplam 30 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **14**, Nisan 2007 döneminde **7** ve Mayıs 2007 döneminde ise **9** kitap eleştirisi yazısı bulunduğu tespit edilmiş; 30 kitap eleştirisi yazısının tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 83.3'ünde (25 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 13.3'ünün (4 adet) **kitap kapak fotoğrafı** ve % 3.4'ünün (1 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. İncelenen kitap eklerinde toplam 7 söyleşinin Mart 2007 döneminde **1**, Nisan 2007 döneminde **4** ve Mayıs 2007 döneminde de **2** söyleşi olarak dağıldığı tespit edilmiş; 7 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün (7 adet) **muhtelif fotoğraf** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Yeni Şafak Gazetesi kitap eklerinde toplam 62 reklamın yer aldığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **30**, Nisan 2007 döneminde **19** ve Mayıs 2007 döneminde ise **13** reklamın bulunduğu tespit edilmiş; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 27 reklamda (% 43.4) **yayınevi**, 31 reklamda (% 50) **kitap**, 2 reklamda (% 3.3) **yazar** ve 2 reklamda (% 3.3) da **dağıtım kanalı** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen reklamların tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 93.5'inin (58 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 4.8'inin (3adet) **muhtelif fotoğraf** ve % 1.7'sinin (1 adet) de **illüstrasyon** olduğu bulgulanmıştır (Tablo 9). Yeni Şafak Gazetesi kitap eklerinde toplam 88 kısa tanıtım yazısına yer verilmiş olup, Mart 2007 döneminde **69**, Nisan 2007 döneminde **3** ve Mayıs 2007 döneminde de **16** kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise edebiyat-kültür-sanat etkinliğine ilişkin 3 duyuruya yer verilmiştir.

Tablo 9. Yeni Şafak Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öğe Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	8	% 100	25	% 83.3	7	% 100	3	% 4.8
Kitap Kapak Fotoğrafı	-	-	4	% 13.3	-	-	58	% 93.5
İllüstrasyon	-	-	1	% 3.4	-	-	1	% 1.7
Karikatür	-	-	-	-	-	-	-	-

Araştırma kapsamında incelenen **Zaman Gazetesi** kitap eklerinin dağılımına bakıldığında 05 Mart, 02 Nisan ve 07 Mayıs 2007 tarihlerinde yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Zaman Gazetesi kitap eklerinin ortalama sayfa sayısının 38.6 olduğu bulgulanmıştır. Zaman Gazetesi kitap eki editörü Can Bahadır Yüce olup, iki editör yazısı bulunmuş; bu yazılar 3. sayfada yer almış ve incelenen ekler bağlamında editör yazılarında bir muhtelif fotoğraf kullanılmıştır. İncelenen kitap eklerinde 24 köşeyazısı yayımlanmış; 21 köşe yazısında görsel öge kullanılmış; 14'ünde **muhtelif fotoğraf**, 2'sinde **kitap kapak fotoğrafı**, 1'inde **illüstrasyon**, 4'ünde de **karikatür** kullanılmıştır. Zaman gazetesi kitap eklerinde toplam 34 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **13**, Nisan 2007 döneminde **13** ve Mayıs 2007 döneminde ise **8** kitap eleştirisi yazısı bulunduğu tespit edilmiş; 34 kitap eleştirisi yazısının tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 61.7'sinin (21 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 20.5'inin (7 adet) **kitap kapak fotoğrafı** ve % 17.8'inin (6 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. İncelenen kitap eklerinde toplam 2 söyleşinin Nisan 2007 döneminde **1** ve Mayıs 2007 döneminde de **1** söyleşi olarak dağıldığı tespit edilmiş; 2 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün (2 adet) **muhtelif fotoğraf** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Zaman Gazetesi kitap eklerinde toplam 52 reklamın yer aldığı saptanmış; Mart 2007 döneminde **16**, Nisan 2007 döneminde **18** ve Mayıs 2007 döneminde ise **18** reklamın bulunduğu tespit edilmiş; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 30 reklamda (% 57.6) **yayınevi**, 18 reklamda (% 34.6) **kitap**, 3 reklamda (% 5.7) **yazar** ve 1 reklamda da (% 2.1) **dağıtım kanalı** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen reklamların tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün (52 adet) **kitap kapak fotoğrafı** olduğu bulgulanmıştır

(Tablo 10). Zaman Gazetesi kitap eklerinde toplam 96 kısa tanıtım yazısına yer verilmiş olup, Mart 2007 döneminde **12**, Nisan 2007 döneminde **14** ve Mayıs 2007 döneminde de **70** kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise edebiyat-kültür-sanat etkinliğine ilişkin 4 duyuruya yer verilmiştir.

Tablo 10. Zaman Gazetesi Kitap Eklerinde Görsel Öge Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	14	% 66.7	21	% 61.7	2	% 100	52	% 100
Kitap Kapak Fotoğrafı	2	% 9.5	7	% 20.5	-	-	-	-
İllüstrasyon	1	% 4.7	6	% 17.8	-	-	-	-
Karikatür	4	% 19.1	-	-	-	-	-	-

4.2.2. Alan Araştırması Kapsamında Ele Alınan Gazete Kitap Eklerinin İçeriğine İlişkin Çözümleme

Tez çalışması kapsamında ele alınan 8 gazetenin kitap ekleri üzerinde yapılan içerik çözümlemesinde, kitap eki yayım politikası çerçevesinde ‘edebiyat eleştirisi’nin nasıl yapıldığına ilişkin bir değerlendirilme yapılması yoluna gidilmiştir. Bu sayede kitap eklerinin, kitap tanıtımı konusunda ortak ve farklı tavırları ortaya konulabilmiştir.

4.2.2.1. Akşam gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme

Akşam gazetesinin **18 Mart 2007 (Sayı 17)** tarihli kitap ekinin John Updike, ‘*Salman Rusdie’den Kayıp Cennetler*’ başlıklı yazısında, “bana göre Rushdie, sadece bir yazar değil, aynı zamanda bir ünlü düşünce özgürlüğü gazisi sayılmanın cefasını çeken bir edebiyatçı. Bunun sebebi elbette Ayetullah Humeyni’nin, Hindistan ve Pakistan’da ayaklanmalara neden olmanın yanı sıra, Amerikalı ve İngiliz yayıncıların ‘artan güvenlik önlemleri’nin ne demek olduğunu erken anlamalarını sağlayan ‘Şeytan Ayetleri’nin (1988) hemen ardından yazar hakkında çıkarttığı ölüm fetvası” (s:4) sözleriyle yayınevlerinin pek de hoşuna gitmeyen, sıra dışı bir yazar olarak tanıttığı

Salman Rushdie hakkında görüşlerini ifade ederken, aynı zamanda çok ses getiren ve toplumsal olarak yaygın kabul gören bir kitap yazdığına da vurgu yapmaktadır. ‘*İstanbullular Beni Hiç Terketmedi*’ başlıklı Ufuk Matara’nın Buket Uzuner’le yapmış olduğu söyleşide Uzuner,

“Dilin cinsiyeti bazen yazar için ciddi bir sorun olabiliyor. Dil, özellikle yazılı dil binlerce yıldır erkeklerin kullanımında olduğu için doğal olarak bir erkek karakter taşıyor. Yalnız Türkçe’de değil, benim bildiğim Batı kökenli diller de bu böyle. Çünkü dünyanın her yerinde yüzlerce yıl boyunca kadınlara eğitim yasaklanıyor, sanat ve yazılı dili kullanmaları hayal bile edilemiyor, şakası bile yok. Kadınlar da ancak; masallar, ninniler, türküler, ağıtlar gibi sözlü dille ilgilenebiliyorlar. Ama söz uçar, yazı kalır, üstelik yazmak siyasettir ve iktidardır. Bu yüzden bir kadın yazar örneğin aşkı anlatırken, üstelik Türkçe gibi bilim için değil ama edebiyat için muhteşem olanaklı, cinsiyetsiz dilbilgisi olan bir dilde bile çok zorlanıyor.” (s;8)

diyerek, ***Türkçenin bilim dili olamayacağını*** ancak edebiyat dili olacağını savunmuş; bunda da kadının edebiyattaki konumunu sorgulayarak tezini haklı çıkarma çabasına girmiştir. Tolga Meriç, ‘*Beden Monologları*’ başlıklı Yaşar Çabuklu ile beden üzerine yaptığı röportajda Çabuklu, 1960’lardan sonra ilerleyen zamanda modern toplumda, bedenlerin iktidar tarafından kitlesel bir biçimde şekillendirildiğini; medya ve reklam sektörünün özel tüketici gruplarına yönelik farklı ticari beden imgeleri oluşturduğunu ve ‘vatandaş beden’in, ‘müşteri beden’e dönüştüğünü ifade etmekte; kadın bedeni için de, “Frijitlik ve nemfomanlık eril söylemin kurduğu kategorilerdir. Eril imgelemin oluşturduğu bu söylenceler kadının özne olabileceğini yadsır, kadını eril hazzın yöneleceği bir nesneye indirger. Frijitlik ve nemfomanlık bir yandan erkek fantezilerinin konusu haline getirilirken öte yandan eril senaryolar bu tür ‘sapkınlıktan/hastalıktan’ kurtulmaya çabalayan kadının öyküsünü üretirler” (s;14) değerlendirmesinde bulunmuştur. Aynı kitap ekinde yer alan Tolga Meriç, ‘*Türk Tiyatrosuna Cesur Sorular*’ başlıklı yazısında Beliz Güçbilmez’in ‘*Zaman/Zemin/Zuhur, Gerçekçi Türk Tiyatrosunda Minyatür Kurgusu*’ adlı kitabı ‘o suni Türkçe engelini aşıp okura yepyeni bir pencere açan, dili alkışlanası kitap’ (s;15) ifadesiyle kitabı satın alınması gereken bir materyal olarak sunarken; Türk diline alttan alta eleştiri getirmektedir. Sayım Çınar’ın Hamdi Özyurt ile yaptığı ‘*Kendimle Baş Edebilmek İçin Yazıyorum*’ başlıklı söyleşide Özyurt, edebiyat eseri ortaya koymak ile bireyin toplumsal tanınırlığının artacağı beklentisinin yanlış bir düşünce olduğunu ve en

azından edebiyatın böylesine bir amaçla kullanılamayacağını vurgularken, “şöhret olmak için edebiyatı seçmek talihsizce bir seçimdir. Edebiyatçı evinin, odasının adamıdır. Orada yalnızdır ve yazdığı sürece yalnız kalacaktır. İyi yazarsa bazıları onun yazdıklarını okuyacak ve sevecek, hepsi o kadar” (s;28) edebiyatçı kimliğinin bireyin yalnızlığına gönderme yapmaktadır.

Akşam gazetesinin **29 Nisan 2007 (Sayı 18)** tarihli kitap ekinin editörü Gülenay Börekçi, ‘*İnternet Çağında Edebiyat*’ başlıklı yazısında özellikle 1970’lerde ortaya çıkan ama teknolojinin sağladıkları olanaklarla yaygınlaşan ‘*fan fiction*’ olgusu üzerinde durmuş;

“Fan fiction terimini duydunuz mu? Kimilerine göre yazı icat edildiğinden beri var olan ama adı yeni yeni konulmuş bir tür; kimilerine göreyse 1970’lerde ortaya çıkmış şimdilerdeyse çılgınlık düzeyine gelmiş bir yazma biçimi. Amatör yazarların hayran oldukları bir kitabın, filmin, hatta şarkıların anahatlarını kullanarak yepyeni bir kurgu oluşturması da diyebilirsiniz. Esas mecra da elbette internet. Austen’dan Kafka’ya, Joyce’tan Rowling’e birçok yazarın fan fiction malzemesi olabiliyor. Bu konuda ‘The Democratic Genre’ adlı bir kitap yazan şair Sheenagh Pugh’a göre, fan fiction en hızlı gelişen yazın türü.” (s;3)

Özellikle günümüz postmodern toplumunda metinlerarasılık (*intertextuality*) ve pastişin ön plana çıktığı bir ortak üretim tarzı olarak ele almıştır. Ufuk Matara’nın Mine Söğüt’le ‘*Bir Cinnet Masalı*’ başlıklı söyleşisinde, “Yazmak zaten başlı başına bir risk. Ama bunu düşünürseniz asla yazmaya kalkışmazsınız. Beni yazarken rahatlatan tek şey iddialı başlamamak. Her romanın, her hikayenin başına ‘kendime’ yazmak üzere oturuyorum... Yazmak benim için sancılı değil heyecanlı bir dönem. O heyecanı öylesine seviyorum ki sonucunu düşünmek, hele hele bir ‘doz ayarlaması’ yapmak hiç işime gelmiyor!” (s;4) diyerek bir yazar olarak yazmaktan korkmamanın gerektiği üzerinde duran Söğüt, yazarın aslında yazma eylemi sırasında sadece kendisini anlatma çabasında olduğunu düşünmektedir. ‘*Pulbiberle Yoğrulmuş Kitap*’ başlıklı yazısında Şükran Yücel, şiirin diğer edebiyat türleri ile karşılaştırıldığında toplumsal kabul görmesi noktasında çeşitli sıkıntılar yaşandığını ve bu nedenle de yayınevlerinin şiir kitaplarının satışını yapamama kaygısına kapıldıklarını vurgularken, “şiirin kış mevsimini yaşıyorduk bir süredir. Öylesine çorak, bu yaşadığımız kış kadar kuraktı şiirimiz. Şiir üşüyordu, karı özlüyordu. Baharı bekliyordu. Kitap ekleri, kitap dergileri, şiir günleri vardı ama şiir kitapları neredeydi? Hanidir şiir kitapları pek basılmıyordu

satmaz diye. Basılanlarda okura zor ulaşıyordu” (s;14) sözleriyle konuya ilişkin yaklaşımını eleştirel bir dille ortaya koymuştur. Sayım Çınar’ın Fahrettin Çiloğlu ile gerçekleştirdiği ‘*Uçınmaçını Ne Demek?*’ başlıklı söyleşide, “yazmak da yaşamın bir parçası. Yazar olarak yazmak ve yaşamak arasında bir karşıtlık kurduğunuz varsayarsanız, o zaman bu iki durumun iki farklı süreç olduğu sürülebilir. Ama yaşamın birkaç kanaldan aktığını kabul ederseniz, o zaman yazmak, ayrı bir süreç gibi görünse bile, yalın bir yaşamın bir parçası olur” (s;28) şeklinde yazmak eylemi üzerine düşüncelerini dile getiren Çiloğlu, yazma işinin yaşamdan ayrı tutulamayacağına, yaşamla iç içe olduğuna işaret etmektedir.

Akşam gazetesinin **20 Mayıs 2007 (Sayı 19)** tarihli kitap ekinde, Ece Arar, ‘*Ölümün Başucunda*’ başlıklı yazısında (s;3), Hamdi Koç’un yazmış olduğu *Çiçeklerin Tanrısı* kitabını tanıtırken satışı artırmak amaçlı ifadeler kullanmış ve bu eserin filminin çekilmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur. Ufuk Matara’nın ‘*Dervişlerin Anadolu’suna Baş Döndürücü Bir Yolculuk*’ başlıklı söyleşisinde Nedim Gürsel, günümüz yazın ortamının eleştirisini yapmaktadır:

“Yazarın da, dervişler gibi, gizleri, dertleri, acıları vardır. Ama yazar, derviş gibi, kendi benliğinden vazgeçemez. Eğer geçerse, onu kendisi kılan en önemli unsurdan vazgeçmiş demektir. Bir de günümüzde medya ve pazar ekonomisi yazarı dervişinkinden çok ayrı bir konuma getirdi. Kendimi de aralarında gördüğüm medyatik yazarlarımıza kitaptaki Somuncu Baba’nın hikayesini okumalarını salık veririm. Ne yazık ki sırrı açığa çıkınca Bursa’yı terk eden Somuncu Baba’nın alçakgönüllü davranışını bugün hiçbirimiz örnek alacak durumda değiliz. Tam tersine, görünmek uğruna birbirimizle yarışıyor, birbirimizi çiğneyerek yükselmeye çalışıyoruz” (s;10)

‘*Yüreği Toz Duman Eden Öyküler*’ başlıklı söyleşisinde Tolga Meriç, Cem Uçan’ın ilk öykü kitabı ‘*Bambaşka Hayatlar*’dan bahsederken ‘sıradan insanların sıradan hayatlarına doğru yapılan görkemli bir yolculuktu’ ifadesini kullanmış; yazarın ‘Boşluğun İzinde’ başlıklı öykü kitabının ise 2007 Yunus Nadi Öykü Ödülü aldığına vurgu yapmıştır. Söyleşide Cem Uçan, “Yunus Nadi Öykü Ödülü, Türk edebiyatında, öykünün en prestijli ödülllerinden bir tanesi. Bu ödüle layık bulunan bir eserin yazarı olarak elbette çok sevindim. Bu ödülü önceki yıllarda kazanan isimlerle birlikte anılacak olmak benim için gurur verici. Bu, bir sorumluluğu da beraberinde getiriyor. Bunun bilincinde olarak yazmayı sürdürmek önemli hedeflerimden” (s;14) sözleriyle ödülün önemine ve kendisini taşıdığı konuma işaret etmiştir. Dilek Turalı’nın Zynep Cemali ile

gerçekleştirdiği ‘Çocuklara Yazıyorum Ama Büyükleri de Düşünüyorum!’ başlıklı söyleşide Cemali, kitap yazma işinin aslında bir endüstrinin parçası olduğu ve editörün rolü üzerine söyledikleri dikkat çekicidir: “Kitap yazmak ve yayımlamak iki farklı çalışma ve disiplin. Matbaasından resimlenmesine, okurla buluşmasına kadar yayıncılık bir ekip işi. Ama bunun ötesinde editörlük, yazarın anneliğini üstlenmek gibi bir şey. Nasıl çocuğunuzu, o ne kadar iyi olursa olsun, en iyi şekilde yetiştirmek için çalışırsınız; editörün de, yazarın fazla çıkışlarını azaltmalı, sevincini durdurmalı, üzüntüsünü gidermelidir. Her yazar için editörün şart olduğunu düşünüyorum. Çünkü ne kadar doğru, ne kadar güzel, ne kadar iyi yazarsanız yazın; insanın kendi hatalarını görmesi çok zor” (s;24).

4.2.2.2. Cumhuriyet gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme

Cumhuriyet gazetesinin **1 Mart 2007 (Sayı 889)** tarihli kitap ekinde, Mehmet Çakır’ın Mustafa Önes ile gerçekleştirdiği ‘*Her Yapıt, İçinde Kendi Eleştirisi Yöntemlerini de Barındırır*’ başlıklı söyleşide Türkiye’deki eleştiri geleneğine vurgu yapılmış⁴; Önes, “Türkiye’de ardına takılacağınız bir eleştiri geleneği yok ki. Suut

⁴ Önes, “Türkiye’de ardına takılacağınız bir eleştiri geleneği yok ki. Suut Kemal Yetkin, Hüseyin Cöntürk gibi yazarların, geçmiş dönemlerde bu eksikliği Fransa, İngiltere, Amerika gibi ülkelerden ‘dışalım’ yoluyla gidermeye çalıştıklarını görüyoruz... Ama yabancı düşünürlerden aktarılmış eleştiri yöntemleri, uyarlamaya kalktığımızda yerli yapıtların üzerinde bedene iyi oturmamış giysiler gibi durmaktadır. Ayrıca, belirli bir yöntemin sınırları arasında kalarak eleştiri yapılabileceğini sanmıyorum. Her yapıt, içinde kendi eleştiri yöntemlerini de barındırır” ifadesiyle, Türkiye’deki eleştiri geleneği hakkındaki görüşünü dile getirmektedir. Mustafa Önes, şiir eleştirisi için, “Başlangıçta eleştirmenin şiire yaklaşımı skolastiklerin Tanrı’ya yaklaşımına benzer. Onlar Tanrı’nın varlığını önce kabul eder, ardından kanıtlamaya çalışır. Eleştirmen de ilkin karşısında duran yazının şiir türüne girdiğini onaylamalıdır. Çünkü, şiirin biçimsel özelliklerini taşıyan her yazı şiir değildir... Bana göre, şiir uzaktan uzağa eleştirilemez. Yapıtın yakınında olmak, ayrıca yazarını uyarıcı görevler de yüklemektedir eleştirmene” yorumunu yapmaktadır. Mustafa Önes, yaklaşım yönteminin adını 1967 yılında, Batı’da buna ‘yakın çalışma’ dediklerini belirten Memet Fuat’ın koyduğunu söylemektedir. Şiire yapılmış gibi giden, yargılarda sezgilerin ağırlıklı olduğu bir yöntemi benimsediğini belirtirken, Memet Fuat’ın kurduğu Yeni Dergi’nin bir okul olduğunu ifade etmiştir. Önes: Şiir kitabı okumaya üşenen birçok kişi, yüzlerce şairden birer örnekle yetinmeyi yeğlediğinden, satışı da iyi. Neden antoloji hazırlayamazsınız ki? Memet Fuat Asım Bezirci gibiler ayrı tutulursa, antoloji uzmanlık gerektirmeyen bir uğraş. Aç önüne senden önce hazırlanmışları, gerisi kolay. Ben, ‘rantoloji’ diyorum onların hazırladıklarına. Bunu geçim kaynağı yapanlar var” diyerek ekonomik kaygıların edebi kaygıların önüne geçtiğini belirtirken; yazarın tek bir eseriyle değil de bütüncül değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Önes, şiirde içerik ve biçim dengesini şairlerin eğilimi tarafından belirlendiğini ve günümüz şiirinde ana öğenin içerik olduğunu söylemiştir. Cumhuriyet gazetesinin 1 Mart 2007 (Sayı 889) tarihli kitap ekinin 24. sayfasında Erdem Öztop’un yaptığı röportajda Nemci Selamet; Orhan Pamuk’un Nazım Hikmet’i eleştirmesi üzerine şu sözleri söylemiştir: “Nazım Hikmet’i bütünüyle okumadan onun hakkında bir tümce bile kurmaktan çekinmek gerekir diyorum. Onun şiirlerini ve yazılarını okumuş olmanız da yetmez. Yaşamına ilişkin temel kitaplar var; kitabımda yararlanılan kaynaklar içinde gözükten kitaplar çok önemli bence. Orhan

Kemal Yetkin, Hüseyin Cöntürk gibi yazarların, geçmiş dönemlerde bu eksikliği Fransa, İngiltere, Amerika gibi ülkelerden ‘dışalım’ yoluyla gidermeye çalıştıklarını görüyoruz” (s;4) ifadesiyle Türkiye’de eleştiri geleneğinin adeta bulunmadığına dikkat çekmiştir. Kitap ekinin 8-14. sayfa aralığında Tüyap Bursa Kitap Fuarı ayrıntılı olarak sunulmuştur. Alper Akçam, ‘Ötekinin ‘Dinmeyen Arzu’sunda Yücelen Yazar’ başlıklı yazısında Vecdi Çıracıoğlu’nun eseri için “Son ayların, hatta yılın kitapları içinde çok ayrıcalıklı bir duruşu var. ‘Edebiyat için edebiyat’ diyenlerin mutlaka okuması gerekli Sarı Kasnak’ı...” eleştirisi getirmiş ve okurların bu kitabı mutlaka satın almaları gerektiğini vurgulamıştır. Erdem Öztop’un Nemci Selamet ile söyleşisinde “Mehmet Kaplan’ın ‘Şiir Tahlilleri’ ve ‘Hikaye Tahlilleri’ adlı kitapları üniversitelerde eleştiri adına önerilen kitaplardı, bugün bile. Oysa günümüzde bu ‘Tahlillerin’ eleştiri ve inceleme adına pek geçerli bir yanları olduğunu düşünmüyorum; belki de, ‘eleştiri’ ve inceleme nasıl yapılmaz’ adına örnek oluşturabilirler; metne eleştirel ve yazınsal açıdan egemen olamayan metinler bunlar..” (s;24) sözleriyle geleneksel eleştiri yönteminin yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. ‘Romanımızın Değerini Bilmek’ başlıklı yazısında Rıfat Ilgaz’ın romancılığını tartışan M. Sadık Arslankara, “Sorun, önyargıya kaymadan, Rıfat Ilgaz Romanları üzerine, nesnel değerlendirmeler yapabilmiş olmak! Romandır, değildir, bu sonraki konu. Öyleyse yazıya bir soruyla girsem iyi olacak: Rıfat Ilgaz’ın romanları, romancılığı üzerinde kim ne ölçüde durmuştur... Birkaç yazarın tekil kalmış roman değerlendirmeleri dışında ne alanının yetkesi kalemler eğilmiş Rıfat Ilgaz romanlarına ne de onun romancılığı bütünlük içinde ele alınıp değerlendirilebilmiş...” (s;32), Rıfat Ilgaz’ın ‘Karadeniz’in Kıyıcığında’ (1970) başlıklı romanı için Rauf Mutluay’ın “Yılın en güzel romanlarından biri... Abartılmamış ölçütlerde, bir kasaba hayatının ekseninde ona benzer nice toplum karakteristiğinin bütün ana çizgilerini yansıtarak; hem batmayan bir gerçekçilik yöntemi, hem umutsuzluğa düşürmeyen insan güveniyle” değerlendirmesine yer vermiş ve yazısının sonunda “Rıfat Ilgaz romanları arasında Karartma Geceleri üzerinde ayrıca durmak gerekiyor. Niyazi Berkes’in deyişiyle ‘iki yüzyıldır bocalayan’, yabancı

Pamuk, bu anlamda, yeterli okumaya ulaşmış olsaydı, Radikal Gazetesinde o denli bir başlıkla Nazım Hikmet’i konu edinmezdi. Tarihin gerçekleri tarihçilerin işi. Orhan Pamuk gibi, romanda, modernizmin doruklarındaki birinin, romana ilişkin bir başlık hem gazeteciliğe, hem de yazına yeni bir boyut kazandırmasını beklerdim. Bu alanda Nobel Ödülü’nü alan birinin, eline geçen fırsatta, ucuz ve bireysel, bencilce ve tiraj kaygısına yenik düşmek yerine, romana ilişkin bir gündem yaratmasını beklemek hakkımızdı. Bu edebiyat adına da büyük bir hizmet olurdu, öyle değil mi?” eleştirisini yapmıştır.

romanların değerini verirken kendi romanının değerini bir türlü teslim edemeyen ‘us durgunu’ kızıyoslarla karşı karşıyayız ne yazık ki” değerlendirmesini yapmıştır. Mehmet Çakır’ın Mustafa Önes ile yaptığı ‘Her Yapıt, İçinde Kendi Eleştiri Yöntemlerini de Barındırır’ başlıklı röportajda Türkiye’deki eleştiri geleneğinden bahsedilmektedir.

Cumhuriyet gazetesinin **8 Mart 2007 (Sayı 890)** tarihli kitap ekinde, Enis Batur ‘*Pervasız Pertavsız*’ başlıklı köşesindeki ‘*Şiir Okuma Notları*’ başlıklı yazısında şiire ve şiir okuyucularına dair görüşlerini, “paralel okur en tehlikelidir. Değişimi, gelişimi genellikle iri tepkilerle göğüsler, şairi, hem de el üstünde tuttuğu şairi bir kitabıyla, bir dönemiyle kilitlemeye nasıl yatkındır... Doğrusu şairin paralel okura, onu baştan beri izlediği için ayrıcalık statüsü isteyen çağdaşına teslim olmaması. Şiir alıştığı için yatağa çekmesi doğaldır. Bekleyin: sonra başka okurlar gelir” (s;3) sözleriyle aktarmıştır. Şebnem Atılgan’ın Canan Tan ile gerçekleştirdiği ‘*Duygusal Yükü Ağır Bir Aşk Romanı*’ başlıklı söyleşisinde Tan, ‘Piraye’ romanı için “Piraye’yi en az yirmi yıldır bedenimde yaşatıyordum. Benden bir parça gibiydi. Kalemimle değil, yüreğimle yazdım onu. Sanırım bu yüzden, okuyan herkes kendinden bir şeyler buldu içinde ve çok sevdi. Korsan baskılarla beraber yüzbinden fazla kişiye ulaştı. Her gün Piraye ile ilgili çok sayıda elektronik ileti alıyorum” (s;4) yorumunu yapmıştır. ‘*İnsanımızın Yüreği*’ başlıklı yazısında Öner Yağcı, Fakir Baykurt’un yaşamının ve yazarlığının özünü sorgulamakta ve “Sanata ve sanatçıya düşman politikacıların egemen olduğu bir ülkede eğitimle sanatın aydınlığının buluşmasındandır. Yarım yüzyılı aşan zorlu yazarlık maratonu, kendi deyişiyile sıkıntılarla, çilelerle ama aynı zamanda atılımlarla dolu ‘bir uzun yol’dadır” (s;8) sözleriyle yanıt aramaktadır. Yağcı, “8 ciltlik yaşam öyküsü, öyküleri, çocuk kitapları ‘Papiro Yayınları’na yayımlanan Fakir Baykurt’un uzun süredir piyasada bulunmayan tüm romanları ‘Literatür Yayınları’na yeniden yayımlanmaya başladı” sözleriyle kitapların satışını artırıcı bir faaliyete girmektedir. Cenk Gündoğdu’nun Kemal Özer ile yaptığı söyleşide, Özer yazarlığının ellinci yılının kutlanması hakkında görüşlerini bildirirken “üretim bir süreç olduğuna göre, bu sürecin ‘yeniden üretim’ halkasını oluşturan okurlar da bunun içinde. Öncelikle böyle bir iletiye vesile olmak, benim için sevindiriciydi. Çünkü medyatik dünyanın dışındakiler de, edebiyatımızın içine sürüklendiği kısır döngüye uzak duranlar da böyle bir değerlendirmeye anılabildiyse, o kesimin sanatçı ve izleyicine buldukları yerin,

takındıkları ödünsüz tavrın, ürettikleri değerın bilinebileceğini göstermiş oldu” ifadesinin ardından, verili yayın dünyasına alternatif bir tavır geliştirmeye çalışan ve bu bağlamda kendi yayınevini kuran bir şahsiyet olduğunu belirterek,

“80 sonrası, yayın dünyasına egemen olan koşullar, dayatılanı kabul etmeden üretimini sürdürenler için sıkıntılı bir ortam yaratmıştı. O ortamın her türlü sınırlayıcılığına, ödüne zorlayan baskılarına boyun eğmemek için kendi kitaplarımı kendim yayımlamaya karar verdim. 1989-2000 arasında, büyük çoğunluğu benim olan 62 kitap yayımladım. Bu girişim, her güçlüğünü göğüslemek zorunda kalmama karşın, hem daha üretken olmama, hem okurla daha yakın ilişki kurmama yol açtı. Dağıtımdan gelen sıkıntıları, yurt içi ve dışında okurla beni yüz yüze getiren buluşmalarla aşmaya çalıştım. Öyle ki, bu buluşmaların sayısı kimi yıllar elliye ulaştı. Kitaplarımın toplam satışı ise elli bini geçti. Sonuçta, yazdıklarımı bir yandan da onların niteliğine olumlu etkileri olacak ilişkiler kurmuş, deneyimler kazanmış oldum”(s:10)

sözleriyle kendi yayınevini kurma gerekçelerini sunmuştur. 16. sayfada yer alan söyleşide Yusuf Çotuksöken, Toros Yayınları editörlük sürecini anlatma yoluna gitmiştir:

“Toros Kitaplığında küçük bir kadro ile çalışıyoruz: Ben ve Cenk Gündoğdu. Ama arkamızda bize danışmanlık yapan hizmeti veren pek çok akademisyen, şair-yazar ve yayıncı dost var. Yayın kararları alma aşamasında Papatya Yayıncılık Eğitim yöneticisi Dr. Rifat Çölkesen de toplantılarımıza katılıyor. Ayrıca yayınevi dışındaki kimi yazar-sanatçı dostlarımızla da zaman zaman görüş alışverişinde bulunuyoruz. Kitaplar için piyasa araştırması yapılması konusunda da kimi küçük çalışmalarımız oluyor. Çalışma anlayışımız karşılıklı saygı, sevgi ve güven üzerine oturuyor. Kitapların yayın kararını ortak bir tutum belirleyerek alıyoruz. Titizlik ve tutarlılık temel ilkimiz. Kitapların dizgi-tasarım-baskılarının olabildiğince iyi olması için çaba harcıyoruz.”

Cumhuriyet gazetesinin **15 Mart 2007 (Sayı 891)** tarihli kitap ekinde, *‘Pervasız Pertavsız’* başlıklı köşesinde Enis Batur, *‘Çağdaş Sanat Ortamına Dair’* (s:3) başlıklı yazısında “Türkiye’de ‘çağdaş sanat ortamı’nın belli başlı figürleriyle diyalog kurmak geliştirmek, benim konumumdaki biri için çok kolay değil açıkçası... Çoğu gözde kavramları karmakarışık bir dille metinlerinde bulamaç haline getiriyorlarsa, nedeni ortada: Kafaları karmakarışık. Aydınlik düşünmeyi başaramıyorlar. Okunaksız metinler düşüyorlar kağıda; benim gibi ‘zor’ metinler yazdığı ileri sürülen insanların saçmalıklarını yutmamalarına dehşet içeriyorlar” sözleriyle çağdaş sanat ortamını eleştirmiştir. Coşkun Ongun’un Gülçin Kardeş Duman’la gerçekleştirdiği *‘Toplumcu-Gerçekçi Yazarlara İhtiyaç Var’* başlıklı röportajda kitap tanıtımına yer verilmiştir ve Kardeş Duman, “İlk kitabımın, Türkiye’nin saygın ve köklü yayınevlerinden biri olan

Varlık Yayınları'ndan çıkması ve kitaplaştırılan öykü dosyamın Yaşar Nabi Nayır Gençlik Ödülü'ne değer görülmesi benim için büyük bir onur. Yolun henüz başındayım ama kitap raflarında okurla buluşmayı bekleyen bir öykü kitabım var. Bu nedenle, kendimi çok şanslı sayıyorum. Ödüllerin benim için hem yüreklendirici ve yazmaya isteklendirici bir yanı, hem de zorlayıcı bir yanı var ki, bu da üretimi sürekli ve kaliteli kılmaya çalışmak. Ödül aldığı bilinen bir öykücüden, okurun ve eleştirmenin beklentileri daha fazla olacaktır. Doğrularımdan ödün vermeden, sıkılmadan okunacak ve beğenilecek öyküler yazmak isterim. Yolum uzun ama seçtiğim yoldan da mutluyum” ifadesinde bulunmuştur. Sadık Usta, ‘*Bir Aydınlanma Klasığı*’ başlıklı yazısında Turan Dursun için “Kaynak Yayınları, basımı ilk kez 1990 Eylül’ünde yaptığı ve Turan Dursun’un Türkiye’de bir Aydınlanma klasığı olan ‘Din Bu’ adlı eserini yeniden yayımlandı. O günden bugüne yapılan onlarca baskı, Türkiye’de amfisi, dersleri, sınavları ve diploması olmayan bir Turan Dursun Üniversitesi’nin varlığını kanıtlıyor” (s;6) yorumunu yapmış ve kitabın satışını artırıcı bir etkinlik içerisine girmiştir. Mustafa Şerif Onaran, ‘*Türk Edebiyatı Dergisinin Düşündürdükleri*’ başlıklı yazısında dergicilik ve dergi editörlüğü üzerine görüşlerini,

“Çoğu zaman dergiyi yöneten kişinin edebiyata bir bakışı vardır. O bakışı derinleştirmek, edebiyatın gerçek değerini o anlayışta aramak ister. Bu görüşü kalın çizgilerle belirtmek; İslamcı, gelenekçi, toplumcu, devrimci demek yeterli olur mu? Bir edebiyatçıyı belli bir akımın güdümünde görmek, yaşamının çok boyutlu derinliğinden uzakta düşünmek yanlışından ne zaman kurtulacağız? Edebiyata dilin içinden bakmak gerçeğini ne zaman anlayacağız?..”

sözleriyle dile getirmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin **22 Mart 2007 (Sayı 892)** tarihli kitap ekinde, ‘*Bir İlk Ya da Eleştirel Bir Mimarlık*’ başlıklı yazısında C. Abdi Güzer, “Şevki Vanlı’nın ‘Mimariden Konuşmak, Bilinmek İstenmeyen 20. Yüzyıl Türk Mimarlığı’ çalışması da gerek yazarının konumu, gerekse çalışmanın içeriği ve kapsamı nedeni ile Türkiye’de mimarlık yazını ve eleştirisi alanında ilk sayılacak bir deneme olarak algılanmalıdır” (s;6) derken, Şevket Vanlı’nın bu birikimini kişisel değerlendirmeleri ile zenginleştirerek eleştirel bir okumaya dönüştürdüğüne işaret etmektedir. ‘*İnsanı ve Yaşam Gibi Aşk ve Romanı da Savunmalıyız*’ başlıklı Kadir İncesu ile Öner Yağcı söyleşisinde Yağcı edebiyata dair:

“Her şeyin doludizgin kirletildiği bir yaşamda doğal olarak ‘yazar’ kavramı da kirletiliyor... Yazarların toplumun dili olduğunu savunanların soyu tükenmedi elbette. Hele ki küreselleşme koşullarında yeni dünya düzeninin istediği gibi bir yazar olmayı içine sindiremeyenlerin, özellikle de Türkçe gibi görkemli edebiyat yapıtlarına imza atmış bir dilin yazarlarının, toplumun sorunlarıyla ilgili konularda susmaya hiç hakkı yoktur. Edebiyat, toplumun vicdanın çıığı olmaya devam etmelidir ve yazarların sorumluluğu da toplumların yaşadıklarıyla, sorunlarıyla, gerçekleriyle örtüşmelidir. Bu anlayış yazar bilinçlerinden ve duyarlılıklarından uzaklaştığı için yazar sorumluluğunun gündemdeki yerini koruması gerektiğini düşünüyorum... Özellikle 12 Eylül sonrasında, 80’li yıllarda, ortaya çıkmaya başlayan; romanda insanın, insani değerlerin ve toplumun uzaklaştırılması; romana mistisizmin, magazin, kadın cinsini nesne olarak gören anlayışların katılması adımları o zamanlar başlamıştı. Geldiğimiz noktada romanın getirilmek istediği bu projenin büyük ölçüde gerçekleşmiş olduğunu görmek hüznün verici.” (s:8)

eleştirisini yapmıştır. Ayrıca Yağcı, 12 Eylül ile birlikte değişen ve dönüşen edebiyat alanına ilişkin:

“Roman alanında yaşananların ürkütücü boyutlara ulaştığını gördükten sonra, 15 yıl önce atmıştım o çıığı. Kendi kendime roman nereye doğru gidiyor diye sormuş ve ortama bakarak yanıtlar aramıştım. Mutlaka birileri götürüyordu, kendi kendine gidemezdi. Kurulmak istenen ‘Yeni Dünya Düzeni’ nin efendisinin, egemenlik için çeşitli ülkelere yönelik düzenlediği operasyonlar dünyaya ve insana yakışmıyordu. Ülkemizde 12 Eylül 1980’le getirilen düzenlemeler Yeni Dünya Düzeni’ne geçiş için gerçekleştirilmiştir. Para en yüce değer olmuştu; marka, vitrin, moda, fal, reklam, değersizlik değer olmaya başlamıştı. İnsanlar içeriksizleştirilen, dönemin görkemli aracı televizyonla, basınla magazinleştirilen yeni yaşama biçimine özendirilmeye başlanmıştı. Bu toplumsal tabloda roman nereye götürülebilirdi? Dil küçümseniyor, yok ediliyordu, dil küresel dilce bombalanıyor, dilin dillenmesi engelleniyordu. Anlatı, masa başı uydurmalara dönüştürülmüştü. Stendhal’in dediği ‘gökyüzünün mavisıyla sokağın çamurunu birlikte veren’, yaşamın sıradan ilişkilerini, dili sanata dönüştürerek aktaran, insanlığın aydınlık arayışında önemli bir olay olan romanın yolculuğu sıkıntıdaydı. Dünya nereye götürülüyorsa roman da oraya götürülüyordu... Egemen sistem romanın roman dışı ölçütlerle değerlendirilmesini getiriyordu. Durum böyle olunca; yazılamayan, basılamayan, dağıtılamayan, okunamayan, değerlendirilemeyen roman nereye gidebilirdi?... Ülkemizde yıllardır korkunç bir aydın kırımı yaşanıyor. Sürgünlerle, yargılanmalarla, hapisliklerle, işkencelerle, suikastlarla, bombalamalarla, cinayetlerle aydın birikimimiz yok edilmeye çalışıldı hep. Ama aydınlarımız direnmeyi bildiler. Şimdilerde, insanların toplumsallıktan uzaklaştırılmasını sağlayan küreselleşme koşullarında aydınların da aynı rotaya çekilmeleri, ne yazık ki bir aydın boşluğu yarattı. Yaşadığımız budur.” (s:8)

yorumunu yapmıştır. Rozerin Bolluk’un İnci Aral’la yaptığı ‘Küreselleşme İşine Yaramayanı Süpürdü’ başlıklı söyleşisinde Aral, “Tek kutuplu dünya düzeni yerküreyi insan dahil alınır satılır olduğu dev bir pazar haline getirdi. Ne giyeceğimizi, nasıl

besleneceğimizi, hangi ilaç ve vitaminleri yutacağımızı, nasıl sevişip sevişmeyeceğimizi, hangi kitapları okuyup hangi müziği dinleyeceğimizi satıcılar belirledi. Bunların dışında duranı, gelişmemiş, tutucu, uyumsuz ve ‘aut’ ilan etti. Her bakımdan tüketmenin ve tükenmenin bütün yolları işte böyle açıldı” (s;20) değerlendirmesini yapmıştır.

Cumhuriyet gazetesinin **29 Mart 2007 (Sayı 893)** tarihli kitap ekinde, ‘*Pervasız Pertavsız*’ başlıklı köşesindeki ‘*Okumak Sıraya Koymak*’ başlıklı yazısında Enis Batur:

“Büyü çoğunluğu bir biçimde okuma-yazma öğrenmiş, karşısına çıkan yazıyı sökebilen insanların oluşturduğu nüfusun üyelerini okur sayamayız. Okur, okumaya hayatında yer açan kişi. Okuma alışkanlığı, okunan ‘yazılı şey’in niteliği, bir ya da birkaç dilde okuyabiliyor olma durumu, bilgilenme düzleminden haz devşirme düzlemine geçiş, daha pek çok etmen, bir sahici okur tanımı yapmaya girişildiğinde önümüze çıkan ölçütler... Okur, ne olursa bir seçimin ürünüdür ama. Başkalarının farklı keyifleri, sözgelimi gezip tozmayı, spor yapmayı, konuşmayı, televizyon izlemeyi yeğledikleri uygun zamanları o okumaya ayırır: Hayatının bir iki temel eksenini arasına bu tuhaf yalnızlık biçimini oturtmuştur. İnsanların arasına karışıldığı anlarda bile, okumak ayrılmaktır... Okur, sonuçta yetişemeyen, yaşı ilerlerken yetişemeyeceğini öğrenen, bu gerçeği kendine zulüm aracı haline getirmekten her vakit kurtulamayan kişidir. Ondandır, kütüphanesi, pekala okurun hapishanesine dönüşebilir.” (s;3)

sözleriyle okumak eylemi ve okur hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir. Erdem Öztop’un, İlknur Özdemir ile gerçekleştirdiği ‘*Halk Hikayeleri Yeni Kuşaklarla Buluşuyor*’ başlıklı söyleşide “Yayınevi sayısı çoğalınca herkes birbirinin benzeri şeyler yayımlanmaktan kaçınmıyor. Gökkubenin altında söylenmedik söz kalmadığı gibi yakında kitaplaşmamış türde kalmayacak galiba. Biz önce yayın çizgimizi saptadık, saonra da bu çizgiden sapmadan farklı şeyler yapalım istedik... Yalnız kitapta değil her konuda popülerlik günümüzün bir trendi. Elbet olacak bu, dünyada da gidiş böyle, bunu önleyemeyiz, ama öte yandan kalıcı kitaplar, her zaman değerini koruyacak kitaplar da olacak, olmalı. Biri ötekinin yerine geçmemeli” (s;4) eleştirisi getirilmiştir. Bülent Usta’nın Mehmet Rifat’la yapmış olduğu ‘*Yaşamdan Yapıta ‘Romanın Hazırlanışı’ndan Barthes’a*’ başlıklı söyleşide Rifat,

“Artık yazarlar kendi yaratıları (romanları, öyküleri, şiirleri) içinde aratım sorununu da yorumlayan eleştirmenler olarak, eleştirmenler de kendi yöntemsel yaklaşımlarını bir yaratıcının anlatımıyla sunmaya özen gösteren yazarlar olarak karşımıza çıkıyorlar. Kuşkusuz hiçbir eleştirmen bugün bir romanın, bir öykünün, bir şiirin nasıl yazılması gerektiğini söylemez. Ama büyük bir hızla devinen eleştirel bakış açılarını yaratan ya da yakından izleyen ve bu arada çağdaş yazarların roman, öykü, şiir türlerinde yaşadıkları süreçleri bilen bir eleştirmen de günümüzde bir romanın, bir öykünün, bir şiirin nasıl yazılmaması gerektiğini pekala söyleyebilir, söylemektedir de. Bir yandan, söz konusu eleştirmenlerin metinleri salt yorumladıkları metin için değil de kendileri için okunur duruma gelmiştir. Bu eleştirmenler kuşağının en uç örneğiyse Barthes’tır. Çünkü Barthes eleştirmekle kalmaz, eleştirinin nasıl olacağı üstüne de düşünür; çünkü Barthes, yazınsal metinlere yönelik bir yaklaşım yöntemi kurmaya çalışırken metnin verdiği hazzın da peşine düşer; çünkü Barthes hem kendi dönemindeki hem de kendisinden önceki eleştirel bakış açılarını çok yakından izler, seminerlerinde öğrencileriyle tartışır; çünkü Barthes, gerektiğinde eleştirel kavramlar üretip çok dar bir uzmanlar çevresine seslenmesini, gerektiğinde de ürettiği kavramsal aygıtı geniş kitlelere ulaştırmasını bilir; çünkü Barthes okuduğu metinlerde yaratıcılardan aldığı hazz, kendi ürettiği eleştirel denemelerinde okurlarına, kendi yazış biçimiyle vermeyi ister; çünkü Barthes bir ‘roman yaratma’ serüvenine girişme de böyle bir serüveni bir ‘Romanın hazırlanışı’ni kurarak, anlatarak, yazarak gerçekleştirme yolunu bilir; çünkü Barthes kantine Vita Nova’lar yaratmayı, yeni bakış açıları bulmayı, yeni yazış biçimleri denemeyi sever; (bu çünkülerin sayılarını artırabilirim kuşkusuz)... Ama birazda kendimize bakalım. Dünyada eleştiri alanında yeni ve sert bir rüzgarı estiğinde, hemen onunla sürüklenmeyi seviyoruz. Arkasından gelen yeni bir rüzgara yakalanınca da çok daha uzaklara savruluyoruz. Hem de bu rüzgarların özellikleriyle yüzeyden bile olsa pek tanışabilme fırsatı bulamadan. Eskiden kahve kahve dolaşan yazarların kendi dönemlerinin eleştirmenlerini yaratamadıkları söylenirdi. Bugün de imza gününden imza gününe koşan, televizyon programından televizyon programına geçen, çıkan her metin üstüne konuşan, bütün dergilere, gazetelere sözde-yazı yetiştiren ‘mobil’ (seyyar, gezgin) yazar ve eleştirmenlerin varlığından söz ediliyor. Hangisinin ‘derin okuma’ya, okuduğunu alılmamaya, yorumlamaya, tartışmaya, yöntemli eleştirel düşünce üretmeye vakti var ki? Onlar yalnızca esen rüzgârları geçici ‘soluyarak’ sürekli yaratıyorlar! Kuramsal yaklaşımı yakalamaya çalışanlarıysa gelecek yıl yayımlanacak olan *Bizim Eleştirmenlerimiz* adlı ortak çalışmamızda belirtmeye özen gösteriyoruz.” (s. 18)

açıklamasıyla eleştiri ve Türkiye’deki eleştiri geleneğini tartışmıştır.

Cumhuriyet gazetesinin **5 Nisan 2007 (Sayı 894)** tarihli kitap ekinde, Erdal Öz, ‘*Kardeş Kitaplar’dan Başlayan Yolculuk*’ başlıklı yazısında, Can Yayınları’nın kuruluşunu anlatmış ve

“Yıl 1980. Başında bulunduğum Arkadaş Kitaplar çocuk edebiyatı dizisinin en parlak yılı. Ciro su, Cem Yayınevi’nin cirosunu aşmış durumda. Bir gün masamda bana ait ne varsa alıp yayınevini terk etmem emrediliyor. Böylece altı yıl süren Arkadaş Kitaplar serüveni sona eriyor. İşsiz kalmış olmanın telaşı

inindeyken, büromuzun bulunduğu hanın sahibi Ragıp Yazır (ki Görsel Yayınlar'ın da sahibi ve yöneticisidir) bana ortaklık öneriyor. %51 pay bana ait olmak üzere 1981 yılının hemen başında Can Sanat Yayınları Yapım, Dağıtım, Ticaret ve Sanayi LTD. ŞTİ'ni kuruyoruz... Kuruluşumuzdan bu yana, yani şu son 25 yıl içinde, Dünya Edebiyatı'nın da en seçkin yazarlarının kitapları Can Yayınları arasında çıkmıştır” (s:10)

şeklinde değerlendirme yapmıştır. Aynı sayıda, Metin Celal, ‘Fethi Naci 80 Yaşında’ başlıklı yazısını Fethi Naci'nin Türk eleştiri geleneğine yaptığı katkılara ayırmıştır:

“Eleştiriye başladığı ilk yıllarda Marksçı estetikten etkilenmiş, Plehanov'un maddeci eleştiri anlayışını, 'Maddeci eleştirisinin işi bir eserin estetik özünü sosyolojik dile çevirmektir' sözünü rehber edinmiş... Ama ilk kitabı 'İnsan Tükenmez'i (1956) yayınladığında yaklaşımının bazı yanlış yanları olduğunu fark etmiş... Edebiyat eleştirisinin yeni kuramlarını izlemiş. Roman Jacobson'u, Bahtin'i, Todorov'u, Roland Barthes'i ders çalışır gibi okumuş... Cenk Koyuncu'ya şöyle diyor 'Romanın da, romancının da işlevinin muhalefet olması gerekir bir gerçekliğe bağlı kalınması, gerçekliğin gösterilmesi gerektiğini söylüyorum. İkincisi edebiyatın işini salt estetik işlevden ibaret olmadığını, bir de toplumsal ahlak yönü olduğunu söylüyorum. Ben ancak bunları söyleyebilirim, yoksa şöyle roman olur, böyle roman olur demek yanlıştır. Bizim hiç aklımıza gelmeyen bir yoldan da roman yazılabilir, o roman çok da iyi olabilir' (Cumhuriyet kitap, 7 Temmuz 1994). Esas tartışma yaratan, Fethi Naci'nin bir romanını beğendiği bir yazarın diğer romanına kötü diyebilmesi. Bu yazarları da, okurları da şaşkırtan bir tavidir. Fethi Naci için bir yazarın yazarlık serüveni yoktur, o tek tek eserlere bakar. Bir kitabındaki başarısını diğerinde sürdürülemeyen yazarı acımadan eleştirir, hatta silip atar. Bu konuda Semih Gümüş'e şöyle diyor; 'Benim için 'yazar' değil 'eser' vardır. Bir yazar, bir eserini beğendiğim zaman bütün eserlerini de beğeneceğimi mi sanıyor. Keşke öyle olsa! O zaman kimse bana darılmaz. Fethi Naci'nin eleştiri anlayışının bir yanında 'toplumcu'luk varsa, diğer yanında da 'sanat' var. Yazarın siyasi ya da toplumsal niyetine değil de eserin içeriğine, bu içeriğin edebi ve toplumsal açıdan neler verdiğine bakıyor. Yazar çağının tanıdığı olabilmemiş midir? Toplumsal geçekliği, metne nasıl taşınmıştır? Gerçekliği edebi bir esere dönüştürebilmiş midir?'. 'Romanın kurgu ve yapı olduğunu' sık sık vurguluyor Fethi Naci. Lucaks gibi 'Romanın kendi gerçekliği'ni önemsiyor. Roman kişisinin tipikliğine bakıyor. 'Roman Bireydir' diyor ve roman içinde bireyin nasıl var olduğunu araştırıyor. Eleştirdiği eserde ' kişilerin roman sanatının gereklerine uygun biçimde yaşayıp yaşamadığına' bakıyor. Roman kahramanlarının 'ete kemiğe bürün'mesi onun çok önemli. Kahramanlar yazarların kendi görüşlerini aktardıkları, ekonomik ve toplumsal sorunları açıklamak için araç olarak kullandıkları 'borazanlar' olmamalı. Yazarın bireyi çıkış noktası olarak alması, bireyden toplumsal olana ulaşması gerektiğini söylüyor. Bütünlüğe, tutarlılığa, inandırıcılığa çok önem veriyor. Yıldız Ecevit'in belirttiği gibi 'Bu gerçekliğin nasıl kurulduğunun' izini sürüyor. Romanlarını gereksiz ayrıntılarla dolduran romancıları da 'ayrıntının işlevselliğini' görmeyen yazarı da eleştiriyor. Ayrıntılarda yapılan hataları özellikle belirtiyor. Romanların kendi içinde tutarlılığına önem veriyor. Örneğin roman kahramanının bir yerde yaşı 40 daha sonra 35'se onun için üzerinde durulacak, eleştirilecek önemli bir hatadır. Dil kullanımına da çok dikkat ediyor ve eleştirilerinde ağırlıklı Türkçe'nin iyi kullanılıp kullanılmadığına yer veriyor.

Zaman zaman bir düzeltmenin titizliği ile değerlendiriyor romanları. Türkçeye saygı istiyor. Ve en önemlisi her sanat önemlisi her sanat eseri gibi romanların da yeni okumalara açık olmasını istiyor. Eleştirmenin ömrü bir gazetenin, bir derginin ömrüyle sınırlıdır çoğu zaman. Birkaç gün konuşulur, tartışılır, çok çok üzerine yazılan yazılarla bir süre daha etkisi sürer ama sonra unutulur gider. Kalıcı değildir. O nedenle eleştirilerden çok eleştirmenleri hatırlarız. Fethi Naci 60'lı yıllardan başlayarak eleştirmen tavrını net olarak koymuş yazarlardan biri, hatta birincisidir. Artık yazmasa da sık sık onu arıyor, bugün yazılan romanları konuşurken Fethi Naci gibi eleştirmenlerin olmadığından yakınıyorsak bu onun nitelikli eleştirmenliğindedir. Onun gibi 'sözünü sakınmayan, iyiyse iyi, kötüyse kötü diyen bir eleştirmen'e her zaman ihtiyaç var. Fethi Naci'nin eleştirmenliği 'Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme', 'Yüzyılın 100 Romanı', Sait Faik, Yaşar Kemal, Fethi Naci üzerine yazdığı kitaplarla kalıcılaştı. Fethi Naci, Türk romanının evrimini hemen hiçbir romanı es geçmeden başlangıcından bugüne dek yakından takip etti, yazıya geçirdi. XX. yüzyıl Türk romanını anlamak için kitapları temel başvuru kaynaklarıdır. Tüm edebiyatseverlerin bu kitapları edinmelerini öneriyorum." (s:16)

M. Sadık Aslankara, 'Hektor'u Sevmek mi Piç Yazarlık mı?' başlıklı yazısında 'Piç yazar nasıl olunur?' sorusunu soruyor ve Enis Batur'un, 'Günlük bir gazetede, basın ilkelerinin hiçbirine sığdırılmayacak bir sorumsuzluk anlayışıyla, tek bir dayanak olmaksızın, bütünüyle asılsız ve seviyesiz dedikodulardan hareket ederek takma isimle yayınlanmış, benim gözümde paçavra kadar değeri olmayacak bir kitabın yazarı olduğumu iddia ediyor (Cumhuriyet, 23.3.07)' ifadesinden hareketle "Belli, ortada bir oyun var... Birileri Enis Batur'u bu oyunun içine çekmek istiyor. Biri tutup kitap yazıyor, bir başkası yayımlıyor, birileri de bunun Enis Batur tarafından kaleme alınmış olduğunu yayıyor... İşte 'piç yazar' böyle olunur. Piç yazarlık nesebi bozuk olmaktan, anne baba karışıklığından değil kafa karışıklığından kaynaklanıyor... Öyle ya bir kitap bulunduğu göre ortada, bunun yazarının da bulunması gerekmez mi? Kim bu yazar? Neden adını kullanmıyor da sanki Enis Batur kaleme almışçasına tutum sergiliyor? Belli ki yayıncı da görece göz yumuyor buna..." (s:29) sözleriyle Enis Batur hakkında çıkan spekülasyonlara karşılık vermiştir.

Cumhuriyet gazetesinin **12 Nisan 2007 (Sayı 895)** tarihli kitap ekinde, Turgay Fişekçi'nin Fazıl Hüsnü Dağlarca ile 'Kişi Özgürlüğü Kendi Diliyle Başlar' başlıklı söyleşisinde Dağlarca,

"Uykum ben uyurken bile gelmemiş oluyor. Ben kendimi avutmak için yazmayı sürdürüyorum. Yazma alışkanlığım o kadar güçlü ki bir gecede bir kitap yazdığım olmuştur. Bu davranış bütün yeniliği ile işlemektedir. İstesem her gece bir kitap yazabilirim aylarca... Bana yayınevi dayanmıyor. Çok yayınevi değiştirdim. Bu kez Yapı Kredi talip oldu. Attığım kağıtları bile basmak

istiyorlar. Herhalde orada şiiirden anlayan büyük gözlü bir adam var. Norgung'da çıkan kitaplar ise kısa sürelidir. Yapı Kredi'de bütün kitaplarım yayımlanacak ama sırasıyla değil. Piyasada olmayanlar önce basılacak. Ama Dağlarca meraklıları kitaplarımın sonuna koyacağım sıraya göre okuyabilecekler. Çünkü bir her yeni kitabımın bir öncekini bütünlediğine inanıyorum... Bana kitaplar bir konuk gibi gelirler. Öyle yerleşirler ki, günün birinde ben kitaplarımın konuğu olurum. Be dediğimi kolay kolay anlamazlar... Gittikçe okuyacak eser bulamıyorum. Şu bakımdan bu işin çilesini çekmeden servetine konmak istiyorlar.” (s;4)

sözleriyle ‘yazmak’ üzerine düşüncelerini ifade etmiştir. Metin Demirtaş, ‘*Sessizlik, Geçmişe Yaslanıp Geleceği Beklemek Değil Midir?*’ (s;4) başlıklı yazısında edebiyatın konusu ve üreticisi olan insanın aynı zamanda iletişim kurmak amacıyla edebiyatı bir araç olarak kullanmasına değiniyor ve edebiyat çevirisinin de ‘dilimize dönüştürülen farklı dünyalar’la karşılaşmayı sağladığına vurgulamaktadır. Yücel Karadağ, ‘*Fabrika ve Bürokrasinin Işığında Ordu*’ (s;18) başlıklı yazısında Guibert’in Türkçe’ye çevrilmiş olan eserinde yaşadığı dönemden çok daha ilerisini gören bir bakış açısıyla, modern topluma da kaynaklık eden modern ordunun dayandığı ilkeleri çarpıcı bir biçimde ortaya koyduğunu ifade etmiş ve yazarın, yaşadığı dönemin siyasal, toplumsal ve düşünsel tartışmalarını analiz ettiğini ve bu analizler doğrultusunda orduyla ilgili yaklaşımlar geliştirdiğini belirtmiştir. Hasan Akarsu, ‘*Sözcüklerle Yolculuk*’ (s;26) başlıklı yazısında Oktay Akbal’ın, yapıtlarıyla, günlük yazılarıyla Türk yazını zenginleştiren ve Türk dilini güzelleştiren bir yazar olduğunu belirtmekte; “Cumhuriyetimizin yeni kuşakları, onun yapıtlarıyla dilimizi, yurdumuzu, Atatürk’ü, önemli yazarlarımızı tanıyıp gelecek kuşaklara aktaracaklar ve Atatürk Türkiye’sinde yaşamanın onurunu duyumsayacaklardır. Onunla, çağdaşlığı, yaşama sevincini, insan olmanın omurunu yaşıyoruz... Yazarımızın tüm yazılarında şiirin evrensel tadını duyumsuyoruz” değerlendirmesinde bulunmaktadır. Mustafa Şerif Onaran, Enis Batur hakkında çıkan spekülasyonlarla ilgili olarak ‘*Müstehcen*’ başlıklı yazısında,

*“Edebiyatımızın çalışkan kalemi, değişik sıklıkla düzenlerden edebiyata bakarken dilin sınırlarını zorlayan bir usta yazar, **Enis Batur**, bu dokundurmalardan tedirgin oldu. Üstelik bu kitabı onun yazdığı dedikoduları yayıldı... Adını gizleyen yazarın önce kendine saygısı olmalı, ‘Enis’ takma adıyla roman yazma girişiminde bulunmamalıydı. Enis Batur haklı olarak yayıncıdan bir açıklama bekliyor: ‘Kitabın yayıncısı **Cem Mumcu**, aynı zamanda **Hipokrat** yemini etmiş bir hekim. Ortaya çıkıp söz konusu kitapla ilgili gerekli açıklamaları yapmadığı takdirde, bu haksızlığı alnında bir dövme olarak taşıması gerekeceğine inanıyorum (**Radikal, Enis Batur’u Çok kızdırdılar**)’.* Edebiyat eleştirisinde

kişilerle uğraşmanın yanlışlığına inanırım. Ama dolaylı yoldan, ünlü bir yazarın adını kullanarak, adı bilinmeyen romancının kitabını tanıtmak için yapıldığı izlenimi bırakan bu çirkin girişimin, yayıncılık ilkeleriyle bağdaşmadığını da belirtmek isterim. Kitabın yayıncısı Cem Mumcu'nun yaptığı açıklama hekimlik töresiyle da bağdaşmıyor: 'Penis denilen organın ismi 'penis' yerine 'pokan' olsaydı, bu kitabın adı 'P Okan Roman' olurdu. Çünkü bu sözcüğün içindeki harflerde bu var. Bu sefer de bir başka dostum olan Okan Bayülgen mi alınganlık gösterecekti (Radikal, Mumcu'dan Açıklama, 23 Mart 2007). Ne var ki böyle bir dedikodu, kitabın satışı bakımından yayıncının işine yaramaktadır. Bir yazarın onurunun zedelenmesi artık onu hiç ilgilenmemektedir. Önemli olan kitabın yeni bir baskı daha yapmasıdır... Kendimizi Enis Batur'un yerine koymazsak edebiyatın kişilik kazanmasını beklemeyelim. Sıradan insanların kaygısızlığı içinde silinip gidelim. Haksızlığı meslek edinenlerin yukardan bakışını içimize sindirecek miyiz? 'Bu da geçer yahu!' diye geçiştirecek miyiz?' (s:28)

eleştirisini getirmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin **19 Nisan 2007 (Sayı 896)** tarihli kitap ekinde, Metin Celal, 'Safran Sarı' (s;6) başlıklı yazısında İnc Aral'ın yeni kitabına dönük değerlendirmelerde bulunmuş; "İnci Aral, durum tespiti yapmakla yetiniyor. 'Safran Sarı'nın kahramanları bir şekilde o yapı içinde ayakta kalmayı, parçası olmayı, onunla uyuşmayı başarıyorlar. Sonuç olarak İnci Aral, geleceksizliği anlattım dese de üç kahraman da kendilerince birer gelecek kuruyorlar" eleştirisini getirmiştir. 'Babam Neden Öldürüldü Anne' başlıklı yazısında Öner Yağcı "Ülkemizin yakın tarihinde amansız bir aydın katliamı yaşandı. Böylesi bir aydın katliamı 12 yıllık Nazi diktasında görüldü ancak. Ülkesinin aydınlık geleceğine inananlar unutmamalı bu trajik gerçeği. Aklın ve aydınlığın zorbalığa dur demesi için unutulmamalı öldürülen aydınlarımız, gençlerimiz. Yaşamın savunulması bilincinin ve duyarlılığının diri kalması için unutulmamalı. Unutmaya ve bağışlamaya hakkımız olmadığı için unutulmamalı. 'Faili Meçhul' sözünün dilimizin bir parçası, klasiği haline getirilmemesi için unutulmamalı. Buna alışılmamalı, bu kanıksanmamalı" (s;32) yorumunu yapmıştır.

Cumhuriyet gazetesinin **26 Nisan 2007 (Sayı 897)** tarihli kitap ekinde Erdem Öztop'un Levent Mete ile gerçekleştirdiği 'Aşk Eline Geçirdiği Kişileri Altüst Eder' başlıklı röportajında Mete, "Son dönemde üzerinde fazlaca yazılıp çizilense aşk değil, bu 'marka-isim' altında, toplumsal kimliğin döneme özgü ve dışa açık yanları aslında. Popüler kültür, insanın içine bakmak ve orada olan biteni anlamaya çalışmak yerine, hazır modelleri çoğaltıp satmaya çalışıyor. İşletme mantığıyla bakıldığında, kendi açısından doğru olanı yapıyor elbette. Bireysel girişimcinin akli yalnızca kendi yararını

hedefleyerek çalıştığına göre, olağan bir durum bu” sözleriyle edebi üretim yapısını eleştirmiştir. Şebnem Atılğan’ın Orkun Uçar ile gerçekleştirdiği ‘*Kurgudan Öte Gerçek Yoktur*’ başlıklı söyleşide bilimkurgu ve fantastik edebiyata ilişkin “Birkaç yıl öncesine kadar yayınevlerinde, Türk yazarların yazdığı bilimkurgu ve fantastik kurgu eserlerine karşı bir tavır vardı. Eser göndermek isteyenlere, ‘Biz Türk yazarların bilimkurgu ve fantastik kurgu eserlerini basmıyoruz,’ diye cevap veriliyordu. Bu nedenle ‘Ölümsüz Öyküler Yayımevi’ni kurmuş ve yedi kitap yayımlayabilmiştik. Bu yayımevi sayesinde bazı yazarlarla tanıştım ve ‘*Metal Fırtına*’ sonrası elde ettiğim güçle iki yılda on kadar kitabın yayımlanmasını sağlayabildim. Örneğin Türk fantastik kurgusu yazar Saygın Ersin’in ‘*Zülfikar’ın Hükümü*’ ve ‘*Erbain Fırtınası*’ kitaplarının editörlüğünü yaptım ve bu kitaplar çok beğenildi” (s;10) yorumunu yapmıştır. Metin Celal, ‘*Kültür Başkentinin Kitapları*’ başlıklı yazısında “Kitap avcılığı psikolojik anlamda bir takıntıdır. Kitabı temin etmeden bu takıntından kurtulamaz. Her yol denenir, gerekirse yüzlerce kilometre yol katedilir ya da ederinin onlarca katında bir bedel ödenir” (s;12) sözleriyle kitap avcılığı hakkında düşündüklerini dile getirmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin **3 Mayıs 2007 (Sayı 898)** tarihli kitap ekinde, ‘*Pervasız Pertavsız*’ başlıklı köşesinde yer alan ‘*Can Alkor’dan Sımsıkı Bir Şiir Kitabı*’ (s;3) başlıklı yazısında Enis Batur, “Onar yıllık sözümona ‘kuşak’lar halinde şairlerin değerlendirilme, tasniflenme ya da tasfiye edilme çabasını beyhude bulduğumu daha önce de dile getirmiştım. Şairlerin şairleri, eleştirmenlerin şairleri gül ve püskül dağıtarak öne çıkarma, püskürtme, olduğundan büyük ya da küçük gösterme, itip kakma ya da taçlandırma girişimlerini öteden beri gelişmemiş, gelişmeyecek ortam kaygıları sayıyorum” sözleriyle antoloji çalışmaları hakkındaki görüşlerini dile getirmiştir. Ayça Tezer’in Enver Aysever gerçekleştirdiği ‘*Bir An Bin Parça*’ başlıklı söyleşide Aysever:

“Roman aynı zamanda son derece siyasal bir sanattır. Dolayısıyla romancı, bir kere roman yazmayı yeğleyerek başlı başına siyasal bir tavır almıştır. Romancı, çağının gözlemcisidir, çağının ruhunu elinde tutar. Bugün iyi romana dünyadaki pazarlama tekniklerinin tersine siyasallaştırarak (!) bakmamız gerekir. Ancak roman bir siyasal araç değildir, roman hayatı kavrama biçimi olarak siyasaldır, insanlara önerdikleri itibarıyla siyasaldır. Dolayısıyla romanın ciddi bir toplumsallığı da olması gerekir. Roman böyle sadece boş vakit geçirmek için başvurulan bir keyif aracı değildir, bir sanatsal yaratıdır. İnsanı değiştirmeyi, dönüştürmeyi, düşündürmeyi amaç edinir. Bugün roman nasıl olmalı? Nerede olmalı? Bu çok önemsedğim bir konu. Bugün sinema sanatı roman için birinci dereceden tehdit içeriyor. Bence romanın sinemanın etkisinden kurtulmak için eline iki yeni silah almalı. Bunlardan biri şiir, yani

imgenin gücü. Sözcüklerimiz daha rafine olmalı. Sözcüğe hak ettiği değeri vermeliyiz. Diğeri de felsefe. Romancı artık düşün yapıtı yaratması gerektiğinin ayırında olmalı. Yani hem düşün yapıtı yapma zorunluluğu ve derinliği olacak, hem de hiçbir görsellik buradaki duyguyu kişiye veremeyecek. Romanın eksenini bu yöne oturtursanız, roman ölüyor mu, gücünü yitiriyor mu sorularının karşı yanıtını da vermiş olursunuz... Batılı bir sanat olan roman, günümüzde batıda hızla tüketilmektedir. Batı kendi kaynakları içerisinde, kendi özgün yaratısını ve hikayelerini kuramadığı için zaman zaman yan yollara sapmaktadır. Geçenlerde Milliyet gazetesinde Salman Rüştü'nin bir söyleşisi yer alıyordu. Söylediklerinin pek çoğuna katılmakla birlikte bir konuda dehşete düştüm. Rüştü, Yasemin Çongar'a 'Şu anda Amerika'dayız. Ayağımızda blue jean, İngilizce konuşuyoruz ve birbirimizi anlıyoruz. Sen İstanbullusun, ben Bombaylıyım' diyordu. Bunu olumlu bir şey olarak söyleyen yazar, çok tehlikeli bir yazardır. Çünkü bu söylem küreselleşme denen aslında insanları tek tipleştiren bir tür sömürgeci anlayışın edebiyattaki yansımasıdır. Giydiğın jean senin kültürüne ait değil, konuştuğın dil İngilizce, senin değil. O anda bulunduğın ülke, senin değil. Sadece batıdaki egemen ekonomik güce hizmet eden, doğunun egzotik ve oryantalist soslarıyla bezenmiş, bana sorarsanız politik bağlamda da kendi toplumuna ihanet eden, kendi toplumunu reddeden anlayışla yazılmış romanlar bunlar. Halbuki ben bizim gibi ülkelerin romancılarının çok önemli bir şansı, seçeneğı olduğunu düşünüyorum. Bu da, dünyaya kendi coğrafyasının sesini duyuran, kendi tınısını koyan, kendi insanın sahici öykülerini anlatan ve aslında dünyanın yaptığı bu tek tipleştirmeye ve ötekileşmeye tepki gösterenlerin sesi olan romancının doğru bir roman yazdığını düşünüyorum." (s:4)

sözleriyle romana ve edebiyata bakışını ifade etmiştir. 'Boşluğın İzinde' başlıklı Özge Keskin-Cem Uçan söyleşisinde Uçan, "Kitabı yarışmaya yayınevime gönderdi ama benim de haberim vardı tabii. İlk kitabımı da yollamıştık. Fakat hedef ödülünden çok o jürinin benim kitabımı okuması, kafalarında Cem Uçan'a ait, öykülerine ait küçük bile olsa bir fikrin oluşması umuduydu. Bu bile benim için çok önemliydi ve de büyük bir fırsattı. Çünkü belki ismimi bile duymamışlar, kitabımdan haberleri bile yoktu ama yarışmaya gönderince okunma ve değerlendirilme şansını yaratmış olacaktım" diyerek edebiyat yarışmaları hakkındaki görüşünü ifade etmiştir. 'Ah O Çingenerler' başlıklı yazısında Mustafa Şerif Onaran, çok kültürlü bir ülkede yaşamının ayrıcalık olduğunu, yaşamının tek düze akışını değiştirdiğini ve daha renkli bir dünyada yaşama koşullarını getirdiğini ifade etmiştir.

Cumhuriyet gazetesinin **10 Mayıs 2007 (Sayı 899)** tarihli kitap ekinde, Metin Celal 'Yazma Sanatı ve Vasiyet' başlıklı yazısında çok satan ve çok okunan yazar olmak üzerine değerlendirmede bulunmuş ve "Stephan King, bestseller (çoksatan) yazmanın yöntemini öğretir diye umuyordum ama o genel olarak yazma sanatından söz etmiş kitabında. Çünkü edebi eser de yazsanız, çoksatan da, kullanacağınız yöntem pek farklı

değil... ‘Çoksatan’ bir tür olarak Türk okurunca kabul görse de Türk yazarı nedense bu kategoride değerlendirilmekten hoşlanmıyor. Bizim yazarlarımızın tercihi hem çok okunmak hem de edebiyat çevrelerinde önemsenmek” (s;12) yorumunu yapmıştır. ‘Eski Bir İzmir Dergisinden Çağrışımlarla’ başlıklı yazısında Mustafa Şerif Onaran, “Hep söylerim, dergiler edebiyatımızın soluk aldığı alanlardır. Bir sanat-edebiyat dergisi yalnızca bir dergi değildir. Oluşturduğu ortamla sanata süreklilik kazandırır. Yeter ki derginin böyle bir ortam oluşturacak gücü olsun. Dinleyiciler arasında İzmir'in iki önemli sanat-edebiyat dergisi; İLE'nin yöneticisi **Hayri Yetik** ile ÜNLEM' in yöneticisi Lütfü Dağtaş da vardı” (s;20) diyerek edebiyat dergilerinin önemine vurgu yapmıştır.

Cumhuriyet gazetesinin **17 Mayıs 2007 (Sayı 900)** tarihli kitap ekinde, ‘Pervasız Pertavsız’ başlıklı köşesinde ‘Cees Noteboom’la’ başlıklı yazısında Enis Batur, “Önümüzdeki yıl 75’ine basıyor. Hollanda bağrına basmamış onu. Kitaplarını tek bir yayınevi üstlenmemiş, dağınık düzeyde kalmışlar hep. Oysa Almanya’da Suhrkamp çoktan ‘Bütün Eserleri’ni çıkarmış bile. Bir burukluk içinde ülkesine karşı; düşmanca yaklaşanların sayısı onu bezdirmiş. Söz bir ara on yıldır aday gösterildiği Nobel ödülüne gelince, ‘bir tek şey için almak isterim: Hollanda’dakileri susturur belki’. Dayanamadım: ‘Bana kalırsa hepten yanılıyorsunuz’. Az durdu ve sonra ‘Haklısınız’ dedi. Kendi ülkeniz böyledir: bir şeyler yapmışsınızdır, onun için de ‘Sen kendini ne sanıyorsun?’ diye bakanlar çoğunlukta olur” (s;3) eleştirisi ile edebiyat ile yayıncılık endüstrisinin iççeliğine ve işleyiş tarzına vurgu yaparak düşüncelerini dile getirmiştir. A. Şebnem Birkan’ın İlhan Berk’le ‘Şiirde Duyulan Bir Korkusu Vardır Her Dilin’ başlıklı söyleşisinde Berk,

“Şiir çevirisi belalı bir iştir. Bir karşılığı hemen hemen yok gibidir. Elitis şiir çevirisi konusunda hiç olumlu söz etmez: Şiirin dörtte üçü gümeye gider” der. Her şeyden önce de onun şiiri söz konusuysa. Bu neredeyse bütün kapalı, zor şiirler için böyledir. Şiirin hemen hemen hiçbir şeyi çevrilemez gibidir. Bu tip şiirlerde çevrilse çevrilse ancak anlamı çevrilebilir. Anlamı bulup çıkarmak da (bu örnek şiirlerde) çok zordur. Anlam kapalı, Hermetik zor şiirlerde anlam, ancak sezilir. Kendini ele vermez, çevirmen elleri kolları da neredeyse bağlıdır. Sezilen bir şiir nasıl çevrilir? Yalnız anlam da değil, dil de ele avuca gelen şey değildir. Şiirin yapısında bu neredeyse kaybolmuştur. Gündelik dil ise zaten yanına yanaşamamıştır onun.” (s;10)

sözleriyle şiir çevirisi üstüne düşündüklerini dile getirmiştir. Metin Celal, ‘Gün Ortasında Arzu’ başlıklı yazısında,

*“Can Yayınları bu yıl 25. yılını kutluyor. Geçen yıl kaybettiğimiz Erdal Öz’ün büyük bir emekle kurduğu bu yayınevi ‘edebiyat yayıncılığı’nın da simgelerinden. Can Yayınları bugüne dek 2023 yapıt yayınlamış, Türk yazar ve şairlerin yayınevinden çıkan kitapları: 680, çeviri kitaplar: 1049. çocuk kitapları : 294, Basılmış toplam kitap sayısı yaklaşık 25 milyon. Can yayınları, kurulduğu seksenli yıllardan başlayarak hem Türk edebiyatının önemli eserlerini yayınladı hem de Dünya Edebiyatını sıkı takip eden bir yayınevi oldu. Özellikle hikaye ve romanda cesur adımlar attı, genç yazarları desteklemekten hiçbir zaman çekinmedi. Dünya’da edebiyat adına yazılmış hemen her önemli eser Can Yayınları kataloğunda yer alıyor. 25. yılı kutlamak, taçlandırmak amacıyla ‘25 Yılın 25 Kitabı’nı özel ciltli olarak tekrar basmışlar. Bu yirmi beş kitap aslında Can Yayınları’nın çeyrek asırlık başarı hikayesinin de birer simgesi. Kazancakis’in Zorba’sı, Hermann Hesse’nin Sidharta’sı, Vascencelos’un Şeker Portakalı ile başlayıp Gosciny ve Sempe’nin Pıtırıcık’ına dek varan unutulmaz kitaplar. 25. yılın kitapları arasında Nazlı Eray, Çetin Öner, Erdal Öz, Feride Çiçekçioğlu, Tahsin Yücel, Cemil Kavukçu, Oya Baydar ve Sevim Ak Türk edebiyatını temsil ediyor. Listedeki tek şiir kitabı Tarancı’nın Otuz Beş Yaş’ı. Can Yayınları 25. yıl için kendine ‘Kuşak Kuşağa Edebiyatla’ sloganını seçmiş. Gerçekten de bu unutulmaz kitaplar kuşaktan kuşağa edebiyat varlığını aktarıyor. **Edebiyatseverlerin kütüphanelerinde bulunması gereken bu eserleri şimdiye dek edinmediyseniz, bu güzel baskı ve ciltleri için Kitaplığımızda yer açın!**” (s:12)*

sözleriyle Can Yayınları’nın tanıtımını yapmıştır.

Cumhuriyet gazetesinin **24 Mayıs 2007 (Sayı 901)** tarihli kitap ekinde, ‘Pervasız Pertavsız’ başlıklı köşesinde yer alan ‘Erbil ve Eleştiri’ başlıklı yazısında Enis Batur,

“Türkiye’de bir dönem, Eleştiri alanında yaşanmış olmasını 1961 Anayasası’na, son çeyrek yüzyıl içinde bir duraklama, sonra da bir gerileme yaşanmasını 24 Ocak kararlarına bağlamıştım. Kim ne derse desin, bir ülkenin kültürel ortamında eleştirel aygıtın konumu, benim gözümde, öncelikli olarak ekonomi-politik düzenine bağlı bir seyir gösteriyor. Akademi’de geçerli ücret politikası, telif ücretleri skalası, bursların varlığı ya da yokluğu, birebir etkiliyor eleştirel üretimi. Eleştiri bir ‘getiri’ alanı gibi görülmez hiçbir ülkede; bu nedenle de ‘ilerlemiş’ ülkelerde destek yoluyla ayakta kalıyor, gelişiyor. 24 Ocak kararları, ‘zenginlerin sevildiği’ bir ekonomi felsefesi yaratırken, her alanda gereken desteğin esirgendiği bir pratiğin egemenleşmesine yol açtı... Son çeyrek yüzyıl içinde önce bir duraklama, ardından da bir gerileme olduğu yolundaki gözlemim, Eleştiri çerçevesinde hiçbir canlılık yaşanmadığı anlamına gelmiyor elbette. Ne yazık ki, bu canlılıkta büyük pay kuramsal ve çözümleyici çalışmalara düşmüyor; tanıtımın ağır bastığını görüyoruz. Bunun nedeni de ekonomi-politik ayrıca: Kitap piyasası ve yayın sektörü, lojistik destek kimliğiyle yer açıyor tanıtım eksenli eleştiriye; bu alanı reklam

bütçesiyle genişletmeye çalışıyor. Şüphesiz yararsız bir uğraş sayamayız bunu; Eleştiri aygıtını bu işleve indirgemek koşuluyla.” (s;3)

sözleriyle Türkiye’deki eleştiri aygıtını ekonomik bağlamda ele almıştır.

4.2.2.3. Dünya gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme

Dünya gazetesinin **2 Mart 2007 (Sayı 185)** tarihli kitap ekinin ilk 5 sayfasında herhangi bir yorum, eleştiri yazısı vb. yayınlanmamış; sadece reklama yer verilmiştir. ‘*Roman Köşesi*’ bölümünde Asuman Kafaoğlu Büke, İnan Çetin’in ‘*İblisname*’ kitabın ilişkin olarak “‘İblisname’, doğadaki adalet duygusu anlamında bence başarılı bir roman olarak çıkmış ortaya. Gerçek ile gerçeküstünün dumanlı bir netlikte buluşması diyebiliriz buna. Hem dumanlı hem de net, hem gerçek hem de değil, hem yaşanmış, hem de hayal edilmiş... Kötülükler ve acılar nedensiz ama çok derinlerde bir yerlerde yine de adaletin yerini bulduğu izlenimini veren bir anlatı” (s;7) eleştirisini getirmiştir. Filiz Leloğlu-Oskay’ın Ayla Kutlu ile yaptığı söyleşide Kutlu, “Beni yakından tanıyanlar, yazmayı düşündüğüm kitabım için gerekenden çok ama çok daha fazla bilgi topladığımı görüyorlardı. Hatta yazmamak için kendimi dağıtığımı söyleyen yakınlarım var. Onlar da haklı. Tek amacım her zaman iyi bir edebiyat yapıtı ortaya çıkarmak oldu. Çok satan, çok tanınan, çok kazanan bir yazar değil. Benim yapımım dışında öylesi çabalar. Has edebiyattan başka hiçbir rant uğraşına zaman ayırmayı kabul edemem. Kitap yazmak bana yeterince zor bir uğraş olarak görünüyor” (s;10) sözleriyle yazmaya dair görüşlerini dile getirmiştir. Aynı sayıda yer alan ve ‘*Sektörden*’ başlıklı yazıda, İnkılap Kitabevi’nin yeni binasına taşındığının haberi verilirken yayınevinin sorumlusu Arman Fikri ile yapılan söyleşide, “İnkılap Kitabevi, bugüne kadar yayınladığı onlarca türden binlerce kitapla ülkemizin kültür hayatının mimarlarından biri oldu” (s;18) değerlendirmesi yapılmıştır. ‘*Dilden Dile/Kitap Küre*’ başlıklı bölümde Serap Çakalır, Italo Calvino’nun ‘*Öyküler*’ kitabı için “Italo Calvino’nun öykülerinde betimleme açısından inanılmaz bir zenginlik var. Doğaya, kente, mekanlara, insanlara ve hayvanlara dair gözlemler çok ayrıntılı işlendiği için, çoğu kez uzun paragraflar halinde yer kaplıyor. Ancak bu durum, anlatıma ses ve renk olarak canlılık kattığından, okuru sıkıyor; tam tersine her türlü ayrıntıyı tam olarak gözlerinde canlandırabilmesine olanak veriyor. İlk kez bu kitapta yer alan ‘Bayan Paulatim’ adlı

öyküde çok başarıyla kullanılmış imgeler, betimlenen sahneleri kadar canlı kılıyor ki, okur adeta bir film seyrettiği duygusuna kapılıyor” (s;19) ifadelerinin yer aldığı tanıtım yazısına aynı sayfada Italo Calvino’nun bütün eserlerinin bulunduğu reklam eşlik etmiştir. ‘Yayıncının Dünyası’ başlıklı yazıda Metin Celal yayıncıların sorunlarını şöyle sıralamıştır:

“Sorulardan birincisi gençliğin, özellikle çocukların kitap okumaması, okumaktan soğuması. Birçok eve kitap bir yana gazete bile girmiyor. Kitap okuma oranları her geçen yıl düşüyor. Bunu kitapların tirajlarındaki düşüşten de, sektörün maddi kayıplarından da anlıyoruz. Geçen yıl yayıncılık sektörünün ciro kaybı yüzde 30’un üstünde” ayrıca “ Türkiye’de yayıncılığın en önemli sorunu; yayıncılığın reel sektörün bir parçası olarak görülmemesi nedeniyle, devletin kalkınma ve ekonomik programları içinde yer almamasıdır. Devletin yayıncılık hayatını yönlendirecek, gelişimini sağlayacak bir programı ve politikası yoktur. Yayıncılık bugüne kadar bir sektör olarak görülmediği ve kitap üretimi de bir sanayi ürünü-imalat olarak kabul edilmediği için ekonomik sorunlarımız da büyük ölçüde çözümlenmeden birikmiştir. Yayıncılık bir sektör olarak kabul edilmeli, reel sektör olarak kabul edilmeli, reel sektör içinde tanımlaması yapılmalıdır” (s;22)

Dünya gazetesinin **6 Nisan 2007 (Sayı 186)** tarihli kitap ekinde, Asuman Kafaoglu Büke, ‘*Tehdit Altında Bir Gün*’ başlıklı yazısında “Sanat yapıtlarının bazen doğrudan güncel olaylardan, politikalarından ve krizlerden etkilendiğini görürüz. Birçok romancının son yıllarda kalemlerinin 11 Eylül olaylarına takılıp kaldığını görmek aslında pek şaşırtıcı değil, özellikle Batının gündemine bir anda çakılan İslamiyet, edebiyat eserlerinde o denli tekrarlanan konulardan biri haline geldi ki, konuyu merkezine almayan ya da ucundan bucağından konuya değinmeyen roman neredeyse bulunmaz oldu” (s;6) eleştirisiyle politika ve edebiyat arasında bir bağ kurmuştur. Serap Çakalır, ‘*Dilden Dile /Kitap Küre*’ bölümünde ‘*Bir Okurla Bir Deli Arasında Ne Fark Vardır?*’ başlıklı yazısında “Arjantili yazar, çevirmen ve editör Alberto Manguel, Yapı Kredi Yayınları’ndan çıkan ‘Okuma Günlüğü’ adlı kitabının önsözünde, okur ile deli arasında yukardaki bağlantıyı kurar. Manguel bu bağlantıyı yaparken, ‘okumanın bir sohbet olduğu’ndan hareket eder. Devamla der ki; ‘Genellikle okurun yanıtı kaydedilmez, ama okur çoğu kez bir kalem alıp metnin kenarına cevaplar yazma gereksinimi duyar. Bazen en sevdiğimiz kitaplara da eklenen bu yorum, bu açıklama, bu yankı geniler ve metni bir başka zamana, bir başka yaşantıya taşır; bir kitabın bizimle konuştuğu ve bizi (okurlarını) var olmaya zorladığı yanılısamasına gerçeklik katar”

(s;11) yorumunu yapmıştır. Feyzan E. Top, ‘Feyz’ başlıklı bölümde, ‘*Ölmeden Önce Okumanız Gereken 1001 Kitap*’ başlıklı yazısında,

“Kitap okumak günümüzde biraz da pazarlamanın etkisi altında. Kim kitabın reklâmını iyi yaparsa onun yazdıkları daha çok satıyor. Gerçek yazarlık kriterleri içinde pazarlamanın rolü olmasa da globalleşen dünyamızda reklamsız elimizi yıkamaz hale geldik. İşte bu reklamdandan yola çıkarak gerçek yazarlarla iyi bir promosyon altında bizi buluşturan ‘Ölmeden Önce Okumanız Gereken 1001 Kitap’... Kitabın kapağı da bir alıntı ‘A Clockwork Orange’ (Otomatik Portakal) isimli Anthony Burges’in eserinin bulunduğu Penguin Kitabevi’ne ait kapak, bu kitabın da kapağı olmuş. Bir tür atıfla aslında bizlerin ne kadar okumaya otomatik programlandığımızı ama aslında neyi aradığımızı bilmediğimiz bir göstergesi kanımca... Kitabı incelerken sizi en çok kıracak unsur literatürde bir tane bile Türk yazarın ve eserinin olmayışı olacaktır, eminim...” (s;17)

ifadesiyle yayıncılık sektörünü eleştirmiştir.

Dünya gazetesinin **4 Mayıs 2007 (Sayı 187)** tarihli kitap ekinin ilk 5 sayfasında Asuman Kafaoğlu-Büke, ‘*Hindistan’ın Öyküsü*’ başlıklı yazısında Salman Rushdie’nin kitap tanıtımını yapmıştır.

“Salman Rushdie son romanı ‘Soytarı Şalimar’da Hindistan tarihini eşsiz bir paralellik içinde birkaç kahramanın yaşamı içinden kurgulayarak anlatıyor. Roman kahramanlarına yüklediği aşk, ihanet, öfke ve hırs, bir ülkenin sömürülme ve parçalanmasının öyküsüne dönüşüyor. Bu romanında da sihirli gerçekçilik ustası olarak okuru büyülüyor... Bu romanının belki de en hoş özelliği, Hindistan (kişi) ile Hindistan (ülke) arasında simgesel bağlantılar kurması... bir de romanın çevirisinden söz etmek gerekir, çünkü bu kalitede bir çeviri uzun zamandır okumadım. Salman Rushdie çok zor çevrilen bir yazar olarak bilinir, gerçekten de tümcelerinde küçük labirentler yaratmayı çok sever. Bazen gizli özne kullanarak okurun şaşırmasını sağlar. Ayrıca, İngilizce yazar ama uzak bir kültürden beslenir ve eserlerinden başka dilleri kullanmaktan hoşlanır. Tüm bu nedenlerden dolayı, çevrilmesi kolay değildir. Çevirmen Begüm Kovulmaz nefis bir iş başarmış, Rushdie, sanırım böylesi bir çeviri sayesinde ülkemizde de çok sevilen yazarlardan biri olacak.” (s;17)

Filiz Leloğlu-Oskay’ın Solmaz Kamuran ile gerçekleştirdiği ‘*Ya Aşıktan Vazgeçeceksin, Ya Kendinden*’ başlıklı söyleşide Kamuran, “Bir dönem romanı yazarken atmosferi tam olarak yansıtabilmek içinde hayatın detaylarına hakim olmak gerektiğine inanıyorum... Roman yazmak biraz da denize şişe içinde mektup bırakmak gibi galiba. Gizemli bir yanı var. Bütün zorluklarına rağmen bu gizemden insan vazgeçemiyor” (s;10) yorumunu yapmıştır. İrfan Unutmaz, ‘*Arkeoloji ve Sanat Yayınları 25 Yaşında*’ başlıklı

yazısında medyaya dönüm eleştirisini şu sözlerle ifade etmiştir: “Öncelikle ülkemizde çok büyük bir arkeolojik potansiyel var. Öyle ki, dünyada böylesi arkeoloji dolu bir başka ülke ya da bölge yok. Üstelik bu olanak, medyamız tarafından da hiçbir şekilde algılanmadığı gibi kullanılmıyor da...” (s;13) Göktuğ Halis, ‘Acımasızlığa Rağmen Aşk’ başlıklı yazısında “Özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çok sayıda popüler kültür ürününe konu olan ve bu sayede dünyanın geri kalanına tanıtılan Amerika iç savaşının iki temel teması, ‘Güneyin Dulu’ romanında sıra dışı bir aşk öyküsüyle kaynaştırılıyor: Kölelik ve savaşın acımasızlığı...” (s;16) değerlendirmesinde bulunmuştur.

4.2.2.4. Milliyet gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme

Milliyet gazetesinin **Mart 2007 (Sayı 16)** tarihli kitap ekinin editörü Filiz Aygündüz, ‘*Bir Hayatı konuşmak*’ başlıklı yazısında Nehir söyleşiler serisi için

“Bizimki gibi az okuyan, tasvirlerle, betimlemelerle, imgelemelerle başı dertte olan toplumlar için biçilmez kaftan olduğu kesin. Zaten ‘en çok satanlar’ listeleri de bunu doğruluyor. Nehir söyleşiler, yeni yüzyılın Türk okuru tarafından hayli rağbet gören türleri arasındaki yerini aldı bile. ‘Türk Okuru’ şerhi boşuna değil, zira nehir söyleşinin mucidi de bir Türk; Mürşit Balabanlılar. Balabanlılar’ın bu buluşunun dünyada birebir örneği yok. Biyografiye kaynaklık etme işlevini de düşünürsek, kimbilir belki de sadece Türkiye’nin dünyaya değil, biyografisi zayıf kalmış Türk edebiyatına da katkısıdır nehir söyleşi... Zaman içinde izleyip göreceğiz.” (s;3)

değerlendirmesinde bulunmuştur. Miraç Zeynep Özkartal, ‘*Bir Ömre Tanıklık Eden Söyleşiler*’ başlıklı yazısında Nehir söyleşilerin mucidi Mürşit Balabanlılar ile röpotajında, “Biyografiler, otobiyografiler derken edebiyata bizim de katkımız oldu: Nehir söyleşiler... Yurtdışında birebir örneği bulunmayan bu tür, 2000 yılında o zamanlar İş Kültür Yayınları’nın yöneticisi olan Balabanlılar tarafından hayata geçirildi. ‘Nehir’ sözcüğü uzunluğu ve akıcılığı temsil ettiği için seçilmiş. Balabanlılar bu türü bir sözlü tarih çalışması olarak gördüğünü söylüyor...” (s;4) derken; “Dünyanın bu türü hala keşfetmemiş olması ilginç. Benzerleri yayımlanıyorsa da, bir insanın doğumundan başlayarak bütün hayatını soru-cevap formunda anlatan kitaplar yok.” sözleriyle nehir söyleşinin önemine dikkat çekmiştir. Özkartalın söyleşisinde kitapların satış oranlarına dair bilgilere de yer verilmiştir; “Okurlar açısından bakıldığında, nehir söyleşilerinin

başından beri çok satan kitaplar arasında yer aldığı görülüyor. Soru-cevap formunun okumayı kolaylaştırdığı aşikar. Diyaloglarıyla bir tiyatro oyunu gibi akıp giden kitapları okumasının kolaylığının yanı sıra zevki de farklı. Bizim kültürümüzde zaten sohbetin yeri ayrı!”. ‘*Yazımızın Dev Karıncası*’ başlıklı yazısında Tahsin Yücel, “Cevdet Kudret (1907-1992), herkes bilir, Cumhuriyet dönemi yazımızın en önde gelen öznelerinden biridir. Araştırma ve eleştirileri büyük bir topluma ulaşır; üstelik, içeriksel, yöntemsel ve biçimsel nitelikleriyle birer örnek oluşturur” (s;8) değerlendirmesinde bulunmuştur. Füsün Akatlı’nın ‘*Memet Fuat’a Saygı*’ başlıklı yazısında “Memet Fuat ödüllerinin ilkinin 2004 yılında ‘Felsefe Gözüyle Edebiyat’ adlı kitabımla ben almıştım. Bu benim otuz yıllık yazarlık yaşamımın ilk (ve bizim edebiyatımızda deneme/eleştiri türü pek de iltifat görmediğinden, muhtemelen son) ödülüydü” (s;10) sözleriyle eleştirinin Türk edebiyatındaki yerini vurgulamıştır. Akatlı, ayrıca Memet Fuat’ın kitaplarını tanıttikten sonra “Yetişmekte olan genç okurlara, bu on kitaplık toplamı okumak paha biçilmez bir ‘zihin açıklığı’ verecektir. Bir o kadar da zevkli, keyifli bir edebiyat macerası yaşayacaklar. Ben eminim ki, bu kitapları hiç olmazsa üçünü- beşini okuduktan sonra, yalnızca edebiyata- sanata değil, yaşama da başka türlü bakacaklar” sözleriyle yazısına son vermiştir. ‘*Hardboiled Bir Dedektif*’ başlıklı yazısında Sevin Okyay, Ahmet Ümit editörlüğünde hazırlanan yedi Raymond Chandler kitabının tanıtımını yapmıştır; “Zor yazan bir adamdı Chandler. Ama, Dashiell Hammett’i hesaba katmazsak, yazdıklarının kabına erişen bulunamamıştır pek. Onun iyi kitaplarından biri sayılmayan ‘Yüksek Pencere’nin, günümüz polisiyelerinin büyük kısmından çok daha iyi oluşu da, yazarlığının bir kanıtı” (s;21). Ayrıca Okyay “+1 Kitap, Ahmet Editörlüğündeki yedi kitaplık dizisiyle hepsini yayımlayacak. Sadece polisiyenin değil, genelde edebiyatın bu birinci sınıf yazarının ben şimdiye kadar iki çevirisini gördüm zaten. Biri Fatih Özgüven’indi ve nefisti. Diğerlerinin de seçkin çeviriler olması bekleniyor. İlk kitabın çevirisi ise, daha önce Alexander McCall Smith’in iki kitabını Türkçe’ye Kazandırmış olan Pınar Güncan’a ait. Bütün polisiye sevenleri, hatta sevmeyenleri, Chandler’in dünyasına davet ediyorum” sözleriyle açık bir şekilde kitabın tanıtımını yapmaktan çekinmemiştir.

Milliyet gazetesinin **Nisan 2007 (Sayı 17)** tarihli kitap ekinde, ‘*Daha Dün Yazılmış Gibi...*’ başlıklı yazısında Tahsin Yücel, Orhan Kemal’in romanlarına ilişkin “Tuhaf şey, bundan 40 yıl önce değil de daha dün yazılmış gibiydi: Diliyle, biçimiyle,

her şeyiyle yepyenyidi. ‘Gurbet Kuşları’ 45 yıl önce yazılmıştı. Ama o da aynı yalınlık, aynı arılık, aynı yenilik izlenimini uyandırıyor insanda... Belki çok yakın gelecekte, ‘bütün yapıtlar’la da yetinmezler, Batı ülkelerinde olduğu gibi, bu yapıtların ‘eleştirel baskıları’nı da sunarlardı: Bir Yakup Kadri’nin, bir Reşat Nuri’nin, bir Abdülhak Şinasi Hisar’ın, bir Sabahattin Ali’nin, bir Sait Faik’in, bir Orhan Kemal’in, bir Cahit Külebi’nin, bir Necati Cumalı’nın ‘tüm yapıtları’nın eleştirel baskıları yazın, yayın ve bilim evrenimizin çok büyük bir boşluğunu doldururdu” (s;8) değerlendirmesinde bulunmuştur. Yasemin Bay’ın ‘*King, Yazının Kapılarını Açıyor*’ başlıklı yazısında ‘Korku- gerilim türünün en çok satan yazarlarından’ diye bahsettiği Stephan King’in yazarlığa ilişkin düşüncelerini aktarmış ve “‘Bir yazar olmak istiyorsanız her şeyden önce yapmanız gereken iki şey var: Çok okuyun ve çok yazın’ diyen King, nasıl yol alınması gerektiğine kadar pek çok ipucu veriyor kitabında. ‘İnsan, para kazanmak, ünlü olmak, kızlarla çıkmak, ileride rahat etmek veya arkadaş kazanmak için yazı yazmaz. Yazdıklarını okuyanların hayatlarını ve kendi hayatını zenginleştirmek için yazar. Ayakta durmak, iyi olmak ve kendini aşmak için yazar. Ayakta durmak, iyi olmak ve kendini aşmak için yazar. Bir de mutlu olmak için tamam mı?’. Son bölümde ise ‘yazdıklarını etkilemiş olduğundan kuşku duyduğu’ yazarların ve kitapların bir listesini gösteriyor” (s;10) ifadesiyle Stephan King’in okur tarafından neden tercih edilmesi gerektiği konusuna değinmiştir. Füsun Akatlı, ‘*Suskun Güneşin Yakıcılığı*’ başlıklı yazısında Zeynep Avcı’nın öyküleri üzerine

“Değişik sesi olan, gözlem gücünü belli belirsiz ironisinin ardına saklayan ve en ilginç acemilik çekemeyen bir yazarla karşılaştım; bakalım daha söyleyecek neleri var diye düşünmüştüm. Hala da Avcı, bende bu duyguları uyandırıyor. 1998’de yayımladığı ‘Aşk Meleğinin İşleri’ suçüstü yakaladığı (!) yazarın izini süren ve bu iş için on iki yıl bekleyen ‘eleştirmen’in işini kolaylaştırmıyor, ‘okur’a da elisiki davaranıyordu!... Seyrek ve az yazıyor olmasına rağmen, keskin bakışı, iyice damıttığı biçemi ile, öykücü deneyimini ne kadar yoğunlaştırılmış olduğunu hemen anlıyorsunuz... Zeynep Avcı alışılâ gelen öyküden farklı bir öykü yazıyor. Ama öyküledikleri bir o kadar da tanıdık, aşina. Picasso’nun resimlerine bakıp ‘Ben de yaparım’ diyenlerin ‘Ben de yazarım’ diyeceği öyküler yazmış Avcı. Fark şurada ki: onlar yazamazlar!” (s;13)

Değerlendirmede bulunmuştur. Murat Belge, ‘*Ishiguro’dan Yeni Bir Roman*’ başlıklı yazısının tanıtım yazısı niyetiyle yazıldığını ifade etmiş ve ‘tanıtma’dan çok ‘duyurma’ ile sınırlı kalacağını eklemiştir. “‘Bunu okuyun’ diyeceğim; ‘Mutlaka vakit yaratın bunu

okutmak için' diye ısrar da edeceğim. Ama bundan ötesini söylemeyeceğim, çünkü kitabın kendine özgü bir sırrı ve dolayısıyla buna bağlı bir 'dönüm noktası' var. 'Yüksek Edebiyat', yani böyle 'büyük harf kullanarak, 'Edebiyat' diye yazdığınız edebiyatta, böyle 'sır'lar pek olmaz. Bu daha çok popüler edebiyata, orada aranan 'merak' ögesi, 'sürükleyicilik' özelliği gibi şeylere bağlıdır" (s;22) sözleriyle okurun dikkatini çekmeye çalışmıştır. Ebru Akkuş'un 'Mona Lisa Neden Önemli Çocuğum' başlıklı yazısında sanat kitaplarının basımının maliyetli olması nedeniyle yayıncılar tarafından tercih edilmediğine dikkat çekmiş ve mimari ve sanat öğrencileri için YEM (Yapı Endüstri Merkezi) Yayıncılığın önemine vurgu yapmış; bu yayıncılığı ön plana çıkaran ifadelerde bulunmuştur.

Milliyet gazetesinin **Mayıs 2007 (Sayı 36)** tarihli kitap ekinde, yayımlandığı dönemde popüler olan ve okurlarca ilgi gören The Secret başlıklı kitabına ilişkin açıklamalarda bulunan Filiz Aygündüz, 'Anlam Arayışı' başlıklı yazısında

"Kısa sürede türün en göze çarpan örneği haline gelen 'The Secret- Sır'ın Türkiye'de gördüğü büyük ilgi ve 4 haftada 125 bin gibi devasa bir satış rakamına ulaşması, söz konusu kategoride yer alan kitapları mercek altına almayı kaçınılmaz hale getirdi. 2005'te çıkan, Robin Sharma'nın 'Ferraris'i'ni satan Bilge'si ile söz konusu alanda yeni bir kıpırdanma olduğunun işaretlerini görmüştük ve iz üzerindeydik, aslına bakarsanız. 'The Secret' ile aranan ivme bulundu Hazırladığımız dosyada, yıllardır, hemen her 'çok satanlar listesi'nde görmeye alışık olduğumuz, 'her şey sana bağlı' mottosunu kullanan bu 'tinsel' yaklaşımlı kitapların 'kişisel hikayeleri'ni sosyolojik, psikolojik ve dini referanslar üzerinden inceledik. İnsanların bu kitaplara gösterdiği yoğun ilgiyi anlamaya, anlamlandırmaya çalıştık. Ortaya çıkan şaşırtıcı sonuçları ilgiyle okuyacağınızı düşünüyoruz. Kendi sorularınızı ve cevap arayışlarınızı gözden geçireceğinizi de..." (s;3)

sözleriyle kitabın adeta reklamını yapmıştır. Miraç Zeynep Özkartal da 'Neo-Kadercinin Başucu Kitapları' başlıklı yazısında The Secret kitabına ilişkin değerlendirmelerde bulunmuş; "Türkiye gibi okuma oranı düşük bir ülkede bile 'The Secret/Sır' adlı kitabın 4 haftada 125 bin adet satılması gösteriyor ki, insanların büyük çoğunluğu mutluluğun yaşamın sırrını 'spritüel/tinsel' kitaplarda arıyor. Bireyi içine dönmeye yönlendiren bu kitapların, 500 milyon YTL'lik Türkiye yayıncılık sektörünün neredeyse yarısını oluşturduğu düşünülüyor" yorumunu yapmıştır. Ayrıca,

“Bir kitap düşünün ki ABD’de 3,5 ayda 160 milyon dolar hâsılat yapsın. Satışları 7.5 milyonu yakalasin. İngiltere’de 2 ayda 3 milyon 750 bin, Avustralya’da bir ayda 1,5 milyon adet satılsın. Ve yine aynı kitap Türkiye gibi okuma oranı pek de yüksek sayılmayacak bir ülkede 4 haftada 125 binlik satış rakamına ulaşsın. Orhan Pamuk’un en çok satan kitabı ‘Yeni Hayat’ın yayımlandığı 1994 yılından beri toplam 250 binlik satışı ancak bulduğu da düşünülünce, kabaca ‘spritüel’ (tinsel) kitaplar olarak sınıflandırılan ‘The secret’ ve kardeşlerinin ‘Sır’ına eğilmemek olmazdı. Ki bu araştırmanın bizi Türk okurunun okuma alışkanlığına yönelik ‘yeni bir okuma’ modeline götüreceği de ortadaydı.”

sözleriyle kitap satış oranlarına ilişkin eleştiri getirmiştir. Yazısının devamında yayıncılar birliğinin verilerine işaret eden Özkartal, “Türkiye Yayıncılar Birliği’nin verilerine göre 500 milyon YTL’lik yayıncılık sektörümüzün dörtte birini edebi içerikli kitaplar, bir o kadarını da sosyal bilimlerle ilgili yayınlar oluşturuyor. Yapılmış ciddi bir pazar araştırması bulunmamakla birlikte, pazarın kalan 250 milyon YTL’lik bölümünün tamamına yakını, Dharma Yayınları sahibi Namık Kemal Atalay’ın verdiği bilgiye göre spiritüel kitaplara ait. Spiritüel kitaplar basan yayınevlerinin bir kısmı da Atalay’ın iddiasına katılıyor” (s;4) şeklinde istatistiki verileri sunmuştur. Ayrıca okuyucu profiline ilişkin olarak sunulanlara bakıldığında, “‘The Secret’ın Türkiye yayıncısı Mia Yayınevi’nin sahibi Birol Gündoğdu, bu kitapların okur kitlesinin yüzde 75’inin kadınlardan oluştuğunu söylüyor. Tüm okurların yüzde 60’ını A+ tabir edilen, eğitim ve gelir düzeyi en yüksek sınıf oluşturuyor” ifadesine yer verilirken; “Edebi türleri fark atıp, ülkemizde bir kitabın nadiren yakalayabileceği yüzbinlerle ifade edilen satış rakamlarına ulaşan bu kitapların farkını Prof.Dr. Ali Köse, ‘İnsandaki maneviyat arayışını farklı bir formda ortaya koymak’ olarak tanımlıyor: ‘Gerçekte metafizik bir alemin olup olmaması önemli değil, insanoğlu onun varlığını hissetmek istiyor’” sözleriyle kitabın çok satmasının nedenleri ortaya konulmaya çalışılmış ve tanıtımın önemine işaret edilmiştir: “Tam bu noktada tanıtımın etkisini de ortaya koymak gerek. Pazar payı yüksek kitapların, tanıtım bütçeleri de büyük. Spiritüel alandaki yayınlarıyla tanınan Kuraldışı Yayınları’nın sahibi yazar Nil Gün de, ‘The Secret’ için dünya çapında yapılan tanıtımın satıştaki etkine dikkat çekiyor. Görselliğin ön planda olduğu günümüzde, kitabın DVD versiyonu olması da bir avantaj. Nil Gün, bu tür kitapların ülkemizde yeni yeni kabul görmeye başladığını hatırlatıyor: Türkiye’de bu tür kitapların popülarite kazanmaya başlaması en fazla 15 sene önce Louise Hay’ın ‘Düşünce

Gücüyle Tedavi' kitabını çevirdikten sonra onu basacak bir yayınevini zor buldum. Bu zorluklar, beni yayınevi sahibi yaptı". Aynı sayıda Tahsin Yücel '*Erkekçe Söylenmiş Bir Yanık Türkü*' (s;8) başlıklı yazısında Can Yayınlarının 40 yılını kutladığı bu dönemde okur kitlesinden büyük ilgi gördüğü ve yayınevi kimliğinin belirlenmesine katkısı olmuş yirmi beş kitabın özel bir tasarımıyla, bez ciltli olarak yayımladığı haberini vermiştir. Mehmet H. Doğan, '*Eleştirinin Gerekliği*' başlıklı yazısında

"Bizde de, bütün dünyada da eleştirmenlik budur: Nankör bir iş; ama bu nankör işi sürdürmenin bugün bir zorunluluk olduğuna daha çok inanıyorum. Atılan taşların yanında ara sıra böyle dost gülleri olsa bile. Asıl gelmek istediğim yer, kendi yazılarım değil; uzunca bir süredir, çeyrek yüzyıldan fazla bir zamandır edebiyatımızda, özellikle de şiirden eleştiriye kadar takınılan tavır. Daha önce de, 'bizde eleştiri var mı?' gibi olumsuz yanıtı kendi içinde sorula sorulurdu ama '80'lerden sonra giderek artan şair ve şiir enflasyonunda şairler, şiirlerinin değerlendirilmesine, eleştirilmesine daha da dayanıksız olmaya başladı. Durum, giderek 4-5 binin üzerinde bir şair ordusunun yazdığı 200-250 dergilik bir şiir ortamına dayandı. Bugün, eleştiri düzeneğinin hiç çalışmadığı, yazılan her şiirin yayımlandığı, yayımlanan her şiirin günü gelince kitaplaştığı, tehlikeli bir kaos ortamındayız. Şiir eleştirisiyle birlikte şiirin de değerden düşmesinin, okurun şiirden, edebiyattan uzaklaşmasının sorumluları da, hiç kuşkusuz, bu ortamın içinde aranmalıdır. Her beş yılda bir 'şiir incelemesi'ne ayrılan Arkadaş Özge Şiir Ödülü'nün ikincisine bu yıl yalnızca beş inceleme yazısının gönderilmesi, genç kuşakta eleştiriye olan ilginin ne derece az olduğunun bir başka kanıtı" (s;24)

sözleriyle eleştirinin günümüzdeki anlamını tartışarak vazgeçilmezliği üzerinde durmuştur.

4.2.2.5. Radikal gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme

Radikal gazetesinin **2 Mart 2007 (Sayı 311)** tarihli kitap ekinde, dikkat çeken birkaç yazıdan söz etmek mümkündür. Semih Gümüş'ün '*Eleştirinin Saati*' (s;4) başlıklı köşesinde yer alan '*Kendini Olgunlaştıran Öykü*' adlı yazıda, Behçet Çelik'in '*Gün Ortasında Arzu*' isimli kitabına değinilmiş ve Behçet Çelik'in öykülerinin yazınsal bakımdan çoktan olgunlaşmış, yeni bir anlayışın ürünü olduğuna dikkat çekilmektedir. Gümüş, okurun dikkatini çekmek üzere yazısını, "Bu son kitabından sonra kuşağının daha çok göz önünde tutulması gereken öykücülerinden biri olduğunu söyleyebiliriz" cümlesiyle sona erdirmiştir. Selim İleri ise '*Bir Kitap Kapağı*' başlıklı köşesinde yer alan '*Murat Tek'in Romanı*' başlıklı yazısında, Melih Cevdet Anday'ın

romanı için genel yayıncılık politikalarından uzak, farklı bir çalışma olduğu vurgusunu yapmış ve “Para kazanmak için yazılmış bir tefrika roman diyemiyorsunuz. Tam tersine; ‘Sevimli, sıcak bir roman böyle yazılır!’ diyorsunuz” sözleriyle görüşünü pekiştirmiştir. A. Ömer Türkeş’in ‘Çok Gecikmiş Bir İntikam’ (s;6) başlıklı yazısı; Fatih Balkış’ın ‘Latin Amerika’nın Ağır Gerçekliği’ (s;11) başlıklı yazısı ile Heyzen Ateş’in ‘Her Yazdığı Film Oldu’ (s;12) başlıklı yazısı yeni yayımlanmış ve Türkçe’ye kazandırılmış olan kitapları çarpıcı yönleri ile tanıtmaktadır. Sema Aslan’ın İnci Aral ile gerçekleştirdiği ‘Yazdıklarıyla Özgürleştiren Yazar’ (s;18) başlıklı söyleşide İnci Aral’ı, Ingeborg Bachmann’ın ‘Otuz Yaş’ öyküsünde yazdığına benzer bir tarzda ‘hayatı edebiyatla dönüştürmeye devam ediyor’ ifadesiyle diğer yazarlardan farklılaştırma çabasına girişmiştir.

Radikal gazetesinin **9 Mart 2007 (Sayı 312)** tarihli kitap ekinde, ‘*Bir Kitap Kapağı*’ bölümünde yer alan ‘*Filozof Deli miydi?*’ başlıklı yazısında Selim İleri, Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Deli Filozof eseri için

“Dikkatle bakın; çarpıcı bir tiyatro sahnesinin bütün verilerini yakalayacaksınız” değerlendirmesini yaparken “Üzerinde pek durulmamış Deli Filozof, yalnız Hüseyin Rahmi’nin en kötümser romanı değil. Edebiyatımızın sayılı kötümser romanları arasında bugün bile başı çekebilir... Bilimkurgu yalnızca teknik gereçler, makina, icat dünyası, fen işleri için geçerli değildir. Bilimkurgunun toplumbilimsel bir özelliği vardır. Hüseyin Rahmi, hele Deli Filozof’ta, Jules Verne’nin kehanetlerindeki doğruluk payını aratmayacak ölçüde, ‘yarını görmüş’ yazardır. Bu bakımdan eşsizdir.”

yorumunu yapmış ve yazarın üstünlüklerine işaret etmiştir. Zadie Smith’in Ian McEwan’ı ele aldığı ‘*O Bir Zanaatkar*’ (s;8) başlıklı yazısı, Erkan Canan’ın ‘Türkiyeli okurların okuması gereken bir kitap’ olarak ifade ettiği Jak Alguadiş’in, ‘*Gitmenin Tam Vaktiydi*’ isimli ilk romanından söz ettiği ‘*Köklerimiz Gücümüz ve Zaaflımızda*’ (s;12) başlıklı yazısı, birer kitap tanıtım yazısı özelliği taşımaktadır. Benzer bir tarzda Önay Yılmaz da ‘*Bir İnsanlık Dersinin Öyküsü*’ başlıklı yazısında ‘*Büyükelçi*’ kitabının tanıtımını yapmakta ve

“ ‘Yirmi bin insanı Nazi soykırımından kurtaran, Kurtuluş Savaşı kahramanı bir Türk’ün ve şerefli ulusunun tarihi değiştiren öyküsü’ cümlesini okuduğunuzda, şaşkınlık, heyecan ve gururla karışık bir duygu dünyasında buluyorsunuz kendinizi. Zaman zaman, Oscar adayı bir Hollywood senaryosu okuyor izlenimine de kapılmıyor değil insan, çünkü öykü o denli iddialı, özgün

ve ilginç. Anlatılan olayların yaratıcı bir hayal gücünden çıkmış film senaryosu değil gerçeğin ta kendisi olması da kitabı daha derinlemesine etkileyici kılıyor.” (s;14)

değerlendirmesinde bulunmaktadır. *‘İnancını da Şiirine Dahil Eden Şair’* başlıklı yazısında şair ve düşünür Sezai Karakoç’un medyatik olmayan özelliğine vurgu yapan Haydar Ergülen,

“Sezai Bey’in şairliği ve düşünce adamlığı yanındaki en önemli özelliklerinden biri de, eleştirdiği çağın ve sistemin imkânlarından faydalanmayı en aza indirgemiş oluşudur. Ne TV ekranlarında görürüz onu ne radyoda sesini duyarız, ne gazetelerde çıkar karşımıza ne dergilere röportaj verir. Bu günümüzde az rastlanır bir ‘şair tutumu’ olarak elbette ‘gösteri toplumu’na temelli bir itirazdır ve ardında bir derviş tutumu kadar, dahası ondan da çok, politik bir bilinç yatar. Sezai Bey’in kendini gizlemek ve etrafında ‘gizemli’ bir hava yaratmak gibi bir amacı ve kaygısı yoktur elbette. O şiirini ve düşüncesini kitaplarıyla, çıkardığı ‘Diriliş’ dergisiyle iletirken, elbette görene değil, ‘görmeyene gizli’ bir şair olacaktır.” (s;16)

şairin ifade ettiği özelliklerinden dolayı farklılaştığını vurgulamıştır. *‘Batı’da Din ve Devlet Savaşları’* (s;24) başlıklı yazısıyla Mahmut Temizyürek; *‘Bir Türkiye Özeti’* (s;30) başlıklı yazısıyla Mehmet Ali Gökaçtı; *‘Renkler ki Okunur’* (s;31) yazısında Abidin Parıltı okur ve yazar ilişkisini çeşitli kitaplar ve yazarlar bağlamında ele almakta; Cem Akaş, *‘Savaş Kısalsın, Barış da Kısalsın’* başlıklı yazısında Rus Edebiyat uzmanı Evalina Zaidenshnur’un İngilizce baskısı yapılan kitabı hakkında “Zaidenshnur’un akademik bir çalışma olarak sonuçlandırdığı ve yalnızca diğer akademisyenlerin ilgisini çekeceğini düşündüğü bu dokuz yüz sayfalık versiyonunun İngilizcesi, nisan ayında Andrew Bromfield’in çevirisiyle Fourth Estate tarafından yayımlanacak. Estate tarafından yayımlanacak. Yayınevinin yönetici editörü Clare Reihill, kitabın bu halinin potansiyel olarak çok büyük bir okuyucu kitlesine hitap etmesini, özellikle romanın uzunluğunda gözü korkanların bu versiyona ilgi göstermesini beklediklerini açıkladı” (s;33) yorumunu yaparken, kitabının hacminin okuru korkutması yönündeki çekincelerini açıkça dile getirmektedir. Semih Gümüş, edebiyat ve edebiyat eleştirisi üzerine detaylı bir açıklama getirmiştir:

“Edebiyatın hayatı anlama çabasının ne denli yoğunsal yorgunluklara neden olduğu düşünülürse, dünyanın bir adım ilerde duran bölümünde, modernizmden daha yorgun düşmüş bir düşünsel kültür yaşanmadığını belirtebiliriz. Düşünce işte o yığınsallığı yitireli çok oldu eleştirinin çıkmazını

çözecek bir seçenek geliştirmek için aynı kaygılardan çıkıp içinin adamakıllı doldurulması gereken bir çerçeve çizen Hasan Bülent Kahraman da ikinci adımda şunu saptıyor: 'Bütün bunlar bizi şuraya getiriyor: Bugünün dünyasında düşünce genel ve kamusal bir olgu değil.' Bu durum felsefeyi içine aldığı gibi, yazınsal eleştiriyi de etkiliyor... Bugün, edebiyatımız, öznel arayışlara verilen nesnel karşılıkların yazınsal düzeyi daha aşağıya çeken doğası yüzünden eleştiriye gereksinim duymuyor. Eleştiri yerine okunan yazının edebiyatın içinde olduğunu söylerken bile çekinceli olmak gerekirken (kitap tanıtım yazıları yazınsal değil, işlevsel yazılar bağlamındadır), eleştiriden uzak durma isteğinin yaratıcı yazarın çaresizliğini çoğalttığı da görülüyor aslında. Ötekine gereksinim duymadan kendini var etmek herkes için güçleşiyor.

Çoğunluğu oluşturan romancılar, öykücüler, şairler ile edebiyatın onlar kadar parçası olan eleştiri yazarları arasındaki eleştiri yazarları arasındaki uzaklık, ilk gruptakileri aşağı çekerken azınlığı yukarı çıkarıyor. Kaçınılmazdır bu. Sonunda eleştiri yeni yazarların ilgi alanı içinde değilse ve sayıları azalan eleştirmenler eleştirel düşünme, yorumlama ve çözümlene ediminden uzak yaşayamayan bir avuç kişi olarak kalmışsa, düzey farkı kendiliğinden oluşur.

Kendilerine dokunan sözü anlamak yerine saldırı olarak genç yazarların yazdıklarını anladıkları düşünülebilir mi? eleştiriyle alışverişini kesmiş şair karşıdan geleni anlamıyorsa, kendisiyle yüzleşebilir mi? Bunlara gerçek yanıtlar verilmiyor. Romancı, okuru toplumsal bir varlık, bir hedef kitle olarak almaya yatkın olduğu 1990'lardan beri eleştiriyle köprüleri atmışsa, ölçütlerini de belirsizleştirmiş midir?

Düşüncenin, dolayısıyla soyutlamanın bir türevi olarak eleştirinin sürekli ileri gitmeye koşullanmış doğasıyla verili edebiyatın aşağıya çekilen çizgileri birbirinden uzaklaşmaya başlamıştır.

Bugün, edebiyatımızda eleştirinin yeterince olgunlaşmaması ya da eleştirmenlerin yok sayılacak kadar azınlıkta kalışı bu değerlendirmeyi çürütmez. Eleştiri, söz konusu azınlığın kuraldışı düşünsel etkinliği içinde, her an bir önceki basamaktan yukarı çıkmak için yaşıyor. Oysa eleştiriyi içselleştirmekle yetinmeyip yazıyla dışavuran romancı sayısının ne denli az olduğu düşünülürse, bu kopukluktan kimlerin neler yitirdiği daha kolay görülebilir. Milan Kundera'nın roman üstüne yazdıkları onu bir romancı olmanın çok ötesine geçirdiyse, düşünmek gerekir.

Eleştiriyi ya da Edebiyatı Umursamamak

Eleştiriyi umursamamak, ama edebiyatı umursamak; saçma bir ikilem. Biri, öbrü olmadan yaşanamayacağına göre, bu ikilemin üstünü çizelim. Yaşanıyorsa eğer, bunu ya edebiyatın yazınsal derinlikten uzak oluşuna ya da insanın derin anlamına ulaşma amacından kopukluğuna bağlamak gerekir. Üstelik eleştiriden beklenen, verili olanın çevresinden ayrılmayan bir dizi saptamayı tamamlamaksa, somut gerçeklikten ayrılmayan bağımlılık ilişkisinin düşüncüyü katılaştıracağını belirtmek zorundayız; orada eleştirinin de bir gün havaya karışıp hayatımızı zenginleştirmesi olanaksızlaşıyor.

Eleştirel düşünce, hem de yazınsal metinler içinden doğan gizilgücüyle birlikte ortaya çıktığında, alışılmış olandan, beklenen farklı bir dünya yaratır. Bilinenden değil de, hayallerden, düşlemeden, kurgulamadan (spekülasyondan)

yararlanan eleştiri düşüncenin sınırlarını genişletir, soyutlamalarla enginleşir ve sınırsız özgürleşme yazınsal eleştiriye kuram, deneme ve yaratıcı yazıdan beslenen melez bir tür olarak yeniden üretir.

Hasan Bülent Kahraman, 1980 sonrasında edebiyatın, 'eleştiriye apayrı bir verim' durumuna getirecek bir başka kaynaktan, teori'den beslendiğini belirtiyor. Böylece 'eleştirel kurmaca' bir üst-dil olarak yeniden kurgulanırken felsefe de eleştiriye belirleyen etken olarak devreyi tamamlar. Bu çözümlemeyi olduğu gibi paylaşırken, eleştiriye 1980'den sonra tamamlayan bir başka etmeden daha söz edilmeli. O da, bir yandan felsefeye ve kurama dayanan bir uğraşı olarak kendini yeniden üreten eleştirinin, öbür yandan da katkısız yaratıcılık düzeyine çıkma, dolayısıyla kendini de kurgusal bir metin olarak yaratmak zorunluluğudur.

Bu iki düzeyde birden ve bir yoğun ve çok anlam üreticisi olarak oluşmaya başlayan eleştiri, postmodernizmin yaratma biçimlerinden de esinlenerek, geçmişinden köktenci bir kopuşla edebiyatın düşünsel tahtına kurulmuştur. Bu düzeyin Batı'da kendine sunduğu olanakları elbette bizim edebiyatımızda bulamamıştır eleştiri, ama küçücük bir azınlığın elinde, saygın bir uğraş olmaya yönelmiştir.

Bugün belli adalarda yazılan ve gelecekteki yönsemeyi belli eden eleştirinin geçen kuşakların eleştirmenlerinin söylemiyle bağlarını kopardığını görmeden eleştiri üstüne söz almak anlamsızdır.

Yeni Eleştiri

Pek çok parametresi olan bu yeni eleştiri, metinden çıkan, ama kendini yeni bir metin olarak yaratan dinamiği içeyleminden, yaratıcı yazınsal biçiminden ve dilinden alır. Ancak bu düzeyde metinle kendini eşitleyebileceğini bilmektedir. Artık metin her durumda bir nesne, kendi de her durumda öznedir; çözümlediği yazınsal metin ne için varolduysa, eleştirinin de nedenleri de aynıdır.

Yeni eleştiri çokkültürlüdür. Çünkü felsefenin tabanını oluşturduğu, kendine (yazarına) göre ilkeleri olan, tarihselci düşünce ve kültür kuramlarıyla iç içe oluşan, psikanalizden yöntem olarak yararlanan, demek ki düşünsel düzeyi yukarıda bir yaratım biçimidir. Sözelimi Marksizm ile toplumsal ve siyasal alanlar arasındaki ilişkileri güçlendirmekte çekilebilecek güçlüklerin yanında, edebiyat eleştirisiyle arasındaki yakınlığın çoğalmasında dikkat çekicidir. Marksizmin, diyalektik düşünme biçiminin çözümleme ve yorumlama yöntemi olarak olanaklarının sonsuz genişliği yanında soyutlamaya verdiği değer, edebiyat eleştirisi için zengin ve sağlam bir çıkış noktası oluşturuyor.

Kendine dönüşlü eleştiri sonunda öylesine var edebilir ki kendini, çözümlediği metni bütün bütüne unutabilir. Ne ki, bunu yalnızca yazınsal ve düşünsel zenginlik olarak almamız. Asıl olan çözümlenen yapıt değil, ortaya çıkan yeni yapıttır ve okurun beslendiği bu yeni yapıt, edebiyata eklenmiştir.

Eleştiri, edebiyatın sınırları içerisinde kaldıkça bir ideoloji üreticisi ya da bilgi ileteni olmaktan çıkıp yazınsal düzey olarak okurun önüne gelecektir. Yoksa anlamasızlaşır. Edebiyat öteki bütün yorum alanlarıyla ne ölçüde içli dışlıysa, eleştiri de o ilişkiler dizgesinin kendiliğinden parçası olacaktır."(s:42)

Radikal gazetesinin **16 Mart 2007 (Sayı 313)** tarihli kitap ekinde, Celal Üster, ‘*Gabo İçin 80 Pare Top Atışı*’ başlıklı yazısında Gabriel Garcia Marquez için yapılan kutlamalardan bahsetmekte ve Türkiye’de yazara verilen değer ile çok farklı olduğuna işaret etmektedir: “Kutlamalarda Garcia Marquez bulunmadı. Belki rahatsızlığından, belki toplum içinde bulunmayı pek fazla sevmediğinden. Ama yazdıklarıyla, yarattıklarıyla fazlasıyla ordaydı. Açık söyleyeyim, imrendim! Bir ulusun, bir dil ulusunun en büyük yazarlarından birinin çevresinde böylesi ortak coşkuyla birleşmesine imrendim! Elimde olmadan, Yaşar Kemal’i, Orhan Kemal’i, Nobel Edebiyat Ödülü’ne değer görülen ilk Türk yazarı Orhan Pamuk’u düşündüm!...” (s;4). Selim İleri, ‘*Bir Kitap Kapağı*’ başlıklı köşesindeki ‘*Artık 2060 Yılın Sevgilisi*’ başlıklı yazısında Çağlayan Yayınevi’nin çok satan kitap yayınlama çabasıyla önemli bir yeri bulunduğu işaret etmiş ve roman okurunun oluşturulmasında bu çabanın gerekliliğini vurgulamıştır. Yayıncılık alanında ticari mantıkla yayın yapan yayınevinden söz ederken, “Refik Halid, bir konuşmasında, para kazanmak gayesiyle yazdım romanlarımı demiş, hiçbir iddia taşımadım demiş. Edebiyat tarihçilerimiz bu sözü –yazık ki- yineleyip dururlar. O sözün gerisindeki ince alay fark edilmez. Oysa usta bir anlatıcıdır. Refik Halid En piyasa işi (!) romanında bile, roman sanatına, hele Türkçede roman ufuk açan özellikler, incelikler yakalayabilirsiniz. Uçsuz bucaksız bir okuma kültüründen izdüşümler de cabası” (s;5) vurgusunu yapmıştır. ‘*Şekilsiz Kahramanlar*’ (s;7) başlıklı yazısıyla Z. Heyzen Ateş; ‘*Sadakat Arayan Bir Muhtedi*’ (s;8) başlıklı yazısıyla Behçet Çelik; ‘*Şiirin de Ötesinde Bir Şair*’ (s;10) başlıklı yazısıyla Haydar Ergülen; ‘*Babaannenin Zarif Nasihatleri*’ (s;12) başlıklı yazısıyla ve Efnan Atmaca ve Ünsal Çığ’ın, ‘*Liberalizmle Hesabı Olanlara...*’ (s; 26) başlıklı yazısıyla çeşitli kitapların tanıtımını yaparak yazar ve kitapların okur açısından çekici olabilecek yönlerine işaret etmişlerdir. Sennur Sezer, ‘*Aykırı Olan Hırpalanır*’ başlıklı yazısında, ağırlıklı olarak edebiyat ve genç edebiyatçılar konusunu ele almış ve yaklaşımını

“Edebiyat tarihi, anlayış, akım ve tavırların birbirlerini nasıl etkilediğinin tarihidir. Elbet bu tarihte yeni kuramlar kadar yoksayışlar, karalamalar büyük yer tutar. Bir başka deyişle etkilerin sonucunda tepkiler oluşur. Yazar ya da şairliğin olmazsa olmaz ilk adımı, edebiyatı kendinden önce ve kendiyile birlikte diye ikiye ayırabilmek, kendinden önce yazılanları doğru bir biçimde irdeleyip, eleştirebilmektir. Bu tavır, genç yazar ya da şairin gerçekleştirmek istediği yazın programını ya da moda deyişle edebiyattaki ‘yol haritasını’ belirler” (s;14)

sözleriyle özetlemiştir.

Radikal gazetesinin **23 Mart 2007 (Sayı 314)** tarihli kitap ekinde, ‘*Cennetin Çocukları*’ (s;4) başlıklı yazısında Natasha Walter, Salman Rushdie’nin ‘*Soytarı Şalimar*’ kitabını “Kitabı okumaya başlamadan önce, bunun önemli bir kitap olduğunu bilmelisiniz. Her ne kadar son iki romanı hayal kırıklığı yaratmış olsa da ne Salman Rushdie’nin yazar olarak statüsü sarsıldı ne de bölünmüş bir dünyada ifade özgürlüğünü savunanlar için taşıdığı değer değişti” sözleriyle; Abidin Parıltı ‘*Yarın Her şey Çok Kötü Olacak!*’ (s;8) başlıklı yazısında Kaan Arslanoğlu’nun ‘*Sessizlik Kuleleri*’ isimli kitabını “Geleceği merak eden ve bunun için düşünen birinin kabusudur elimizdeki kitap” şeklinde tanıtmaktadır. Semih Gümüş ‘*Güneş Doğudan Doğuyor...*’ (s;34) başlıklı yazısında Merkez Kitaplar’ın yayınlamış olduğu ‘Halk Hikayeleri Dizisi’ne değinmiştir.

Radikal gazetesinin **30 Mart 2007 (Sayı 315)** tarihli kitap ekinde Selim İleri ‘*Bir Kitap Kapağı*’ (s;5) başlıklı köşesinde ‘*Bir Akşam, Glorja’nın Önünden Geçerken*’ başlıklı yazısında “İntermezooyu sizlerle paylaşmak, belleğimin gediklerini kapatmak için tararken, büyüüne yeniden kapıldım. Saatlerdir okuyorum. Geçmişte Tina güzelliği ve gençliğiyle iz bırakmıştı. Bu kez Matmazel Periponička, bir roman kişisi olarak, ilgimi çok daha fazla çekti. Hayalleri, yalanları, kendini aldatışıyla. Pappas’ın kendisine sahiden aşık olduğunu sanmasıyla. İntermezzo’yu mutalaka okuyun. Fikret Adil siz çok şey katacak” sözleriyle İntermezzo’nun mutlaka okunması gerektiği konusunda okurun dikkatini çekmeye çalışmıştır. A. Ömer Türkeş, ‘*Klasik de Var İlk Kitap da*’ (s;8) başlıklı yazısıyla; Şefika Hüseyin, ‘*Devrim Öncesi Kırk Yıl*’ (s;10) başlıklı yazısıyla ve Haydar Ergülen, ‘*Şairin Yazısı*’ (s;12) başlıklı yazısıyla okurların alması gereken kitapları tanıtmaya yoluna gitmişlerdir. Murat Özer’in ‘*Sinema Üzerine Kafa Yoranlar*’ (s;20) başlıklı yazısında “Sinema (genel olarak sanat) konusunda kitap basmak, Türkiye’deki yayınevleri tarafından bir miktar ‘donkişotluk’ olarak görülüyor olsa gerek ki özellikle inceleme-araştırma türündeki kitaplara baktığımızda sinemanın fazlasıyla geri plana atıldığını görüyoruz. +1 Kitap gibi bazı yayınevlerinin özellikle sinema kitabı çıkarmak gibi bir ‘ısrar’ı da olmasa, yedinci sanata dair incelenip araştırılmış çalışmalara raflarda rastlamak zor olacak. Bu fakirliğe karşın, geriye doğru yaklaşık bir yılı kapsayan bir tarama yaptığımızda, önümüze çok geniş yelpaze çıkmasa da ilgiye değer sinema kitaplarıyla karşılaşabiliyoruz... Özellikle başvuru kaynağı

olarak kitaplığımızın nadide raflarına yerleştirmeniz kaçınılmaz...” sözleriyle +1 Kitap’ın tanıtımını yapmış ve diğer yayınevlerinden farklılığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Radikal gazetesinin **6 Nisan 2007 (Sayı 316)** tarihli kitap ekinde ‘*Bilimkurgu*’ (s;4) köşesinde yer alan ve ‘*Le Guin’den Sekiz İnci*’ adlı yazıda Aslı Tohumcu, bilimkurgu yapıtları arasında Ursula L. Guin’in ‘*Mülksüzler*’, George Orwell’in, *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*’, Aldous Huxley’in ‘*Cesur Yeni Dünya*’ ve Ray Bradbury’nin ‘*Fahrenheit 451*’ romanlarına değinmektedir. Zeynep Heyzen Ateş, ‘*Yazarken*’ (s;12) başlıklı yazısında Stephan King’in ‘*Yazma Sanatı*’ kitabını tanıtırken “yazı/roman yazmakla uzaktan yakından ilgisi olmayan herhangi birinin dahi elinden bırakmadan bitireceği bir kitap” değerlendirmesinde bulunmuştur. ‘*Düşgücü Adını Verdiğimiz Yalan*’ başlıklı yazısında Celal Üster Vargas Llosa’nın edebiyat üzerine değerlendirmelerine yer vermiştir:

“Vargas Llosa’ya göre, edebiyat, ulusların ve bireylerin tekbenciliğinin nefretlere, savaşımlara, dahası soykırımlara yol açan paranoya ve sabuklamalara, sonuçta gerçekliğin çarpıtılmasına neden olduğu günümüzde, uğraşları, yaşamdaki kişisel durumları ne kadar farklı olursa olsun, insanların kendilerini tanıyabildikleri, birbirleriyle konuşabildikleri insan yaşantısının ortak paydalarından biridir. Vargas Llosa, edebiyatın, yaşamlarının tüm özellikleri içinde bireylerin tarihi aşamalarını sağladığı kanısındadır... Vargas Llosa’ya göre, iyi edebiyat yapıtlarını okurken, insan bütünlüğümüz ve insanca kusurlarımız içinde, yaptığımız işler, düşlerimiz ve karabasanlarımızla, bir başımıza ve bizi başkalarına bağlayan ilişkiler içinde, toplumdaki imgemizde ve bilincimizin gizli kovuklarında, ne olduğumuzu ve nasıl olduğumuzu öğreniriz... Yazma eyleminin gizi, edebiyat yapıtlarının, yazarın bilincinin gizliliğinde; altbilincin, yazarın çevresindeki dünyaya duyarlılığı ile duygulanımlarının birleşik gücünün izdüşümünde, şekilsiz hayaletler olarak doğmalarındadır biraz da. Vargas Llosa, şair ya da yazarın, sözcüklerle boğuşarak, bütün bu şeylere yavaş yavaş biçim, beden, devinim, ritm, uyum ve can verdiğini söyler: Hiç kuşkusuz, yapay, düşünmüş, dille oluşturulmuş bir yaşamdır bu; ama yine de, insanlar bu yapay yaşamı ararlar, çünkü gerçek yaşam onlara yetmez... En iyi romanlarda hep bir mizah gizlidir. Nitekim, romanın doğuşunu da kendine özgü bir mizah duyarlılığıyla dile getirir.” (s;14)

‘*Selim İleri’nin Kırk Yılı*’ (s;26) başlıklı yazısında Semih Gümüş, Selim İleri’nin Türk edebiyatının bütününe sahip çıkmakta gösterdiği çaba ve özene dikkat çekmekte, geçmişe tuttuğu ışıkla, kendini ve Türk edebiyatının da bugününü aydınlattığını belirtmekte ve İleri’yi ‘bir geçmiş zaman yazarı olmasa da, bir zaman yazarıdır o’ sözleriyle tanıtmaktadır.

Radikal gazetesinin **13 Nisan 2007 (Sayı 317)** tarihli kitap ekinde, ‘*Bir Roman Kapağı*’ (s;5) başlıklı köşesinde ‘*Benzeri Olmayan Bir Eser*’ başlıklı yazısıyla Selim İleri, Tanpınar’ın ‘*19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*’ eserini, ‘yarım kalmış harikulade edebiyat tarihi benimle yaşıt, artık altmışına iyice merdiven dayamış bir eser. Bununla birlikte soruları, teklilleri, tartışma istedikleri açısından hala çok genç ve çok düşündürücü’ diyerek öneminin hiç bitmeyeceğine işaret etmiştir. Sennur Sezer, ‘*Aydınlık Günler İçin Yazıyordu*’ (s;6) başlıklı yazısında Orhan Kemal’in bağımsız yazar olarak yazaşımını kazanması, öykü ve roman yazarlığı dışında teknik yazarlık yapmasına dikkat çekmiştir. Fatih Balkış, ‘*Değişmek İstiyorum*’ (s;7) başlıklı yazısında; A. Ömer Türkeş, ‘*Kıyıda ve Kenarda*’ (s;8) başlıklı yazısında; Ayhan Tezcan ‘*Bir İntihar Anlaşması!*’ (s;13) başlıklı yazısında ve Selim Ünal ‘*Tapınakçılar’ı Anlamak*’ (s;31) başlıklı yazısında çeşitli türlerde yayımlanmış olan eserlerin ayrıntılı olarak tanıtımlarını yapmışlardır. Semih Gümüş, ‘*Yarın’ın Öyküsünü Unutmak Zor*’ (s;46) başlıklı yazısında ilk sayısı 1981 yılında çıkarılmış bulunan ‘*Yarın*’ isimli dergi hakkında değerlendirme yapmış ve “*Yarın*’ı çıkaranların o dönemki politik kaygılarının ürünüydü ama tek geçerli edebiyat anlayışı gibi gözüküyordu. Edebiyatı hep bütüncül ve genel olanı, büyük sorunları ilgilendiren bir biçim olarak gören toplumcu gerçekçilik, bizim edebiyat beğenilerimizle tam olarak örtüşmese de, politik kaygılarımıza sımsıkı bağlıydı. Toplumcu gerçekçiliğe bağlanmak ‘*Yarın*’ı kalın bir çizgiye çekti elbette... Bir sanat ve edebiyat dergisi olmanın yanı sıra ortaya koyduğu politik tavır ve etkinliğinin gitgide artması yüzünden dergi polis tarafından sıkıştırılmaya başlanmıştı” açıklamasında bulunmuştur.

Radikal gazetesinin **20 Nisan 2007 (Sayı 318)** tarihli kitap ekinde, ‘*Dostoyevski’nin Peşinde*’ (s;4) adlı yazısında Fatih Balkış; ‘*Hindistan’a Farklı Bir Bakış*’ (s;7) başlıklı yazısında Onat Bahadır; ‘*Özgürlüğe Koşan Beyaz At*’ (s;10) başlıklı yazısında ve ‘*Sam Bourne Kimdir?*’ (s;11) başlıklı yazısında Zeynep Elif farklı kitaplar ile yazarlarını çeşitli yönleriyle ele almışlardır. ‘*Fethi Naci 80 Yaşında*’ başlıklı yazında eleştiri üzerine görüşlerini dile getiren Semih Gümüş:

“*Burada hemen, ‘Eleştiri ne işe yarar?’ sorusu gelir akla, verilecek somut yanıtlar bulmak kolay değildir. Yaratıcı yazarlara göremediklerini göstermek, yol açmak, iyiyi kötüyü ayırt etmek, kitapla okur arasında köprü kurmak, yeni yazarları değerlendirmek gibi görevleri olduğu sanılıyorsa eleştirin, bir kez daha düşünmeliyiz. Yararlı bir edebiyat türü de sayılmaz, ama somut yarar*

aramak yerine uzun erimli işlevi merak edilirse, anlamına yaklaşılabılır. Uzun zaman içinde oluşan bütüncül yararı vardır eleştirinin ve bu anlamda, okuma kültürünün yükselmesine kendiliğinden katkı da bulunur. Eleştirinin en çok zaman gerektiren tür, dolayısıyla zaman karşısında en pahalı uğraş olduğunu yeri geldiğinde belirtmekten yanayım. Fethi Naci uzun yıllar içinde klasikleri okurken eleştirinin gerektirdiği kuramsal donanımı tamamlamış, nitelikli bir eleştirmenin kendini yetiştirmek için zorunlu olduğu yollardan geçerek kendini var etmiştir.” (s;42)

sözleriyle eleştiri nosyonu ve Fethi Naci'nin edebiyat eleştirisindeki konumuna ilişkin değerlendirmelerde bulunmuştur.

Radikal gazetesinin **27 Nisan 2007 (Sayı 319)** tarihli kitap ekinde, '*Bir Kitap Kapağı*' (s;7) köşesinde '*Baudelaire Kimdi?*' başlıklı yazısına yer verilmiş; bu yazıda Selim İleri, Baudelaire'in yüzüncü doğum yılını kutlamak amaçlı olarak Varlık Yayınları tarafından gerçekleştirilmiş olan 'Faydalı Kitaplar'a değinmiştir. '*Şiiri Zengin Bir Derviş*' (s;10) başlıklı yazısında Haydar Ergülen, 'Narin Zehir' şiir kitabını; '*Rüya ya da Gerçek*' (s;12) başlıklı yazısında Aysel Sağır, fantastik edebiyat tarzını ve '*Çetin Ekoloji Sorunları*' (s;20) başlıklı yazısında Ali K. Aysel, ekoloji kitaplarını okura ilginç geleceğini düşündükleri yönleriyle tanıtma yoluna gitmişlerdir. Eleştiri yazılarıyla edebiyat ortamında önemli bir yere sahip olan Semih Gümüş, '*Çok Boyutlu Tartışma*' (s;26) başlıklı yazısında, "Artık roman kahramanlarını, anlatılan hikâyeyi, giderek romanın kendisini ya da şiirin taşıdığı gizilgücü hayata yapılmış kesin bir müdahale olarak alan edebiyat anlayışının yerine, yorumlamayı, anlamlandırmayı ön plana çıkaran teknikler, çağrışımlarla yüklü şiirsel bir dil, kimi zaman da semboller ve mitik öğeler geçmiştir" sözleriyle değişen edebiyat ortamı ve edebiyat tarzına gönderme yapmıştır.

Radikal gazetesinin **4 Mayıs 2007 (Sayı 320)** tarihli kitap ekinde, A. Ömer Türkeş, '*Cinayet Saati!*' başlıklı yazısında "Thomas De Quincey'in polisiye edebiyatının kült kitaplarından '*Güzel Sanatların Bir Dalı Olarak Cinayet*' adlı denemesi uzun bir aradan sonra yeniden yayımladı" yorumunu yaparken; '*Şimdi Evlilik Moda...*' (s;7) başlıklı yazısında Zeynep Elif, "Pum Skyes'ın kitabı her ne kadar '*Bergdorf Sarışınları*' kadar güzel olmasa da henüz Türkiye'ye ulaşmamış bu yeni çağın yeni kuralları anlatıyor. İster yeni feminizm deyin, ister bir Paris Hilton hikayesi. Plaja gideceksiniz, yanınıza almayı isteyeceğiniz bir kitap. Sözün elbette kadınlara..." sözleriyle kitabı belirli bir hedef kitesine hitap eder tarzda tanıtmıştır. Erkan Canan '*Yurdu Olmayan Ruh*' (s;8) başlıklı yazısında, hayatın sürekli değişim içerisinde olduğu

ve bu noktada edebiyatın rolünün de farklılaştığına değinirken; edebiyatın yurdu olmadığına, gündelik aidiyetlerden daha geniş bir haleye sahip olan edebiyatın evrensel değerlere ulaşmanın en iyi rollerinden biri olduğuna işaret etmiş ve edebiyatın evrenselliğini vurgulamıştır. Fatih Balkış, ‘*Bir Nehir-Roman Olarak Lincoln*’ (s;10) başlıklı yazısında ‘*Düello*’, ‘*Lincoln*’, ‘*1876*’, ‘*İmparatorluk*’, ‘*Hollywood*’, ‘*Washington D.C.*’ ve ‘*Altın Çağ*’ ismini taşıyan romanları tanıtmış; ‘*Pislik Tehlikelidir!*’ (s;14) başlıklı yazısında ise Hande Ögüt, Yaşar Kemal’in ‘*Pis Hikaye*’sini ‘adeta reel zamanın olmadığı bir dünyada, epik bir süreklilik içinde akar hikaye ama tahkiye edilen trajik bir gerçeklik’ olarak tanımlamıştır.

Radikal gazetesinin **11 Mayıs 2007 (Sayı 321)** tarihli kitap ekinde, ‘*Bir Kitap Kapağı*’ (s;7) köşesinde ‘*Ah O sonsuz Gece*’ başlıklı yazısında Selim İleri, Türk edebiyat tarihinin ‘hak yemeler’ üzerine kurulu okumaları da içerdiğini, toptan yapılan haksız yargıların her dönem sözkonusu olduğunu ifade etmiş ve bu duruma örnek olarak da Muazzez Tahsin, Kerime Nadir, Esat Mahmut, Etem İzzet’in ‘piyasa romancısı’ olarak anılmalarını vermiştir. ‘*Çakır’a Yakışır Bir Kitap*’ (s;16) başlıklı yazısında Sait Faik’in modern Türk edebiyatının kurucuları arasında yer aldığını ve onsuz öykünün, İstanbul’un, Burgaz’ın, sokağın, modern aylıklığın ve düşünür-gezerliğin anlaşılmasının mümkün olmadığını belirten Mahmut Temizyürek, yayımlanmış olan ‘portre kitap’ın Sait Faik’i anlatması bağlamında önemine işaret etmiş; Sennur Sezer ise ‘*İncelikler Uzmanyıdı*’ başlıklı yazısında, ülkemizde Nesnel Eleştiri’nin önemli temsilcilerinden Bedrettin Cömert’in edebiyat ve edebiyat eleştirisi alanındaki önemini,

“Sanat tarihçisinin, gelişme eğilimini hiçbir zaman yitirmeyen bir duyarlılık yeteneği, öte yandan, bu duyarlılığı sürekli ayakta tutan, onu yeni boyutlara ulaştıran bilgisel birikim ve yorum bilincini olması gerekir. Sanat tarihçisi tarihçi nitelemesine sığınarak ne çağından ne gününden soyutlayabilir kendisini. Biz geçmişin olaylarına ancak yaşanmasıyla elde ettiğimiz görüntüsü perdesi aracılığıyla bakabiliriz. Sanat yapıtına sanatsal bilinçle ve duyarlılıkta sızabilmek için kuramsal hazırlık zorunludur. Estetik bilimi büyük ölçüde bu kuram birikimini sunar fakat bununla da yetinilmemelidir. Sanat tarihçisinin, bir sanat yapıtını, estetik biliminin sunduğu araçlarla değerlendirip, gerçek tarihsel yerine oturabilmesi için eleştirel bir tavırla yapıtlara eğilmesi gerekir. Dolayısıyla sanat tarihçiliği eleştirel mercekten geçtikten sonra, sanatsallığı saptanmış yapıtları yaratıldıkları çağ ve toplumla ilişkiye sokarak bu sanatsallığın nedenini açıklayan, be nedeni önce yapıtın kendisinde bulup, sora toplumun, toplumsal kültürel bağlamında gerçekleştirebilen bir etkinliktir. Cömert ‘nesnel eleştiri’nin ülkemizdeki önemli temsilcilerinden biridir. Onun eleştiri yazıları da, şiirleri ölümünden sonra, 1981’de ‘Eleştiriye Beş Kala’ adıyla yayımlandı.” (s;18)

sözleriyle dile getirmiştir. Aslı Tohumcu'nun Murat Gürsoy ile gerçekleştirmiş olduğu, 'Tek Derdimiz Nitelikli Okurla Buluşmak' (s;20) başlıklı söyleşide Gülsoy, sanat yapıtının, okurun bakış açısıyla oynaması ve gerçekliğe yaklaşımında bir değişiklik yaratmasıdır. Ancak bu şekilde okurun kafasında bir estetize oluş, zekanın çalışması, olayların karikatürize edilişi ve irkinti hatta tiksinti ortaya çıkacaktır. Yayın dünyasının bir sektör haline gelme çabasıyla birlikte alanda pazarlama konusunun gündeme geldiğini belirten Ayfer Tunç, yayın dünyasının okura sunumunun eserle değil de yazarla, yapıtın imgesinin yazarın imgesinin üzerine çıkmasıyla olduğunu ifade etmiştir. Yeni iletişim teknolojileri ile geleneksel basın arasındaki mücadelenin alanda neden olduğu dönüşüme vurgu yapan Cem Akaşi 'Basın İnternet Savaşı' başlıklı yazısında,

"Bize çok şükür henüz gelmedi, ama Amerika'da bir süredir ağır bir tartışma var ve taraflar klavyelerini mitralyöz misali kullanıyor. Bu bir anlamda basılı mecrayla internet arasında patlak veren bir kavga, henüz yerleşmemiş yeniyle henüz yok olmamış eskinin itişmesi. Her şey bir kitap dergisinde çıkan ve internetteki kitap bloglarını 'yerin dibine' sokan bir yazıyla başladı. 'Önüme gelen eleştirmen kesiliyor başımıza' anafikirli bu yazı, internet yüzünden yazar sayısının okur sayısını geçtiğinden, uygarlık tarihi boyunca yazılan her şeyin toplamının, 2006'da yazılanlardan daha az tuttuğundan yakınıyor, internette kendi sitelerinde (blog deniyor bunlara) günlük yazar gibi kitap eleştirisi yapan 'zibidi'lerin ne dediklerini bilmediğini, sorumsuzca ve hiçbir süzgeçten geçmemiş yazılar yazdığını söylüyor, hatta işi, bazı 'blog'ların yayınevlerinden rüşvet aldığı iddia etmeye kadar vardiye ediyor... Gazetelerde ve kitap eklerinde kitap eleştirisine daha az yer ayırmasına sevinen olduğu söylenemez, ama bazı 'blog'cular bunun kaçınılmaz bir gelişme olduğunu, ölenle ölinmeyeceğini yazdı. İşin ilginç, bazı yayınevleri de bu görüşe destek verdi; zaten bazı büyük yayınevleri ve gazeteler, kendi kitap 'blog'larını başlatmış durumda. Gazetelerin kitap sayfalarını azaltmak zorunda kalmasının nedenleri tartışılırken gazete yöneticileri, reklam gelirleri azaldığı için sayfa sayısını kısmak zorunda kaldıklarını söyledi; 'Neden gazete okurunun ilk gözden çıkaracağı sayfalar kitap sayfaları olsun?' sorusuna ikna edici bir yanıt veremediler ama. Kitap eleştirilerinin, kitapların kendisi kadar önemli bir kültür ürünü olduğunu düşünenler, gazetelere bu anlamda toplumsal bir sorumluluk da yükledi. New York Times'da çıkan bir habere göre Pulitzer ödülü romancı Richard Ford, yüz yirmi yazarın imzasını toplayarak, Atlanta Journal-Constitution'ın kitap editörünün görevine iade edilmesi için dilekçe vermiş." (s;29)

sözleriyle kitap eleştirisinin tüm dünyadaki önemine vurgu yapmayı ihmal etmemiştir. 'Evrin Geçiren Eleştiri' başlıklı yazısında Demet Çaput, "Akademisyenlikten de gelen yetkinliğiyle eleştiri kavramını üç ana başlıkta irdeleyerek okura peşinden gidebileceği net bir yol sunuyor Yücel. Eleştiriyi kuralcı, olgusu ve iç eleştiri başlıkları içinde

inceliyor. Ve bu başlıkları kendi içinde ayırıyor. Tüm bu irdeleme sırasında da edebiyat tarihinde bugüne kadar eleştiri üzerine söylenmiş sözleri okura sunuyor” (s;34) değerlendirmesinde bulunmuştur.

Radikal gazetesinin **18 Mayıs 2007 (Sayı 322)** tarihli kitap ekinde, ‘*Yeryüzü Kitaplığı*’ (s;4) köşesinde ‘*Bizans için Bir Başvuru*’ başlıklı yazısında Celal Üster, Kitap Yayınevi’nin kendine özgü niteliğini vurgulamış; okuyucuya ‘oturduğu kenti’ ya da ‘yaşadığı çağı’ görebileceği ‘gözlem kuleleri’ sunduğundan söz etmiştir. A. Ömer Türkeş’in ‘*Gerçek Acımasızdır*’ (s;6) başlıklı yazısında ilk kitabı 1960 yılında yayımlanmış bulunan Leyla Erbil’in, pek çok eleştirmen ve okuyucu için edebiyatın en önemli yazarları arasında yer aldığını ifade etmiştir. ‘*Düşlerini Terk Etmeyen Yazar*’ (s;18) başlıklı yazısında Sema Aslan, Türk edebiyatının düş ustası olarak nitelendirilen ve bir dönem Cumhuriyet gazetesinde ‘*Düş İşleri Bülteni*’ başlıklı bir köşesi de olan Nazlı Eray’ı tanıtmıştır. ‘*Efsaneler Diyarı İstanbul*’ (s;23) başlıklı yazısında Nedim Günebakan, ‘*Tarihi ve Efsaneleriyle İstanbul Semtleri*’ kitabının basımını gerçekleştirmiş bulunan Selis Kitaplar’ı ‘özensizlik’ ve ‘tarafli yayıncılık’la nitelemiş ve yayınevinden kaynaklanan düzeltme ve çeviri eksiklikleri giderilerek özenli bir şekilde yeniden basılırsa İstanbul’a dair önemli bir kaynak kitap olarak hak ettiği yeri alacağını ifade etmiştir.

Radikal gazetesinin **25 Mayıs 2007 (Sayı 323)** tarihli kitap ekinde, ‘*Yeryüzü Kitaplığı*’ (s;4) köşesinde yer alan ‘*Masumiyet Hiçbir Şeyden Utanmaz*’ başlıklı yazısında Celal Üster, AltÜst Yayınları’nı günümüz yayıncılık dünyasının en ilginç olarak tanıtmış ve bunu da edebiyatımız ve dilimizin yerüstünden çok yeraltını yeğlemesine bağlamıştır. Abidin Parıltı, ‘*Lanetli Masa: 12 Eylül*’ (s;8) başlıklı yazısında “*Şahbaz’ın Harikulade Yılı*’ başlıklı romanın tanıtımını yapmış ve “dilinden tutun da konunun işlenme biçimine, oradan felsefi bakış açısına ve sıradan hayatların içindeki, kimsenin farkına bile varamadığı hikayelere kadar her şey hırçın, evcil olmayan, büyüsel bir biçimde anlatılmış” sözleriyle kitabı övmüştür. Z. Heyzen Ateş, ‘*Uyum Sağlamayanların Edebiyatı*’ (s;16) başlıklı yazısında James Baldwin’i “Bazı yazarlar edebiyata katkılarıyla sadece okuyuculara hoş vakit geçirecekleri ya da üzerine kafa yoracakları konular sağlamakla kalmaz, hayatlarıyla da insanlara dolayısıyla tarihe etki ederler” sözleriyle tarihi etkileyen yazar olarak tanımlamıştır. ‘*Cehennemde Dört Mevsim*’ (s;24) başlıklı yazısında Haydar Ergülen, Enver Ercan yönetimindeki

‘Yasakmeyve’ ve Nalan Barboros yönetimindeki ‘Eşik Cini’ dergisini tanıtırken, dergilerin hiçbir kurumun desteği olmadan yayımlandığını ve bu nedenle de okurun desteğini satın alıp okuyarak gösterebileceğini vurgulamıştır. Semih Gümüş’ün ‘*Roman ve Öykü Eşitsiz mi Gelişiyor?*’ başlıklı yazısında,

“1980’lerin başında Orhan Pamuk, Latife Tekin, Mehmet Eroğlu’nun ortaya çıkış biçimini; uzun zaman sonra bir mucize olarak çıkagelen İhsan Oktay Anar’ın dünyada bir benzeri olmayan romanlarını; Hasan Ali Toptaş’ın dil, üslup ve anlatma becerisiyle çoğalan anlam romanını; neden sonra Ahmet Karıcılar’ın Yağmur Hüznü’nü; arada, verimliliği kısıtlı olsa da, Aslı Erdoğan’ın Kırmızı Pelerinli Kent’ini; son yıllarda Ayhan Geçgin, Hüseyin Kıran, Sema Kaygusuz ve Zafer Şenocak’ı atlamadan gene de belirtmek zorundaysak, romanın edebiyatımızda elbette kendini sürekli yeniden üreten bir yaratma cesareti içinde olmadığı, değişmediği söylenebilir... Popüler olmak, bir olgu, ama yalnızca küçücük bir azınlığa sunuyor olanaklarını. Bir yılda çok satan kitapların sayısı yirmi beş ya da otuzu geçmezken kalburüstü yayınevlerinin sayısı üç yüz dolayında... Bizim edebiyatımız elbette bütün olarak tartışmadan uzak durmaktadır ve kendilerine dönük sınırlı eleştirilere bile öfkeyle karşılık veren şair ve yazarların bulunduğu dünyanın eleştiriden uzaklığı önemli bir sorundur. Eleştiri, düşünceden ve soyutlamadan uzak tutulup görevci bir tür olarak anlaşıldıkça, ne öykü yeterince tartışılabilir, ne de şiir ya da roman. Öte yandan, düşünceden gitgide uzaklaşan bir toplumsal ve kültürel hayatın parçası oluşu da edebiyatımızı eleştiriden, tartışmadan uzaklaştırıyor.” (s;38)

sözleriyle son dönem eleştiri ve edebiyat ortamıyla ilgili düşüncelerini dile getirmiştir.

Radikal gazetesinin **1 Haziran 2007 (sayı 324)** tarihli kitap ekinde ‘*Diyarbakır’dan Bir Hişt! Sesi*’ (s;4) başlıklı yazısında Celal Üster, son yıllarda sayıca artan edebiyat dergileri içerisinde ‘*Hişt Hişt*’ dergisinin farklı bir yeri olduğunu; Diyarbakır Birlik Lisesi öğrencilerinin çıkardığı derginin mutlaka okunması gerektiğini ifade etmiştir. ‘*Bir Kitap Kapağı*’ köşesinde Selim İleri, ‘*Ruhi Bey Bir Romandı*’ başlıklı yazısında ‘*Ben Ruhi Bey*’, tanıtırken; ‘*Kati Yine İş Başında...*’ (s;8) başlıklı yazısında Sema Uludağ, Esmahan Akyol’un Yahudilere yapılan baskılar nedeniyle Almanya’dan kaçarak Türkiye’ye sığınan bir Alman’ın kızı kadın dedektif Kati Hirşel’in ‘*Kitapçı Dükkanı*’ ve ‘*Kelepi Ev*’ kitapları aracılığıyla başından geçen maceraları sunmuş; Turgay Nar ise ‘*Coşku ve Sayıklama Oyunları*’ başlıklı yazısında, Mitos Boyut Yayınları’nın tiyatro dünyasına verdiği önemi dile getirmiştir.

4.2.2.6. Vatan gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme

Vatan gazetesinin **15 Mart 2007 (Sayı 36)** tarihli kitap ekinde Mustafa Dağıstanlı '*Murat Belge'yi Okumak ve Anlamak*' (s;6) başlıklı yazısında zamanın önde gelen fikir lideri olarak değerlendirdiği Murat Belge'yi, eğlenceli ve kolay okunur yazılarıyla tanıtmış; Nevin Sungur'un '*İstanbul'u Kendi Şehrimden Bildiğim Hissine Kapılıyorum*' (s;10) başlıklı yazısında, Hollanda'nın en önemli edebiyat olayı olarak kabul edilen Kitap Haftası'nın bu yılki prestij kitabının Galata Köprüsü'nü anlatan 'Köprü' olduğunu, yazar Geert Mak'ın, köprüden yola çıkarak İstanbul'u ve Türkiye'yi anlamaya çalıştığını; gözlemlerini duyduğu hikâyeleri, hayat öykülerini okurlara aktardığını belirtmiştir. Toplam 910 bin baskı yapılan ve bu sayının 20 bininin ise Türkçe basıldığı kitabın 14 Mart'ta başlayacak Kitap Haftası boyunca belli bir rakamın üzerinde alışveriş yapanlara ücretsiz hediye edileceği de yazıda geçen ifadeler arasında yer almıştır. Tolga Meriç, '*Orhan Kemal'in 'Yeni' Kitabı 'Önemli Not' İlk Baskısını Yaptı*' (s;13) başlıklı yazısında Everest Yayınları'nı tanıtırken, Orhan Kemal'in toplu eserlerini yayımlaması açısından övmüş; '*Geleceği Kaybeden Aşk da Kaybeder ve Böylece Aşkın Kendisi Yerine Arayışı Öne Çıkar*' (s;16) başlıklı yazısında ise İnci Aral'ın yazdıklarını moda ilgiler, sözde küresel konular ve kolay tüketilir gündelik ucuz politika ve sorunlardan uzak tutmaya gayret ettiğine işaret ederek; İnci Aral'ın "şimdiye kadar, ticari tasarımlarla ya da şunun bunun ilgisini çekeyim diye moda sayılacak ya da yaratacak hiçbir şey yazmadım. Okuruma ve kendime karşı her zaman dürüst oldum ve kalıcılığı hedefledim. Temel insan halleri, bağlılık ve özgürlük durumları, günahsız doğmuş ama dogmaların çemberi içine kapatılmış olanlar yazar olarak beni çok ilgilendiriyor" sözlerine yer vermiştir. '*NTV Yayınları'nın İlk Kitabı 'Irak'ı Anlamak*' (s;19) başlıklı yazısında Tankut Demir'in NTV Yayınları editörü Mustafa Dağıstanlı ile gerçekleştirdiği söyleşide Demir, "Televizyon kanalları içinde ayrı bir yere ve saygınlığa sahip olan NTV artık kitap yayıncılığına da başladı ve ilk olarak William R. Polk'un 'Irak'ı Anlamak' adlı kitabını çıkardı" sözleriyle televizyon ve basım dünyasının birbirine geçmişliğini örneklemiştir.

Vatan gazetesinin **16 Nisan 2007 (Sayı 37)** tarihli kitap ekinde, Yelda Dönmez'in Yiğit Okur ile gerçekleştirdiği, '*Al, Yarat, Tüket, At*' (s;5) başlıklı söyleşide Okur, yazabilmesi için gerekli başlıca etmenlerin 'rastlantı' ve 'bilinçaltı' olduğuna

işaret etmiş ve dış olaylar zincirinden koparak zengin bir karanlığa gidilmenin zevkinin doyumsuzluğunu anlatmıştır. Okay Gönensin 'Erdal Öz'ün 25 Yaşı' (s;8) başlıklı yazısında Can Yayınları'nın 25. yılını kutlarken Erdal Öz'ün 25 kitabının özel baskısını yaptığını belirtmiş ve Erdal Öz ve eserlerinin önemini vurgularken Can Yayınları'nı da böylesine bir girişimden dolayı tebrik etmiş. Türkan Şoray'ın Selim İleri ile yaptığı '40 Yıl Öncesine Dönsem Gözüm Kapalı Yine Edebiyatı Seçerdim' başlıklı söyleşide İleri, kendisinin disiplinli ve hızlı yazabilen birisi olduğundan, kitaplarının okunmasını çok istemekle birlikte bu işi maddi açıdan da mecbur olduğu için yaptığından bahsetmiş ve hiçbir zaman kitaplarının okunması için satış formülleri geliştirmediğini de sözlerine eklemiştir. Aytekin Hatipoğlu, 'Bir Roman İki Romancı...' (s;16) başlıklı yazısında Dostoyevski okurlarına seslenmiş ve Tamer Erdoğan'ın editörlüğünde titizlikle hazırlanmış olan bir kitabı tanıtarak, bu eserin her edebiyat kitaplığında bulunması gerektiğini belirtmeyi ihmal etmemiş. Tolga Meriç'le 'Hollandalı Yazar Cees Nooteboom İle Şair Enis Batur 'Arzın Merkezi'nde Bir Araya Geldi. İnsana İlişkin Gerçeği En İyi Dile Anlatan Yazı Türü Şiirdir' (s;18) başlıklı söyleşisinde Enis Batur, Şairlerin yayıncılık dünyasında çok sıkıntı yaşadıklarından, şiirin çevrilmesinin güçlüğü ile ticari nedenlerden ötürü çevirmenlerin şiir yayınlayacak yayıncı bulamadıklarından bahsetmiş ve karanlık ve yoğun bir dille de olsa insana ilişkin gerçeği yansıtan en önemli tür olan şiirin önemine dikkat çekmiştir.

Vatan gazetesinin **15 Mayıs 2007 (Sayı 38)** tarihli kitap ekinde, Ufuk Matara 'Leyla Erbil'i Okumak' (s;5) başlıklı yazısında, Leyla Erbil'i Türk edebiyatında çığır açmış bir yazar olarak tanıtmış ve bunun, Selim İleri'den Füsün Akatlı'ya, Talat Sait Halman'dan Onat Kutlar'a, Enver Ercan'dan Hulki Aktunç'a ve Orhan Koçak'tan Ahmet Oktay'a, her kuşaktan edebiyatçının katıldığı bir saptama olduğuna işaret etmiştir. Tolga Meriç'le '2007 Yunus Nadi Roman Ödülü, 'Bir An Bin Parça'yla Enver Aysever'in 'Bir An Bin Parça'yı Tam Üç Yayınevi Reddetti' (s;8) başlıklı söyleşisinde 2007 Yunus Nadi Roman Ödülü'nü alan fakat üç yayınevinin romanını basmayı reddeden Enver Aysever, Yunus Nadi Ödülleri'nin anlamı ve önemine dikkat çekerken,

"Bir ölçüde aydınlanmanın edebi geleneği gibi algılayabiliriz Yunus Nadi Ödülleri'ni. Tüm bunların çok satmakla ilgisi yoktur. Çok satmak pazarlamacıların işidir, yazarların değil. Ben bir kırgınlık yaşamadım. Ancak umutsuzluk, düş kırıklığı yaşadım. 'Bir An Bin Parça'yı tam üç yayınevi reddetti. Hele bir tanesi yazınsal değeri olmadığı için reddetti. İnsan

yazdığından hiçbir zaman tam olarak emin olamaz, olmamalı da. Ancak bir ölçüt sorunu olduğu da ortada. Yani ticari gerekçelerle bir kitabı yayınlamak istemeyebilir yayıncı. Bunu anlamakta zorlanırım, ama saygı duyarım. Bir başka tartışmanın alanıdır bu. Yani yayıncılar ülke kültürüne, düşün yaşamına katkı yapmak zorundadırlar bence; ama kimi yayıncı kurumlarını züccacıyeci dükkânı sanabilir. Bu onların bileceği iştir. Ancak yazınsal değerlendirme yapan kişilerin keyfiliği ve niteliği tartışılmalıdır. Beni bu durumdan Ahmet Oktay kurtarmıştı. Okudu romanı ve incelikli bir değerlendirme yaptı. Ardından Epsilon, Meltem Erkmen'in editörlüğünde yayınlamayı göze aldı ve art arda eleştiriler yazıldı. Erendiz Atasü'nün yeri başkadır benim için. Romanımı çok iyi irdeleyip, bir de yazı yazdı. İlk ödül oydu. Birini kıskanan, iten insanların olduğu yazı dünyasında, benden yaşça büyük bir usta kalem gönlümü çelen bir eleştiri yazmıştı. Yunus Nadi bambaşka bir anlam ekledi bu sürece. Seçici kurula bakarsanız, neden bu ödülü önemsediyimi anlarsınız.”

sözleriyle Türkiye'deki yayıncılık sektörünü eleştirmiştir. Ufuk Matara'nın Nilüfer Kuyaş'la gerçekleştirdiği 'Acıyla Yüzleşmek İyileşmenin Başlangıcıdır' (s;30) başlıklı söyleşide Kuyaş, okurla yazarın çok kolay yer değiştirebildiğini, okurun bir romanın içine girebilmesiyle birlikte o romanın ortak yazarı haline geldiğini belirtmiş ve kendi yazdıklarına ilişkin olarak "Benim kitabımın başındaki daveti kabul eden okur kendini hem bir yolculukta bulacak, çok eğleneceğini umduğum bir deniz yolculuğu, ama daha da önemlisi ilginç bir oyuna katılmış olacak, kendini bir roman yazma sürecinde bulacak. Çünkü 'Yeni Baştan' kendi yazılma sürecini anlatan bir roman, sona gelince başa dönmüş oluyorsunuz, böylece romanı okur da yazarla birlikte yazmış oluyor. Belki okur aynı seçimleri yapmazdı, bazı itirazları olabilir, ama oyunu oynamaktan zevk alacaktır yine de" sözleriyle kendi yazınsal anlayışı hakkında değerlendirmede bulunmuştur.

4.2.2.7. Yeni Şafak gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme

Yeni Şafak gazetesinin **7 Mart 2007 (Sayı 15)** tarihli kitap ekinde, Mustaf Aldı (s;4), Umberto Eco'yu 'on parmağında on marifet' bulunan bir bilim adamı olarak tanımlamış ve politik öğeler ile estetik değeri bir araya getirdiğini vurgulamıştır. 'Popüler Tarih Tarihin Neresinde' (s;5) başlıklı yazısında Emeti Saruhan, popüler tarih kitaplarına ilişkin olarak edebi bir çerçeve içinde tarihle ilişkili olan bu kitapların 'popüler tarih kitapları' ve 'tarihi romanlar' olarak ikiye ayrılabilceğini ifade etmiştir. Ayrıca Saruhan, "1960'lı yıllarda tarihi romanlara olan ilgi, sinema endüstrisinin de ilgisini çekti. Tarihi romanların birçoğu beyaz perdeye aktarıldı. Bugün 'Malkoçoğlu'

ve ‘Battalgazi’ olarak bildiğimiz film karakterleri, Abdullah Ziya Kozanoğlu’nun aynı isimdeki kitaplarının efsanevi karakterlerinden başkası değildir... Günümüzde tarihi romanlar ya da popüler tarih kitapları, pek çok kişi tarafından ‘tarih meraklılarına hitap eden, tarihi kolay anlaşılabilir hale getiren, ilgi çeken yorumlarla sevdiren ve yeni kuşaklara tarih zevki aşıl原因an’ kitaplar olarak kabul ediliyor” yorumunu yaparken yazısında Mehmet Niyazi Ökdemir’in popüler tarih romanları hakkındaki görüşlerine şu sözlerle yer vermiştir: “Türkiye’de tarih hakkında kitapların yazılmasını faydalı bulmuyorum. O kadar çok gerçeğe uzak kitap çıkıyor ki, yarın ciddi bir tarihçi çıkıp, araştırma yapacağı zaman bir yığın curuf okumak zorunda kalacak”. Seyhan Arslan’ın, ‘Şairden Not Defteri’ (s;9) başlıklı yazısında Lale Müldür’ün ‘Bizansiyya’ romanının; ‘Onlar Destanı Kalemler Onları Yazdı’ başlıklı yazıda Yeditepe Yayınları’nın; İhsan Deniz’in ‘Dağlarca: İçinde ‘Şiir Hayvanı’ Taşıyan Şair’ (s;20) başlıklı yazısında Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın eserlerinin; ‘Edebiyat Tarihini Yeniden Yazmak’ (s;33) başlıklı yazıda Metin Kayahan Özgül’ün yaptığı çalışmaların tanıtımı yapılmıştır.

Yeni Şafak gazetesinin **4 Nisan 2007 (Sayı 16)** tarihli kitap ekinde, Turan Karataş, ‘Modern Türk Şiirini Anlamak İçin’ (s;4) başlıklı yazısında Türk şiirinde Metin Eloğlu ve Attila İlhan’ın şiirlerini tartışmıştır. Mustafa Aydoğan’ın ‘Bir Mümin Deha: Frithjof Schuon’ (s;6) başlıklı yazısında, Huston Smith’in Schuon’u değerlendirirken ‘O yaşayan bir harikadır; dinler konusunda, hem derinlemesine hem de genişlemesine tam bir entelektüeldir; çağımızda bir olgunluk örneğidir. Ona rakip olabilecek başka bir düşünür tanımıyorum’ sözlerine gönderme yapmıştır. Ömer Lekesiz’in ‘Ömer Lekesiz’in ‘Romancılar ‘Öteki’ni Çok Sevdi’ başlıklı yazısında Orhan Pamuk’un Nobel Edebiyat Ödülü’nü alışının nedenlerini, Elif Şafak’ın ise başarılarının görmezden geldiğini dile getirmiştir:

“Orhan Pamuk, Kemalistleri ve faşistleri fena halde kızdıran sözlerinin ardından, çok sesliliğin ve çok kültürlülüğün romancısı sıfatıyla Nobel Ödülü’nü aldı... Elif Şafak, ötekini anlatmanın dayanılmaz hafifliğini Pamuk’la aynı yıl keşfetmesine rağmen (Bit Palas 2002) sanatından çok parçalanmış ailesinin, harcanmış çocukluğunun konuşulmasını çok sevdiği için gündeme gereğince oturamadığı gibi, Araf ile Baba ve Piç (2006) romanları da yazılı ve görsel portresinin gerisinde kalmaktan kurtulamadı. Ayrıca, Baba ve Piç’i siyasi ve adli tartışmaların nesnesi olarak belleklerde yer etti... Ağda zamanından sonra düğün ya da gerdek zamanına geçmesi beklenirken, dikey bir yönelişle ibneler zamanına geçen İnci Aral’ın Saklı Safkan’ı boğuk sesli, derdi de derman talebi de zor anlaşılır bir roman olarak raflardaki yerini

aldı... Adları zikredilen romanlarla onların taklitleri alıcı bulduğu sürece, bu ve benzeri soruların da hep gündemde kalacağı anlaşılıyor.” (s;11)

Kurt Aldeer, ‘*Yumruğunuzu Isırarak Okuyacaksınız*’ (s;15) başlıklı yazısında Mo Hayder’in ‘*Domuz Adası*’ başlıklı romanını, insanın korkudan nefesi kesilerek ve yumruğunu ısırarak okuduğu nadir kitaplar arasında gördüğünü ifade etmiş ve ‘dehşete düşüren, verdiği heyecanla sayfaları sabırsızlıkla çevirmenize yol açacak olan bu romanda korkunç bir şüphenin peşinde bulacaksınız kendinizi’ sözleriyle yazarın eşsiz bir eser ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Fatma K. Barbarosoğlu, ‘*Hangi Kitap Hangi Kitap İle Birlikte Okunur*’ (s;26) başlıklı yazısında, Beşir Ayvazoğlu’nun ‘1924’ başlıklı çalışmasını kıskanılacak bir eser olarak tanıtmıştır.

Yeni Şafak gazetesinin **2 Mayıs 2007 (Sayı 17)** tarihli kitap ekinde, Turan Karataş’ın ‘*Sözün Büyüsü Eksik*’ başlıklı yazısında ‘Sözün Büyüsü’ başlıklı çalışmayı, mutlaka okunması gereken bir kaynak eser olarak tanıtmış ve

*“Her kitap ha deyince okunmuyor. Okunmamalı da. Yudum yudum içilen su gibi günbegün soluk soluk okunanlar olur. Mevsimi gelince açan çiçekler gibi bakılanlar, koklananlar ya da bütün mevsimlerde rayihasını kaybetmeden tüm cömertliğiyle bizi besleyenler vardır. Önümde bir kitap duruyor. Günlerdir masamda, ara sıra sayfalarını karıştırıp okuyorum. Devasa bir yapıt (Tuğla kalınlığında diyeceğim, yanlış anlaşılır. Halbuki tam da o cesamette). Kitaptan gecikerek haberdar olduğum için, şimdiye kadar hakkında ne söylendi, ne yazıldı bilmiyorum... Hemen belirteyim, bir ‘**kaynak olma ereği**’yle hazırlanan ‘derlence’de, büyük ölçüde amaca ulaşılmış. Biz edebiyat araştırmacıları için, konusunda şimdilik iyi bir kaynak olma özelliğini taşıyor. Bir çok metni arayıp bulma zahmetinden kurtarabilir bu alanda araştırma yapan kişiyi... Şimdiye kadar ikinci bir baskısı yapılmadığına göre, umarım Sözün Büyüsü’nün hazırlayıcıları bu ve başka eksiklikleri tamamlayıp edebiyat dünyamızın ihtiyacı olan böylesine mühim bir kaynak kitabı ilgililere yeniden takdim ederler. Bir şey daha yapılırsa iyi olur. Kitaptaki bazı metinler çıkarılabilir. İçinde salt ‘şiiir’ sözcüğü geçiyor diye derlenen metinler var, işte onlar. Araştırmacılar isterlerse onları da tek tek belirtebilirim, ama kendileri de nelerin çıkacağıının farkındadır.” (s;6)*

sözleriyle görüşlerini dile getirmiştir. Kemal Kurak, ‘*Constantinople Kaynaklı Haberler Hep Manşet Oldu*’ (s;18) başlıklı yazısında İlber Ortaylı’nın ‘*İstanbul’dan Sayfalar*’ başlıklı eserini akıcı ve okunması kolay olarak değerlendirmesinin yanı sıra okuru Sultan Ahmed Meydanı’ndan Beyazıt’a, Fener’den Balat’a, Babıali’den Beyoğlu’na, Sulukule’den Kumkapı’ya, Karagümrük’ten Eyüb’e doğru keyifli bir yolculuğa çıkaran eser olarak tanımlamıştır. ‘*Kendini Açıkara Geriden İzlemiş Bir Eleştirmen*’ başlıklı

yazıda Eser Gürson, 60 kuşağının eleştirmeni olarak tanıtılmış ve yazılarının onu eleştirmen kılacak nitelikte olmadığına dikkat çekilmiş

*“Eser Gürson (1941-2002), bir eleştirmen. Hakkında yazıda hemen her yazıda vurgulanan özelliğiyle ifade edersek '60 Kuşağının eleştirmeni'. Yani, Türk edebiyatının bir çok yönden kültürel atılımlara giriştiği, kabuk değiştirme uğraşısı içine girdiği, diri, dingin ama bazı açılardan zihinsel sıçrayışlarına henüz tam bir biçim verememiş olduğu bir dönemin, zengin bir dönemin eleştirmeni... Yazıların bir kısmı, hem nitelik açısından hem de içerik açısından yazarına katkı sağlayacak, ona paye kazandıracak düzeyde değil. Her şeyden önce, bir yazara eleştirmen sıfatını verecek yazılar değil, değerini ya da cevabi mahiyette yazılardır bunlar. 61 yıllık ömrün yirmide birine sığdırılmış bir yazı hayatı, ömrün sonlarına doğru yayınlanmış ince bir kitap ve topu topu 23 yazıdan müteşekkil bir çaba nasıl oluyor da bir yazarı eleştirmen sıfatına yükseltiyor? Üstelik, yazılardan bazıları nitelik açısından göz dolduracak düzeyde değilken... Kanaatim o ki, Gürson'un bütün yapıp-ettiği 'Edebiyattan Yana'nın başlarında yer alan dokuz yazıdan ibaret. Öykü ve roman üzerine yazdıklarının, dönemindeki eleştirel tutuma fazladan bir şey kattığı kanaatinde değilim. Yanılıyor olabilirim elbet. Ne var ki Gürson daha çok şiir eleştirileriyle ön plana çıkmıştır. Onu eleştirmen yapan yazıları, şiir üzerine yürüttüğü zihinsel çabalarıdır. Kitabın ilk iki bölümünde yer alan; garip şiiri, ikinci yeni şiiri, metafizikçi şiir, edebiyatta kuşak kavramına getirdiği yorum, dönemin edebiyat algısı üzerine geliştirdiği argümanlar, **İsmet Özel** ve **Ataol Behramoğlu** şiiri üzerine yazdığı yazılar, gençlerin şiirlerine yönelik değerlendirmeleri vs. Eser Gürson ismine çabasını da aşan bir saygınlık alanı kazandırmıştır... Eleştiri, geleceğe hükmetme iradesini apriori içinde barındıran bir türdür. Bir yanıyla keşiftir. Günün, yaşanan dönemin keşfi. Açar, açıklar, işaret eder ve geleceği günün karmaşası içinden görür, gösterir. Eleştirmen, karmaşayı dağıtan kişidir. Gürson'un bence kayda değer yanını buralarda aramak gerekir... Eleştirmenin gücünü ve etkisi, kendi kuşağı ya da sonraki kuşaklar hakkında ileri süreceği kanaatleri belirler. Eleştirmenlik, bir yanıyla, aldığı nefesin hesabını hakkıyla verebilme teşebbüsüdür.” (s:27)*

4.2.2.8. Zaman gazetesi kitap ekleri içeriğine ilişkin değerlendirme

Zaman gazetesinin **5 Mart 2007 (Sayı 14)** tarihli kitap ekinde yer alan editör yazısında, kitap yayıncılığının bir sektöre dönüşmesi sürecinin, okur kadar iyi niyetli yayıncıları da zor durumda bıraktığı; reklâm, maliyet, dağıtım gibi sözcüklerin yayıncılık sektörünün önemli kavramları haline geldiği ve 'Kitap Zamanı' başlıklı kitap ekinin de 'niteliğin rakamlara kurban edildiği bir 'dünya'da var olmaya çalıştığı' vurgulanmış ve “Ancak şu var: İyi okurun desteğini hissetmeseydik, Don Kişot'lukta ısrar etmezdik. Bütün şaşaalı kitap tanıtım kokteyllerini, sipariş söyleşileri bir yana itip, tek yapıtıyla var olabilmiş, zamana direnmiş yazarlar üzerinde hazırlayacağımız

dosyayla önümüzdeki sayıda görüşmek üzere” yorumuyla Zaman gazetesi kitap ekinin diğerlerinden farklı kaygılar taşıdığı vurgulanmıştır. Onur Caymaz’ın *‘Bana Yüzünde Öpülecek Bir Sakla...’* (s;21) başlıklı yazısında okumanın halleri üzerine “İşte edebiyatın hayata benzeyen yanı diyorsunuz okurken. Ne bir kitabın çok satması, ne ‘top on’ listelerine girip artık ‘in’ oluvermesi, ne bir çok dünya diline çevrilip de yazarına büyük ün sağlaması... Bir kader biçmek, zamanın ve tarihin elindeki cevher...” yorumlarına yer verilmiştir. Emre Ayvaz, *‘Şu Edebiyat Denen Şey...’* (s;22) başlıklı yazısında, “Kabaca zamanın değiştiğini ve bu değişmiş zamanın ruhuna uygun olan edebiyatın da eski usullerle anlatılacak hikayelerle değil, başlı başına ‘hikaye anlatmak’ denen şey sorgulanarak yapılabileceğini ve zaten ortada anlatılacak bir hikaye mikaye de kalmadığını vazedenden popüler ‘postmodern edebiyat’ söyleminin, yukarıdaki gibi hazır ve çabuk bir edebiyat fikri sunan bazı listelere dayandığı söylenebilir... Calvino’nun sağlığında kendisinin tasarlayıp yayımlattığı şekliyle çevrilip basılan *Öyküler- Arjantininkarincası, Emlak Vurgunu, Kirli Hava Bulutu* ve diğerleri, Türkiye’de ne yazık ki hep vasat bir ‘postmodern edebiyat’ gürültüsünün ardında asıl sesi kaybolmuş bu büyük yazarın dünyasına girmek için ilk okunması gereken kitap” değerlendirmesinde bulunmuştur. Yelda Eroğlu, *‘Basmakalıp Bir İstanbul Romanı’* (s;26) başlıklı yazısında, Buket Uzuner’in *‘İstanbulullar’* romanından hareketle “İstanbulullar bir çoksatar olmak için fazla hantal, edebi olmak için fazla basmakalıp. Romanın kozu İstanbulluluk kavramını tartışmaya açmaksa o yol da kapalı; ileri sürülen fikirlerin genel geçerliği ancak parodiye konu olabilecek düzeyde. İstanbululların belki tek başarısı, bir roman için kusur sayılabilecek nice şeyi bir araya toplayabilmesi” sözleriyle çoksatar roman-edebi roman ayrımı yaparken; diğer kitap eklerinde övgüyle bahsedilen *‘İstanbulullar’* romanını olumsuz olarak eleştirmiştir. Alphan Akgül *‘Resim ve Roman Eleştirisinde Kesişen Yollar’* (s;28) başlıklı yazısında edebiyat ve resim tartışması yapmış ve Çallı’nın resimlerini değerlendirirken “Edebiyatçı, hayatın içinde gördüğünü, alaycı bir üslupla, ama tarafsızca aktarırken, ressam, ‘içtimai itibarı’ını artıracağına inandığı sahneleri, gösterilmesi istendiği gibi resmetmektedir. İçine ‘halk’ın giremediği GSA’daki balolarından birini görselleştiren Çallı’nın tablosundaki kadınların, olanı değil olması istenileni temsil ettikleri ortadadır” sözleriyle eleştiri getirmiştir.

Zaman gazetesinin **2 Nisan 2007 (Sayı 15)** tarihli kitap ekinde, ‘*Geriye Kalan Her şey Edebiyattır*’ (s;3) başlıklı editör yazısında ‘Kitap Zamanı’ ekinde ilk sayısından beri çok satan listelerine yer verilmediği ifade edilmiş ve bunun arkasında yatan tavrın iyi okur tarafından bilindiği vurgulanmıştır. ‘Niceliğin nitelikli olanı sabote etmesine karşı belirlenmiş bir tavidir bu” sözleriyle diğer kitap eklerine de eleştiri getirilmiştir. Yelda Eroğlu, ‘*Yozlaşan Kuşağa Vasat Bir Ağıt!*’ (s;16) başlıklı yazısında İnci Aral’ın ‘*Safran Sarı*’ romanına ilişkin olarak “Romanın dili, anlattığı dünyayı daha iyi yansıtmak için olsa gerek, çok düz ve boğucu derecede ‘kalite, mal, para’ gibi ekonomiye has terimleriyle yüklü. Yine de anlatılan meta dünyasından olmayan bölümlerde de dil yükselmiyor, incelmiyor” eleştirisini yapmıştır. Murat Tokay’ın Cevat Çapan’la gerçekleştirmiş olduğu ‘*Zor Değil, Az Yazan Biriyim*’ (s;18) başlıklı söyleşide Çapan, son dönemlerde yazılan çok iyi şiirlere rağmen şiir ortamının parlak olmadığını, yeterince iyi şiir okuru bulunmadığını ve yazıp da ortaya çıkarmayan çok iyi şairlerin belli bir olgunlaşmayı ve elverişli bir şiir ortamını beklediklerini ifade etmiştir. Ali Çivril, ‘*Gülün Ustası İngilizce’de*’ (s;27) başlıklı yazısında Türk edebiyatı ve şiirinin Batı medeniyetince görmezden geldiğini, ancak Hilmi Yavuz’un İngilizce’ye çevrilmiş ve Syracuse Universty Press tarafından ‘*Seasons of the World*’ adıyla başılmış olan seçme şiirlerinin bir istisna olduğunu belirtmiştir.

Zaman gazetesinin **7 Mayıs 2007 (Sayı 16)** tarihli kitap ekinde, M. İlhan Atılğan ‘*Sessizlik ve Bellek Üzerine Bir Requiem*’ (s;4) başlıklı yazısında edebiyatın okurun başına gelebilecek en güzel şey olduğunu belirtmiş ve “Ağaç altında okunan kitap, Pessoa’nın başyapıtı ‘*Huzursuzluğun Kitabı*’dır (kanımca, ‘*Huzursuzluğun Kitabı*’nın geçen yıl Türkçede yayımlanması, yayıncılık dünyası için ‘yılın olayı’ sayılmalıydı!) ve anlaticı, bu kitaba göndermeler yapmaktan geri durmaz” eleştirisini yapmış; Necatigil Ödülü üzerine de “Bir edebiyat ödülü, doğrudan o ödüle adını veren şair/yazara ve onun çağrıştırdığı değerlere gönderme yapar. Ahmet Erhan bunları, Behçet Aysan’ın adının ve trajik ölümünün gönderme yaptığı değerler bağlamında söylüyordu. Böyle bakılınca, Türkiye’nin en saygın edebiyat ödülü, kuşkusuz, Behçet Necatigil Şiir Ödülü(ydü)” değerlendirmede bulunmuştur. ‘**Keşke Olsa:** Paul Gerald’ın ‘*Aşk*’ kitabını yeniden yayımlayacak bir yayınevi’, ‘**Keşke Olmasa:** Aşk kitapları okunacak mevsimde e-muhtıralar’ yazılarının tanıtım amaçlı yer aldığı kitap ekinde, ‘*Hep Yolculuk Kitaplarını Sevdim*’ (s;15) başlıklı yazısında Elif Şafak yazmak

ile okumaya ilişkin olarak kendi değerlendirmelerini ortaya koyarken “Okumak gibi yazmak da tek başına ve içe dönük bir eylemdi benim için. Yazmak bir firarperstlikti özünde ama artık dışarıya değil, içeriye kaçıyordum. Kendime... Hayatımda süreklilik kazanan tek şey yazıydı. Mekanlar, kültürler, insanlar, ömürler peyderpey değiştikçe ve değişse de, yazı benimleydi. Günlükler defterlere, defterler dosyalara, dosyalar kitaplara dönüştü zamanla. Çocukluğumdan beri sevdim yazmayı ve okumayı; kendimden bir parça bildim” sözleriyle yazıya yüklediği anlamları dile getirmiştir. Ali Pektaş ile Terry Eagleton’ın ‘*Dilin Gücünü Kaybediyoruz*’ başlıklı söyleşisinde Eagleton,

“İstanbul, birçok kültürün olduğu bir şehir, birçok kültürün beraber yaşayabildiği bir şehir. Bence bu sayede, bu çok kültürlülüğü sayesinde, İstanbul’dan çok güzel edebi eserler, romanlar çıkabilir. Orhan Pamuk’un romanları buna bir örnek. Bana göre Orhan Pamuk’un eserleri şu anda İngiltere’de yayınlanan birçok eserden daha iyi. Çok daha fazla hayal gücüne sahip. Bu hayal gücünü de besleyen zaten bu çokkültürlülük. Benim düşüncelerimi etkiliyor mu be şehir? Tabii ki etkiliyor. Çünkü teori deneyimle şekillenen bir olgu. Bazıları deneyimlerini çok katmayabilir ama bu şekilde düşünmüyorum... Ben hangi türde olursa olsun yazmayı çok seviyorum. Çok sevdiğim için çok yazdım. Yazamadığım, daha doğrusu yazmakta zorlandığım tek tük şiir. Gençlik döneminde yazdığım şiirler dergilerde yayımlandı, fakat zaman geçtikçe şiir yazmanın daha zor bir şey olduğunu keşfettim... İngiltere’de bir zamanlar bir fikir romanı geleneği vardı. Kimi yazarlar bunu hala sürdürüyor. Orhan Pamuk buna örnek olabilir. Bu geleneğin en önemli temsilcileri olarak Thomas Mann ve Joyce gösterilebilir... Shakespeare, bir şekilde bir zaman karmaşası yaşayıp kendisinden çok sonra yaşamış Freud, Derrida ve Witgeinstein gibi düşünce adamlarını okumuş olmalı. Çünkü Shakespeare’in yazılarında bunlar son derece belirgin. ‘How To Read A Poem’ umarım, dilinize çevrilir. Çünkü dili kaybediyoruz. Anlam olarak kaybetmiyoruz ama güç olarak, performans olarak dilin birçok şeyini kaybediyoruz. Genç öğrenciler şirden çok korkuyorlar. Ama şiir üstüne gidildiği zaman çok derin anlamları olan ve çok keyifli bir dal. Şiir ve roman arasında çok büyük bir farklılık var. Çünkü şiir çok daha eski bir gelenek, çok daha eski bir yazın türü, roman ise, çok daha genç. XIX. yüzyılda şöyle bir ayırım vardır: Roman dış dünya ile ilgilidir. Tabii, Shakespeare ve Dante böyle bir farkı göremezdi. Çünkü bu fark insanın yabancılaşmasına ve kendini bir yerde görmesi ile ortaya çıkmıştır. Ama ben bu farkın çok da bariz olduğunu düşünmüyorum.” (s;22)

sözleriyle İstanbul’a ve Orhan Pamuk’a ilişkin düşüncelerini dile getirmiştir. Alphan Akgül, ‘*Bir Yazın Kuramı Var mı?*’ başlıklı yazısında Jonathan Culler’in kitabını ele alırken,

“Ona göre bir kuram, sağduyunun bir eleştirisi ve alternatif kavram üretme çabasıdır. Öte yandan herhangi bir kuramın doğrudan belirli bir alana yönelmiş olmadığını, disiplinlerarasılığını kuramların temel niteliklerinden biri olduğunu da ekliyor Culler. Bu anlamda Culler, bir yazın kuramından ya da başka herhangi bir şeyin kuramından söz edemeyeceğimizi, kuramı, bize uyguladığımız alanda ‘hamle’ (ya da kestirim) yapma olanağı veren yapılar olarak görmeniz gerektiğini öne sürmektedir. Dolayısıyla kuram, düşünce üstüne düşünce üretme, nesnelere anlam çıkarmaya dayalı ve çeşitli alanlardaki düzensiz uygulamalarda kullandığımız kategorileri sorgulamamızı sağlayan yapılar olarak tanımlanabilir. Ancak şunu da ekliyor Culler: Kuram, içerimlerinin genişliği, özellikle XX. yüzyıl içinde bir yığın halinde gelişmesi nedeniyle göz korkutucudur. Kuramlar sürekli yeniden güncellenmekte, kuram hakkında uzmanlaşmak neredeyse imkansız hale gelmektedir.”

değerlendirmesinde bulunmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmanın bu bölümünde, gerçekleştirilen içerik çözümlemesi ve olgu incelemesi kapsamında elde edilen bulguların, (i) ele alınan sorunla, (ii) soruna yaklaşım tarzıyla ve (iii) oluşturulan araştırma dizaynının geçerliliğiyle olan ilişkisi sorgulanmış; sıralanan unsurlar arasında bağlar kurularak, akademik bilgi birikimine katkı sağlayacak bir tartışma yapılmıştır.

Türkiye’de edebiyat eleştirisini sosyolojik bir olgu olarak gören ve eleştirinin ulusal-uluslararası ilişkilere yön veren ekonomi-politik inşa süreçlerinden bağımsız yürütülemeyeceği önkabulünden hareket eden bu tez çalışmasında, bireylerin edebiyatı algılamalarında ve anlamlandırmalarında rol oynayan eleştirinin, günümüz gazetelerinin vazgeçilmez bir parçası haline gelen kitap eklerinde nasıl yeniden kurgulandığının tartışılması amaçlanmıştır.

Edebiyat, tarih, sosyoloji, psikoloji, kültürel antropoloji, mitoloji, coğrafya ve iletişim çalışmalarıyla ilişkilendirilmiş ve pratikte basit anlatılardan karmaşık kurgusallıklara değin farklı düzlemlerde biçimlenmiş disiplinlerarası bir üretim sahasıdır. Edebiyatın ne olduğunun anlamlandırılması, öncelikle edebiyata neden gerek duyulduğunun ve edebiyat akımlarının nasıl ortaya çıktığının anlaşılmasını gerektirmektedir. İnsanoğlunun kendi yaşamını anlamlı kılma ve kendi algıladıklarının diğerlerince nasıl algılandığını öğrenmek amacıyla girdiği iletişim ilişkileri, başlangıçtaki sözlü formunu zamanla yazılı forma dönüştürmüş ve sosyal ilişkiler içerisinde süreklilik kazanmıştır. Yazılı kültürün dil ile sistemleştirilmesi ve söz kullanımı ile duygusallaştırılması, farklı kültürel bağlamlarda yerel-ulusal edebiyatların belirginleşmesini sağlamıştır. Anlamlandırma ve aktarmadaki ortaklıkların yazı düzleminde derlenmesi ve acı, keder, sevinç, hüzn, mutluluk gibi duyguların da belirli üslup ve gelenekler çerçevesinde paylaşılmaya başlaması, edebiyatın gelişmesini sağlamış; her dönemin, belli tarihi ve sosyolojik koşullar kapsamında kendi özgün edebiyatını açığa çıkarmasına yardımcı olmuştur. Özellikle matbaanın keşfi ve sanayileşme sürecinde yaygın olarak kullanılmaya başlaması edebiyatın sözlü kültürün egemenliğinden yazılı kültürün tahakkümüne doğru çabuk bir evrim geçirmesine ve eserlerin kitleleşmesi karşısında beğenilerde farklılaşmayı anlamlandırma arayışına

girmesine neden olmuştur. Beğeni, zevk, tercih gibi psikolojik süreçlerle ilişkilendirilen edebiyat eleştirisi, yazılı-basılı edebiyat tarihine paralel yol alan sosyolojik bir gerçekliktir.

Sanayileşmenin getirdiği ve eserlerin belli zaman, mekan ve insan bağlamında anlamlandırılmasına ilişkin yaşam kalıpları ile edebiyat-eleştiri ilişkisi aracılanmış ve derinleşmiştir. Sıradan, çalışan ve boş zamanını ailesiyle birlikte geçiren bireyin kapitalist basım-yayım teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle yüzbinleri aşan edebi eseri okuması, yorumlaması, anlamlandırması ve günlük yaşamına aktarması olanaksız hale geldiği ölçüde, kendisinin yerine eseri tartışan, yorumlayan ve güvenilir biçimde anlamlandırılan eleştirmenlere başvurmaya başladığı görülmektedir. Niceliksel çokluğa koşut içerikteki farklılaşma da, salt edebiyat ve edebi eleştiri işiyle uğraşan bireylerin uzmanlık bilgilerini referans almayı zorunlu kılmıştır. Formel eğitim kanallarında kazandırılan edebi donanım, toplumsal işbölümünün getirdiği edebiyat tarihçiliği ve eleştirmenlik kurumlarıyla bütünleşerek, “ne’lerin okunması gerektiği, ne’lerin ise boşa zaman kaybı olduğu” konusundaki yargıların açığa çıkmasını sağlamıştır. Bu noktadan hareketle, tez çalışması kapsamında, edebiyat, kitle kültürü ve eleştiri olguları, gazetelerin kitap ekleri örneğinde, somut bir bağ ile bütünleştirilmiştir. Araştırma, gazetelerin kitap eklerinin, kitapların satın alınması ve okunması sürecinin yönlendirilmesinde önemli bir rol oynadığı varsayımından hareketle tanımlayıcı-betimleyici bir inceleme olarak dizayn edilmiş; edebiyat ve eleştiri konularında geniş bir literatür taraması ve alan araştırması ile konuya ilişkin tartışmaların bütün yönleriyle incelenmesi sağlanmıştır.

Tez çalışması kapsamında geliştirilen ilk araştırma sorusu kapsamında edebiyat, edebiyat sosyolojisi ve edebiyat tarihinin içerisinde eleştirinin nasıl konumlandığı, edebiyat kuramlarının tarihsel süreçte ortaya çıkışları ve gelişimlerinde eleştirel değerlendirmelerin ne türden bir rol oynadığı ve edebi eleştirinin iletişimsel, politik, kültürel ve ekonomik dayanaklarının neler olduğu sorgulanmıştır. Eleştiri literatürünün geçirdiği içerik dönüşümünün, gerek dünya genelinde gerekse Türkiye özelinde, ekonomik, politik ve kültürel değişime koşut olduğunun ifade edilmesi, araştırma sorusuna aranan yanıtın sosyal ilişkilerin incelenmesiyle verilebileceğinin açık göstergesidir.

“Niçin yalnızca belli tür kitapları okumamız gerekiyor? Onları okumamız gerektiğini söylemiyor kimse, ama ötekileri de niçin okumayalım? Sonuçta, başyapıt listelerini hazırlayanların bayıldıkları o ‘ıssız ada’ya gönderildiğimiz falan yok. Ve aslına bakılırsa –benim için argümanın püf noktası da budur- hepimiz yaşamımız boyunca farklı türden bir çok metin ‘okuruz’; çünkü kabul etmek istesek de istemesek de, yaşamımızın büyük bir bölümünü ‘başyapıtlar’ımızdan kökten farklı bir kitle kültürünün güç alanı içinde geçirir ve kaçınılmaz olarak parçalanmış toplumumuzun değişik kompartımanlarında en azından ikili bir yaşam süreriz. Bundan daha da temelli biçimde parçalı olduğumuzu fark etmemiz gerekir. ‘Merkezdeki özne’den ve bütünlüklü kişisel kimlikten dem vuran o seraba bağlanmaktansa, parçalanma olgusuyla küresel ölçekte dürüstçe yüzleşmemiz gerekir. Burada hiç olmazsa kültürel yönden girişebileceğimiz bir yüzleşmedir bu” (Jameson-2008, s;367-368).

Eleştiri olgusunun roman, şiir, öykü, deneme, söyleşi, gezi yazısı, günlük, mektuplaşma gibi edebiyatın farklı formları üzerinden yürütüldüğü görülmekle birlikte, mecra olarak sıklıkla edebiyat dergileri üzerinden yürütülmesi, içerik özelliklerinin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmaktadır. Edebiyat eleştirisi ifade düzleminde basit, kolay anlaşılabilir, günlük ilişkilerle bağlantılı ve mecra düzleminde de kitlesel erişilebilirliğin mümkün olması ile ilişkilidir. Fatih Altuğ’un değerlendirmesiyle eleştiri çeşitli unsurlar hakkında karar vermedir aslında: “Bize dahil olan ne, bizim dışımızda kalan ne? Modern olan nasıl tanımlanır, modernliğin dışında olanlar nasıl tanımlanır? Dışta olması gerekenlerden nasıl temizlenebiliriz, içte olanları nasıl saflaştırabiliriz, dışarıdan gelecek tehlikelere karşı içerisini nasıl savunabiliriz? İşte bu türden sorularla başlıyor eleştiri” (aktaran Akçay-2008, s;79). Dünyanın hemen her yerinde, bu türden sorulara modernizmin verdiği yanıtlar referans alınarak eleştirel bir gelenek oluşturulmuş ve eleştiri mecrası olarak da yazılı-basılı kitle iletişiminin en önemli politik-ideolojik araçlarından biri olan dergiler tercih edilmiştir. Dergiciliğin politik-ideolojik içeriğinin zamanla popüler kültürün uygulama sahası olarak okunmaya başlaması ise, eleştirinin (i) popülerleşmesine, (ii) toplumsal uyarı ve muhalefet içeriğini kaybetmesine, (iii) yazarın kişisel gelişimi ile okurun sanatsal beğenisinin olgulaşmasına katkı sağlamaktan uzaklaşmasına ve (iv) yayınevlerinin reklam-tanıtım, yazarların ise imaj yönetimi kampanyalarının bir parçası haline gelmesine yol açmıştır. Türkiye’de edebiyat sosyolojisi, edebiyat tarihi ve eleştiri konulu akademik araştırmaların geneline bakıldığında ise epistemolojik ve metodolojik düzeyde sorunlar gözlenmektedir. Konuyla ilgili akademik tezlerde, araştırma amacı ile araştırma dizaynı arasında

tutarsızlıklar olduğu, öne sürülen varsayımlar ile bu varsayımları ölçmek için tercih edilen yöntemler arasında uyumsuzluklar bulunduğu ve edebiyat sosyolojisi ile tarihine aşırı değer atfedilerek eleştirinin geri plana itildiği saptanmıştır. Yazılı ve görsel basın ile internet ortamında gündeme gelen edebiyat eleştirisi tartışmalarında ise içerikten çok yazara ve teoriden çok popüler olaylara odaklanıldığı görülmektedir. Gazetelerin kitap ekleri ile internetteki edebiyat konulu web sitelerinde gerçekleştirilen eleştiri konulu tartışmalarda akademik birikime katkı sağlanamaması, araştırmacıların metodolojik içeriğe gerekli önemi vermeden verileri toplamalarından, soruna ilişkin nedensellik bağlarını kuramayarak konuyu diğer sosyal olgulardan bağımsız düşünmelerinden, eldeki bulguları kuramsal dayanaktan yoksun bir basitlikle yorumlama çabalarından ya da bunların tümünü kapsayan eksikliklerinden kaynaklanmaktadır. Araştırmalarda kullanılan kavramlara ilişkin net bir tanım yapılamaması, literatürde kavram kargaşasına neden olmaktadır.

Bütün ortak payda arayışlarına karşın, edebiyat tartışmalarında ve edebi eserlere ilişkin değerlendirmelerde subjektif yargıların objektif kriterlere kıyasla daha ön planda olduğu görülmektedir. Günlük yaşam pratikleri içerisinde sıklıkla deneyimlenen ve davranış kalıplarımızın bir uzantısı olarak görülen edebi yorumlar ve yorumlara ilişkin yargılar zaman içerisinde adeta objektif kriterlere dönüşmektedir. Edebiyat alanındaki subjektif yargıları harekete geçiren unsurlar ise sosyal statü ve aynı statüdekiler arasındaki kişisel ilişkilerdir. Benzer beğeni, zevk ve tercihlere sahip olanların toplumsal konumlarını belirleme çabasına işaret eden sosyal statü, ortak eleştiri konuları ve ortak eleştirmenler etrafında örgütlenmektedir. Aynı sosyal statüdekiler için okunan kitapların, ilgilenilen konuların, takip edilen eleştirmenlerin ve benimsenen üslupların ortaklığı temel kriterdir. Güçlenen subjektif yargılar objektif kriterlerin başında gelen ‘gerçekçilik’ ile dengelenmeye çalışılmakta ve bireylerin beğenilerinin toplumsallaşması amaçlanmaktadır:

“Klasik eleştiri geleneği dilin kullanılmasının gerektirdiği süssüz, gerçekçi betimlemeyle genellikle ilgilenmiyordu. Sözgelimi 9 th Tatler (1709) Swift’in ‘Description of the Morning’ini ‘yepyeni bir yol tutturmuş ve şeyleri karşımıza çıktıkları şekliyle betimleyen’ bir yazarın yapıtı olarak sunduğunda, bunu bir alay olarak kabul etmek gerekiyordu. Kültürlü yazar ve eleştirmenlerin açıkça benimsedikleri postulat’a göre, bir yazarın yeteneği sözcükleri gösterdikleri nesnelere uygun bir şekilde kullanmaktaki titizliğiyle değil, üslubunu işlediği konuya yaraşır dilsel süslemelerle bezeyebilecek bir edebi duyarlılığa sahip

olmasıyla ölçülmeliydi. Bu durumda, salt betimleyici ve ifade edici bir düzyazıyla yazılmış ilk kurmaca anlatı örneklerini bulabilmek için, bu manevi akım içinde yer almayan yazarlara dönmemiz olağan karşılanmalıdır. Gene bu durumda, Defoe ve Richardson'ın, o dönemin en kültürlü yazarlarının çoğu tarafından beceriksizce ve genellikle yanlış yazmakla suçlanmalarını da doğal saymak gerekir” (Watt-2002, s;44-45).

Modernist üslubun egemenliğini kurmaya başladığı XIX. yüzyıldan itibaren dilin sade, basit ve sosyal yaşamdaki örneklerle göndermelerin kullanıldığı gerçekçiliğin bir aracı olarak kullanılmaya başlaması, kitlesel edebiyatın ve sınıfsal farklılaşma yerine sosyal statü etrafında toparlanmanın önemini açıklamaktadır. Eleştiri geleneğindeki değişim, gerçekçiliği simbolizmin önüne koymuş ve son 50 yıllık zaman dilimine değin edebiyat sosyolojisi tartışmalarına hakim olmuştur.

Sanayileşmesini tamamlayamamış ve ekonomideki ağırlığı ticaret ile hizmetler sektörüne kaydırmış gelişmekte olan ülkelerde edebiyat, toplumsal ilişkilerin anlamlandırılması ve milli kültürü oluşturacak ortak değerlerin paylaşılması işlevini yitirmeye başlamış; bireysel anlatıların, metaforlaştırmaların ve marjinalleştirmelerin egemenliğine girmiştir. Ancak post-yapısalcılığın getirdiği bu yeni anlamlandırma ilişkileri kapitalist tüketim toplumunun yaygınlaşması ve edebiyatın yerel-global ilişkiler düzeyinde sürdürülebilmesi açısından zorunlu koşul olarak açığa çıkmaktadır. Edebiyat, ulusal yazarların üretiminden çok çeviriye, yerel değerlere sahip çıkılmasından çok küresel-kozmpolit yaşam tarzlarının mitleştirilmesine, siyasal çelişkilerin irdelenmesinden çok marka bağımlılığının oluşturulmasına ve moral değerlerle bütünleşecek anlatıların kurgulanmasından çok sapkınlık, fetişleştiricilik ve aykırılıkların ‘farklılıklara hoşgörü’ başlığı altında toplanması ve yazılı kültürün parçası haline dönüştürülmesine hizmet eder hale gelmiştir. Bu bağlamda, eleştiri ve Türkiye’de eleştirinin mecrası olarak gazete kitap ekleri, teorik edebiyat tartışmalarının gerçekleştirildiği, yazarların üslup, gramer ve dil kullanımı becerilerinin tartışılarak edebi gelişimlerine katkı sağlandığı, yayınevlerinin yayıncılık politikalarının analiz edildiği (ve hatta yayıncılık alanındaki en önemli sorun olarak tanımlanan korsan eserler ve fikri mülkiyet hakları konularında bir tartışma platformunun oluşturulduğu), okuyucu kitlenin zevk ve beğenilerini geliştirecek bilgilendirmelerin yapıldığı bir zemin olarak görülmemektedir. Aksine kitap ekleri ulusal ve uluslararası ölçekte en çok satanlar listeleri bulunduran (*tez çalışması kapsamında incelenen 46 kitap ekinde Radikal, Cumhuriyet ve Dünya gazetelerine ait 12’sinde (% 26.1’inde) satış listelerine yer*

verilmiş), kitap ya da yazar reklamından çok yayınevi reklamı yapılan (*tez çalışması kapsamında Yeni Şafak gazetesi kitap ekinin dışında kalan diğer 7 gazetenin kitap ekinde reklamların en büyük kısmının yayınevlerine ait olduğu tespit edilmiştir*), eleştiri ile reklama bir arada yer vererek bağlı olduğu medya grubunun ekonomik çıkarlarını gözeten (*tez çalışmasında ortalama 36.9 sayfadan oluşan ve incelemeye dahil edilen 46 kitap ekinin % 65.3'ünde 11-20 arasında ve % 26.1'inde de 21-30 arasında reklam bulunduğu, reklamların sıklıkla eleştiri adı altında tanıtımı yapılan kitapların yayınevlerine ya da kitabın kendisine ait olduğu ve reklamların yarım sayfa ile tam sayfa şeklinde sunuldukları tespit edilmiştir*) ve incelemelerdeki içeriğiyle de toplumsal ya da bireysel sorunların analizinden kaçıp, cinsellik, marjinalite ve fantezi-kurgu öğelerinden oluşan yapay bir dünya kuran yazarların edebi tarzlarının kitlesel düzeyde meşrulaştırılmasına hizmet eden bir mecra konumundadır.

Gerçekleştirilen yüksek lisans tez çalışması kapsamında niceliksel araştırma olarak dizayn edilen olgu incelemesinin sonuçları göstermektedir ki (Tablo 11), gazete kitap eklerinin içeriği reklamlar üzerinden yapılandırılmakta ve kitap eleştirisi yazısı, köşe yazısı ve söyleşi gibi içerikler karşısında doğrudan yazar, kitap ya da yayınevi reklamı baskın bir yer tutmaktadır.

Tablo 11. Gazete Kitap Eklerinde İçeriğin Yapısına İlişkin Karşılaştırmalı Analiz

Kitap Eki	Adet	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
		Adet	Yüzde (%)	Adet	Yüzde (%)	Adet	Yüzde (%)	Adet	Yüzde (%)
Cumhuriyet	14	115	36.8	90	20.5	45	46.4	283	32.6
Radikal	14	115	36.8	194	44.2	4	4.2	281	32.4
Akşam	3	6	1.8	21	4.8	21	21.6	35	4.1
Dünya	3	15	4.8	15	3.4	7	7.2	39	4.5
Milliyet	3	15	4.8	30	6.8	0	0.0	54	6.1
Vatan	3	14	4.7	25	5.7	11	11.3	62	7.2
Yeni Şafak	3	8	2.6	30	6.8	7	7.2	62	7.2
Zaman	3	24	7.7	34	7.8	2	2.1	52	5.9
Toplam	46	312	100.0	439	100.0	97	100.0	868	100.0

Türkiye'deki gazete kitap eklerinde içeriğin reklam yoğun olması, sektörün işleyişinde reklamların doğrudan rolünü; kitap eleştirisi yazısı, köşe yazısı ve söyleşilerde ise eserin, yazarın ya da yayıncının olumlu bir imaj ile işlenmesi ve halkla ilişkiler

kampanyalarının bir parçası haline gelmesi ise reklamların dolaylı rolünü açığa çıkarmaktadır. Edebiyat dergilerinin 1970'lerin sonuna değin edebi iletişim seçkisi ve analiz yeri olduğunu hatırladığımızda, günümüz gazete kitap eklerinin belli yayın gruplarının kitaplarını pazarlamak amacıyla kullanılan adeta 'dar kapsamlı bir reklam mecrası' haline geldikleri kolayca ifade edilebilecektir. Eleştirmenlik kurumuna da büyük zarar veren bu yaklaşım, kitap ekleri editörlerinin, reklamların azalacağı/kesileceği kaygısıyla, eleştiriden çok tanıtım yazısını tercih ettikleri; ait oldukları gazetenin içinde yer aldığı yayın grubu tarafından çıkarılmış ya da aynı yayın grubunda çalışan yazar ve gazetecilere ait kitaplara ilişkin kapsamlı bir satış kampanyası yürüttükleri ve içeriği tartışmayarak, biçimsel kurgulamaların analiz edildiği 'yeni bir edebiyat' yaklaşımına sahip çıktıkları görülmektedir.

Tez çalışması çerçevesinde elde edilen bulgulardan ve bulgulara ilişkin değerlendirmelerden açıkça görülebileceği üzere, edebiyat ile eleştiri ilişkisi, günümüzde sosyolojik, kültürel ve tarihi birikimin ötesinde pazarlama faaliyetleri ile reklamcılığın çizdiği yolda gelişim göstermektedir. Eleştiri, bireysel kaygılar ile toplumsal ilişkilerde gözlemlenen sürekliliğe bağlı bir olgu iken, medya holdinglerinin elinde ekonomik çıkar amaçlı savaşlarda kullanılabilen bir silaha dönüştürülmüş; edebiyat gibi milli kimliğin kurulması ve toplumsal değerlerin korunması amacına hizmet edebilecek bir iletişim tarzının, 'satın al-kullan at-yeniden satın al' biçiminde özetleyebileceğimiz ekonomik kâr mekanizmasına dönüştürülmesine destek olmuştur. Sadece Türkiye özelinde değil, dünya genelinde estetik, üslup ve içerik bakımından yozlaşan ve toplumsal sorunlarla olan bağlarını kaybetmeye başlayan edebiyatın, eleştiri kanalıyla kendine çeki düzen vereceği ümitleri açıkça yok olmakta; eleştiri aracılığıyla edebiyata çeki düzen verilmesi yerine edebiyatın aktörleri (yazar, yayınevi, kitabevi, medya vd.) aracılığıyla eleştirinin ortadan kaldırılması planlanmaktadır. Bu çerçevede edebiyat endüstrisinin duyguları ticarileştirmesine karşı, bireylerin bilinçlenmelerini sağlayacak eğitsel, kurumsal ve akademik çalışmaların yaygınlaşmasının gerekliliği belirginleşmekte ve büyüyen edebiyat sorununu tartışmak her geçen gün önem kazanmaktadır.

6. KAYNAKLAR

- Adaklı, Gülseren; “Yayıncılık Alanında Mülkiyet ve Kontrol”, s. 145-205, içinde **Medya Politikaları Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Dinamikleri**, (der.) Dilek Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk ve Gülseren Adaklı, Ankara: İmge Yayınları, 2001.
- Akçay, Ahmet Sait; “Eleştirinin Neresindeyiz?”, **Kitaplık**, Sayı:112, s.78-95, 2008.
- Alver, Füsün; **Gazeteciliğin Kuramsal Temelleri**, İstanbul: Betaş, 2007.
- Alver, Köksal; “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı”, s.11–19, içinde **Edebiyat Sosyolojisi**, (ed.) Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Ataç, Nurullah; **Diyeelim-Söyleşiler**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- _____; **Diyeelim-Söz Arasında**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- _____; **Günlerin Getirdiği**, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1957.
- _____; “Denilebilir ki: Objektif”, **Akşam Gazetesi**, 14 Mayıs 1938.
- Atılğan, Semra; **Basın İşletmeciliği**, İstanbul: Beta Yayınları, 1999.
- Aytaç, Gürsel; “Multimedya Çağında Edebiyat Eleştirisi”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.375-377, 2003.
- _____; **Edebiyat ve Medya: Kitaptan Ekran Edebiyat**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Barthes, Roland; **Göstergeler İmparatorluğu**, (çev.) Tahsin Yücel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- _____; **Bir Deneme Bir Ders: Eiffel Kulesi ve Açılış Dersi**, (çev.) Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008a.
- Bek, Kemal; “Tanzimat Döneminde Eleştiri”, s.13-33, içinde **Bizim Eleştirmenlerimiz**, (der.) Mehmet Rifat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- Belge, Murat; “Eleştiri”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.790-791, 2003.
- Benjamin, Walter; “Criticism of Fiction”, s.442-455, içinde **Modern Literary Criticism (1900-1970)**, (eds.) Lawrence I. Lipking and A. Walton Litz, New York: Atheneum, 1972.
- Berk, Nurullah; “Tenkit Ahlakımız”, **Varlık**, Sayı: 508, s.10-13, 1959.

- Birch, David; “Heidegger ve Derrida’da ‘Gösterge Olarak Dil’ ve ‘Anlamın Oyunu’”, s.73–83, içinde **Teori ve Eleştiri**, (haz.) Hüseyin Su, (çev.) Sezai Coşkun, Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- Blanchot, Maurice; **Yazınsal Uzam**, (çev.) Sündüz Öztürk Kasar, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.
- Bourdieu, Pierre; **Sanatın Kuralları**, (çev.) N. Kamil Sevil, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Castells, Manuel; **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi (Cilt 1)**, (çev.) Ebru Kılıç, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Cevizci, Ahmet; **Felsefe Sözlüğü**, İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Cöntürk, Hüseyin; **Eleştirmeden Önce**, Ankara: Kültür Matbaası, 1958.
- Croft, Steven ve Cross, Helen; **Literature, Criticism and Style**, New York: Oxford University Press, 2000.
- Çağan, Kenan; “Eleştiriye Eleştirel Okumak”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.432-440, 2003.
- Çakır Aydın, Mukadder; “Ulusal Gazetelerde Kültür Sanat Haberleri”, s.125-143, içinde **Kültürel Üretim Alanları Renkli Atlas**, (der.) Nurçay Türkoğlu, İstanbul: Babil Yayınları, 2004.
- Çaplı, Bülent; **Medya ve Etik**, Ankara: İmge Yayınları, 2002.
- Çetin, Nurullah; “1960-2000 Yılları Arasında Türk Edebiyatında Eleştiri Çalışmaları”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.167-184, 2003.
- Çetinkaya, Yalçın; **Reklamcılık**, İstanbul: Ağaç Yayınları, 1993.
- Çıkla, Selçuk; “Eleştiri Tarihimizde Tenkit Adını Taşıyan İlk Dergimiz: Tenkîd”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.617-621, 2003.
- Dağtaş, Erdal; “Türkiye’de Medya Ortamında Magazin Kavramı ve Magazinleşme Eğilimleri”, s.131-174, içinde **Türkiye’de Kitle İletişimi**, (der.) Nilgün Gürkan Pazarıcı, Ankara: Turhan Kitabevi, 2004.
- Demir, Vedat; “Medyada Ticarileşme Olgusu”, **Marmara İletişim**, Sayı: 12, s. 95-112, 2007.
- Devellioğlu, Ferit; **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara: Aydın Kitabevi, 1993.

- Doğan, Mehmet, H.; “Bir Yazın Dalı Olarak Eleştiri”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.456-457, 2003.
- Doğangüneş, Nihat; “Esere, Eleştirmeciye Dair”, **Pazar Postası**, Sayı: 77, s.6–10, 1952.
- Dobrovsky, Serge; “Eleştiri ve Varoluş”, (çev.) Ahmet Göğçerçin, **Sınırdı**, Yıl: 3, Sayı: 8-9, s.18-24, 2008.
- Eagleton, Terry; **Edebiyat Kuramı**, (çev.) Tuncay Birkan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.
- _____ ; **Eleştirinin Görevi**, (çev.) İsmail Serin, Ankara: Ark Yayınları, 1998.
- Emre, Ali; “Öncü Bir Eleştirmen: Hüseyin Cöntürk”, **Hece Dergisi**, Sayı 77-78-79, s.637–650, 2003.
- Enginün, İnci; **Yeni Türk Edebiyatı: Tanzimat’tan Cumhuriyete (1839-1923)**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- Erdoğan, İrfan; **İletişimi Anlamak**, Ankara: Erk, 2002.
- Escarpit, Robert; “Edebiyat Sosyolojisi”, s.65–82, içinde **Edebiyat Sosyolojisi**, (ed.) Köksal Alver, (çev.) Salih Özer, Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Frye, Northrop; **The Stubborn Structure: Essays on Criticism and Society**, London: Methuen, 1974.
- _____ ; **Anatomy of Criticism**, New Jersey: Princeton University Press, 1973.
- Geray, Haluk; **İletişim ve Teknoloji, Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları**, Ankara: Ütopya Yayınevi, 2003.
- Gezgin, Suat; “Gazeteciliğin Türkiye’deki Serüveni”, s.15-36, içinde **Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim**, (der.) Metin Işık ve Ayhan Erdem, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008.
- Gümüş, Semih; **Eleştirinin Sis Çanı**, İstanbul: Can Yayınları, 2008.
- _____ ; “Edebiyat Nerede Aranır?”, **Radikal Gazetesi Kitap Eki**, 07.03.2008.
- Halman, Talat Sait; “Batılı Eleştiri Kuramlarının Etkisinde Eleştiri Sorunu”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.454-456, 2003.
- İleri, Canan, Zeliha Güneş, Hülya Pilancı, Zakine Öztürk Çelik; “Yazılı Anlatım Türleri I, Düşünce Değeri Olan Yazılar”, s. 107–126, içinde **Sözlü ve Yazılı Anlatım**, (ed.) Hülya Pilancı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1998.
- İlhan, Attila, “Eleştirmen Üzerine”, s.35–45, içinde **Gerçeklik Savaşı**, İstanbul: Yazko Yayınları, 1980.

- İnci, Handan; “Mizancı Mehmet Murat”, s.34-39, içinde **Bizim Eleştirmenlerimiz**, (der.) Mehmet Rifat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.
- _____ ; “Tanzimat ile Servet-i Fünun Arasında: Beşir Fuad”, s.41-49, içinde **Bizim Eleştirmenlerimiz**, (der.) Mehmet Rifat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008a.
- Jameson, Frederic; **Modernizm İdeolojisi**, (çev.) Kemal Atakay ve Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- _____ ; **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, (çev.) Nuri Plümer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992.
- Kahraman, Alim; “XX. Yüzyılın İlk Çeyreği İçinde Türk Edebiyatında Eleştiri”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.86-101, 2003.
- Kahraman, Hasan Bülent; **Kitle Kültürü Kitlelerin Afyonu**, İstanbul: Agora, 2003.
- Kaymas, Serhat; “Devlet ve Sermaye Sarmalında Türkiye Medyası: Ekonomik Krizler, Medya ve Demokrasi”, **Galatasaray İletişim Dergisi**, s.77-107, 2008.
- Kaplan, Mehmet; **Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I**, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.
- Karaalioğlu, Seyit Kemal; **Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü**, İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1974.
- Kemal, Orhan, Cansever, Edip vd; “Eleştirmen Yokluğu”, **Yelken**, Cilt: 3, Sayı: 29, s.15-23, 1959.
- Köprülü, Mehmet Fuad; **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1980.
- Kristeva, Julia; **Ruhun Yeni Hastalıkları**, (çev.) Nilgün Tural, İstanbul: Ayrıntı, 2007.
- Korteling, Jakomina; **Mysticism in Blake and Wordsworth**, New York: Haskell House, 1966.
- Lekesiz, Ömer; “Eleştirinin Görevi”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.364–370, 2003.
- Livingston, Ray; **Geleneksel Edebiyat Teorisi**, (çev.) Necat Özdemiroğlu, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.
- Lukács, Georg; **Estetik I**, (çev.) Ahmet Cemal, İstanbul: Payel, 1999.
- Löwenthal, Leo; “Edebiyat Sosyolojisi Üzerine”, s. 83–100, içinde **Edebiyat Sosyolojisi**, (ed.) Köksal Alver, (çev.) Salih Özer, Ankara: Hece Yayınları, 2006.

- Mattelart, Armand; **Reklamcılık**, (çev.) Fatoş Ersoy, İstanbul: İletişim, 1994.
- McLellan, David; **İdeoloji**, (çev.) Barış Yıldırım, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Meyer, Thomas ve Lew Hincman; **Medya Demokrasisi (Medya Siyaseti Nasıl Sömürgeleştirir)**, (çev.) Ahmet Fethi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.
- Middleton Murry, John; **William Blake**, New York: McGraw-Hill Book Company, 1964.
- Miles, Steven; **Consumerism: As a Way of Life**, London: Sage, 1998.
- Moran, Berna; **Edebiyat Üzerine Makaleler, Röportajlar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- _____; **Edebiyat Kuramları ve Eleştiri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.
- Mutlu, Erol; **İletişim Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.
- Mutlu Özçelebi, Betül; “Cumhuriyet Döneminde Edebi Eleştiri (1923–1938)”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.102-124, 2003.
- Noble, Trevor; “Sosyoloji ve Edebiyat”, s. 31-51, içinde **Edebiyat Sosyolojisi**, (ed.) Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Öcal Tellan, Derya; “*Tüketimin Karşı Devrimi: Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan İktisat Politikalarının Toplumsal Sonuçlarına Eleştirel Bir Bakış*”, s. 1-19, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 19. Sayı 67. Gazi Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü Yayını, 2008.
- Öz, Erdal; “Sanatçı Yazıları”, **Varlık**, Sayı: 480, s.7-13, 1958.
- Özçelebi, Hüseyin; “Cumhuriyet Döneminde Edebî Eleştiri (1951-1960)”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006.
- Özgen, Murat; “Türkiye’de Televizyon Yayıncılığı Olgusu ve Toplumsal Etkileri”, s.97-112, içinde **Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim**, (der.) Metin Işık ve Ayhan Erdem, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008.
- Özön, Mustafa Nihat; **Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü**, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1954.
- Parla, Jale; **Efendilik, Şarkiyatçılık, Kölelik**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

- Propp, Viladimir; **Masalın Biçimbilimi ve Olağanüstü Masalların Dönüşümleri**, (çev.) Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Richards, I. A.; **Principles of Literary Criticism**, London: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1959.
- Rifat, Mehmet; **Yaklaşımlarıyla Eleştiri Kuramcıları**, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2008.
- _____; “İzlenimci Eleştiri, Öznel Eleştiri”, s.145, içinde **Bizim Eleştirmenlerimiz**, (der.) Mehmet Rifat, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008a.
- _____; **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları I: Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler**, İstanbul: Om Yayıncılık, 2000.
- _____; **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergibilim Kuramları II: Temel Metinler**, (çev.) Mehmet Rifat ve Sema Rifat, İstanbul: Om Yayıncılık, 2000a.
- Ruşenay, Doğan; “Tenkit Üzerine”, **Kaynak**, Cilt: 5, Sayı: 62, s. 408-412, 1952.
- Rutherford, Paul; **Yeni İkonalar**, (çev.) Mustafa K. Gerçekler, Ankara: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Said, Edward W.; “Eleştirinin Geleceği”, s. 51-59, içinde **Teori ve Eleştiri**, (haz.) Hüseyin Su, (çev.) Sabahattin Çağın, Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- Selden, Raman, Widdowson, Peter ve Broker, Peter; **A Reader’s Guide to Contemporary Literary Theory**, New York, Pearson Education Limited, 2005.
- Smith, Philip; **Kültürel Kuram**, (çev.) Selime Güzelsarı ve İbrahim Gündoğdu, İstanbul: Babil, 2005.
- Smythe, Dallas W.; “Communications: Blindspot of Western Marxism”, **Canadian Journal of Political and Social Theory**, Vol. 1, No. 3, s.1-27, 1977.
- Sönmez, Mustafa; **İşte Eseriniz! 100 Göstergede Kuruluştan Çöküşe Türkiye Ekonomisi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Su, Hüseyin; “Eleştiriye Adanmış Bir Hayat: Berna Moran”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.650-660, 2003.

- Swingewood, Alan; “Edebiyat Sosyolojisine Yaklaşımlar”, s.101-113, içinde **Edebiyat Sosyolojisi**, (ed.) Köksal Alver, (çev.) Salih Özer, Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Şan, Mustafa Kemal; “Edebiyat Sosyolojisinin Tarihinden Basamaklar”, s.127-168, içinde **Edebiyat Sosyolojisi**, (ed.) Köksal Alver, Ankara: Hece Yayınları, 2006.
- Şimşek, Sedat ve Uğur, İmran; “Basında Tekelleşmenin Nedenleri ve Ortaya Çıkardığı Olumsuzluklar”, s.167-184, içinde **Tüm Yönleriyle Medya ve İletişim**, (der.) Metin Işık ve Ayhan Erdem, Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları, 2008.
- Tokgöz, Oya; **Temel Gazetecilik**, Ankara: İmge Yayınları, 2000.
- Topuz, Hıfzı (ed.); **Basında Tekelleşmeler**, İstanbul: İLAD Yayınları, 1989.
- Tosun, Necip; “Türk Edebiyat Eleştirisi ve Asım Bezirci”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.696-700, 2003.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Cilt: 8, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.
- Uç, Himmet; “Eleştirinin Batıdan Bize Serüveni Filozoflar-Romancılar-Eleştirmenler”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.185–206, 2003.
- Uçan, Hilmi, “Eleştiri Yöntemleri ve Göstergibilimsel Eleştiri”, **Hece Dergisi**, Sayı: 77-78-79, s.220-228, 2003.
- Uyar, Turgut; “Salkım”, **Pazar Postası**, Sayı: 29, s.12-16, 1956.
- Uygur, Nermi; **İnsan Açısından Edebiyat**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1969.
- Watt, Ian; **Roman ve Gerçek Etkisi**, (çev.) Mehmet Sert, İstanbul: Don Kişot Yayınları, 2002.
- Wellek, Réne ve Warren, Austin; **Edebiyat Teorisi**, (çev.) Ömer Faruk Huyugüzel, İzmir, Akademi Kitabevi, 2005.
- Wellek, Réne; “Edebiyat Teorisi, Tenkit ve Tarih”, s. 35-50, içinde **Teori ve Eleştiri**, (haz.) Hüseyin Su, (çev.) Sabahattin Çağın, Ankara: Hece Yayınları, 2004.
- Williams, Raymond; **Anahtar Sözcükler**, (çev.) Savaş Kılıç, İstanbul: İletişim, 2005.
- Williamson, Judith; **Reklamın Dili: Reklamda Anlam ve İdeoloji**, (çev.) Ahmet Fethi, Ankara: Ütopya, 2001.
- Yıldız, Ahmet; “Edebiyatın Dar Yolu”, **Cumhuriyet Kitap**, Sayı: 972, s. 6, 2 Ekim 2008.

Yolcu, Ergün ve Mutlu, Oya; “Holdingleşen Medya, Yeni Haber Söylemi ve Etik: Hürriyet ve Star Gazetesi Örneği”, **İstanbul İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 21, s.205-214, 2005.

Zimmerman, Hans Dieter; **Yazınsal İletişim**, (çev.) Fatih Tepebaşı, Konya: Çizgi Kitabevi, 2001.

7. EKLER

EK 1. Veri Formu	202
EK 2. Pilot (Ön) İnceleme	205

Kısa Tanıtım Yazısı:	
Edebiyat–Sanat Etkinliği Duyurumu:	
En Çok Satan Kitaplar Listesi:	
Karikatür:	
Bulmaca:	

Açıklamalar:

EK-2

ÖN (PİLOT) İNCELEME

1. Giriş: Kapsam ve Amaç

Edebiyat, insan yaşamının her anını kapsayan iletişimin farklı tarzlarda ortaya konulmasının bir yolu olarak çeşitli sosyolojik bakışaçılarının inceleme alanı haline gelmiş, tarihsel süreç içerisinde edebiyat araştırmaları, edebiyat akımları ve yaklaşım tarzları gelişmiştir. İnsanın dünyayı kavrayış ve bu kavrayıştan hareketle dil ve toplumsal gerçekliği ifade etme tarzı olarak edebiyat, toplumsala ilişkin eylem-yapış-oluş sürecini, bireyin kendisi ve çevresiyle olan bütün ilişkilerini ifade etmesi açısından önem taşımaktadır. İletişim zamana ve mekana bağlı olarak gelişmekte; edebiyat da ürünlerin ortaya çıktığı ortamlar açısından toplumsal yapıları temsil etmektedir. Değişen üretim biçimi ve bunun uzantısı olarak değişen yaşam tarzları, ortaya çıkışından günümüze değin edebiyatın, ekonomik, politik, kültürel, sosyal ve hukuki alanlardan etkilendiğini göstermektedir. “Bundan ötürüdür ki, edebiyata yönelik sosyolojik yaklaşımların aydınlatıcı olmaları, herhangi bir tesadüfiliğin dışında yalnızca edebiyatın toplumsal boyutlarını ele almaları durumunda mümkün görünmektedir” (Noble-2006, s;31). Kurgulanmış olanla gerçek dünya arasındaki ilişki tarihin yansıtılması açısından önem taşımakla birlikte edebiyatın yaşamı yansıtır tarzında her zaman ‘hayali’ ya da ‘istendik’ katkıların olduğu da kabul edilen bir gerçektir.

Yeni iletişim teknolojilerinin her geçen gün insan hayatına dahil olması ile birlikte kitle iletişim araçlarının da zaman ve mekansal sınırları aştığı; eşzamanlılığın giderek mümkün hale geldiği gözlenmektedir. Kitle iletişim araçlarında yaşanan dönüşümün yanı sıra sahiplik ilişkileri de sorgulandığında tüm dünyada birbirinden farklı (basın-yayın, görsel-işitsel medya gibi) kitle iletişim araçlarının tek bir elde toplanmaya başladığı gözlemlenmektedir. Böylesine bir yapılanma içerisinde mesaj ve haberlerin kitlesel dağıtımını olanaklı kılan iletişim teknolojilerinin tamamına ya da önemli bir kısmına sahip olmak, bu teknolojiler aracılığıyla yayımlananın/ulaştırılanın/eriştirilenin içeriği açısından da sorgulamaları beraberinde getirmektedir. XX. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise içeriğin, ticari olanın, metalaşmanın,

yüksek kâra ulaşanın, sektörel derinleşmeyle getiri sağlayanın egemenliğine girdiği ve ‘üretim tüketim amacıyla yapılması’nın terk edilerek, ‘üretim isteklendirilmiş tüketime ayak uydurması’ şeklinde biçimlenen global kapitalist üretim sürecine eklemlendiği belirtilebilir. Bu eğilim, edebiyat ürünlerinin tanıtım, dağıtım, satın alma ve tüketimine de doğrudan yansımaktadır.

Reklamcılık faaliyetlerinin de değişen endüstriyel yapıya uyumlu olarak faaliyetlerini sürdürdüğü düşünüldüğünde konunun çok boyutlu bir inceleme çerçevesinde sorgulanmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu noktadan hareketle tez çalışmasının, (i) konunun çok boyutluluk içerisinde (ekonomik, politik, sosyolojik, tarihsel ve kültürel) ele alınmasını, (ii) edebiyat-basın ilişkisindeki sorunların tespit edilmesini, (iii) ilişkiyi etkileyen unsurların açığa çıkarılmasını, (iv) edebiyat-basın ilişkisine yönelik farklı yaklaşımların tartışılmasını ve (v) edebiyatın ticarileşmesi/popülerleşmesi şeklinde ifade edebileceğimiz güncel dinamiklerin çözümlenmesini gerekli kıldığı söylenebilecektir. Tez çalışması kapsamında, yazılı basının kitap tanıtım eklerinde yer alan kitap tanıtımlarının, yer alış ve işleniş biçimlerinin, içeriklerinin ve tüketicileri tanıtımı yapılan kitabın alınmasına yönelik rolünün ortaya konulması zorunlu hale gelmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Yukarıda sıralanan gerekçelere bağlı olarak, alan araştırması kapsamında ön (pilot) inceleme yapılması gerekliliği ortaya çıkmış; ön inceleme Şubat 2007’de sürecinde yayımlanmış bulunulan gazete kitap ekleri bağlamında gerçekleştirilmiştir. Ön inceleme kapsamında ulusal yazılı basında yer alan ve basit rastlantısal örneklem yoluyla seçilmiş bulunulan 22.02.2007 tarihli Cumhuriyet gazetesi kitap eki, 23.02.2007 tarihli Radikal gazetesi kitap eki, 24.02.2007 tarihli Yeniçağ gazetesi kitap eki ve 25.02.2007 tarihli Akşam gazetesi kitap eki üzerinde içerik çözümlemesi yapılmıştır. Yukarıda sıralanan sınırlı sayıdaki gazetelerin kitap eklerinin incelenmesiyle, araştırma sorusunu yanıtlamaya yönelik kaynaklara ulaşmada çıkabilecek sorunların ve araştırma dizaynındaki eksikliklerin araştırmaya başlamadan önce giderilmesi planlanmıştır. Araştırma kapsamında incelenen gazete kitap eklerinin bir ön inceleme için kısmen yeterli ve geçerli olduğu varsayılmıştır. Seçilen tüm gazeteler ulusal ölçekte dağıtıma dahil olup; gerçekleştirilecek alan araştırmasında seçilmiş olan gazetelerin bir örneğini

oluşturmaları anlamında önemli birer kaynak oluşturmaktadırlar. Yapılan ön inceleme ile hazırlanan veri formunun ulaşılmak istenilen veriler için uygun olup olmadığının yanı sıra içeriğin belirginleşmesini de sağlamıştır.

3. Bulgular

Araştırma dizaynı çerçevesinde, Akşam, Cumhuriyet, Radikal ve Yeni Çağ gazetelerinin Şubat 2007 döneminde yayımlanan 4 kitap ekine içerik çözümlemesi yapılarak konuyla ilgili niceliksel ve niteliksel bulgulara ulaşılmıştır. Edebiyat eleştirisinin ulusal yazılı basında nasıl ele alındığını inceleyen bu pilot incelemede, tespit edilen niceliksel bulgular aşağıda sunulmuştur.

3. 1. Araştırmanın Niceliksel Bulguları

Pilot inceleme kapsamında, alan araştırmasının örneklemini oluşturan 4 gazetenin (Akşam, Cumhuriyet, Radikal, Yeni Çağ) Şubat 2007 örneklem kesiti içerisinde yayımlanmış olduğu 4 kitap ekine erişilmiş ve kitap eklerinin tamamı analize dahil edilmiştir. Gazetelerden 2'si (Akşam, Yeni Çağ) kitap eklerini aylık periyotta, 2'si (Cumhuriyet ve Radikal) ise haftalık periyotta yayımlamaktadır. Araştırmaya dahil edilen gazetelerin kitap eklerinin yayım tarihleri dağılımı Tablo 12'de ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 12. Şubat 2007 Tarihinde Yayımlanan ve Pilot İncelemeye Dahil Edilen Gazete Kitap Ekleri

Gazete Adı	Tarih	Sayı
Akşam	25 Şubat 2007	Sayı 16
Cumhuriyet	22 Şubat 2007	Sayı 888
Radikal	23 Şubat 2007	Sayı 310
Yeni Çağ	24 Şubat 2007	Sayı 13

Araştırma kapsamında incelenen kitap eklerinin yayım tarihlerine bakıldığında 25 Şubat 2007 tarihinde Akşam gazetesi kitap eki, 22 Şubat 2007 tarihinde Cumhuriyet gazetesi kitap eki, 23 Şubat 2007 tarihinde Radikal gazetesi kitap eki ve 24 Şubat 2007 tarihinde Yeni Çağ gazetesi kitap ekinin yayımlandığı görülmektedir.

Araştırmaya dahil edilen gazete kitap ekleri, sayfa sayısı bağlamında değerlendirildiğinde, Akşam gazetesi kitap ekinin 32 sayfa, Cumhuriyet gazetesi kitap ekinin 40 sayfa, Radikal gazetesi kitap ekinin 44 sayfa ve Yeni Çağ gazetesi kitap ekinin de 32 sayfa olarak yayımlandıkları tespit edilmiştir. Gazete kitap eklerinin ortalama sayfa sayısı ise 37'dir.

Gazete kitap eklerinin editörlerinin kimler olduğuna bakıldığında, Akşam gazetesi kitap eki editörünün Gülenay Börekçi, Cumhuriyet gazetesi kitap eki editörünün Turhan Günay, Radikal gazetesi kitap eki editörünün Derviş Şentekin ve Yeni Çağ gazetesi kitap eki editörünün de Eren Gündoğan olduğu görülmektedir. Kitap eklerinin editoryal yazılarının dağılımı, 4 kitap ekinin 2'sinde (% 50) editör yazısının bulunmadığı, 2'sinde (% 50) ise editör yazısına yer verildiği; editör yazılarının içeriğinin ise edebiyat gündemindeki farklılaşmalara paralel olarak değiştiği şeklinde olup; yazıların kitap eki içerisindeki konularının 3. sayfada oldukları belirlenmiştir. Editoryal yazılarda görsel öge kullanılmadığı tespit edilmiştir.

Pilot inceleme kapsamındaki 4 gazete kitap ekinde toplam 21 köşeyazısı yayımlandığı saptanmış; 21 köşeyazısından 18'inde (% 85.7'sinde) görsel öge kullanıldığı ve köşe yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 72.2'sinin (13 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 16.6'sının (3 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 5.6'sının (1 adet) **illüstrasyon** ve % 5.6'sının (1 adet) de **karikatür** olduğu görülmüştür. Pilot araştırması kapsamındaki 4 gazete kitap ekinde Şubat 2007 döneminde toplam 41 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; 41 kitap eleştirisi yazısından 41'inde (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 51.2'sinin (21 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 14.7'sinin (6 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 34.1'inin (14 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. Pilot çalışması kapsamındaki 4 gazete kitap ekinde toplam 12 söyleşinin yayımlandığı saptanmış; 12 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 83.3'ünün (10 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 16.7'sinin (2 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki 4 gazete kitap ekinde toplam 70 reklamın

yer aldığı saptanmış; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 29 reklamda (% 41.4) **yayınevi**, 30 reklamda (% 42.8) **kitap**, 8 reklamda (% 11.4) **yazar** ve 3 reklamda (% 4.4) da **dağıtım kanalı** temasının işlendiği görülmektedir. 70 reklamın 64'ünde (% 91.4'ünde) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 97'sinin (62 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 1.5'inin (1 adet) **muhtelif fotoğraf** ve % 1.5'inin (1 adet) da **illüstrasyon** olduğu bulgulanmıştır (Tablo 13).

Tablo 13. Pilot İnceleme Kapsamındaki Gazetelerin Kitap Eklerinde Görsel Öge Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	13	% 72.2	21	% 51.2	10	% 83.3	1	% 1.5
Kitap Kapak Fotoğrafı	3	% 16.6	6	% 14.7	-	-	62	% 97
İllüstrasyon	1	% 5.6	14	% 34.1	2	% 16.7	1	% 1.5
Karikatür	1	% 5.6	-	-	-	-	-	-

Pilot araştırma kapsamındaki 4 gazete kitap ekinde toplam 122 kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise 1 edebiyat-kültür-sanat etkinliğine ilişkin duyuruya, 1 muhtelif karikatüre ve 2 bulmacaya yer ayrıldığı görülmektedir. Gazete kitap eklerinin % 25'inde (1'inde) en çok satan kitaplara yer verildiği, 75'inde (3'ünde) ise en çok satan kitaplara ilişkin bilgi bulunmadığı belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen **Akşam** gazetesi kitap ekinin **25 Şubat 2007** tarihinde yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Akşam Gazetesi kitap ekinin sayfa sayısının 32 olduğu bulgulanmıştır. Akşam Gazetesi kitap eki editörü Gülenay Börekçi olup, editör yazısı 3. sayfada yer almış ve incelenen ek bağlamında editör yazısında görsel öge kullanılmamıştır. İncelenen kitap ekinde 2 köşeyazısı yayımlanmış; 2'sinde de **muhtelif fotoğraf** kullanılmıştır. Akşam gazetesi kitap eklerinde toplam 6 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; 6 kitap eleştirisi yazısının tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün (6 adet) **muhtelif fotoğraf** olduğu görülmüştür. İncelenen kitap eklerinde toplam 6 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 66.6'sının (4 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 33.4'ünün (2 adet) **illüstrasyon** olduğu saptanmıştır. Araştırma

kapsamındaki Akşam gazetesi kitap eklerinde toplam 14 reklamın yer aldığı saptanmış; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 7 reklamda (% 50) **yayinevi**, 7 reklamda (% 50) **kitap** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen reklamların 13'ünde (% 92.8'inde) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 94.6'sının (12 adet) **kitap kapak fotoğrafı** ve % 5.4'ünün (1 adet) de **illüstrasyon** olduğu bulgulanmıştır (Tablo 14). Akşam gazetesi kitap ekinde toplam 20 kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 14. Pilot İnceleme Kapsamında Akşam Gazetesi Kitap Ekinde Görsel Öge Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	2	% 100	6	% 100	4	% 66.6	-	-
Kitap Kapak Fotoğrafı	-	-	-	-	-	-	12	% 94.6
İllüstrasyon	-	-	-	-	2	% 33.4	1	% 5.4
Karikatür	-	-	-	-	-	-	-	-

Araştırma kapsamında incelenen **Cumhuriyet** gazetesi kitap ekinin **22 Şubat 2007** yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Cumhuriyet gazetesi kitap ekinin sayfa sayısının 40 olduğu bulgulanmıştır. Cumhuriyet gazetesi kitap eki editörü Turhan Günay olup, editör yazısı 3. sayfada almış ve incelenen ek bağlamında editör yazısında görsel öge kullanılmamıştır. İncelenen kitap ekinde 8 köşeyazısı yayımlanmış; 6 köşe yazısında görsel öge kullanılmış; görsel öğelerin 5'inde (% 83.3) **muhtelif fotoğraf**, 1'inde (% 6.7) **karikatür** tespit edilmiştir. Cumhuriyet gazetesi kitap ekinde toplam 5 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; 5 kitap eleştirisi yazısının % 100'ünde (5 adet) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 80'inin (4 adet) **muhtelif fotoğraf** ve % 20'sinin (1 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. İncelenen kitap eklerinde toplam 6 söyleşi tespit edilmiş; 6 söyleşinin tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve söyleşilerde kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün **muhtelif fotoğraf** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Cumhuriyet gazetesi kitap ekinde toplam 17 reklamın yer aldığı saptanmış; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 6 reklamda (% 35.2) **yayinevi**, 8 reklamda (% 47) **kitap** ve 3 reklamda da (% 17.8) **yazar** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen reklamların 16'sında (% 94.1'inde) görsel öge

kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün (16 adet) **kitap kapak fotoğrafı** olduğu bulgulanmıştır (Tablo 15). Cumhuriyet gazetesi kitap ekinde toplam 31 kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında ise 1 edebiyat-kültür-sanat etkinliğine ilişkin duyuruya, 1 muhtelif karikatüre, 1 bulmacaya yer verildiği belirlenmiştir.

Tablo 15. Pilot İnceleme Kapsamında Cumhuriyet Gazetesi Kitap Ekinde Görsel Öge Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	5	% 83.3	4	% 80	6	% 100	-	-
Kitap Kapak Fotoğrafı	-	-	-	-	-	-	16	% 100
İllüstrasyon	-	-	1	% 20	-	-	-	-
Karikatür	1	% 6.7	-	-	-	-	-	-

Araştırma kapsamında incelenen **Radikal** gazetesi kitap ekinin **23 Şubat 2007**'de yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Radikal gazetesi kitap ekinin 44 sayfa olduğu bulgulanmıştır. Radikal gazetesi kitap eki editörü Derviş Şentekin olup, editör yazısı bulunmamıştır. İncelenen kitap ekinde 8 köşeyazısı yayımlanmış; 7 köşe yazısında görsel öge kullanılmış; görsel öğelerin 4'ünde (% 57.1) **muhtelif fotoğraf**, 2'sinde (% 28.5) **kitap kapak fotoğrafı**, 1'inde (%14.4) **illüstrasyon** tespit edilmiştir. Radikal gazetesi kitap eklerinde toplam 17 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; 17 kitap eleştirisi yazısının % 100'ünde (17 adet) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 47'sinin (8 adet) **muhtelif fotoğraf**, % 35.2'sinin (6 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 17.8'inin (3 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Radikal Gazetesi kitap ekinde toplam 23 reklamın yer aldığı saptanmış; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 8 reklamda (% 34.7) **yayınevi**, 11 reklamda (% 47.8) **kitap** ve 4 reklamda da (% 17.5) **yazar** temasının işlendiği belirlenmiştir. Yer verilen reklamların 21'inde (% 91.3'ünde) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 100'ünün (21 adet) **kitap kapak fotoğrafı** olduğu bulgulanmıştır (Tablo 16). Radikal gazetesi kitap eklerinde toplam 34 kısa tanıtım yazısının

yayımlandığı tespit edilmiştir. Kitap eklerinde diğer konuların işlenişe bakıldığında 1 bulmacaya ve en çok satan kitaplara ilişkin 1 listeye yer verildiği belirlenmiştir.

Tablo 16. Pilot İnceleme Kapsamında Radikal Gazetesi Kitap Ekinde Görsel Öğe Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	4	% 57.1	8	% 47	-	-	-	-
Kitap Kapak Fotoğrafı	2	% 28.5	6	% 35.2	-	-	21	% 100
İllüstrasyon	1	% 14.4	3	% 17.8	-	-	-	-
Karikatür	-	-	-	-	-	-	-	-

Araştırma kapsamında incelenen **Yeni Çağ** gazetesi kitap ekinin **24 Şubat 2007** tarihinde yayımlandığı görülmektedir. Araştırmaya dahil edilen Yeni Çağ gazetesi kitap ekinin sayfa sayısının 32 olduğu bulgulanmıştır. Yeni Çağ gazetesi kitap eki editörü Eren Gündoğan olup, editör yazısı yer almamıştır. İncelenen kitap eklerinde 3 köşeyazısı yayımlanmış; köşeyazılarının % 100'ünde (3 adet) görsel öge kullanılmış; görsel öğelerin 2'sinde (% 66.6) **muhtelif fotoğraf**, 1'inde (% 33.4) **kitap kapak fotoğrafı** kullanılmıştır. Yeni Çağ gazetesi kitap ekinde toplam 13 kitap eleştirisi yazısının yayımlandığı saptanmış; 13 kitap eleştirisi yazısının tamamında (% 100'ünde) görsel öge kullanıldığı ve kitap eleştirisi yazılarında kullanılan görsel öğelerin % 23.1'inde (3 adet) **muhtelif fotoğraf** ve % 76.9'unun (10 adet) **illüstrasyon** olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamındaki Yeni Çağ gazetesi kitap ekinde toplam 16 reklamın yer aldığı saptanmış; reklamların konularına göre dağılımına bakıldığında 8 reklamda (% 50) **yayınevi**, 4 reklamda (% 25) **kitap**, 1 reklamda (% 6.2) **yazar** ve 3 reklamda (% 18.8) da **dağıtım kanalı** temasının işlendiği görülmektedir. Yer verilen reklamların 14'ünde (% 87.5) görsel öge kullanıldığı ve reklamlarda kullanılan görsel öğelerin % 92.8'inin (13 adet) **kitap kapak fotoğrafı**, % 7.2'sinin (1 adet) **muhtelif fotoğraf** olduğu bulgulanmıştır (Tablo 17). Yeni Çağ gazetesi kitap ekinde toplam 37 kısa tanıtım yazısının yayımlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 17. Pilot İnceleme Kapsamında Yeni Çağ Gazetesi Kitap Ekinde Görsel Öğe Kullanımı

	Köşe Yazısı		Kitap Eleştirisi Yazısı		Söyleşi		Reklam	
	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde	Adet	Yüzde
Muhtelif Fotoğraf	2	% 66.6	3	% 23.1	-	-	1	% 7.2
Kitap Kapak Fotoğrafı	1	% 33.4	-	-	-	-	13	% 92.8
İllüstrasyon	-	-	10	% 76.9	-	-	-	-
Karikatür	-	-	-	-	-	-	-	-

3. 2. Kitap Ekleri İçeriğine İlişkin Çözümleme

Akşam gazetesinin **25 Şubat 2007 (Sayı 16)** tarihli kitap ekindeki editör yazısında Gülenay Börekçi, yazarların kendilerine özgü yazma gerekçelerini aktarırken; çeşitli alanlarda okunması gereken kitapların listesini sunmakta ve metnin sonunda da “Akşam kitap dergisinin elinizde tuttuğunuz bu sayısında tanıttığımız şahane kitaplar arasından bir seçim yapabilirsiniz...” (s;3) ifadesini kullanarak okuyucuları, tanıtılan kitaplar arasından birini satın almaya yönlendirmektedir. Serdar Turgut, *‘Bir Başyapıtın 35. Yılı’* (s;4) başlıklı yazısında Harlan Ellison’un kitabını tanıtırken, kitabın temin edileceği yeri de belirtmiş; Hakan Bıçakçı, *‘Koku Filmi ve Edebiyatı’* (s;6) başlıklı yazısında Patrick Suskind’in ‘Koku’ romanı ile sinemaya uyarlanan aynı isimli filmi tanıtmaya yoluna gitmiştir. Bıçakçı’nın sinema ve edebiyatın iç içe geçtiği yazısında kitabın edebi özelliklerinden ziyade sinemaya uyarlanan film hakkındaki görüşleri ön plana çıkmıştır; Gülüm Dağlı’nın *‘Kozmik Bir Yolculuk’* başlıklı yazısında Lale Müldür’ün Bizansiyya kitabının satışını artırıcı yönde tanıtımı yapılmış ve kitap için “Burnunuza gelen büyüleyici kitabın kokusu..” değerlendirmesinde bulunulmuştur; Saim Ekrem Turan, *‘Romantiklere...’* (s;11) başlıklı yazısında “Kusursuz bir şekilde geliştirilmiş kahramanları ve birbirinden değişik yardımcı karakterleriyle yazarını çabucak New York Times listelerinin başına taşıyan, aksiyon ve entrikalarla örtülü başarılı bir roman ” ifadesiyle kitabın *‘New York Times’* listelerinin başında yer aldığını vurgulamış ve bu nedenle iyi bir roman olduğuna gönderme yaparak okuyucuları, bu kitabı satın almaları yönünde teşvik etmiştir. Tolga Meriç, *‘Aldatılmak: Yürekle Beyin Arasındaki Fay Hattının Kırılması’* (s;14) başlıklı yazısının alt başlığında “en ayrık, en sarsıcı” olarak tanıttığı yazar Attila Şenkon için “aldatılma meselesinin üzerine göz

kamaştırır bir ışık düşürüyor” ifadesini kullanmıştır. Bunların yanı sıra, kitap ekinde G Yayın Grubu ile ilgili bir röportaja yer verilmiş; röportajı yapan ve röportajın kiminle yapıldığı konusunda herhangi bir ifade yer almamakla birlikte, röportajda G Yayın grubunun ‘çok mantıklı bir iş’ yaptığının altı çizilmiştir. Aycan Saroğlu’nun ‘*Vampirler Kraliçesi’nin Başyapıtı: Vampirle Görüşme*’ başlıklı yazısında Anne Rice’in ‘*Vampirle Görüşme*’ kitabı hakkında “Bugün dünyada 100 milyondan çok satan kitaplarıyla, ün salan gotik kraliçe Anne Rice’in ölümsüzlük, kayıp, cinsellik, güç hakkında yazdığı bu kitap dünyada kült mertebesine erişen kitaplardan en önemli kilometre taşlarından biri” ifadesine yer verilmiş ve okurun dikkati belli başlı basmakalıp yargılarla çekilmeye çalışılmıştır. Reyhan Yıldız’ın Doğan Hızlan ile gerçekleştirmiş olduğu ‘*Sanat Bir Savaş Alanı*’ başlıklı röportajda Hızlan, ‘eleştirmen’i şu şekilde tarif etmiştir,

“Kötülükleri unutan, iyileri anımsayan bir belleğiniz olmalı edebiyat dünyasında. Hele bir eleştirmen için bu altın kuraldır. Bilincimde intikam keyfini yaşamam, aksine karşıtların ya da beni eleştirenle buluşmamızın edebiyatın gücü olduğunu düşünürüm. Ben ekonomik bir çıkar ardına gizlenen kötülükler dışında, sert eleştirilerden rahatsız olmam. Eleştirmenliği ikinci sınıf bir uğraş görürler. Böylece onların değerini indirme çabasında başarılı olduklarını sanırlar. Ben eleştiri ve deneme yazarak edebiyata başladım. Onun için benim alınma alanım dışında kalıyor bu söz. Hiç katılmadığım bir görüş. Eleştirmen için bir yaranma telaşı var mıdır? Bu telaşı duyan zaten eleştirmen olmasın. Burada romancılar, öykücüler, şairlerle eleştirmenler arasında bir anlayış dengesi kurulması söz konusu. Gerçekten de birkaç cümleyle yargılarını belirten eleştirmenler, sanatçılar için kırıcı bir nitelik taşıyor. Çünkü gerekçe ortaya konmuyor. Eleştirmenin popülaritesine gelince... Bir iltifat sayıyorum ama bu popülarlığın en çok satan gazetede edebiyat yazmamdan kaynaklandığını da belirtmeliyim” (s:24)

Ayrıca Hızlan, eleştirinin niteliğini de tartışmış ve en çok satan gazetede, dergide yazmanın ve televizyon programı yapmanın bir şans olduğunu belirtmiştir.

Cumhuriyet gazetesi **22 Şubat 2007 (Sayı 888)** tarihli kitap ekinde, ‘*Pervasisiz Pertavsız*’ (s:3) köşesindeki ‘*Yazar ve Mecra*’ başlıklı yazısında Enis Batur, yazın hayatının bir envanterini çıkarmakta ve TRT, NTV gibi kanallarda, diğer yazılı ve sanal ortamda yaptığı kültürel faaliyetlerin de listesini yapmaktadır. Ayrıca Batur, sıraladığı bu faaliyetlerin bazılarını sırf para kazanıp geçimini sağlamak amacıyla yaptığını “‘Sanat Mekan’ programını yalnızca geçim çarkını döndürebilmek adına yaptım” sözleriyle ifade etmekte ve yazısının sonunda genç yazarların yeni iletişim ortamlarını yeterince etkili biçimde kullanmadığının altını çizmiştir. Ali Bulunmaz’ın ‘*Bir Savaş*

Güncesi’ başlıklı yazısında tanıtımını yaptığı ‘*Salı Sabaha Karşı*’ kitabı hakkında övücü sözlerini yinelerken etkili, zarif gibi sıfatları bolca kullanmıştır. Ayrıca Bulunmaz bu kitabı tanıtırken notlar kısmında başka bir kitabı da tanıtmıştır. Halide Yıldırım, ‘*Meğer ki Harf Kelimedede, Kelime Dizede Soğur*’ (s;8) başlıklı yazısında şair Yücel Kayıran hakkında övgü dolu sözlerle aşkın bu denli yoğun işlendiğini ilk kez gördüğünü ve bu halin tam bir mecnun hali olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca şairin geleneğin hece kalıbını kırdığı ve ‘modern serbest şiir’ formunda kullanıldığı vurgulanmış ve şaire çeşitli abartılı sıfatlar eklenmiştir. Metin Celal, ‘*Okuduğum Kitaplar*’ (s;12) köşesinde ‘*1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*’ başlıklı yazısında Beşir Ayvazoğlu’nun kitabı hakkında “1924, günümüzde az bulunur özgün çalışma yapmış. Bir fotoğrafın enine boyuna bir tarih kesiti çıkartmış, tatlı dille anlatmış. Okuru sıkmayan, aksine merak ettiren bir araştırma” sözlerini kullanmış ve ‘tatlı dil’ gibi aslında çok belirsiz ve tam olarak ne anlatmak istediği anlaşılmayan ifadelerle eleştirilerini belirtmiştir. Gültekin Emre ‘*Duyguların Anakarası*’ (s;18) başlıklı yazısında Adnan Binyazar’ın kitabını tanıtırken “Dilin olağanüstü damıtıldığı bu denemeler...”, “İnsanlığın ortak değerleri’nden gerekli ve can alıcı göndermelerle, çağrışımlarla zenginleşiyor bu benzersiz, etkileyici ve düşündürücü denemeler..”, “Adnan Binyazar’ın yaptığı zarif vurgular..”, “Onun denemelerinde benzersiz betimlemelere de sıkça rastlanır. Bu betimlemeler onun nasıl zengin bir gözlemci olduğunu da gösteriyor..”, “Kavrayıcı, sorgulayıcı betimlemeleriyle birlikte titiz ve özenli bir dil işçiliğinin en seçkin örnekleri yer alıyor bu kitabındaki denemelerinde..”, “Onun yazdıklarını okuyarak, düşünerek ruh zenginliğine erişmenin erincine de varıyoruz okur olarak..” gibi övgü dolu sözlere yer vermiştir. FatihBalkış’ın ‘*Bay Perşembe*’ (s;24) ismiyle yayımlanan yazısında Cherston’un kitabı için eşsiz betimlemeler yapılan ve tanrısal dokunuşun yapıldığı bir kitap eleştirisi yapılmıştır. Şeref Birsnel’in ‘*Asit ya da İksir*’ (s;25) başlıklı yazısında Onur Behramoğlu’nun toplumcu şiire alternatif yol haritası çıkardığı vurgulanmış ve uzaklara bakmanın becerisini sadeliğini anlatabilen bir kitap olduğu belirtilmiştir.

Radikal gazetesi **23 Şubat 2007 (Sayı 310)** tarihli kitap ekinde, ‘*Yeryüzü Kitaplığı*’ köşesindeki ‘*Selçuk El Falımıza Bakıyor*’ başlıklı yazısında Celal Üster, Selçuk Demirel’in ‘*Manuel*’ kitabıyla ilgili olarak ‘el üstüne yazılmış en güzel denemelerden biri’, ‘el üstünde tutulması gereken bir deneme’ ifadelerini kullanmış, ayrıca kitabın edebi özelliği olarak ‘dünyayı gerçek ve düşsel yanlarıyla ellerden

oluşturduğu özel bir dilin anlatım zenginliğiyle yansıtmaya başlıyor' ifadesiyle eserin tecimsel olarak tanıtımını yapmıştır. Selim İleri, '*Bir Kitap Kapağı*' (s;6) köşesinde '*O, Kamuran Şipal*' başlıklı yazısında, kitap için eşsiz güzellikteki öykü kitabı ifadesini kullanmış ve yazar için yüksek onurlu yazınsal kimlik sıfatlarını eklemiştir. Mahmut Temizyürek, '*Trajik Benliklerin Şairi*' başlıklı yazısında Melih Cevdet Anday'ı anlatırken 'yorum zenginliği', 'birikimin temsilcisi' gibi sıfatlar kullanmıştır. Kitap ekinde yer alan Yemek özel bölümünde (s;19) yemek kitaplarının tanıtım ve reklâmı yapılmış ve çeşitli yayınevlerinin yemek kitaplarına yer verilmiştir. '*Fransız Kadınlar Niçin Kilo Almaz'dan*' (s;20) yazısında aynı adlı kitabın reklâmı bir yemek tarifıyla anlatılmış; benzer şekilde '*Zevk Veren Yemekler'den*' yazısında da yine bir başka yemek tarifi anlatılırken kitabın reklâmı yapılmıştır. Kitap ekinin 19-26 sayfaları arasında yemek bölümünde yemek tarifleri ve yemek kitaplarının reklamları yapılmıştır. '*Şefin Salatası*' (s;31) bölümünde Cem Akaş, '*Kitap Eki Nasıl Çıkarılıyor*' yazısında Washington Post gazetesinin kitap eki Book World'ün editörü Marie Arana'nın yayın politikasını incelemiştir. Burada her yayın organının farklı bir yayın politikasının olduğu, kitap eki çıkarmanın zorluğunun altı çizilmiştir. Yazıda kitap eki çıkarırken yayınevinin, okuyucunun ve yazarın tatmin edildiği kitap eki çıkarmanın kolay olmadığı vurgulanmıştır. Burada dikkati değer en önemli nokta kitap eki çıkarırken yayınevinin de tatmin edilmesi gerektiği görüşü olmuştur. Kitap eki çıkarılırken yayınevinin fikirlerinin dikkate alınması durumunda ticari kaygılarının ön plana çıkacağı endişesi oluşabilmektedir. Diğer taraftan Arana, "Danielle Steel ya da James Patterson gibi her yıl bir kitap çıkaran çoksatar yazarlarının kitapları genellikle dergiye giremiyor; okurları bu yazarları yeterince tanıyor ve yeni kitaplarını zaten beklemekte; tanıtım yazısına gerek kalmamakta" demektedir. Ayrıca Arana kitap ekini çıkarırken kitapların arka kapaklarındaki övgü sözlerine bakmamakta, basın duyurularına da olabildiğince ilgisiz davranmıştır. Haftalık kitap ekinin yazarlarıyla konuşan Arana, yazarlarına seçtikleri kitaplarla ilgili olarak, kişisel çıkar çatışması içinde olmadıklarını belirten standart bir yazı imzalatmıştır.

Yeni Çağ gazetesi **24 Şubat 2007 (Sayı 13)** tarihli kitap ekinde '*Vatan Şairi*' (s;5) başlıklı yazısında Ayhan İnal, Orhan Şaik Gökyay için "bütün erdemleri ile örnek alınacak müstesna bir şahsiyet" yorumunu yapmıştır. Burak Çabuk, '*Alın Ak Bir Milletiz*' (s;7) başlıklı yazısında Gökhan Balcı'nın '*Türkler Soykırım Yaptı mı?*' başlıklı

kitabı için “bu eser gerçekten okunmalı ve okutturmalı” derken, “en doğru soruya en doğru cevapları veren kitap” olarak nitelemiştir. ‘*Aydın Yabancılaşması mı, Kimliksizlik mi?*’ (s;13) başlıklı yazıda ‘*Kimlikteki Kim*’ kitabı, “Her Türk aydınının okuması mutlaka okuması gereken bu eser, toplumsal kimlik, kişilik, birlik ve bilinç alanlarına Türk aydını olarak çözüm getiriyor” yorumuyla tanıtılmıştır. Yahya Akyıldız’ın ‘*Bir Düşün Ardından*’ (s;22) yazısında Mustafa Uluçay’ın ‘*Elveda Osmanlı*’ kitabının lise öğrencileri ve öğretmenleri için zevkle okunabilecek bir tarih kitabı olduğu ve tarihimizi zevkle öğrenmek ve öğretmek için iyi bir kitap olduğu vurgulanmıştır.

Dergilerde dikkati çeken bir başka husus röportajı yapılan bir sanatçının kitabının reklamının hem o dergide hem de aynı anda diğer gazetelerin kitap eklerinde bulunmasıdır. Örneğin Radikal kitap ekinde çıkan Buket Uzuner’in röportajıyla birlikte iç sayfada kitabın reklamının bulunması ve aynı hafta Akşam ve Cumhuriyet gazetelerin kitap eklerinde de Buket Uzuner’in reklamının yer alması, yayıncılık sektörünün ticari kaygılarının ve medyanın verdiği desteğin bir işareti olarak gösterilebilir.

ÖZGEÇMİŞ

Ömer ALANKA, 1981 yılında Erzurum'da doğdu. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde lisans eğitimini, 2005 yılında tamamladıktan sonra aynı yıl Atatürk Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde Araştırma Görevlisi kadrosunda göreve başladı. Halen aynı kurumda görevine devam etmekte olan ALANKA, temel gazetecilik, postmodernizm, postyapısalcılık, küreselleşme ve kültürel çalışmalar alanına ilgi duymaktadır.